

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2005:10
SKRIFTER

FOKUS05

En analys av ungas etablering och egen försörjning

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2005:10
SKRIFTER

FOKUS05

En analys av ungas etablering och egen försörjning

UNGDOMSSTYRELSEN

är en statlig myndighet som verkar för att unga ska få verklig tillgång till makt och välfärd. Det gör vi genom att:

- ta fram och förmedla kunskap om ungas levnadsvillkor.
- följa upp riksdagens och regeringens mål för den nationella ungdomspolitiken och stödja kommunerna i deras ungdomspolitiska arbete.
- fördela bidrag till och stödja metodutveckling inom ungas fritid och föreningsliv samt inom internationellt ungdomssamarbete.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:10

ISSN 1651-2855

ISBN 91-89050-77-0

projektledare **Susanne Zander**

produktionsamordnare **Ingrid Bohlin**

grafisk form/illustration **Christián Serrano**

tryck **Kristianstads Boktryckeri AB**

distribution **Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm**

tfn **08-462 53 50**, *fax* **08-644 88 13**

e-post: **info@ungdomsstyrelsen.se**

webbplats: **www.ungdomsstyrelsen.se**

Förord

Vägen till arbete och etablering i samhället är för många ungdomar lång och snårig. De går inte raka vägen från utbildning till arbetsmarknad.

Några skäl till detta är att det idag ställs högre krav på utbildning och att mångfalden av möjligheter och information kan leda till fel val. Det senare inträdet i arbetslivet bidrar till att det är svårt för unga att få inflytande i samhället.

Att unga ska ha verklig tillgång till välfärd och makt är de övergripande målen för den nationella ungdomspolitiken. Fem huvudområden: lärande och personlig utveckling, hälsa och utsatthet, inflytande och representation, egen försörjning samt kultur och fritid, har identifierats. De ramar in och avgränsar politiken. Detta har riksdagen och regeringen slagit fast med propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (proposition 2004/05:2).

Riksdag och regering har också beslutat om ett nytt uppföljningssystem för ungdomspolitiken. Indikatorer kring ungas villkor ska årligen följas upp av berörda myndigheter, en tematisk fördjupning ska göras kring ett av huvudområdena varje år, ungas attityder och värderingar ska följas kontinuerligt och ungdomspolitiken ska med jämna mellanrum utvärderas.

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att göra en tematisk analys inom huvudområdet egen försörjning. Ungas egen försörjning är ett av de prioriterade områdena inom ungdomspolitiken. Först när unga har en inkomst har de också möjlighet att flytta hemifrån och att bilda familj. Ungdomars möjligheter till inträde på arbetsmarknaden är därför en viktig fråga för deras tillgång till välfärd och makt. Denna rapport är den första tematiska

fördjupningen inom det nya uppföljningssystemet. Den rör en av de absolut viktigaste samhällsfrågorna nu och för framtiden, ungas sysselsättning. I rapporten ligger fokus på ungas etablering på arbetsmarknaden och på de åtgärder som är tänkta att underlätta denna etablering.

Arbetet med rapporten har skett i projektform inom verksamhetsområdet Nationell och kommunal ungdomspolitik. Susanne Zander har varit projektledare för rapporten. Leila Misirli har gjort den historiska och internationella beskrivningen i kapitel 1, Lidija Kolouh och Lisa Modée har ansvarat för intervjuundersökningen i kap 2, Ola Sjöberg har gjort analysen i kap 3 och Verica Stojanovic har sammanställt åtgärdsundersökningen i kap 4. Inger Ashing, chef för verksamhetsområdet, har också medverkat i arbetet.

I arbetet med rapporten har Ungdomsstyrelsen haft referensgrupper med myndigheter, organisationer och forskare knutna till sig och myndigheten vill passa på att tacka deltagarna i dessa (se bilaga 2). Vi tackar också Jenni Erlandsson som transkriberat intervjuerna i ungdomsundersökningen. Men det allra största tacket går till de ungdomar som har medverkat i de intervjuundersökningar som genomförts med anledning av uppdraget. Tack, för att ni delade med er av era erfarenheter.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

- 6 • **SAMMANFATTNING**
- 18 • **IDENTIFIERADE PROBLEMMRÅDEN
OCH BEHOV AV YTTRELLIGARE INSATSER**
- 22 • **KAPITEL 1
UNGAS VILLKOR IDAG**
- 70 • **KAPITEL 2
ETABLERING PÅGÅR**
- 114 • **KAPITEL 3
SYSELSÄTTNING OCH FÖRSÖRJNING BLAND UNGA UTANFÖR**
- 148 • **KAPITEL 4
STÖD, ÅTGÄRDER OCH FÖRSÖRJNINGSMÖJLIGHETER**
- 192 • **KAPITEL 5
SLUTDISKUSSION**
- 200 • **FOTNOTER**
- 206 • **REFERENSER**
- 216 • **BILAGOR**

Sammanfattning

Ungdomsstyrelsens uppdrag

Genom propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (prop. 2004/05:2) beslutade riksdagen om de övergripande målen för den nationella ungdomspolitiken

- unga skall ha verklig tillgång till välfärd
- unga skall ha verklig tillgång till makt

Regeringen fattade den 3 mars 2005 beslut om att ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag att genomföra en analys av utvecklingen av ungdomars levnadsvillkor inom huvudområdet egen försörjning. Analysen skulle fokusera på ungas etablering på arbetsmarknaden samt om de åtgärder som finns för att underlätta densamma, framförallt olika försörjningsstöd, svarar mot ungas behov (se bilaga 4). I uppdraget ingick att särskilt beakta skillnader mellan de unga som har etablerat sig och de som har svårigheter att etablera sig. Övriga huvudområden inom ungdomspolitiken är lärande och personlig utveckling, hälsa och utsatthet, inflytande och representation samt kultur och fritid.

Ungdomsstyrelsen har som en del av uppdraget gjort en översikt av ungas väg in i arbetslivet och på bostadsmarknaden utifrån befintlig forskning och statistik. Myndigheten har genomfört två intervjuundersökningar; en med fokus på ungas väg till etablering där unga som går i gymnasieskolan, arbetar eller är arbetssökande har djupintervjuats och en där unga med svag anknytning till arbetsmarknaden har intervjuats om sin sysselsättning och sin försörjning. En inventering av befintliga åtgärder

inom ett flertal politikområden som social-, utbildnings-, socialförsäkrings-, arbetsmarknads- och bostadspolitik, har också gjorts.

I arbetet har Ungdomsstyrelsen haft en dialog med ett flertal organisationer, forskare, myndigheter och andra viktiga aktörer (se bilaga 1 och 2 om projektarbetet och referensgrupper). Analysen är indelad i fyra delrapporter. Här följer en sammanfattning av deras innehåll.

Ungas etablering

Att gå från att vara ung till att bli vuxen är en process i flera steg – det handlar bland annat om att avsluta sin utbildning, få ett arbete och en egen bostad. Etablering på arbetsmarknaden och etablering i vuxenvärlden är i stora delar synonyma, att bli självförsörjande är ett av de viktigaste stegen.

Det finns flera faktorer som kan påverka hur etableringsprocessen ser ut, bland annat

- de rådande förutsättningarna på arbets- och bostadsmarknaden i den egna kommunen och i Sverige.
- generationsspecifika särdrag, till exempel om man tillhör en stor årskull.
- individens bakgrund, till exempel kön och föräldrarnas socioekonomiska tillhörighet, om man är född utomlands eller i Sverige och den egna utbildningsnivån.

Många studier tyder på att etableringsprocessen har förlängts under de senaste decennierna. Det handlar inte längre om en kort övergångstid utan alltmer om en utsträckt och särpräglad fas i livet. Ungas etableringsmönster är också differentierade och det går inte att tala om ungdomsgenerationen som en homogen grupp.

Sverige är inte unikt, den allmänna tendensen i alla europeiska länder är att etableringsprocessen blir allt mer utdragen.

Utbildningen

Ett första steg mot en etableringsprocess är att utbilda sig. Utbildningstiden har under senare år blivit allt längre och allt fler utbildar sig. Under 2000-talet har alltfler grundskolor börjat införa det frivilliga tionde året för att hjälpa ungdomar att kunna gå ut med fullständiga betyg. Andra kommuner erbjuder sommarskolor, ibland med ekonomiskt bistånd. Nio av tio unga börjar idag gymnasiet direkt efter grundskolan. År 1991 blev alla gymnasieutbildningar treåriga. Av eleverna som påbörjar gymnasieutbildning går två tredjedelar ut med behörighet till högskolan. Det näst största programmet på gym-

nasiet är det individuella programmet som är till för unga som inte har behörighet till gymnasiet efter grundskolan, 14 procent av eleverna går det. Eleverna på det individuella programmet ska förberedas för studier på ett nationellt eller specialutformat program. Det finns tendenser att skolorna reducerar gymnasieutbildningens omfattning, särskilt för elever på nationella yrkesförberedande program. Inom gymnasieskolan finns det sällan extra resurser i form av hjälplärare eller stödundervisning.

Unga som inte har studerat på gymnasiet eller som har avbrutit sina studier har svårare att få inträde på arbetsmarknaden. De som endast har en gymnasieutbildning har i sin tur svårare att få inträde än de som har en högskoleutbildning. Unga som drabbas av en längre tids arbetslöshet löper en större risk att hamna i ekonomiska svårigheter som vuxna.

För många unga är utbildning och arbete idag sysselsättningar som avlöser och vävs in i varandra. Allt detta påverkar den efterföljande etableringsprocessen.

Regeringen i Sverige har som målsättning att 50 procent av en årskull ska ha börjat studera vid universitet och högskolor vid senast 25 års ålder. Under 2003/04 studerade nästan 44 procent av unga mellan 19 och 26 år på ett universitet eller en högskola. Eftersom antalet 20-åringar kommer att öka med 30 procent fram till år 2010 behövs en stor kapacitetsutbyggnad av universitet och högskolor om målsättningen ska kunna fullföljas. Redan idag ökar gapet mellan antalet sökande och antalet antagna. Även om andelen ungdomar från arbetarhem har fördubblats i högre utbildning de senaste 20 åren är det fortfarande vanligare att ungdomar från tjänstemannahem läser vidare på högskolenivå. Den sociala snedrekryteringen består.

I de nordiska länderna börjar unga sina högskolestudier relativt sent. Här finns den högsta andelen högskolenybjörjare över 30 år.

Övergången från utbildning till arbete

Sedan mitten av 1970-talet finns riktade åtgärder för arbetslösa unga i Sverige. Vissa handlar om *praktik och anställning*, andra om *förberedelser* för studier, praktik eller arbete, ytterligare andra handlar om *integrering* av unga som riskerar socialt utanförskap och till sist finns det åtgärder som kan betecknas som *kultur- och fritidsprojekt*.

Utvärderingar där olika teoretiska utgångspunkter har använts för att analysera hur arbetsmarknadspolitiska åtgärder påverkar ungas arbetsmarknadssituation har visat att åtgärder ofta är kortvariga och inte leder till ett inträde på arbetsmarknaden. Vissa åtgärder som till exempel praktikplaceringar har visat sig kunna leda till undanträngningseffekter vilket är negativt för arbetsmarknaden, samtidigt som en bra praktik kan vara positiv för den enskilde.

Studier visar också att den genomsnittliga tiden tar för unga från det att de söker stöd till att de hänvisas till någon av de tre vanligaste arbetsmarknadsåtgärderna (kommunala ungdomsprogram; ungdomsgarantin eller allmänt anställningsstöd) har blivit längre sedan 2000.

Arbetsmarknaden kan beskrivas som uppdelad i två delar, en primär arbetsmarknad som kännetecknas av stabila anställningsförhållanden och kvalificerade arbetsuppgifter och en sekundär som kännetecknas av det motsatta. Unga är överrepresenterade på den sekundära arbetsmarknaden. Till viss del beror det på deras bristande arbetslivserfarenhet, och att unga är de som först tvingas lämna en arbetsplats vid personalnedskärningar.

Boende

Den viktigaste faktorn för ungas etablering på bostadsmarknaden är de egna ekonomiska resurserna. I Sverige utgör boendekostnader en allt större del av ungas utgifter samtidigt som deras disponibla inkomst har minskat sedan 1990. Detta gäller framförallt unga i åldrarna 21–24 år. Försämringar i den disponibla inkomsten har i ännu högre grad drabbat ungdomar mellan 16 och 19 år. Parallellt har det förekommit en omfattande omvandling av hyresrätter till bostadsrätter, främst i storstäderna, kombinerat med liten nybyggnation. Förutsättningarna för unga att hitta lämpliga bostäder, det vill säga små bostäder med låga hyror, har försämrats. Bostadsetableringens mönster brukar vara att unga flyttar från föräldrarna till ett eget boende. Den första bostaden är ofta en hyreslägenhet i första eller andra hand. Därefter blir unga ofta sammanboende och sist sammanboende med barn. Under senare år har en allt större andel unga väntat med dessa successiva övergångar.

Familjebildande

Dagens ungdomar väntar med att skaffa barn tills de har en stabil ekonomi, en säker anställning och ett eget boende. Barnafödandet är lågt bland dem som är arbetslösa, har tidsbegränsade anställningar eller studerar. Under de senaste 30 åren har förstagångsmamman blivit i genomsnitt fyra år äldre. Under 2004 hade de kvinnor som skaffade sitt första barn en medelålder på 29 år och män en medelålder på 31 år.

Omfattningen av olika anställningsformer och försörjningsmöjligheter

För unga innebär övergången från utbildning till arbete sällan ett fast arbete direkt efter studierna. Speciellt de unga vars längsta utbildning är gymnasieutbildning har svårt att få ett arbete som är varaktigt.

I januari 2005 var 14 procent av arbetskraften i åldersgruppen 16–24 år arbetslösa. Minskningen i ungdomars sysselsättningsnivå kan bland annat bero på

- att antalet studerande har ökat.
- konjunkturrella förändringar.
- strukturella förändringar där temporära anställningar och föränderliga arbetsvillkor blir allt vanligare.

År 1990 var tre fjärdedelar av alla 20-åringar i sysselsättning och 2000 är det först vid 26 års ålder som en lika stor andel av ungdomsgruppen är sysselsatta. Det finns dessutom stora skillnader mellan kvinnor och män. År 2001 fanns 30 procent av alla tonåringar (13–18 år) i arbetskraften, 1970 var andelen det dubbla. Tre av fyra unga i åldern 16–25 är feriearbetar.

Eftersom unga generellt har sämre ekonomi än äldre har de också generellt sett större ekonomiska svårigheter (framförallt unga kvinnor, ungdomar med utländsk bakgrund, de som studerar och de som är arbetslösa). Idag ökar även gapet mellan den unga och den äldre generationen. Ungdomsgruppen som helhet har ännu inte kommit upp i de inkomstnivåer som unga hade i början av 1990-talet. Många unga är skuldsatta, främst kvinnor i åldern 20–29 år. Män har högre nettoinkomst än kvinnor och ungdomar med svensk bakgrund högre än de med utländsk bakgrund.

De unga som har det svårast lever under instabila sociala förhållanden. Ungas ekonomiska trygghet beror till stor del på deras situation på arbetsmarknaden, men också på deras familjebakgrund.

Många ungdomar löser sina ekonomiska problem genom att låna eller få hjälp av sitt sociala nätverk, som familj och vänner. Det sociala nätverket spelar en allt större roll för ekonomin. Hur ofta unga får stöd varierar dock. De som oftast får stöd från sitt sociala nätverk är de som studerar eller gör annat (till exempel är föräldralediga, sjukskrivna, förtidspensionerade eller värnpliktiga). Minst hjälp får de unga som arbetar.

Förutom det egna sociala nätverket är många unga beroende av det offentliga välfärdssystemet för att klara sin försörjning. År 2004 tog var fjärde ungdom som var arbetslös emot någon form av stöd eller bidrag från stat eller kommun. Bland de unga som var arbetslösa eller i åtgärd fick 40 procent stöd eller bidrag.

En orsak till detta är att ungdomar, då de ännu inte har kommit in på arbetsmarknaden, inte har kvalificerat sig till arbetslöshets- eller sjukförsäkring. Många av de allmänna ekonomiska stödsystem som finns i samhället idag är förenade med villkor, det vill säga att kvalificeringsvillkoren för dessa stödsystem kräver att unga under en period har haft ett lönearbete.

Etablering pågår

För att kunna belysa ungas möjligheter att få arbete eller annan försörjning samt hur de agerar för att få ett arbete har vi genomfört en intervjuundersökning med 35 unga i åldern 16–28 år. De kom dels från en mindre kommun, dels från en storstadskommun. Vi har försökt att differentiera urvalet av ungdomar med avseende på främst kön och utländsk bakgrund. Tre olika kategorier styrde urvalet: gymnasieung-

domar som gick sin sista termin våren 2005; arbetssökande unga; samt unga som vid tiden för intervjun hade ett lönearbete.

Skolan – en hjälpande eller stjälpande hand?

I intervjuundersökningen är det tydligt hur skolgången på ett grundläggande sätt påverkar senare etableringsprocesser på arbetsmarknaden. Det är ungdomarnas prestation i grundskolan som avgör vilka möjligheter de har att välja gymnasieprogram, och det är deras prestationer i gymnasieskolan som har en stor, i många fall avgörande, betydelse för deras väg in i arbetslivet.

De intervjuade ger en splittrad bild av vuxnas förmåga att hjälpa elever med olika former av problem i skolan. Å ena sidan pekar intervjuerna på att i de fall skolan har satt in åtgärder för att hjälpa elever med problem har dessa insatser också haft effekt. Å andra sidan anser många intervjupersoner att det fanns problem som inte blev uppmärksammade i skolan. Detta gäller framför allt problem med mobbning.

Bra relationer till lärare och andra vuxna är viktigt för den personliga utvecklingen och trivseln. Våra intervjupersoner lyfter fram högstadietiden som central, samtidigt som det är då som klasser blir stökiga och många vikarier avlöser varandra. För vissa av de intervjuade har tiden i högstadiet varit fylld av bråk, gruppträck och mobbning – i vissa fall har det påverkat skolprestationerna mycket negativt.

Undersökningen pekar på att det finns starka samband mellan att vara utanför i unga år och att vara utanför även senare i livet. Att hamna efter i skolarbetet, att hamna utanför i skolans sociala sammanhang och att känna sig utanför en kamratkrets verkar sätta djupa spår och försvåra etableringen på arbetsmarknaden. Bland

dem som vi har intervjuat och som har lämnat skolan och idag är arbetslösa, finns ofta en bakgrund av mobbning, bråk och olika problem som resulterat i begränsade valmöjligheter.

Även ohälsa och olika former av funktionshinder kan ha stor betydelse för hur tiden i skolan förlöper och kan medföra att unga halkar efter.

Några intervjupersoner ger uttryck för att det finns tydliga regler för vad som är normalt, vad som är "svenskt". En del av dem med utländsk bakgrund upplevde inte att de passade in, varken bland andra elever eller bland lärare.

Av de 23 ungdomar som avslutat sin gymnasieutbildning och vid tiden för intervjuerna antingen arbetade eller sökte arbete är det hälften som ångrar sitt val till gymnasiet. Gemensamma nämnare för dem är att de flesta tyckte att det var svårt att välja gymnasieprogram. Antingen visste de inte vad de skulle välja, eller så var valet begränsat på grund av betygen. Det fanns också en grupp som hade konkreta förväntningar på utbildningen och vad som skulle komma därefter. Dessa ungdomar valde framför allt yrkesprogram för att de hoppades på yrkespraktik. De hade också en föreställning om att det skulle vara lättare på yrkesprogram och att deras val skulle leda till ett specifikt yrke direkt efter gymnasiet. För en del kom den arbetsplatsförlagda utbildningen, APU, sent i utbildningen och var av varierande kvalitet. Genom den kom några också på att det hade valt fel från början.

Svårigheter att få arbete och försörjning

De intervjuade upplever arbetslöshet som något mycket negativt. En del säger visserligen att de har upplevt inledningen av en arbetslöshetsperiod som en avkoppling från ett stressigt arbets- eller skolliv, men att detta snart förbytts

till känslor av vanmakt och försämrat självförtroende. De upplevde också arbetslösheten som mycket passiviserande.

Undersökningen tyder på att en tidig kontakt med arbetslivet, framförallt i form av ferie- och extraarbete under skoltiden, har stor betydelse för etableringen på arbetsmarknaden. En tidig kontakt hänger också ihop med vilket nätverk intervjupersonerna har haft tillgång till.

Däremot beskriver en del av dem som under sin gymnasietid hade arbetsplatsförlagd utbildning, APU, eller praktik sin första kontakt med arbetslivet som att den inte kändes ”på riktigt”. APU:n har inte heller lett till att de har fått kontakter som de har kunnat använda sig av när de sedan söker arbete.

Bilden av hur arbetsförmedlingar och olika arbetsmarknadsåtgärder fungerat varierar. De som har varit i kontakt med arbetsförmedlingen verkar överlag vara mest missnöjda över att de inte fått hjälp med att hitta ett arbete, medan de tycks vara mer nöjda med de kurser som de har gått hos arbetsförmedlingen och med de praktikplatser som de har fått. Det finns också exempel på ungdomar som inte tycker att de har fått det stöd de behövt och efterfrågat. Vissa förstår inte varför arbetsförmedlingar inte arbetar mer flexibelt och mer individanpassat. Som situationen är nu upplever de att unga inte alltid tillåts att ta egna initiativ. Bland dem som anser att arbetsmarknadsåtgärderna har hjälpt dem verkar det finnas en tydlig koppling mellan tidigare utanförskap i skolan och svårigheter att få jobb. Genom åtgärden blir de sysselsatta – och det är i sig meningsfullt. Besvikelsen kommer när det inte leder till ett riktigt jobb.

Hur ungdomar agerar för att få ett arbete

Att få ett jobb är ingen självklarhet – vissa intervjupersoner säger att de har haft tur som fick ett jobb. De som har fått jobb har fått det genom kontakter, föräldrar och vänner, men också genom att söka arbete aktivt. Ferie- eller extraarbeten har för många varit det första steget in – för andra har bristen på kontakter stängt dem ute från arbetsmarknaden.

De som har fått arbete menar att det dels handlar om tur men också om att de aktivt har sökt arbete. Oftast har arbetena varit timanställningar eller om de haft tur fasta anställningar. Även om det är bättre att ha en tidsbegränsad anställning än att inte ha något arbete alls så är många unga stressade av att leva under så osäkra levnadsförhållanden som timanställningar och tidsbegränsade anställningar faktiskt resulterar i. Timanställningar fungerar bra om det är tydligt att det är ett tillfälligt jobb – en mellanperiod. De flesta vill ha trygga anställningsformer.

Intervjupersonerna använder sig av olika tillvägagångssätt för att få ett arbete. Några har lagt ner stor möda på att skapa sina egna nätverk. Framförallt de som har saknat kontakter och haft en tydlig målsättning att etablera sig inom en viss bransch.

Vikten av kontakter för att komma in på arbetsmarknaden bekräftas av aktuell forskning. Beräkningar visar att mellan 60 och 85 procent av alla tjänstetillsättningar sker via sociala kontakter och informell rekrytering.

Intervjupersonerna har olika syn på arbete. För vissa är det första jobbet inte målet i sig utan det är utbildningen, yrket de tänker sig längre fram. För andra är det första arbetet ett mål i sig, de vet inte vad som ska komma efter det. Drömmen om framtiden ser olika ut men alla vill ha arbete och eget boende och nästan alla vill ha familj när de är 35 år. De är på väg – än så länge pågår etablering.

Vad gör unga utanför

Många menar att antalet inaktiva ungdomar, det vill säga ungdomar som enligt Arbetskraftsundersökningarna (AKU) varken arbetar, är arbetslösa, i någon arbetsmarknadsåtgärd eller studerar, har ökat kraftigt under senare år. Under denna period har ett flertal studier använt sig av registerbaserad inkomststatistik för att analysera situationen för unga med en svag förankring på arbetsmarknaden. Denna statistik tillåter mycket detaljerade analyser av ungdomars inkomster över tid. Däremot innehåller denna statistik inte några direkta uppgifter om unga sysselsättning.

För att undersöka hur tillförlitligt det är att definiera gruppen unga med en svag förankring på arbetsmarknaden på basis av deras registrerade inkomster har vi gjort en valideringsundersökning, *Ungdomars möjligheter på arbetsmarknaden*. Denna studie har också använts för att ge en bild av hur unga med låga inkomster försörjer och sysselsätter sig. I undersökningen svarade drygt 300 unga, som 2002 var mellan 20 och 24 år gamla och som under åren 2001 och 2002 hade en registrerad inkomst under ett basbelopp, på frågor om sina inkomster och sin sysselsättning under åren 2002 till 2005. De utvalda ungdomarna ingick i samma urval som de unga i utredningen *Unga utanför* (SOU 2003:92).

I vår undersökning finns det stora skillnader mellan ungas registrerade inkomster och vilka inkomster de själva har uppgett att de har haft. Det kan finnas naturliga orsaker till dessa skillnader, som att ungdomarna har inkluderat inkomster som inte syns i den registerbaserade statistiken, till exempel transfereringar inom familjen och arbetsinkomster från arbete utomlands. Att dessa inkomster inte syns i den registerbaserade statistiken gäller för alla grup-

per i samhället men det är rimligt att anta att dessa typer av inkomstkällor är mer vanliga bland unga. Även andra förklaringar kan finnas, som till exempel att de inte minns hur stora inkomster de haft eller att de har arbetat svart. Vår slutsats är dock att skillnaderna är så omfattande att ytterligare analyser och mer systematiska kontroller av tillförlitligheten i registerbaserade inkomstuppgifter bör göras.

När vi har undersökt vad dessa ungdomar, som alltså har låga registrerade inkomster och ofta kallas inaktiva, egentligen gör visar det sig att många av dem faktiskt har någon form av arbetsmarknadsanknytning. Beroende på hur vi räknar hade mellan en tredjedel och drygt hälften av dessa ungdomar någon form av arbetsmarknadsanknytning 2002. Det finns också en stor variation i hur dessa ungdomar kombinerar olika sysselsättningar och inkomstkällor. Ett exempel på detta är att 54 ungdomar i denna undersökning angav studier som sin huvudsakliga sysselsättning 2002. Dessa ungdomar finansierade sina studier på 14 olika sätt. Många är helt eller delvis beroende av sina föräldrar för sin försörjning, och för många av ungdomarna är inte denna hjälp tillfällig utan fortsätter under flera år. Resultaten tyder också på att för många av ungdomarna verkar arbete utomlands vara en bra inkörsport till den svenska arbetsmarknaden.

Även om en majoritet av de unga i undersökningen har låga inkomster och återkommande problem med arbetslöshet finns det också en liten grupp ungdomar som har högre inkomster och är mer etablerade på arbetsmarknaden än vad som var väntat. En konsekvens av detta kan vara att antalet ungdomar som kan anses vara helt utanför arbetsmarknaden har överskattats något i tidigare studier. Men det kan också innebära att de unga som verkligen är

utanför arbetsmarknaden och har låga inkomster har mer omfattande välfärdsproblem än vi tidigare trott.

Vi har analyserat vilka ungdomar som har en fastare förankring på arbetsmarknaden, och vilka faktorer som påverkar ungdomars etablering på arbetsmarknaden över tid. I undersökningen delades ungdomarna in i tre ömsesidigt uteslutande grupper; etablerade, delvis utanför och utanför. Det är viktigt att komma ihåg att gruppen etablerade inte ska ses som etablerade i någon absolut mening, även de har mycket låga registrerade inkomster. Gruppen *etablerade* består av ungdomar som har angivit att deras enda inkomstkälla var lön och som således har haft en fastare förankring på arbetsmarknaden än övriga. Ungdomarna i gruppen *delvis utanför* har haft en löneinkomst men de har alla kombinerat denna inkomst med andra inkomstkällor, som till exempel socialbidrag, hjälp från familj, vänner och studiemedel. Ungdomarna i denna grupp har främst varit tillfälligt anställda. Ungdomarna i gruppen *utanför* är framför allt de som är arbetslösa eller i arbetsmarknadsåtgärder och helt saknar löneinkomst. De lever istället av försörjningsstöd och hjälp från vänner, sambo eller familj.

I vår analys visar det sig att ungdomar som har högre utbildning och de som är äldre mer sannolikt är etablerade på arbetsmarknaden jämfört med dem som har lägre utbildning och de som är yngre ett givet år. Analysen visar också att ungdomar som är födda utanför Sverige och som har bott i Sverige kortare tid än fem år har mindre sannolikhet att vara etablerade på arbetsmarknaden än ungdomar födda i Sverige. Men om vi följer dessa ungdomar över tid visar det sig att det absolut viktigaste för om en ung människa är etablerad på arbetsmarknaden eller inte är om hon eller han var etablerad några

år tidigare. En central slutsats i vår analys blir därför att det finns en omfattande trögrörlighet på ungdomarnas arbetsmarknad. Detta kan relateras till den diskussion som tidigare förts (se kapitel 1) om att många unga har väldigt svårt att etablera sig på den primära arbetsmarknaden.

Olika åtgärder och försörjningsmöjligheters inverkan på etableringen

Ungas etablering berör många sektorer, som i sin tur har olika huvudmän och berör olika politikområden (utbildnings-, arbetsmarknads-, social-, bostads-, skuld- och familjepolitiken). Unga i olika åldersgrupper faller under olika huvudmäns ansvarsområden och unga går mellan utbildning, arbetslöshet och arbete, parallellt med att de flyttar hemifrån och bildar egna familjer. Ett övergripande problem är att det är svårt att överblicka och följa upp offentliga åtgärder för unga då dessa är uppdelade på många olika sektorer. Detta problem förvärras ytterligare av att ungdomar i olika åldrar är berättigade till olika typer av stöd och åtgärder, kopplade till olika huvudmän.

Åtgärder och stöd som ska underlätta ungdomars etablering

Vår åtgärdsundersökning visar att många av de åtgärder och stöd som finns i skolan, hos kommuner och hos arbetsförmedlingar idag istället för att underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden kan förhindra densamma.

Då det har blivit allt svårare att få ett arbete direkt efter grundskolan, vilket var mer vanligt under 1970- och 1980-talen, syftar många åtgärder till att på olika sätt säkerställa att unga minst har en gymnasieutbildning vid 25 års ålder. Tyvärr innehåller skolans åtgärdsprogram för elever i behov av stöd ofta en beskrivning av

vad man från skolan kräver av eleven i form av uppförande och arbete och mera sällan formuleras vad skolan tänker göra för att individualisera undervisningen och stödja eleven. Vilka möjliga stödsystem som finns för unga som har svårigheter i skolan varierar dessutom mellan olika kommuner. Ett exempel är det individuella programmet på gymnasiet.

För de elever som inte bedöms kunna uppnå kunskapsmålen på grund av funktionshinder finns särskolan. Antalet elever i särskolan har ökat med en tredjedel under 2000-talet. Det är en ökning som vida överstiger befolkningsökningen i åldersgruppen. En sannolik förklaring till denna ökning kan enligt gjorda undersökningar bero på att kommunerna har fått ansvar för särskolan vilket har lett till att särskolan finns i ett större antal kommuner än tidigare. Detta har i sin tur lett till en minskad stigmatisering och en ökad tillgänglighet. Men ökningen beror också på att en ökad andel elever med koncentrationssvårigheter placerats i särskolan, möjligen på grund av den minskade resurstilldelningen i övriga delar av skolan. Det är oklart hur etableringen på arbetsmarknaden ser ut för unga som har gått i särskolan, det finns väldigt lite uppföljning. Den uppföljning som finns visar dock att många inte får tillträde till arbetslivet.

Idag får ungdomar inte tillräcklig inblick i arbetslivet genom skolan eftersom det finns stora brister i samarbetet mellan skola och arbetsliv. I många kommuner går det inte att garantera att eleverna har tillgång till kvalificerad studie- och yrkesvägledning. När unga blir hänvisade till att själva skaffa information via egna nätverk och kanaler missgynnas de ungdomar som har sämre förutsättningar. Inte heller tillgången till praktik, till exempel prao i grundskolan och APU på de yrkesförberedande programmen på gymnasiet, är densamma i olika

kommuner. Beroende på var i landet unga bor har de olika förutsättningar.

Det är tydligt att problem kan uppstå när politiska prioriteringar på lokal nivå inte överensstämmer med de nationella. Ett exempel på detta är det delade ansvaret mellan kommuner och arbetsförmedlingar för de arbetslösa som är under 20 år. I dialogen med företrädare från kommunerna ger de uttryck för en upplevelse av att deras utgångspunkter skiljer sig från arbetsförmedlingarnas. Deras bild är att arbetsförmedlingarna tvingas följa kortsiktiga direktiv som leder till att unga får vänta innan de erbjuds en åtgärd (och kommunerna får kort tid på sig att anordna en åtgärd), och de får åtgärder som varar korta perioder. Brister i samverkan kan leda till att ungdomar hamnar mellan stolarna på grund av alltför lång väntan på åtgärder eller verksamhetens oklarhet i vem som ska ta på sig det ekonomiska ansvaret för åtgärden.

Vilket stöd unga får varierar beroende på om de är över eller under 20 respektive 25 år. I majoriteten av landets kommuner är unga under 20 år ett kommunalt ansvar och de hänvisas enbart till det kommunala ungdomsprogrammet (KUP). Däremot placeras unga i åldrarna 20–24 år främst i den statliga åtgärden ungdomsgarantin (UG) och i arbetsförmedlingens åtgärd allmänt anställningsstöd (AAS) där deras antal motsvarar deras andel av dem som är arbetslösa, även om de formellt har möjlighet att medverka i samtliga av arbetsförmedlingens program.

Rörlighetsstimulerande åtgärder (flyttbidrag och respenning) för unga under 25 år upphörde i februari 2005. Idag är det upp till varje kommun att hantera dessa åtgärder lokalt. Unga har därför olika förutsättningar beroende på om just deras kommun har infört andra lokala lösningar för dem.

Hur olika försörjningsmöjligheter påverkar ungas möjlighet till etablering

Det finns flera exempel på att olika försörjningsmöjligheter inte alltid fungerar tillsammans; till exempel studiemedel och lön, sjukpenning och studiestöd och lön för feriearbete och socialbidrag.

Den huvudsakliga åtgärden för unga arbetslösa är att de ska tillbaka in i det offentliga utbildningssystemet. Vår åtgärdsundersökning visar dock att det ekonomiska stödsystemet för dem som är i utbildning utgör ett hinder för den unge att etablera sig på arbetsmarknaden.

Varken ansökningsreglerna för studiestöd eller för bostadsbidrag är anpassade efter ungas ekonomiska situation som präglas av osäkerhet och betydande variationer under året. Att underskatta sina preliminära inkomster kan leda till återbetalningsskyldighet och betalningsanmärkningar som följer den unga när han eller hon senare etablerar sig på arbetsmarknaden.

Studiestödssystemet är en försörjningsmöjlighet som tar liten hänsyn till ungas möjligheter till försörjning efter avslutade studier eller till att många unga hamnar i perioder av arbetslöshet varvat med perioder av studier. Att studielånet är ett annuitetslån som ska återbetalas på 25 år eller före 60 års ålder oberoende av studentens ålder eller inkomst missgynnar framförallt studenter med långa utbildningar och som väljer yrken som idag har dålig löneutveckling (till exempel bibliotekarier och lärare) samt de som efter avslutade eller avbrutna studier har blivit arbetslösa. De hårda kraven på återbetalning kan snabbt resultera i betalningsanmärkningar och andra problem, till exempel med att få bostad, för dem som inte klarar av det.

Även om studiestödssystemet har viss flexibilitet riskerar unga som varvar studiemedlet med annan inkomst att förlora sin sjukpenninggrundande inkomst. Sjukskrivna studenter har idag ingen möjlighet att deltidssjukskriva sig eller att vara deltidssjukskrivna samtidigt som de studerar. Detta försvårar för sjukskrivna att vidareutbilda sig.

Ibland har det hävdats att studiestödet ska räckta hela året, medan det i studiestödslagen (1999:1395) framgår att studiemedlet endast betalas ut för de veckor då studier bedrivs. Ibland tvingas studenter därför ansöka om försörjningsstöd för att klara sig under mellanperioderna. Utgångspunkten är att studerande inte har rätt till försörjningsstöd men det varierar från fall till fall och beror på hur socialnämnden tolkar regelverket och gör den individuella bedömningen.

Studerande kan genom ett särskilt studentvillkor kvalificera sig för arbetslöshetsförsäkringens grundbelopp fast de inte har arbetat utan istället studerat. Arbetslöshetsförsäkringen är dock dåligt integrerad med studenters behov under studietiden (mellan terminerna) och under övergången mellan studier och arbete i perioder av arbetslöshet, då det finns en karenstid på 90 dagar.

För unga som inte har kvalificerat sig till a-kassa finns det flera olika ersättningsnivåer. De varierar utifrån om unga har gymnasieutbildning eller inte och utifrån ålder. En lägre ersättningsnivå är beskattningsbar inkomst medan en högre är skattebefriad. De mycket låga ersättningsnivåerna innebär att många unga måste komplettera med försörjningsstöd.

Även om socialtjänstförordningen förordrar en individuell bedömning och en generös hållning för feriearbetande ungdomar i familjer

med försörjningsstöd (tidigare socialbidrag) händer det i vissa kommuner att unga förlorar sin inkomst. Detta trots att feriearbete enligt resultaten i våra och andras undersökningar ses som ett positivt incitament bort från ett framtida bidragsberoende.

The background of the slide is a solid dark red color. It features a repeating pattern of silhouettes of people walking from left to right, each carrying a box. The silhouettes are in a lighter shade of red, except for one silhouette on the far right edge of each row, which is white. The text is centered in the upper portion of the slide.

Identifierade problemområden
och behov av ytterligare insatser

Slutsatser

Kommunala skillnader

En av de tydligaste slutsatserna i den tematiska analysen är att det finns stora skillnader mellan vilka åtgärder som finns tillgängliga för unga beroende på var i landet de bor. Den kommunala självstyrelsen innebär att kommunerna har ett betydande spelrum att själva tolka regelverk och göra lokala prioriteringar kring skolan, åtgärder för unga arbetslösa samt riktlinjer för försörjningsstöd för att nämna några exempel. Det medför i realiteten att det finns stora skillnader i vilka förutsättningar till etablering en ung person har beroende av i vilken kommun hans eller hennes föräldrar bosatt sig. En fråga som bör lyftas vidare är om de skillnader i förutsättningar olika kommuner erbjuder unga verkligen kan sägas leda till lika möjligheter för alla, vilket enligt den ungdomspolitiska propositionen är riksdagens och regeringens ambition att ungdomspolitiken ska göra.

Är gymnasieskolan egentligen obligatorisk?

Vår studie visar på stora svårigheter för de unga som inte har fullgjort gymnasieskolan. Ännu svårare har förstås de som inte fullgjort grundskolan. Det individuella programmet, som är tänkt som ett stöd för de som har svårare att klara av skolan, är nu det näst största gymnasieprogrammet. Majoriteten av de elever som går på det individuella programmet går inte vidare till andra gymnasieprogram.

- Följ upp det individuella programmet, varför allt fler unga hamnar där, samt expansionen i särskolan.
- Underlätta övergångarna från IV till andra program.

Skolverket och yrkesutbildningsdelegationen har viktiga uppdrag för att vidareutveckla gymnasieskolan och dess innehåll.

En stor del av de åtgärder som finns för unga har som syfte att de ska tillbaka till utbildning och fullgöra den i de fall de inte har grundskole- eller gymnasiekompetens. De som inte har gymnasieutbildning har betydligt svårare än andra att etablera sig på arbetsmarknaden. I de fall då de tar del av arbetsmarknadspolitiska åtgärder är det dessutom vanligt att de har lägre ersättningsnivåer än andra unga inom samma åtgärd. Det är intressant att ställa frågan om andra stödåtgärder skulle utvecklas i gymnasieskolan om den var obligatorisk, nu vilar stora delar av ansvaret för att klara av studierna på eleverna själva.

Utanför i ung ålder – utanför senare?

Unga behöver stöd av vuxna för att leva ett självständigt liv, det gäller också skolan. Ungdomar i vår undersökning ger en bild av att skolan inte ger dem det stöd de har behov av. Många är stressade och mobbningen är utbredd i skolan. Tempot är högt och kraven på prestation stora och om en elev på grund av sjukdom missar undervisning är det svårt att komma ikapp. Det finns få resurser för att stödja de som inte klarar tempot vilket påverkar ungas möjligheter till etablering. Det är viktigt att följa om det faktum att ungas etablering förlängs leder till konsekvenser för deras hälsa. Särskilt viktigt är att se på hälsan för de unga som hamnat i ett långvarigt utanförskap.

- Förbättra ungas arbetsmiljö i skolan.
- Följ regelbundet upp barns och ungas hälsa.
- Studera om en förlängd etablering påverkar ohälsan hos unga vuxna.

Finns det en koppling mellan utbildning och arbetsmarknad?

Det finns stora brister i kopplingen mellan skola och arbetsmarknad. Unga får inte tillräcklig vägledning om fortsatta studier eller om arbetsmarknaden, många skolor saknar studie- och yrkesvägledare. I utredningen *Karriärvägledning.se.nu* föreslogs en utveckling av vägledarrollen och det är angeläget att följa vad som har hänt med anledning av detta. Tidiga erfarenheter av arbetslivet är positivt för ungas etablering på arbetsmarknaden. Trots det är praktik inte något som erbjuds alla unga. Det är upp till varje kommun att bestämma om skolorna ska ha prao. Arbetsplatsförlagd utbildning, APU, ingår i många av de yrkesinriktade gymnasie-

programmen. Inom dessa program har eleverna rätt till APU, ändå är det inte alla som får det. Det finns inte heller något system för att följa upp att kommunerna erbjuder APU, den senaste utvärderingen genomfördes 1998. Detta är särskilt problematiskt i ljuset av att det i den nya gymnasiereformen föreslås en utökning av densamma. Det är angeläget att belysa denna problematik ytterligare liksom det finns ett behov av att fortsätta titta på frågan om vägledning för unga. Arbetsmarknadskoordinatoren och Yrkesutbildningsdelegationen har uppdrag som är av stor vikt för området. (Yrkesutbildningsdelegationen, dir. 2004:72. Nationell koordinator för snabbare etablering på arbetsmarknaden för ungdomar, dir. 2005:21. Nationell bostadssamarbarnare, dir. 2005:37. Utredningen från socialbidrag till arbete, dir. 2005:10).

- Öka kontaktytorna mellan skola och arbetsliv.
- Se över tillgången till och uppföljning av den arbetsplatsförlagda utbildningen, APU.
- Fokusera på vägledning för unga i skolan, på arbetsförmedlingen etcetera.

Hur är ungas ekonomi och försörjning?

Inkomsterna för unga utvecklas sämre än för andra grupper i befolkningen. Familjen och det personliga nätverket blir allt viktigare för den egna försörjningen. Det långvariga bidragsberoendet ökar, särskilt bland unga kvinnor. Inom flera olika samhällsätgärder finns olika ersättningsregler beroende av den unges ålder och utbildningsbakgrund. De hårda återbetalningskraven kring studiestödet och svårigheterna att beräkna inkomstgrunden för bostadsbidrag leder till att allt fler unga blir skuldsatta.

- Utred konsekvenserna av de förändrade villkoren för återbetalning av studiemedel.
- Se över villkoren för bostadsbidrag, särskilt för studenter.
- Säkerställ att ungdomar som lever i familjer med försörjningsstöd får behålla sina inkomster då de feriearbetar.
- Se över konsekvenserna av att fler unga fastnar i långvarigt beroende av försörjningsstöd och vilka åtgärderna är för att bryta detta.

Fungerar åtgärderna?

Allt fler unga är arbetslösa. Många av de åtgärder som erbjuds unga är korta och ineffektiva. Unga hänvisas framför allt till de särskilda ungdomsåtgärderna och får inte del av övriga åtgärder inom arbetsförmedlingen i tillräcklig utsträckning sett i relation till sin andel av befolkningen. Särskilt problematiskt är det för de unga som är under 20 år då det ofta är otydligt vem som bär ansvaret, kommunen eller staten, de unga riskerar att hamna mellan stolarna.

- Följ upp kommunernas förtydligade informationsansvar kring unga under 20 år, ta fram direktiv för vägledning till kommunerna.
- Öka samverkan mellan olika aktörer med den unges behov i centrum.
- Säkerställ att unga under 20 år får vägledning under den tid de väntar på åtgärd.
- Fortsätt göra sektorsövergripande analyser inom området.
- Belys de skillnader som finns i olika kommuner.

Det är svårt att överblicka och följa upp dessa åtgärder då de är uppdelade på olika sektorer och huvudmän. Ibland står målen för olika åtgärder mot varandra.

Hur kompensera för bristande kunskapsunderlag?

Det är med dagens statistik och register svårt att belysa situationen för ungdomar, framför allt för olika grupper av unga. Det är dessutom ofta endast möjligt att göra analyser på nationell nivå vilket är problematiskt då vi vet att ungas villkor skiljer sig åt beroende av var i landet de lever.

- Utöka ungdomsurvalet i SCB:s ULF-undersökningar.
- Öka kvalitetssäkringen av register hos de statistikproducerande myndigheterna.
- Gör fler riktade studier för att belysa villkoren för särskilt utsatta grupper.
- Möjliggör regionala och internationella jämförelser.
- Uppmuntra till mer forskning om unga.

KAPITEL 1

Ungas villkor idag

The page features a decorative background on the left side consisting of several light brown silhouettes of young people, possibly dancers, arranged in a circular pattern. The silhouettes are stylized and lack facial features, focusing on the overall shape and movement of the figures. The main text is positioned to the right of this graphic.

Inledning

Detta är den första kvalitativa analysen inom det uppföljningssystem för ungdomspolitik som trädde ikraft när regeringens ungdomspolitiska proposition *Makt att bestämma – rätt till välfärd* antogs av riksdagen i december 2004.

Ungdomsstyrelsen fick våren 2005 i uppdrag av regeringen att genomföra en analys av utvecklingen av ungdomars levnadsvillkor avseende välfärd och makt inom huvudområdet egen försörjning (U2005/2255/UNG).

Att bli självförsörjande är att bli vuxen ansåg över 40 procent av de unga i åldrarna 16–29 år som svarade på Ungdomsstyrelsens attitydundersökning 2002 (Ungdomsstyrelsen 2003b). Att ta ansvar för sina egna beslut var utmärkande för vuxenblivandet ansåg över 70 procent. Möjligheterna att ta ansvar för sina egna beslut är kopplat till att ha en egen försörjning, utan inkomst är det svårt att ha ett självständigt liv.

Ungas etablering på arbetsmarknaden och de samhällsåtgärder som finns för att underlätta och påskynda denna etablering är utgångspunkten för denna tematiska analys. Ungdomspolitikens målgrupp är unga i åldrarna 13–25 år. Analysen i denna rapport kommer dock i vissa fall att omfatta unga upp till 30 år. Det är nödvändigt för att kunna fånga ungas etablering.

Inom området egen försörjning inkluderas alla olika typer av inkomster och försörjningssätt som unga kommer i beröring med, utom den inkomstfördelning som ofta sker inom familjen för de yngsta i ungdomsgruppen. Under rubriken ryms alltså ungas försörjningsmöjligheter under studietiden, perioder av arbetslöshet och utsatthet och deras möjlighet att betala för ett boende. Regeringens mål inom det här området är att antalet unga långtidsarbetslösa inte ska överstiga 3 000 individer samt att antalet unga som är beroende av försörjningsstöd ska halveras. Målet att femtio procent i respektive årskull ska ha gått vidare till högre utbildning innan de har fyllt 26 år är beroende av ungas ekonomiska möjligheter att studera vidare.

Uppgifterna som ligger till grund för analysen kommer från Statistiska centralbyrån, andra myndigheter med statistikansvar och egna undersökningar. Intervjuundersökningar har genomförts med unga, om deras väg till ett vuxet liv och om deras möten med de åtgärder som är till för att underlätta deras etablering på arbetsmarknaden, men också för att fånga in hur de unga som har en svag anknytning till arbetsmarknaden agerar. För att ge en så fullständig bild som möjligt har Ungdomsstyrelsen samverkat med berörda myndigheter, Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), Utredningen från socialbidrag till arbete (dir. 2005:01), forskare inom området och organisationer med särskild kompetens inom området (se bilaga 2).

Rapporten är indelad i fyra kapitel. Det inledande kapitlet är en översikt av ungas etablering. Kapitel 2 bygger på en intervjuundersökning med ungdomar om deras väg till etablering. I kapitel 3 redovisas en validitetstest av tillförlitligheten i att genom register identifiera de unga som står långt från arbetsmarknaden. Det fjärde kapitlet är en kartläggning av åtgärder och hur väl de möter ungas behov. Rapporten avslutas med en slutdiskussion.

En ny ungdomspolitik

I den ungdomspolitiska proposition som riksdagen beslutade om i december 2004 *Makt att bestämma – rätt till välfärd* togs två nya övergripande mål för den nationella ungdomspolitiken (proposition 2004/05:2).

- Ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd
- Ungdomar ska ha verklig tillgång till makt

Propositionen fastställde även att ung är man i åldern 13–25 år. Verksamheter för unga kan dock ibland även ha en målgrupp av unga vuxna som är äldre. Unga med sämre möjligheter än andra ska stå i fokus.

Fem huvudområden för samordning och analys inrättades: lärande och personlig utveckling; hälsa och utsatthet; inflytande och representation; egen försörjning; kultur och fritid. Dessa huvudområden möjliggör sektorsövergripande analyser av ungdomars levnadsvillkor då flera politikområden representeras inom varje enskilt huvudområde.

Utgångspunkt för uppföljningen av den nationella ungdomspolitiken är den ordinarie mål- och resultatstyrningen i staten. Ungdomspolitiska insatser ska integreras i de politikområden som är av relevans för ungdomars levnadsvillkor.

Politikområden som inkluderas är

- Utbildningspolitik
- Näringspolitik
- Folkrorelsepolitik
- Kulturpolitik
- Hälso- och sjukvårdspolitik
- Socialtjänstpolitik
- Idrottspolitik
- Bostadspolitik
- Arbetslivspolitik
- Konsumentpolitik
- Rättsväsendet
- Demokratipolitik
- Handikappolitik
- Miljöpolitik
- Mediepolitik

Ungdomspolitiken ska utgå från befintliga mål inom dessa politikområden och uppföljningen ska ske inom respektive politikområde.

Uppföljningssystemet består av tre delar; en årlig redovisning av indikatorer inom berörda politikområden, årliga tematiska analyser inom ett eller flera utvalda huvudområden (detta är den första) samt en utvärdering av den nationella ungdomspolitiken vart fjärde år. Dessutom ingår regelbundna studier kring ungas attityder och värderingar.

Ungdomspolitikens fyra perspektiv

Det finns viktiga aspekter av ungdomars levnadsvillkor som är svåra att formulera i termer av mätbara mål. De kan oavsett detta vara viktiga utgångspunkter för offentliga verksamheter, till exempel de samhällsåtgärder som finns för att underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden. Regeringen anger fyra perspektiv – *resursperspektivet*, *rättighetsperspektivet*, *självständighetsperspektivet* och *mångfaldsperspektivet* – som viktiga utgångspunkter för utformningen av all offentlig verksamhet för ungdomar.

De fyra ungdomspolitiska perspektiven är väldigt olika till sin karaktär och olika svåra att förhålla sig till. Av de politiska ambitioner och förhållningssätt som perspektiven uttrycker är några direkt tillämpbara, andra är det inte. De ska dock genomsyra alla offentliga verksamheter som riktar sig till unga och därmed inverka positivt på ungas levnadsvillkor. Offentliga verksamheter bör därför följas upp och värderas i förhållande till de fyra perspektiven. Det finns ingen enskild myndighet med ansvar för att följa upp dessa perspektiv, de är allas ansvar.

Även om perspektiven inte följs upp i formell mening kan det vara intressant att se i vilken utsträckning de frågeområden som perspektiven omfattar blir belysta i den tematiska analysen. Det kan ge en fingervisning om hur respektive perspektiv kan tas tillvara. Perspektiven har de unga i fokus, det är deras rättigheter och självständighet det är tal om. Därför har vi frågat unga i våra intervjuundersökningar om deras möte med offentlig verksamhet inom skola, socialtjänst, arbetsliv och flera andra områden.

Självständighetsperspektivet

Ungdomars möjligheter till självständighet och oberoende ska stödjas. Det innebär att ungas väg till vuxenblivandet och frigörelse från föräldrarna ska underlättas. Tillgången till ekonomiska och kunskapsrelaterade resurser är av stor vikt för att ge ungdomar denna möjlighet. Men det innebär också att faktorer som skapar beroende eller minskar personens handlingsutrymme ska undanröjas. Missbruk, påtryckningar av olika slag, tvång och förtryck men även diskriminering och stereotypa könsroller är tydliga exempel på sådana faktorer som hämmar ungdomars utveckling.

Att kunna försörja sig, ta ett arbete och bo i en egen bostad är viktigt för vuxenblivandet och för att kunna leva ett självständigt liv. Ungas möjligheter till arbete och utbildning har också betydelse för samhällets tillväxt och välfärd. Ungdomar har dock en svag anknytning till arbetsmarknaden och drabbas hårt av samhällets konjunktursvängningar. Parallellt med en stabil ekonomi är en god hälsa och en trygg tillvaro avgörande för att kunna leva ett självständigt liv. Det är lätt att belysa utbildning, arbetsmarknad, hälsa och trygghet på nationell nivå. Däremot saknas verktyg för att följa upp företeelser som tvång, förtryck, diskriminering med flera. Detta är dock företeelser som marginaliserar grupper och där det är möjligt kommer sådana faktorer att lyftas fram.

Rättighetsperspektivet

När vi resonerar utifrån rättighetsperspektivet blir FN:s konvention om barnets rättigheter och deklarationen om de mänskliga rättigheterna viktiga utgångspunkter. Ungdomars mänskliga rättigheter ska skyddas och främjas. Ungdomar ska ges social och ekonomisk trygghet, god hälsa och möjlighet till utveckling. De har rätt att vara med och påverka sitt eget liv, sin närmiljö och samhällsutvecklingen i stort. Rättigheterna är individuella, varje ungs persons rättigheter är i fokus: rätten till utbildning av hög kvalitet, rätten till god hälsa och en trygg tillvaro, rätten till ett utvecklande arbete och stabil ekonomisk situation etcetera.

Det är också en rättighet att inte diskrimineras. Redan marginaliserade grupper riskerar just detta. I rapporten kommer vi att i möjligaste mån särskilt belysa situationen för unga som vi vet har en svårare väg till etablering på arbetsmarknaden. Vi kommer också att belysa vad vi tycker tyder på orättvisor.

Mångfaldsperspektivet

I den ungdomspolitiska propositionen säger regeringen att en mångfald av värderingar och livsstilar bland ungdomar är värdefull och bör bejakas. Ungdomar varken kan eller ska passas in i enhetliga mallar. Deras förutsättningar och villkor varierar, bland annat beroende på kön, utländsk eller svensk bakgrund, socioekonomisk bakgrund, geografisk hemvist, sexuell läggning och eventuella funktionshinder. All offentlig verksamhet för ungdomar bör bejaka mångfalden och sträva efter lika rättigheter och möjligheter för alla. En viktig beståndsdel i mångfaldsperspektivet är icke-diskriminering.

Det har visat sig att en uppföljning av ungas villkor som belyser alla olika grupper är svår att skapa. Flera faktorer som utländsk bakgrund,

sexuell läggning och funktionshinder är problematiska i ett sektorsövergripande uppföljningssystem. Konsekvenserna av detta är att marginaliserade grupper, inte sällan homo-, bi- och transsexuella personer, minoriteter och funktionshindrade, riskerar att osynliggöras inom ramen för det ungdomspolitiska uppföljningssystemet. Detta är problematiskt då den nationella ungdomspolitiken ska verka för att minska skillnaderna i levnadsvillkor inom ungdomsgruppen och därför särskilt belysa och hantera levnadsvillkoren för de ungdomar som av olika anledningar har svårare än andra att få verklig tillgång till välfärd och makt, som inom huvudområdet egen försörjning konkretiseras i möjligheter till en egen försörjning.

Resursperspektivet

Resursperspektivet tar fasta på att ungdomar har unika kunskaper och erfarenheter som är värdefulla i sig men syftar också till att skapa ett samhälle som präglas av hållbar social och ekonomisk tillväxt, jämställdhet och rättvisa. Ungdomars resurser måste utvecklas och tas till vara i den offentliga sektorn, i näringslivet, på arbetsmarknaden, genom egna företag och i folkrorelserna. I praktiken kan detta sägas innebära att ungdomar ska ges inflytande över verksamheter som påverkar dem.

Det är svårt att överblicka i vilken utsträckning unga tas tillvara som en resurs både i den offentliga och i andra sektorer. Perspektivet är till stor del ett förhållningssätt till unga. Det saknas idag kunskap om hur mycket och hur ofta ungas kunskaper och erfarenheter tas tillvara.

Uppdraget

I mars 2005 fick Ungdomsstyrelsen i särskilt uppdrag att genomföra en kartläggning och en analys inom huvudområdet *egen försörjning*. Ungdomsstyrelsens uppdrag återrapporteras den 5 december 2005.

Kartläggningar som ingår i uppdraget:

- Beskriva ungdomars sysselsättning och omfattningen av olika anställningsformer.
- Sammanställa generella och riktade åtgärder, respektive vilket ekonomiskt stöd som ungdomar kan få, i olika steg av etableringsfasen för att underlätta etableringen på arbetsmarknaden.
- Redovisa de olika försörjningsmöjligheter som ungdomar som inte förvärvsarbetar eller studerar har.

Analys som ingår i uppdraget:

- Belysa ungdomars svårigheter att få arbete eller annan försörjning samt visa hur ungdomar agerar för att få ett arbete.
- Klargöra hur olika försörjningsmöjligheter under etableringen förhåller sig till varandra och hur de påverkar möjligheterna till etablering på arbetsmarknaden.
- Beskriva hur de samhällsåtgärder som syftar till att underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden förhåller sig till ungdomars agerande för att få arbete.
- Visa olika ungdomsgruppers syn på och erfarenheter av etableringsfasen.

- Lyfta fram skillnader mellan de som etablerar sig på arbetsmarknaden och de som inte gör det, variabler som fullföljd utbildning och social bakgrund bör beaktas (hela uppdragsbeskrivningen finns i bilaga 4).

För att kunna genomföra uppdraget beslutade Ungdomsstyrelsen att:

- kartlägga ungas sysselsättning och anställningsformer med hjälp av befintlig statistik från SCB.
- inom flera politikområden inventera åtgärder som är till för att underlätta ungas etablering, bland annat inom skattepolitiken, utbildningspolitiken, arbetsmarknadspolitiken, sjukförsäkringspolitiken och socialförsäkringspolitiken.
- genomföra en kvalitativ intervjuundersökning med unga för att fånga deras syn på och erfarenheter av etableringsfasen och olika stödssystem.
- genomföra en telefonintervjuundersökning med den kategori unga som i *Unga utanför* (SOU 2003:92) identifierats som unga utanför, för att fånga deras sysselsättning och erfarenheter av åtgärder. Intervjuundersökningen ger också en möjlighet att validera den registermetod som utvecklats i ovan nämnda utredning för att identifiera gruppen.

Begrepp och definitioner

Att gå från att vara ung till att bli vuxen är en process i flera olika steg – det handlar om att avsluta sin utbildning, skaffa ett arbete, få tag i en egen bostad, hitta en partner och så småningom kanske få barn. Joachim Vogel skriver i *Ungdomars välfärd och värderingar* (Vogel 1994) att etableringsprocessen är en övergång från beroende av nätverk, det vill säga föräldrarna respektive den offentliga sektorn (studiebidrag, sysselsättningsstöd med mera), till självständighet inom alla arenor. Med självständighet menar Vogel tryggad sysselsättning, egen inkomst, egen bostad, egen familj, deltagande i den representativa demokratin, eget socialt nätverk etcetera (Vogel 1994).

Vissa arenor tycks vara viktigare än andra eftersom en etablering där möjliggör tillträde till ytterligare arenor. Framför allt gäller detta arbetsmarknaden i och med att arbete för de flesta är en förutsättning för självständig ekonomi, vilket i sin tur underlättar etableringen på till exempel bostadsmarknaden (Börjeson 2001).

Livsförlopp

När vi ser på ungas etablering ser vi alltså på ungdomstiden som ett livsförlopp. Den sociologiska forskningen om "life course" fokuserar ofta på de olika roller och strategier som individen tar under sitt liv och under olika faser i sin etablering från utbildning till arbete och egen bostad (SOU 1994:73). Individens utveckling blir på så sätt en ständig etablering i nya roller. Forskningen fokuserar huvudsakligen på vilka mönster etableringsprocessen har, i vilken ordning olika rollövergångar sker, och vid vilken tidpunkt. Man har också under lång tid undersökt vilken betydelse villkoren under tidigare faser har för de faser som kommer senare i livet. Huvudsakligen har man forskat på etable-

ringen på arbetsmarknaden och etableringen i vuxenlivet. I stora delar är de synonyma – att bli självförsörjande är ett av de viktigaste stegen mot en etablering som vuxen (SOU 1994:73).

Definition av etablerad

Traditionellt är och har etableringsmönstret gått från avklarad utbildning, till arbete och sedan bostad. Det finns dock ett flertal rapporter som visar på en ökad variation i etableringsmönstret, och framförallt hos de yngre. Den ordning de olika faserna i etableringsprocessen kommer i har blivit allt mer varierad (Hörnqvist 1994; Salonen 2003; Walther et al. 2004). Det är dock ovisst om dessa förändringar är temporära eller bestående. Diversifieringen har lyfts fram både som en risk och som en möjlighet (Giddens 1990; Beck och Ritter 1992; Furlong och Cartmel 1997). Den ökade tillgången på utbildningsvägar och utbildningsplatser är en möjlighet, däremot är inte kopplingen mellan utbildning och arbete lika tydlig längre. En längre utbildning är en mer riskabel investering idag än tidigare då en längre utbildning inte på samma sätt som tidigare är en garanti för ett kvalificerat jobb och hög lön, utbildning är snarare en inträdesbiljett till arbetsmarknaden (Börjeson 2002). Det ekonomiska värdet av en utbildning varierar dessutom mellan könen, där män får ett högre utfall än kvinnor (Gidehag, Hernell, Olsson och Söderqvist 2003).

Med etablerad kommer vi i fortsättningen att syfta på unga som har en anställning eller är egna företagare och som därmed har en egen inkomst som möjliggör en vidare etablering. Vi inkluderar inte alla de skilda delar som nämns ovan och som förekommer i forskningen om vuxenblivande.

Icke etablerade är alltså arbetslösa, studerande och de som inte uppger någon sysselsättning.

Vi är medvetna om att unga idag går mellan arbete och studier ett flertal gånger i högre grad än tidigare. Att de kategoriseras som etablerade i en undersökning är heller ingen garanti för att de själva upplever sig som etablerade.

Vi kommer att försöka fånga etableringsprocessen, det vill säga vägen till etablering för unga med olika kön, med utländsk eller svensk bakgrund och med olika socioekonomisk bakgrund. Vi försöker också att beskriva hur processen ser ut för unga med funktionshinder.

Vi kommer också att tala om etableringsmönster. Forskningen visar sedan en längre tid tillbaka att olika mönster kan särskiljas mellan unga med olika socioekonomisk bakgrund eller klassbakgrund. Skillnaderna mellan grupperna har inte minskat, även om gruppernas inbördes storleksförhållanden har förändrats. Idag utgör tjänstemännen en större andel än tidigare, och arbetare som inte har en yrkesutbildning, det vill säga icke facklärd arbetare har minskat sin andel i befolkningen (SOU 2001:79).

I avsnittet Ungas etablering nedan fokuserar vi på etableringsprocessen – vi ger en övergripande bild av ungas etablering i det svenska samhället inom områdena utbildning, arbete, boende och till viss del; familj. Avsnittet innehåller också en jämförelse mellan länder i Europa och OECD-området.

Ungas etablering

Det finns flera olika faktorer som påverkar hur etableringsprocessen ser ut. Man kan säga att etableringsmönstret handlar om ett samspel mellan det existerande samhället och den uppväxande generationen. En viktig faktor är de rådande förutsättningarna i samhället för arbetsmarknad, välfärd och familj. Hur lätt är det att få ett arbete? Är det låg- eller högkonjunktur? Hur ser utbildningssystemet ut, hur många platser finns det på universiteten och högskolorna? Hur lätt är det att få tag i en bostad? Hur är socialförsäkringssystemet utformat? Vilken roll har föräldrarna för ungdomarnas försörjning?

Bakgrundsfaktorer

Allmänna värderingsmönster som gradvis förändras i samhället, till exempel synen på att bo kvar hemma, kan också ha betydelse för unga människors väg in i vuxenlivet. Generationens specifika särdrag, till exempel storlek, är en annan faktor som spelar roll för etableringsmöjligheterna. Det finns forskning som tyder på att ungdomar som tillhör stora årskullar, kohorter, utbildar sig längre, eftersom de möter större konkurrens på arbetsmarknaden. Motsatsen gäller för små kohorter (SOU 2001:79). Individens bakgrund har också stor inverkan på hur etableringsprocessen ser ut, till exempel kön, föräldrarnas socioekonomiska tillhörighet, den egna utbildningsnivån, bostadsorten och om man är född utomlands eller i Sverige.

Förlängd etableringsprocess

Många studier tyder på att etableringsprocessen har förlängts under de senaste decennierna – från att vara en kortare övergångstid till att numera alltmer anta en utsträckt och särpräglad fas i livet (se bland annat Hörnqvist 1994; Börjesson 2001; Salonen 2000 och 2003; Furlong, Cartmel, Biggart, Sweeting och West 2003). Under den ekonomiska krisen på 1990-talet förändrades ungdomars möjlighet att etablera sig på vuxenlivets olika arenor, och mönstret för ungas etablering och självförsörjning uppvisade nya drag och har blivit mer differentierad (se bland annat Hörnqvist 1994; Salonen 2000 och 2003; Furlong et al. 2003). Dagens ungdomsgeneration är långt ifrån någon homogen grupp och bakom de data som talar om senare etablering finns stora skillnader inom ungdomsgruppen. Samtidigt som vissa inte för-

mår att hävda sig i till exempel en allt hårdare konkurrens på arbetsmarknaden finns det de som klarar det utmärkt (Ungdomsstyrelsen 1996a).

Regeringens handlingsprogram och europeiska ungdomspakten

Regeringen har på ett tydligt sätt påtalat att den anser att den för unga senarelagda etableringen är ett problem för samhället. I den ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (proposition 2004/05:2) presenterades ett handlingsprogram där merparten av prioriteringarna gällde ungas etablering. Bland annat ska regeringen "... öka sysselsättningen, stärka ungdomars tillgång till utbildning och göra fler bostäder tillgängliga för ungdomar." Vidare står det att "Genom att skapa goda förutsättningar för utbildning kan fler ungdomar få

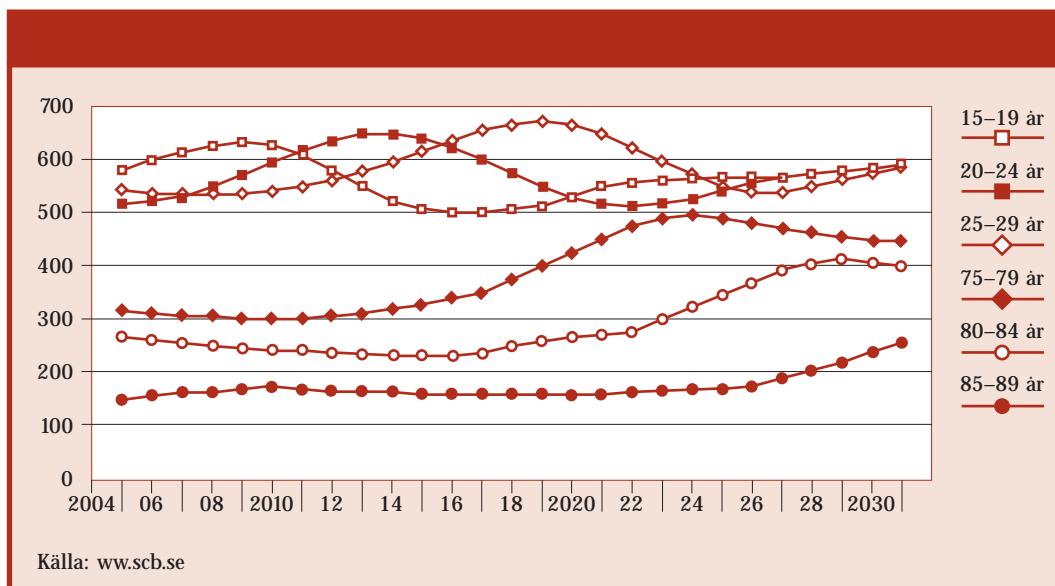

Diagram 1.1 Antalet i befolkningen i åldersgrupper 2004 och prognos för åren 2005–2030, 1 000-tal.

ett tryggt och utvecklande arbete. Genom att skapa goda förutsättningar för ungdomar till egen inkomst och egen bostad kan de ungdomar som vill flytta hemifrån, bilda familj och leva ett självständigt liv.” (s. 75).

Inte minst kan detta kopplas till att Sverige de kommande 15 åren kommer att ha en ungdomsgrupp som är den största på väldigt länge samtidigt som andelen äldre också ökar. Variationen i de åldersgrupper som inte inkluderas här 30–74 år, är betydligt mindre (diagram 1.1) (proposition 2004/05:2).

Ungas senare etablering och en allt äldre yrkesverksam befolkning kan medföra problem för kunskapsöverföring och ökade kostnader för välfärden. En minskad andel i sysselsättning medför också ett hot mot välfärden.

Inom Europeiska kommissionen har det på initiativ av Sverige, Tyskland, Frankrike och Spanien fattats beslut om en *uropeisk ungdomspakt* som framhåller nödvändigheten av att integrera ungdomar i samhället och arbetslivet. Många länder i EU har precis som Sverige en åldrande befolkning. Det finns många unga som inte integreras i samhället och många som har en bristande utbildning. Därför betonas i ungdomspakten det behov som finns av att öka samstämmigheten i politiken på samtliga områden som rör ungdomar, men med störst prioritet inom sysselsättning, integration och befordringsmöjligheter, utbildning och rörlighet och möjlighet att förena yrkesliv med privatliv och familjeliv.

De mest utsatta unga ska vara i fokus. Konkret innebär detta att länderna i EU kommer att försöka:

- Skapa sysselsättningsmöjligheter för unga.
- Minska ungdomsarbetslösheten.
- Undanröja skillnader mellan män och kvinnor.
- Arbeta för en arbetsmarknad som är öppen för alla.
- Förbättra förmågan att möta arbetsmarknadens behov.
- Utöka investeringarna i utbildning och förhindra att unga slutar skolan i förtid.
- Utrota barnfattigdomen. (Europeiska kommissionen 2005)

Ett flertal myndigheter och en handfull kommittéer och utredningar har som följd av EU:s och Sveriges ungdomspolitik fått i uppdrag att se över vad som kan göras för att underlätta ungas etablering i Sverige. Bland annat har en koordinator tillsatts för att underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden. Det finns också en yrkesutbildningsdelegation som ska föreslå nya sätt att höja kvaliteten inom yrkesutbildningarna på gymnasiet. Flera olika myndigheter ser dessutom ur olika perspektiv över de arbetsmarknadsåtgärder som finns för unga idag. Det finns också en utredning som undersöker hur man kan underlätta för individer att gå från ett bidragsberoende till arbete samt en bostadssamordnare som ska föreslå åtgärder som underlättar ungas etablering på bostadsmarknaden.

Tabell 1.1 Antal elever i grundskolan årskurs 7–9 och grundsärskolan årskurs 7–10*, specialskolan årskurs 7–10 och gymnasieskolan år 1–3 samt gymnasiesärskolan skolåren 2000/01–2004/05**

	Grundskolan årskurs 7–9	Specialskolan årskurs 7–10	Grundsärskolan årskurs 7–10	Gymnasie- skolan	Gymnasie- särskolan	Samtliga
2000/01	323 057	336	5 312	305 270	5 144	639 119
2001/02	334 638	342	5 820	311 121	5 534	657 455
2002/03	347 085	345	6 278	321 643	6 180	681 531
2003/04	364 261	356	6 685	333 928	6 710	711 940
2004/05	373 292	369	6 984	347 713	7 141	735 499

Källa: Skolverket 2005e

* Deltagande i årskurs 10 är frivilligt i särskolan.

** Deltagande i årskurs 10 är obligatoriskt i specialskolan.

Utbildning

Ett första steg på väg mot att starta sin etableringsprocess är att utbilda sig. Flera olika omständigheter har bidragit till att utbildningstiden har blivit längre under senare år och att allt fler utbildar sig. En faktor är gymnasiereformen i början av 1990-talet som innebar att gymnasieskolans alla program blev treåriga (med undantag för särskolan som redan var treårig), en annan orsak är det ökade antalet platser inom både gymnasieskolan och högskolan (Börjeson 2001). Även svårigheterna att komma ut på arbetsmarknaden bidrar till, eller tvingar fram, ett ökat intresse för utbildning bland unga. För många unga är utbildning och arbete idag också sysselsättningar som avlöser och vävs in i varandra, särskilt i åldrarna mellan 20 och 30 år (Högskoleverket 2003a). Dessa omständigheter ställer allt högre krav på att grundskolan förbereder ungdomarna för en fortsatt skolgång. Trenderna är dock oroande med en ökad andel som slutar grundskolan utan betyg som ger behörighet till fortsatta studier

(Folkhälsoinstitutet 2005). Allt detta påverkar i hög grad den efterföljande etableringsprocessen. Vårterminen 2004 gick över 735 000 unga i grund- och gymnasieskolan. Antalet unga i skolan har ökat med 15 procent under 2000-talet (se tabell 1.1) (Skolverket 2005e).

Grundskolan

Grundskolan har nio studieår och vissa kommuner har ett frivilligt tionde år. Till skillnad från gymnasieskolan är grundskolan obligatorisk. Antalet elever i grundskolans årskurs 7–9 har ökat med 15 procent mellan åren 2000 och 2005. Andelen unga som går ut årskurs 9 i grundskolan utan slutbetyg ökar. Vårterminen 2005 var 89,1 procent av eleverna som gick ut årskurs 9 på grundskolan behöriga att börja på gymnasieskolans nationella program, vilket är en halv procentenhet lägre, eller drygt 900 elever färre, än året innan då 89,6 procent var behöriga. Det innebär att fler än var tionde av dem som gick ut årskurs 9 våren 2005 inte hade godkänt betyg i svenska, engelska eller mate-

matik, vilket krävs för att få börja på ett nationellt program på gymnasiet (Skolverket 2005d).

Specialskolan för syn- och hörselskadade

Specialskolor finns för syn- och hörselskadade och barn och unga med tal- och språksvårigheter. Det finns också särskilda riksgymnasier för döva/hörselskadade, synskadade/blinda och rörelsehindrade elever. Skolplikten i specialskolan är tioårig. Antalet elever i specialskolorna har ökat med 10 procent under 2000-talet, alltså något mindre än ungdomspopulationen totalt. Unga rörelsehindrade gjorde i slutet av nittioalet en undersökning om funktionshindrades arbetsmarknad. Där framkommer att en liten andel studerar vidare på universitet, och en stor andel blir arbetslösa och sedan förtidspensionerade, i relativt unga år (Olsson 1999).

Särskolan

Till den obligatoriska särskolan räknas *grundsärskolan* och *träningsskolan*. De är också nioåriga med ett tionde frivilligt år för att komplettera utbildningen. Sex av tio elever på grundsärskolan är pojkar. I grundsärskolan går elever med lindriga funktionshinder. Eleverna undervisas ungefär i samma ämnen som grundskolans elever.

Eleverna i träningsskolan har något allvarigare funktionshinder och kan inte tillgodogöra sig undervisningen i grundsärskolan. Ungefär 30 procent av eleverna i grundsärskolan går på träningsskola. Antalet elever i grundsärskolan har ökat med 31 procent under 2000-talet (Skolverket 2005e). Detta är en betydligt större ökning än motsvarande ökning i befolkningen. Undersökningar som har gjorts tyder på att den bland annat beror på en ökad andel elever med koncentrationssvårigheter som DAMP och ADHD samt att elever med autism har tillkom-

mit men även den minskade resurstilldelningen i grundskolan kombinerat med en allmänt ökad acceptans av särskoleformen (SOU 2004:98).

Gymnasieskolan

De allra flesta som avslutar grundskolan går idag vidare till gymnasiet. I varje årskull finns dock en mindre andel, under 5 procent, som avslutat grundskolan men som inte börjar på gymnasiet. Hälften av alla i denna grupp har invandrat till Sverige efter 15 års ålder och gruppen består i större utsträckning av män än av kvinnor (Skolverket 2002).

Antalet elever i gymnasieskolan har ökat med 12 procent under 2000-talet. Det största nationella programmet på gymnasiet 2004 var samhällsvetenskapliga programmet (Se diagram 1.2).

Näst störst var det individuella programmet (IV). Detta program är till för unga som inte har behörighet till gymnasiet efter grundskolan. År 2004 gick var sjätte elev i gymnasiet år 1 på IV-programmet. Det är oförändrat sedan år 2000. Syftet med programmet är att man ska få möjlighet att i en individuell studietakt läsa in sin behörighet till gymnasiet och sedan börja på ett nationellt program. Hälften av dem som kommer direkt från grundskolan till IV-programmet går efter år 1 över till ett nationellt program. De som efter en tids studier på ett nationellt program byter till IV-programmet går dock i liten utsträckning tillbaka till ett nationellt program (Skolverket 2004).

Alla som börjar i gymnasiet går inte heller ut med godkänt i alla ämnen. Ungefär 60 procent av dem som slutar gymnasiet har behörighet till högskolan (Ungdomsstyrelsen 2004a). Ungefär 40 procent av dem som gått ut gymnasiet hade någon typ av förvärvsarbete året därpå (Skolverket 2002). Övergången från gymnasie-

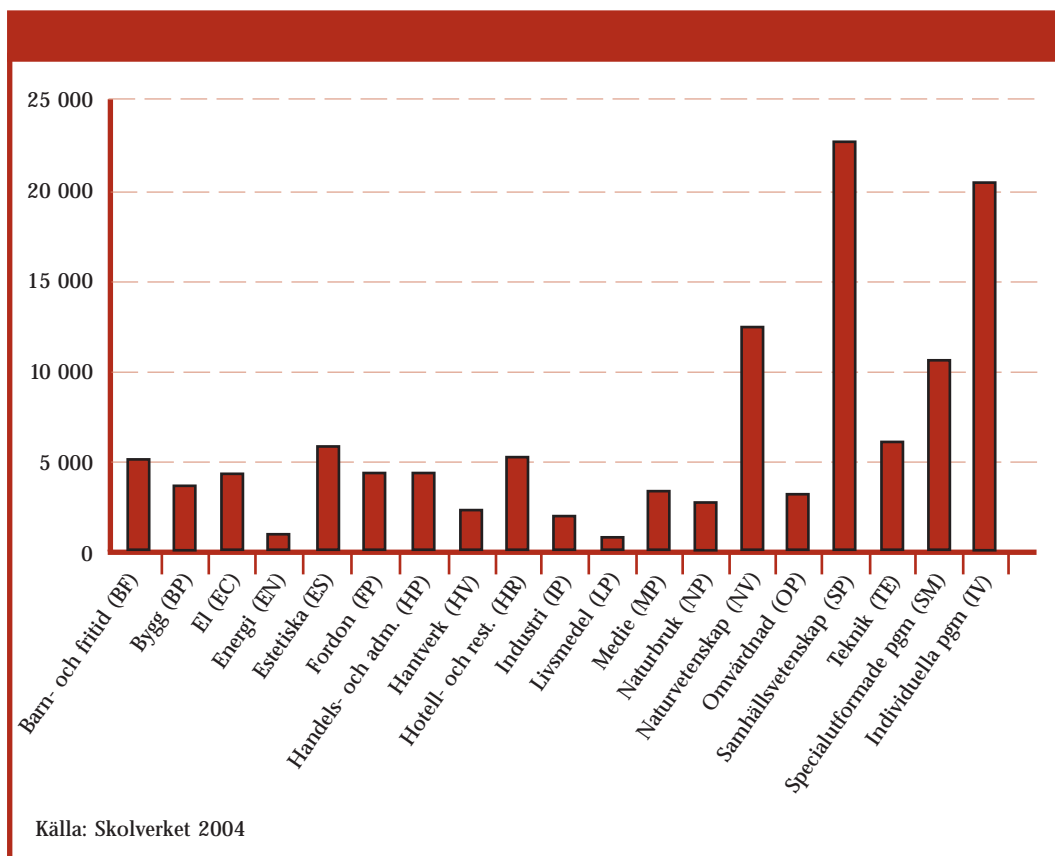

Diagram 1.2 Totala antalet elever på respektive program den 15 oktober, 2004.

skolan till högskolan varierar mycket mellan de olika typerna av gymnasieutbildning. Störst är andelen från de studieinriktade gymnasieprogrammen där cirka 65 procent fortsätter till en högskola. Inom de andra programmen fortsätter cirka 20 procent till högskolan.

Gymnasiesärskolan

Alla som har fullgjort skolplikten i grundsärskolan ska erbjudas plats i *gymnasiesärskolan* (Skolverket 2002). Gymnasiesärskolan erbjuder yrkesförberedande utbildning på samma

sätt som gymnasieskolan i nationella eller specialutformade program. Här finns också ett individuellt program. Alla program i gymnasiesärskolan är fyraåriga. Andelen elever har under 2000-talet ökat med 39 procent. Nästan nio av tio fullföljde sin utbildning i gymnasiesärskolan.

Femtio procent av eleverna i gymnasiesärskolan angav tre år efter avlagd examen 1998 (det vill säga hösten 2001) arbete som sin vanligaste verksamhet, vilken typ av arbete framgår dock inte. En femtedel angav dagcenter-

aktiviteter. Av kvinnorna studerade 10 procent, medan endast ett par procent av männen studerade. Om studier vid sidan om annan verksamhet räknas in var det nära 25 procent som studerade. Av alla som studerade var studier i Särvox vanligast, 13 procent i genomsnitt och 25 procent av dem som gått IV. Ett fåtal gick i kommunal vuxenutbildning, på folkhögskola, i personalutbildning eller genomförde annan utbildning (Skolverket 2002).

Universitet och högskolor

Regeringen har som målsättning att 50 procent av en årskull ska ha börjat studera vid ett universitet eller en högskola senast vid 25 års ålder. Detta mål är nästan uppnått då 44 procent gick vidare till högskolestudier innan de hade fyllt 26 år läsåret 2003/04 (Statistiska centralbyrån 2004e). Antalet som söker till högre utbildning ökar när arbetslösheten stiger, men

antalet studenter bestäms av antalet utbildningsplatser.

För att uppnå målet om att 50 procent av de unga ska ha påbörjat högskolestudier innan de har fyllt 26 år krävs alltså en viss mängd studieplatser. Det är fler unga som är intresserade av att studera på högskolor och universitet än som faktiskt gör det. I Ungdomsstyrelsens rapport *De kallar oss unga* säger sex av tio att de planerar en högskoleutbildning (Ungdomsstyrelsen 2003b).

Fram till 2010 ökar antalet 20-åringar med 30 procent, vilket betyder att det krävs en relativt stor kapacitetsutbyggnad om inte möjligheterna att fortsätta till universitet och högskolor ska minska (Högskoleverket 2005).

Trots utbyggnaden av högskolan är det fortfarande många sökande som inte får ett erbjudande om plats på någon av de utbildningar som de har sökt till (se diagram 1.3). Sedan

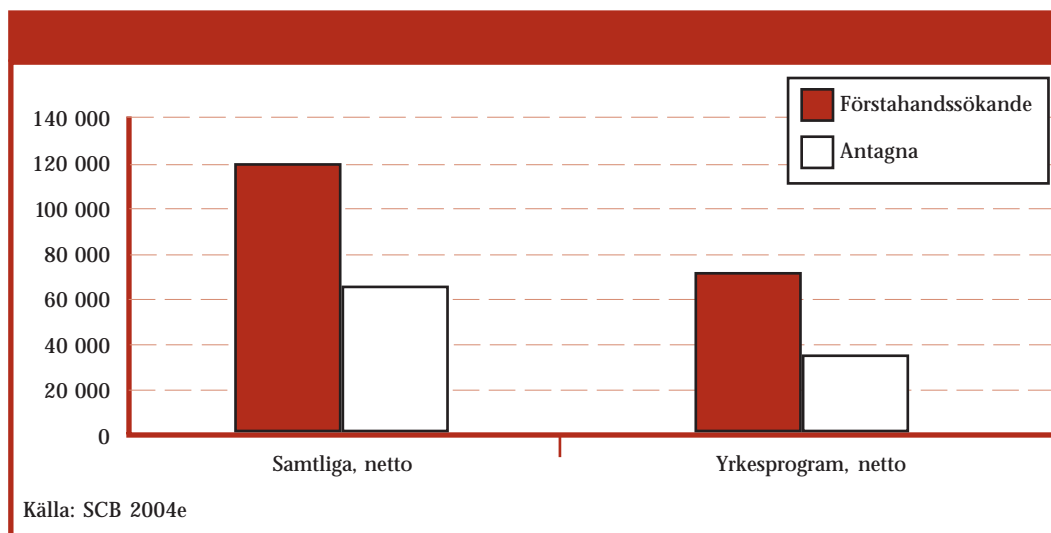

Diagram 1.3 Antal behöriga och antagna till högskola och universitet höstterminen 2004.

2001 har antalet nya sökande, det vill säga sökande som inte tidigare har studerat på en högskola, ökat något men färre har antagits. Gapet mellan sökande och antagna ökar således (Högskoleverket 2005).

Vilka grupper av unga är det då som går vidare till högskolestudier? Statistiken visar en stor skillnad mellan kvinnor och män – för kvinnor var övergångsfrekvensen 55 procent och för män 41 procent (Ungdomsstyrelsen 2004a). Det är också, vilket nämnts tidigare, stor skillnad mellan olika sociala skikt i övergången till högre utbildning. Trots att andelen unga som läser vidare på högskolenivå och som har föräldrar som är arbetare har ökat under de senaste 20 åren, är det fortfarande nästan tre gånger så vanligt att ungdomar som kommer från högre tjänstemannahem läser vidare (Salonen 2003).

Skillnaden i övergång till högre utbildning mellan ungdomar med svensk och utländsk bakgrund är relativt liten, däremot är skillnaderna mellan grupper med olika nationalitet stora. Detta har med både sociala och kulturella skillnader att göra menar Högskoleverket (Högskoleverket 2004).

Andelen studerande vid universitet och högskolor är störst i åldrarna 22–23 år. I dessa båda åldersgrupper är andelen som studerar vid universitet och högskolor strax över 30 procent och ända upp till och med 28 års ålder studerar en av tio vid ett universitet eller en högskola (Högskoleverket 2004).

Ungefär hälften av alla som börjar vid ett universitet eller en högskola avlägger examen (Högskoleverket 2004). Medianåldern för de examinerade är 26 år för både män och kvinnor, men spridningen är något större bland kvinnorna (Högskoleverket 2003a).

Ungas egen försörjning

Tonåringar

Den vanligaste inkomstkällan för unga under 18 år är inkomstomfördelningar inom familjen, det vill säga vecko-/månadspeng eller barn-/studiebidrag. Tonåringar arbetar dock i ganska hög grad. Var femte 13–16-åring hade en registrerad inkomst 2003 (se tabell 1.2). I rapporten *Upp till 18!* framkom att fler pojkar än flickor i åldrarna 13–15 år feriearbetade (22 respektive 15 procent) medan det omvända gällde i åldrarna 16–17 år (50 respektive 58 procent). Månadspeng

Tabell 1.2 Antal personer i åldrarna 13–16 år med bruttolön samt genomsnittlig bruttolön, inkomstuppgifter till Skatteverket 2003

Ålder	Antal	Antal med lön	Procent	Medellön (samtliga)	Årsinkomst Medellön (bruttolön>0 kr)
13	129 742	7 124	5	122	2 221
14	122 735	14 284	12	359	3 083
15	119 668	28 363	24	1 102	4 651
16	112 886	52 131	46	3 469	7 512
Samtliga	485 031	101 902	21	1 203	5 725

Källa: SCB 2005d

var den vanligaste inkomsten upp till 15 år, sedan fick de flesta barnbidraget eller studiebidraget (Barnombudsmannen 2004).

Ungdomars ekonomi är svår att komma åt då dels nivåerna på inkomsterna, dels vad de behöver betala för skiljer sig. Vissa får pengar mot vissa hushållstjänster. Andra får hela barnbidraget eller studiebidraget men måste själva köpa sina kläder.

Ekonomisk buffert hos tonåringar

I Kommittén Valfärdsboksluts delrapport *Barn och ungas välfärd* finns ett avsnitt om ungdomars inkomster kallat *Ekonomiska och materiella resurser* (Jonsson 2001). Enligt rapporten arbetar var femte 13–18-åring regelbundet. Det är vanligare i gymnasieåldern. Det är mindre vanligt bland dem som kommer från hem där föräld-

rarna är arbetare och bland de unga som har föräldrar som är födda utomlands.

Nio av tio ungdomar i åldrarna 13–18 år, har en regelbunden inkomst men det är mindre vanligt bland dem som kommer från hem där föräldrarna är arbetare och hos de svenska ungdomar som har föräldrar som är födda utomlands.

I ovan nämnda rapport redovisas en fråga som handlar om ekonomisk buffert eller kontantmarginal. Frågan löd:

”Om du plötsligt skulle behöva 100 kronor till i morgon, till exempel för att gå på bio, skulle du kunna skaffa det då?”

De som svarar nej eller vet inte har klassats som att de saknar en ekonomisk buffert.

Drygt en tredjedel i åldrarna 13–15 år säger sig inte kunna få fram 100 kronor med kort

Tabell 1.3 Ekonomi och sommarjobb bland 13–18-åringar. Procent

	Har ej ekonomisk buffert (procent)	Får ej veckopeng (procent)	Månadspeng kr (medelvärde)	Arbetade i somras (procent)
ÅLDER				
13–15	32	20	137	4
16–18	13	62	563	60
KÖN				
Pojkar	36	33	261	22
Flickor	33	36	274	23
FAMILJETYP				
Båda föräldrarna	33	37	246	22
En förälder	36	34	327	23
Ombildad familj	46	21	298	21
BAKGRUND				
Högre tjänsteman	30	28	245	20
Lägre/medel tjänsteman	36	34	273	24
Företagare	27	38	248	26
Arbetare	41	39	278	21
FÖRÄLDRARS FÖDELSELAND				
Sverige	34	34	263	22
Annat land	38	41	292	21

Källa: SOU 2001:55 s. 119

varsel, men betydligt färre uppger det i åldrarna 16–18 år (se tabell 1.3). Enligt avsnittets författare Jan O. Jonsson tyder det på att ungdomar med ökande ålder får allt större kontroll över summor av den storleken.

Ungdomar har ofta en regelbunden inkomst, även om den består i omfördelningar inom familjen. Barn i hem där föräldrarna är arbetare får i mindre utsträckning fickpengar än barn i familjer där föräldrarna är tjänstemän.

De som inte har en regelbunden inkomst med vecko- eller månadspeng är dels ungdomar som får pengar när de behöver, dels ungdomar som varken har egna medel eller får när de behöver, kanske för att föräldrarna har små ekonomiska resurser.

Det ekonomiska utrymmet för unga i olika åldergrupper skattas i rapporten till knappt 900 kronor för unga i åldrarna 13–18 år. För 13–15-åringarna skattas det ekonomiska utrymmet till omkring 640 kronor i månaden, medan 16–18-åringarna har cirka 1 100 kronor i månaden. Barn till utrikes födda föräldrar har ungefär 300 kronor mindre ekonomiskt utrymme än barn till svenskfödda föräldrar (se tabell 1.4).

Det finns ett samband mellan föräldrarnas ekonomi och barnens. I hushåll som varken har kontantmarginal eller hus och som har haft problem att klara löpande utgifter saknar över hälften av ungdomarna ekonomisk buffert och deras ekonomiska utrymme är ungefär 350 kronor lägre per månad än för övriga barn.

Tabell 1.4 Ekonomi och lönearbete bland tonåringar som går på högstadiet och i gymnasiet, 13–18 år. Procent

	Lönearbetar regelbundet (procent)	Regelbunden inkomst (procent)	Ekonomiskt utrymme (kr/mån)
ÅLDER			
13-15	14	87	645
16-18	26	93	1 113
KÖN			
Pojkar	19	90	842
Flickor	22	90	918
FAMILJETYP			
Båda föräldrarna	19	90	863
En förälder	22	90	867
Ombildad familj	28	93	1 085
BAKGRUND			
Högre tjänsteman	16	92	816
Lägre/medel tjänsteman	24	93	970
Företagare	24	90	885
Arbetare	18	85	818
FÖRÄLDRARS FÖDELSELAND			
Sverige	22	92	930
Annat land	9	78	609

Källa: SOU 2001:55 s. 121

I mitten av 1970-talet fanns nästan 60 procent av alla 16–19-åringar i arbetskraften mot 30 procent idag (Barnombudsmannen 2004).

Unga i hushåll med försörjningsstöd

Andelen unga i arbetskraften har minskat. Men tre av fyra 16–25-åringar arbetar på sommaren (Ungdomsstyrelsen 2004b). Feriearbete och extraarbete är olika sätt att dels tjäna lite extra fickpengar, dels få arbetslivserfarenhet. I analysen av ungas etableringsvägar i kapitel 2 visar det sig att extrajobb och feriearbete, och en befintlig kontakt med arbetslivet har stor betydelse för ungas framtida möjligheter att etablera sig.

Barn och unga som lever i hushåll som tar emot försörjningsstöd har varierande möjligheter att tjäna "egna" pengar på att arbeta extra. Kommunen har rätt att reducera hushållets ekonomiska stöd med motsvarande summa

som den unge tjänar på sitt arbete. Det innebär att unga i Sverige idag kan bli huvudförsörjare om de bor i "fel" kommun. Sveriges Kommuner och Landsting har rekommenderat kommunerna att inte göra avdrag på hushållets ekonomiska stöd då ett barn i familjen feriearbetar eller motsvarande.

I en rapport från 2003 konstaterar Rädda Barnen att det dock finns stora variationer mellan olika kommuner i Sverige. Det innebär att beroende på i vilken kommun den unge bor kommer denne att få behålla olika mycket av sin löneinkomst om han eller hon bor i ett hushåll som har försörjningsstöd. I 121 kommuner påverkar barns feriearbete inte stödet alls. I 65 kommuner sänks försörjningsstödet när barnet tjänat ett visst belopp. I 15 kommuner reduceras stödet efter att barnet har arbetat ett visst antal veckor och/eller tjänat ihop ett visst belopp. I åtta kommuner görs en individuell

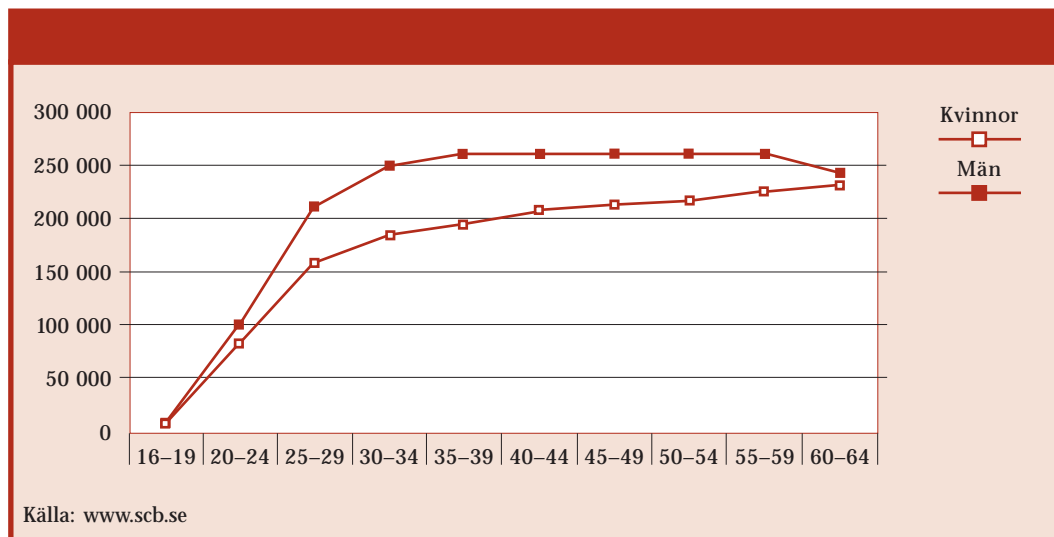

Diagram 1.4 Sammanräknad förvärvsinkomst (inkomst av tjänst och inkomst av näringsverksamhet) 2003, 16–64 år. Median.

bedömning. En enkät som Ungdomsstyrelsen har genomfört i tio kommuner 2005 visade på fyra olika tolkningar av regelverket, allt från att samtliga ferieinkomster räknades in i hushållets inkomster till att inget av ferieinkomsterna inkluderades, vilket kan ses som en indikation på att differenserna i landet är fortsatt stora.

Mer än 46 000 ungdomar i åldrarna 13–17 år levde i familjer som tog emot försörjningsstöd 2003 och påverkades därmed av kommunernas regler för feriearbete. Barn med utländsk bakgrund löper högre risk att inte få behålla sina inkomster från feriearbete jämfört med barn med svensk bakgrund eftersom deras familjer i större utsträckning än andra får försörjningsstöd. Likaså löper barn i storstäder ökad risk för att inte få behålla sina inkomster (Rädda Barnen 2003).

Merparten av de unga i gymnasieåldern, i diagram 1.4, hade under 100 000 kronor per år i inkomst 2003 liksom de i åldersgruppen 20–24 år. Först i åldersgruppen 25–29 år kom merparten av de unga upp i en inkomst över 100 000 kronor per år. Endast i den yngsta åldersgruppen är kvinnors inkomster högre än männens, om än marginellt.

Unga vuxna

Att som ung kunna försörja sig, ta ett arbete och bo i egen bostad är viktigt för vuxenblivandet och för att kunna leva ett självständigt liv. Mellan 22 och 24 års ålder har också de flesta unga flyttat hemifrån. Ungas inträde på arbetsmarknaden är av central betydelse för deras tillgång till välfärd samtidigt som utbildning är en av de viktigaste förutsättningarna för att få ett jobb. Eftersom unga generellt har lägre inkomst än äldre är det viktigt att det finns möjligheter till

Tabell 1.5 Inkomststruktur för kvinnor och män, 16–29 år,* enligt inkomst- och taxeringsregistret, IOT 2003

	16–19 år		20–24 år		25–29 år	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Löneinkomst	55	53	63	73	70	82
Kapital	3	4	2	2	3	4
Studiemedel	29	29	22	14	8	5
Föräldrapenning	1	0	3	0	7	1
Arbetsmarknadsstöd	0	0	3	4	4	3
Bostadsstöd	0	0	1	1	1	0
Ekonomiskt bistånd/socialbidrag	2	2	2	2	1	1
Övriga inkomster	9	12	4	4	6	3
Disponibel inkomst (exkl barnbidrag)	100	100	100	100	100	100

Källa: SCB 2005d

* Studiemedel: extra tillägg, studiehjälp (lån), studiebidrag, studielån och rekryteringsbidrag.
Övriga inkomster: mottaget underhållsstöd, värnplikt, sjukersättning, pension, övriga socialförsäkringar och övriga transfereringar.

Tabell 1.6 Genomsnittlig nettoförmögenhet efter kön, ålder och om man är född i Sverige eller utomlands. 16–29 år. Kronor och procent

	16–19 år	20–24 år	25–29 år
FÖDD I SVERIGE			
Kvinna	57 600	66 300	49 500
Man	67 700	61 300	83 300
Kvinnor/män procent	85	108	ou
FÖDD UTMOMLANDS			
Kvinna	24 000	9 200	40 800
Man	21 800	13 700	-3 300
Kvinnor/män procent	110	67	
KVOT UTRIKES FÖDD/FÖDD I SVERIGE			
Kvinnor procent	42	14	82
Män procent	32	22	ou

(ou= osäker uppgift) Källa: SCB 2005d

billigt boende. Ungas inkomster består huvudsakligen av löneinkomster och studiemedel (se tabell 1.5). Unga kvinnor har i större utsträckning studiemedel och bostadsstöd än unga män. Kvinnor har genomgående högre skuldsättning än män i åldrarna 20–29 år (Statistiska centralbyrån 2005e).

Unga födda i Sverige har en mycket större nettoförmögenhet än unga födda utomlands (se tabell 1.6). Utrikes födda män i åldrarna 25–29 år har en negativ nettoförmögenhet, det vill säga deras skulder är större än deras tillgångar. Den största tillgången för kvinnor såväl som för män är en bostadsrätt eller en fastighet (Statistiska centralbyrån 2005e).

Utbildning och erfarenhet är två avgörande faktorer för att få ett arbete och unga som ofta kan ha brist på båda drabbas hårt av samhällets konjunktursvängningar. Det betyder att tidpunkten för inträdet på arbetsmarknaden blir mycket viktig. Efter den djupa lågkonjunkturen under början av 1990-talet förändrades

gymnasieskolan och blev treårig. Dessutom byggdes antalet högskoleplatser ut kraftigt och allt fler unga studerade vidare efter gymnasiet. Under 2003/04 studerade nästan 44 procent av unga mellan 19 och 26 år på ett universitet eller en högskola (Statistiska centralbyrån 2004e).

Unga som inte studerar vidare efter gymnasieskolan har under perioder haft svårt att få inträde på arbetsmarknaden och de som drabbas av långtidsarbetslöshet löper risk att hamna i ekonomiska svårigheter även som vuxna (Statistiska centralbyrån 2004d). De som saknar avgångsbetyg från grund- och/eller gymnasieskolan riskerar också att helt hamna utanför arbetskraften, något som visades i utredningen *Unga utanför* (SOU 2003:92). Mellan 2001 och 2004 ökade arbetslösheten för de mellan 16 och 24 år från 8,1 till 12,5 procent och har fortsatt att öka kraftigt sedan dess. Under 2004 var 58 000 ungdomar i åldrarna 16–24 år arbetslösa (Statistiska centralbyrån 2004a).

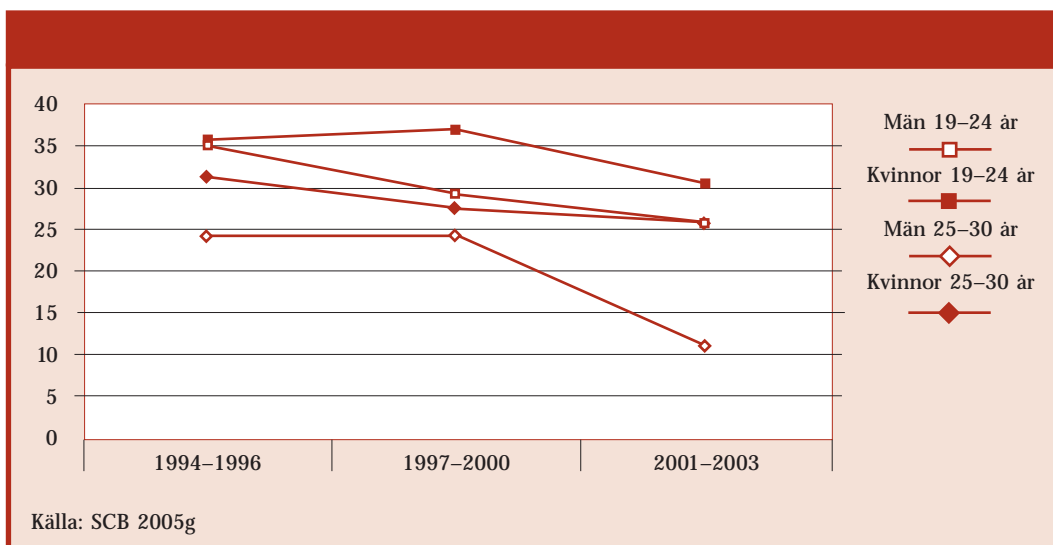

Diagram 1.5 Andelen 19-24-åringar och 25-30-åringar som uppgav att de hade svårt att klara de löpande utgifterna mellan 1994 och 2003, uppdelat på kön.

I relation till dessa fakta, hur ser den ekonomiska tryggheten ut för de unga som inte längre bor med föräldrarna? I Statistiska centralbyråns årliga undersökning om levnadsförhållanden (ULF) finns frågan:

”Har det under de senaste 12 månaderna hänt att du har haft svårigheter med att klara de löpande utgifterna för mat, hyra, räkningar med mera?”

Vi har tittat närmare på hur unga har svarat på denna fråga i de undersökningar som genomfördes mellan 1994 och 2003. I studien är antalet unga mellan 19 och 24 år cirka 1 000 varje år och för att utöka urvalet har vi slagit ihop statistik för några år i taget. Diagram 1.5 visar utvecklingen mellan 1994 och 2003 för åldersgrupperna 19-24 år och 25-30 år.

Unga har generellt en sämre ekonomisk situation än äldre. Dessutom har, vilket diagram 1.5 visar, kvinnor generellt sett större ekono-

miska svårigheter än män. Under andra hälften av 1990-talet var situationen särskilt negativ för unga kvinnor mellan 19 och 24 år, men den har sedan dess blivit något bättre. Bland unga kvinnor har dock ensamstående med barn det allra sämst ekonomiskt.

Orsakerna till ungas ekonomiska otrygghet beror till stor del på deras situation på arbetsmarknaden, men också på deras familjebakgrund. De unga som har det svårast är de som lever under instabila sociala förhållanden (SOU 2001:54).

Tabell 1.7 Andel unga som inte bor hos föräldrar och som har upplevt "ekonomisk kris" under de senaste 12 månaderna (2001–2003). Uppdelat på ålder och sysselsättning samt ålder och bakgrund

	19–24 år	25–30 år
Sysselsättning		
Anställd	18	14
Anställd tidsbegränsat	35	30
Studerande	27	41
Arbetslös	52	43
Bakgrund		
Född utomlands	39	29
Född i Sverige	27	27

Källa: SCB, 2005g

I tabell 1.7 redovisas andel unga som inte bor hemma hos föräldrarna och som har upplevt "ekonomisk kris" under de senaste 12 månaderna för åren 2001–2003. Med *ekonomisk kris* menas här att man haft betalningssvårigheter som tyder på allvarliga problem med baskonsumtionen. Man har "varit tvungen" att göra något av följande:

- låna från släkt och vänner för att klara matkontot.
- begära försörjningsstöd för att klara matkontot.
- låna från släkt och vänner för att kunna betala hyran i tid.
- begära försörjningsstöd för att kunna betala hyran i tid.
- låta bli att betala hyran i tid.

Ekonomisk buffert hos unga vuxna

Bland dem som var mellan 19 och 24 år och som var arbetslösa hade hälften upplevt ekonomisk kris. Det hade även mer än en tredjedel av dem som hade tidsbegränsade anställningar.

Bland unga som inte bor kvar i föräldrahemmet har andelen fattiga, definierat som individer som disponerar mindre resurser än normen för socialbidrag, fördubblats under de senaste 20 åren (Folkhälsoinstitutet 2005). De mellan 25 och 30 år drabbas också hårt av osäkra förhållanden på arbetsmarknaden, men även som studenter. Bland dem som studerade hade 41 procent av dem som var mellan 25 och 30 år haft ekonomiska bekymmer. Detta beror sannolikt på att de i större utsträckning än de yngre var hänvisade till egna resurser och att fler av dem kan ha skaffat familj, något som bekräftas av Centrala studiestödsnämndens uppföljning av 2001 års studiestödsreform (Centrala studiestödsnämnden 2004).

För den yngre gruppen som var född utomlands var situationen sämre än för övriga, något som kan sättas i samband med att de perso-

ner som har invandrat till Sverige efter 1990 generellt har haft en sämre ekonomisk utveckling än övriga grupper i samhället (Integrationsverket 2004). I ULF-undersökningarna framkommer att 35 procent av dem i åldrarna 16–24 år med eget boende, har en inkomst under riksnormen för försörjningsstöd.²

Den minskade sysselsättningen har också lett till att andelen unga i åldrarna 18–24 år som fick socialbidrag under en längre tid 2004, var något större än 2003 och låg på 18 594 individer (proposition 2005/06:1, bilaga 3). Det är uppenbart att det finns en tydlig koppling mellan arbetsmarknad och bidragsberoende hos unga människor (Salonen 2003).

Hur löser då unga sina ekonomiska problem? I ULF ställs frågor om varifrån man har fått stöd om lönen/pengarna har tagit slut och till vad man i så fall har lånat (mat och/eller hyra). Statistiken visar att för majoriteten av dem som har ekonomiska svårigheter spelar det sociala nätverket, familj och vänner, en viktig roll för ekonomin och för möjligheterna att leva ett självständigt liv.

Under perioden 1994–2003 har i genomsnitt cirka 63 procent av dem mellan 19 och 24 år och som har haft ekonomisk kris lånat pengar till mat och 33 procent har lånat pengar till hyran från släkt och vänner. Bland dem mellan 25 och 30 år har 58 procent lånat pengar till mat och cirka 27 procent lånat pengar till hyran. Det är framförallt 19–24-åringarna som söker försörjningsstöd för att få hjälp till mat och hyra. Under åren 2001–2003 var andelen som hade sökt försörjningsstöd för att betala hyran 11 procent. Unga som har varit arbetslösa en kortare tid har i större utsträckning haft studiemedel och får mer hjälp från föräldrarna än de som har varit arbetslösa en längre tid. Unga som är långtidsarbetslösa har i större utsträckning försörjningsstöd, aktivitetsstöd eller arbetslöshetsersättning.

Hur ofta man får stöd varierar också med sysselsättningen. De som studerar – som ju är fler bland de yngre – får också oftare stöd av föräldrarna (se tabell 1.8). Men även gruppen som gör *annat* får oftare stöd. Minst hjälp får de unga som arbetar.³ Det är också den grupp som har den bästa inkomsten, mer än 60 procent av dem tjänar över 100 000 kronor per år.

Tabell 1.8 Andel unga som får ekonomisk hjälp av sina föräldrar eller andra närstående, 16–25 år, 2004

	Ja, ofta	Ja, ibland	Nej	Totalt
16–19 år	43	49	8	100
20–22 år	20	54	26	100
23–25 år	10	47	43	100
Arbetar	9	42	49	100
Studerar	34	52	14	100
Kombinerar studier och arbete	23	53	24	100
Arbetslös/arbetsmarknadsåtgärd	20	55	25	100
Utanför arbetskraften	15	42	43	100
Annat	27	50	23	100

Källa: Ungdomsstyrelsen 2004a

Tabell 1.9 Andel unga bidragstagare av alla bidragstagare och antal unga bidragstagare per 100 invånare, 18–24 år

N= 18 594	Andel av totala antalet bidragstagare		Antal per 100 invånare	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
18–19 år	8	7	10	9
20–24 år	20	19	11	25
18–24 år	28	26	22	34

Källa: proposition 2005/06:1, bilaga 3

Behov av ekonomiskt bistånd

Unga människors inkomster är väldigt låga, många unga är beroende av det offentliga välfärdssystemet och familjen för att få det att gå runt.

En av fyra tar emot någon form av stöd eller bidrag från staten eller kommunen (bostadsbidrag, försörjningsstöd, arbetslöshetsersättning och liknande). Vanligast är det bland dem som är arbetslösa eller i åtgärd där 40 procent har försörjningsstöd, tidigare socialbidrag (Ungdomsstyrelsen 2004b).

Det kortvariga ekonomiska biståndet (försörjningsstöd enbart) bland unga har minskat sedan 1990-talets krisår men ökar nu igen och även det långvariga biståndsmottagandet ökar (proposition 2005/06, bilaga 3).

Unga som ännu inte har kommit in på arbetsmarknaden har inte kvalificerat sig för arbetslöshetsersättning eller sjukförsäkring, vilket gör att de under kortare eller längre tid kan bli beroende av försörjningsstöd. Åren 2002 och 2003 fick drygt 8 procent av samtliga invånare mellan 18 och 29 år försörjningsstöd någon gång under året. Motsvarande siffra för befolkningen som helhet (inklusive barn) var knappt 5 procent.

Svenska ungdomar med utländsk bakgrund är kraftigt överrepresenterade. Vid en jämförelse med jämnåriga med svensk bakgrund i åldersgruppen 18–19 år, var det fyra gånger så vanligt att de med utländsk bakgrund fick försörjningsstöd någon gång under året (exklusive nyanlända flyktingar). För 20–24-åringarna var det nästan tre gånger så vanligt med försörjningsstöd till dem med utländsk bakgrund (Socialstyrelsen 2004).

En senare etablering på arbetsmarknaden fördröjer också ungas möjlighet att försörja sig själva. Det minskade arbetskraftsdeltagandet under 1990-talet fick omedelbara konsekvenser för unga i form av minskade ekonomiska resurser. Situationen förbättrades under slutet av 1990-talet, men de unga nådde ändå inte upp till de inkomster som de hade i början av decenniet. Denna utveckling bör ses mot bakgrund av det faktum att de unga redan tidigare hade lägre inkomster än den övriga befolkningen (SOU 2001:79).

Den övergripande bilden av ungdomars materiella villkor under 1990-talet är att allt fler lever under knappa förhållanden och att många unga har låga inkomster i relation till övriga åldersgrupper. Den materiella ojämlikheten

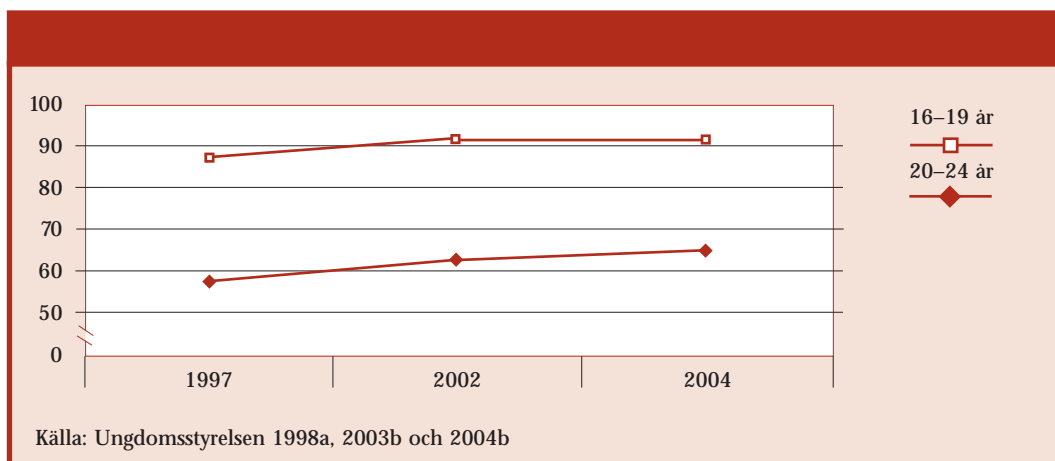

Diagram 1.6 Andel unga, 16–19 år och 20–24 år, som ibland eller ofta får ekonomisk hjälp av föräldrar eller andra närstående.

N= 2 680 år 1997, N= 2 870 år 2003, N= 3 172 år 2004

mellan yngre och äldre åldersgrupper har ökat stadigt sedan 1990-talet. Även om det har skett reala förbättringar i samtliga åldersgrupper har ungas inkomstutveckling varit lägre än andra åldersgruppers (Statistiska centralbyrån 2005e). Delar av detta förklaras av att unga studerar i större utsträckning och att studieinkomsterna är låga.

Som en följd av detta har ungdomars beroende av såväl offentliga försörjningssystem och sociala nätverk, som till exempel föräldrarna, troligen ökat (se diagram 1.6).

Etablering på arbetsmarknaden

Andelen förvärvsarbetande unga har minskat kontinuerligt sedan 1990 (se diagram 1.7). Till stor del beror detta på att andelen som studerar på gymnasiet och högskolan har ökat. Parallellt har andelen unga som är arbetslösa eller deltidanställda ökat. Det är framförallt unga kvinnor som arbetar deltid. Ungdomsstyrelsens

olika undersökningar tyder också på att andelen unga som kombinerar arbete med studier har ökat från en på hundra 1997 till en på tjugo 2004.

Att ha ett arbete och därigenom en inkomst blir en plattform för många andra beslut på vägen mot att etablera sig i samhället. Ett arbete ger också tillgång till de trygghetssystem som är knutna till lönearbetet (sjukförsäkring, föräldraförsäkring och så vidare). Övergången från utbildning till arbete innebär sällan att få ett fast arbete direkt efter att ha studerat på heltid.

Att etablera sig på arbetsmarknaden kan enligt Wolbers (2003) beskrivas som en komplex och utdragen process utan vare sig tydlig början eller tydligt slut. I Statistiska centralbyråns undersökning *Inträdet på arbetsmarknaden* (2004d) varierar den andel som uppger att de har förvärvat tre år efter utbildningen (gymnasial eller högskoleutbildning) med mellan 40 och 90 procent beroende på utbildning. Un-

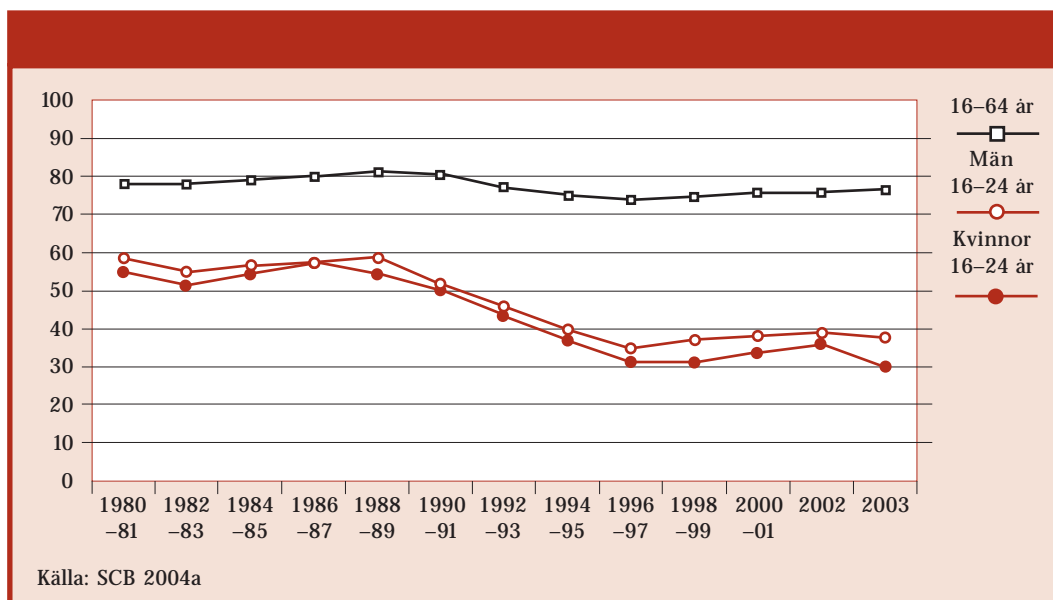

Diagram 1.7 Andel förvärsarbetande i åldrarna 16-24 år och 16-64 år, 1980-2003.

Tabell 1.10 Andel förvärsarbetande tre år efter avslutad utbildning i mars 2000, 2002 och 2004 samt andelen heltidsarbetande och deltidsarbetande. Fördelning på utbildning och kön

Utbildningsnivå	Förvärsarbetande			Varav heltid			Varav deltid		
	2000	2002	2004	2000	2002	2004	2000	2002	2004
YRKESINRIKTAT GYMNASIEPROGRAM									
Totalt	72	72	69	51	50	49	21	20	20
Kvinnor	66	68	65	35	35	35	31	32	30
Män	77	77	74	66	65	64	11	9	10
STUDIEFÖRBEREDANDE GYMNASIEPROGRAM									
Totalt	41	43	47	20	18	22	21	24	25
Kvinnor	45	44	49	17	15	18	28	28	31
Män	38	43	44	23	22	26	15	20	18
HÖGSKOLEEXAMEN									
Totalt	91	94	92	82	84	84	9	9	8
Kvinnor	90	93	92	82	84	84	9	9	8
Män	94	95	92	90	90	86	4	4	6

Källa: SCB 2004d

gefar 15 procent har i samma undersökning arbetat utomlands efter utbildningen. Det var vanligare bland kvinnor än bland män, och bland dem med studieförberedande gymnasium eller högskoleutbildning än bland dem med yrkesinriktade gymnasieutbildningar (Statistiska centralbyrån 2004d). Bland de kvinnor som har gått yrkesinriktade gymnasieprogram förvärvsarbetade 65 procent, varav 30 procent arbetade deltid. Bland männen arbetade 74 procent, varav 10 procent på deltid. Av dem som examinerats från högskolan förvärvsarbetade 92 procent, varav under 10 procent arbetade deltid. Högskoleutbildning verkar alltså vara gynnsamt för etablering, även om dessa siffror inte säger något om vilken typ av arbete de högskoleutbildade har.

En närmare studie av vilka unga som har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden visar att personer som enbart har gymnasieutbildning i allmänhet har svårare att få jobb än personer som har högskoleutbildning. De som har allra svårast att hitta arbete är de ungdomar som enbart har grundskoleutbildning (Högskoleverket 2004). Som exempel kan nämnas att 69 procent av dem som avslutade ett yrkesinriktat gymnasieprogram läsåret 2000/01 hade ett arbete i mars 2004. Motsvarande andel bland dem som examinerades från högskolans grundutbildning var 92 procent (Statistiska centralbyrån 2004d).

Antalet personer med tidsbegränsad anställning har långsamt och successivt ökat – mest bland unga kvinnor. Framförallt är det timanställningar som har ökat. Vikariat och projekt-

Tabell 1.11 Huvudsaklig verksamhet veckan 22–28 mars 2004 bland dem som avslutade en utbildning läsåret 2000/01. Fördelning på utbildningsnivå. Procent

	Arbetar/ egen företagare	Arbetslös	Arbetar/ AMU	Högskola	Andra studier	Annat	Antal personer
SAMTLIGA PROGRAM							
Totalt	41	7	2	38	9	3	71 067
Kvinnor	36	6	2	41	12	4	36 344
Män	46	8	2	34	7	3	34 723
YRKESINRIKTADE PROGRAM							
Totalt	58	10	3	15	7	8	31 744
Kvinnor	50	8	3	19	9	11	15 098
Män	65	12	2	11	5	5	16 676
STUDIEFÖRBEREDANDE PROGRAM							
Totalt	27	4	2	56	6	6	39 293
Kvinnor	26	4	1	57	7	6	21 246
Män	29	4	2	56	5	5	18 047
HÖGSKOLEEXAMEN							
Totalt	81	4	2	3	8	3	35 648
Kvinnor	78	3	2	3	13	3	21 807
Män	86	5	2	4	1	3	13 842

Källa: SCB 2004d

Tabell 1.12 Tidsbegränsat anställda efter typ av anställning samt efter kön och ålder 2000–2004. Procent

	2000	2001	2002	2003	2004
16–19 ÅR					
Vikariat	13	16	16	16	14
Projektanställning	9	7	7	6	8
Timanställning	29	30	33	34	34
Andel tidsbegränsat anställda, totalt	19	19	20	19	17
Antal tidsbegränsat anställda, 1 000-tal	75	80	82	81	77
20–24 ÅR					
Vikariat	31	32	31	30	30
Projektanställning	11	10	10	9	10
Timanställning	22	24	23	28	31
Andel tidsbegränsat anställda, totalt	25	24	25	25	26
Antal tidsbegränsat anställda, 1 000-tal	128	124	128	130	133
16–64 ÅR					
Vikariat	30	30	30	31	30
Projektanställning	17	16	16	16	17
Timanställning	20	21	21	23	24
Andel tidsbegränsat anställda, totalt	10	10	10	10	10
Antal tidsbegränsat anställda, 1 000-tal	569	563	565	562	574

Källa: SCB 2005, bilaga 3

anställningar är tidsbegränsade anställningar, men anställningar som innebär en viss inkomst per månad. Timanställningar innebär inte en förutbestämd inkomst på samma sätt, och är därför en anställningsform som i högre grad än de övriga tidsbegränsade anställningarna kan leda till stress och oro, vilket vi ser i vår ungdomsundersökning (se kapitel 2). Ungefär sex av tio studenter arbetar 1–20 timmar per vecka (Centrala studiestödsnämnden 2004).

Ungas sysselsättningsmönster

Under delar av 1990-talet rådde lågkonjunktur och hög arbetslöshet. Eftersom ungas arbetsmarknad är konjunkturkänslig påverkades deras sysselsättningsgrad stort. I början av 1990-talet minskade sysselsättningsintensiteten⁴ för

ungdomar mellan 16 och 24 år kraftigt. Därefter låg sysselsättningsintensiteten relativt konstant för ungdomar fram till 1997. Mellan 1997 och 2001 ökade den för varje år, för att återigen minska 2002 och 2003. Även för de äldre minskade sysselsättningen under början av 1990-talet, men inte så kraftigt som för ungdomarna (se diagram 1.8).

Det är tydligt att ungdomars svårigheter på arbetsmarknaden är större i början av 2000-talet jämfört med tidigare decennier (Statistiska centralbyrån 2004a). I januari 2005 var 14 procent av arbetskraften i åldersgruppen 16–24 år arbetslösa (Statistiska centralbyrån 2005c).

Tapio Salonen gör i *Ungdomars socialbidragstagande och försörjningssvårigheter* två alternativa tolkningar av den markanta minskningen

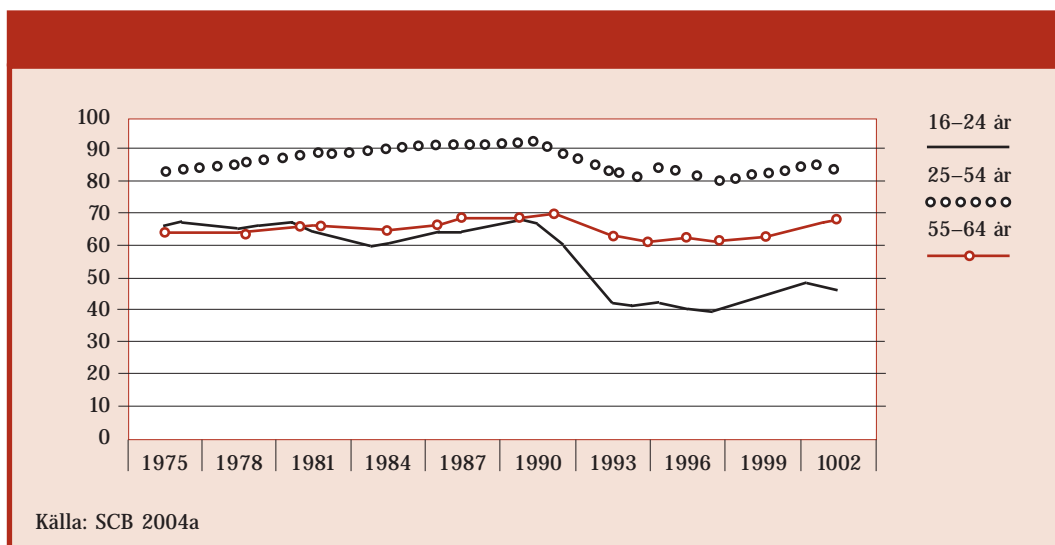

Diagram 1.8 Sysselsättningsintensitet i olika åldersgrupper, 1975–2003. Procent.

i ungdomars sysselsättningsnivå. Den ena tolkningen tar fasta på den konjunkturella förändringen som har lett till en tillfällig sysselsättningskris som särskilt har drabbat unga människor. Den andra tolkningen tar fasta på mer långsiktiga förändringstendenser och betonar istället strukturella aspekter bakom ungdomars förändrade sysselsättningsmönster. Den övergång som har skett till det postindustriella kunskapssamhället kräver högre kompetens och utbildning vilket kan leda till en senare etablering på arbetsmarknaden (Salonen 2000).

Det förändrade sysselsättningsmönstret för unga handlar inte bara om minskad sysselsättning, utan också om förändrade förhållanden för dem som har arbete. Det har skett en övergång från stabila och trygga till temporära och föränderliga arbetsvillkor. Tidsbegränsade anställningar som vikariat, projekt-, behovs- och säsonganställningar är vanliga bland de ungdomar som arbetar. Ofta dröjer det länge innan man som ung får fast anställning (TCO 2002).

Inträdesålder och etableringsålder

Ett allt vanligare sätt att mäta ungdomars etablering på arbetsmarknaden är att tala om inträdesålder och etableringsålder. Statistiska centralbyrån kallar den ålder vid vilken 50 procent av en årskull är sysselsatt för inträdesålder. Åldern för etablering på arbetsmarknaden är vid den ålder då minst 75 procent av födelseskullen är förvärvsarbetande. Inträdesfasen är den period som infaller före inträdesåldern. Etableringsfasen är den period som infaller mellan inträdesåldern och etableringsåldern (Statistiska centralbyrån 1999).

Det är tydligt att det har skett stora förändringar för ungas inträde och etablering på arbetsmarknaden sedan början av 1990-talet. År 1990 var etableringsåldern 20 år. Motsvarande siffra för 2000 var 26 år. Om man studerar etableringsåldern utifrån kön blir det tydligt att kvinnornas etableringsålder har förskjutits i större utsträckning än männens. Männens etableringsålder ökade från 21 till 26 år under

perioden 1990–2000 och kvinnornas etableringsålder ökade från 20 till 27 år under samma period (TCO 2002).

Statistiska centralbyrån konstaterar i rapporten *21-åringars situation på arbetsmarknaden* följande övergripande förändringar för ungas etablering på arbetsmarknaden under senare år (Statistiska centralbyrån 2000)

- inträdesfasen har förlängts
- inträdesåldern på arbetsmarknaden har höjts
- etableringsfasen har förlängts
- etableringsåldern på arbetsmarknaden har höjts

Det sociala sammanhang som de unga lever i spelar stor roll för etableringen på arbetsmarknaden. Föräldrarnas utbildningsbakgrund och ekonomi tenderar att påverka ungdomars egna utbildnings- och yrkesval. I en miljö som kän-

netecknas av hög arbetslöshet är risken större för den enskilda individen att bli, eller fortsätta att vara, arbetslös (proposition 2004/05:2). I arbetsmarknadsstatistiken är det också tydligt att ungdomar som är födda i Sverige av svenska föräldrar etablerar sig på arbetsmarknaden tidigare än de som är födda utomlands eller har föräldrar som är födda utomlands (Statistiska centralbyrån 2001b).

Aktuell forskning visar att ungdomar mellan 16 och 24 år som under en längre period varken arbetar, studerar eller har någon annan känd sysselsättning ofta får betydande problem att senare etablera sig i samhället. Det finns ett klart samband mellan att på detta sätt vara utanför i unga år och senare i livet. Av dem som har varit utanför under två år och därefter lyckas etablera sig i samhället är det få som hittar tillbaka till de kända sysselsättningsalternativen

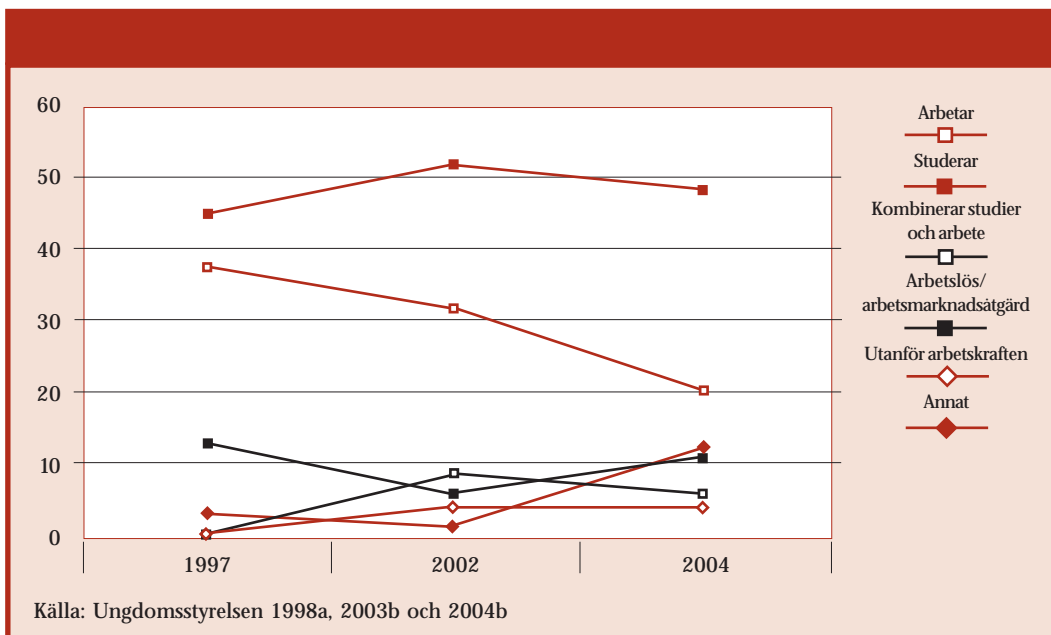

Diagram 1.9 Sysselsättning bland 18–25-åringar, 1997, 2002 och 2004. Procent.

via studier. Etableringsvägen för dessa personer tycks i huvudsak gå via tillfälliga anställningar vilket vi säger mer om i kapitel 3 (SOU 2003:92; Franzén och Kassman 2006b).

Ungdomsstyrelsens egna undersökningar visar också på en ökning av andelen unga som gör *annat*, de utgjorde drygt 10 procent i åldersgruppen 18–25 år 2004 (se diagram 1.9). Frågan löd: *Vilken är din nuvarande sysselsättning?* *Annat* är svarsalternativet: Jag har en annan sysselsättning som inte finns med. Fasta svarsalternativ var: fast anställning, tillfällig anställning, egen företagare, studerande, arbetsmarknadsprogram, arbetslös. *Utanför arbetskraften* är svarsalternativen: sjukskriven/långtidssjukskriven, föräldraledig, pensionerad, militär- eller civiltjänstgöring och arbetar i eget hushåll.

Boende

Flera olika faktorer spelar roll för ungdomars etablering på bostadsmarknaden men det är ofta de egna ekonomiska resurserna som är avgörande. Utbildningstiden spelar stor roll – längre utbildning innebär fördröjd inkomst vilket kan fördröja utflyttningen.

I och med att omvandlingen av hyresrätter till bostadsrätter har varit hög och nybyggnationen liten i tillväxtregionerna har unga fått det allt svårare att etablera sig på bostadsmarknaden, vilket har senarelagt ungas utflyttning från föräldrahemmet (Statistiska centralbyrån 2005e).

Eftergymnasial utbildning kräver å andra sidan ofta flyttning till studieorter, vilket kan innebära tidigare utflyttning från föräldrahemmet, och då framförallt till studentboende. Ungdomars bosättning beror också på bostadsutbudet – både på vilka möjligheter det finns att bo kvar hemma och på vilka bostäder som

finns att få tag på om man lämnar föräldrahemmet (Vogel 1994).

Förutsättningen för unga att hitta bostad har försämrats under senare år. Studier gjorda av Boverket visar att antalet kommuner som i tillräcklig omfattning har bostäder som är lämpliga för ungdomar har minskat under de senaste åren. År 2004 hade 126 av landets 290 kommuner brist på lägenheter som efterfrågas av ungdomar, det vill säga små och billiga hyreslägenheter (Boverket 2005). Bostadskostnadens andel av ungas inkomster har dessutom ökat sedan början av 1990-talet med (genomsnittligt) 25 till 35 procent för unga i åldrarna 21–24 år, dock varierar ökningens storlek över landet (Bostadskreditnämnden 2005).

Sveriges bostadsmarknad är starkt påverkad av huruvida området är en tillväxtregion eller inte. Det finns kommuner i Sverige som har tomma lägenheter, och det finns kommuner som har 10 000-tals personer i den kommunala bostadskön. Unga flyttar i väldigt stor utsträckning till tillväxtregionerna för att studera och arbeta (Bostadskreditnämnden 2005).

År 2003 bodde ungefär hälften av landets ungdomar mellan 18 och 23 år fortfarande hos den ena eller hos båda sina föräldrar. Skillnaden mellan män och kvinnor är stor – bland männen i ålderskategorin bodde 55 procent kvar hemma medan motsvarande siffra för kvinnorna var 45 procent (se tabell 1.10). I åldrarna 24–29 år bodde 5 procent av kvinnorna och 9 procent av männen fortfarande med sina föräldrar (TCO 2003).

I TCO:s skrift *Ungas etablering på bostadsmarknaden* presenteras en undersökning om ungas etableringsålder på bostadsmarknaden. Etableringsålder på bostadsmarknaden definieras på motsvarande sätt som etableringsålder

på arbetsmarknaden, det vill säga att årskullen anses etablerad när 75 procent har flyttat från föräldrarna. Studien jämför etableringsåldern 1991 med 2000. För männen var etableringsåldern 24 år båda åren medan kvinnornas etableringsålder ökade från 22 år 1991 till 23 år 2000 (TCO 2003).⁵

Ungdomars bostadskarriär brukar vanligtvis börja med att bo i hyreslägenhet i första eller andra hand. Först i ett senare skede flyttar man

till en bostad med äganderätt (bostadsrätt, egna hem).

De yngre som har flyttat hemifrån är även i denna mening mindre etablerade på bostadsmarknaden idag är tidigare – under första delen av 1990-talet ökade andelen unga som bor i hyreslägenhet kraftigt medan andelen som äger sitt boende minskade (Statistiska centralbyrån 2003e).

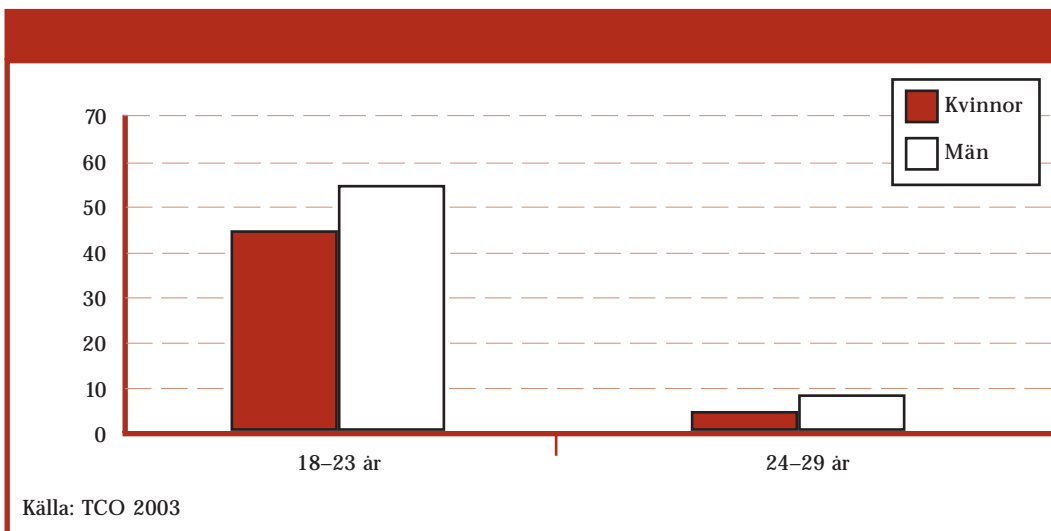

Diagram 1.10 Andel unga, 18–29 år, som bor kvar hemma 2003.

Tabell 1.13 Andel unga i olika typer av boende, 16–25 år

Hur bor du?	16–19 år	20–22 år	23–25 år	Totalt
Villa, gård, radhus eller parhus	70	42	18	42
Lägenhet i första hand eller bostadsrätt	25	40	59	43
Lägenhet i andra hand	2	6	7	5
Studentrum/studentlägenhet	2	8	10	7
Inneboende/inackorderad	1	3	3	2
Inget av ovanstående alternativ	0	1	2	1
Totalt	100	100	100	100

N= 3 183 Källa: Ungdomsstyrelsen 2004b

Familj

En vanlig väg mot familjebildande brukar vara *kvarboende* hos föräldrarna, därefter *ensamboende*, sedan *sammanboende* och sist *sammanboende med barn*. Under senare år har en allt större andel unga väntat med dessa successiva övergångar. Vid vilken tidpunkt man bildar familj och skaffar barn beror ofta på hela kedjan tidigare övergångar i etableringsprocessen.

Det blir allt vanligare för ungdomar att bo själva när de flyttar hemifrån (se tabell 1.14). Andelen ensamstående unga ökade långsiktigt under perioden 1975–2002. Sammanboendet, som gift eller ogift, har minskat i ungdomsgene-

rationen. Under större delen av 1980-talet minskade sammanboendet bland unga kvinnor med närmare 10 procentenheter. Efter en kort uppgång fortsatte denna nedgång fram till 1998 då trenden åter vände upp. Männerna följde ungefär samma mönster men nedgången var mer måttlig (Statistiska centralbyrån 2003e). År 2003 var 30 procent av alla kvinnor mellan 20 och 24 år sammanboende. Motsvarande siffra för männen var 20 procent (Statistiska centralbyrån 2004b).

Tabell 1.14 Andel som bor med föräldrarna, själv eller är sammanboende, 16–25 år

	Bor med föräldrar/ förälder	Bor själv med/ utan barn	Bor sambo med/ utan barn	Totalt
16–19 år	96	3	1	100
20–22 år	58	24	18	100
23–25 år	14	38	48	100
Totalt	54	22	24	100

N= 2 952 Källa: Ungdomsstyrelsen 2004b

Tabell 1.15 Andel ensamstående och sammanboende i olika åldersgrupper 2003

	Kvinnor		Män	
	ensamstående	sammanboende	ensamstående	sammanboende
16–19 år	98	2	99	1
20–24 år	67	33	80	20
25–29 år	38	62	50	50
30–34 år	22	78	32	68
35–39 år	16	84	27	73

Källa: SCB 2004b

Föräldraskap

I en studie av föräldraskap i Europa listas följande fem villkor som ska vara uppfyllda innan unga känner sig redo för föräldraskap (Statistiska centralbyrån 2002)

- att leva i ett parförhållande
- att ha fullföljt sin utbildning
- att ha en bostad
- att ha ett förvärsarbete med acceptabla inkomster
- att känna sig trygg i sin livssituation och kunna överblicka framtiden

Flera svenska studier visar på liknande resultat. Bland annat har SCB i en undersökning intervjuat unga vuxna om varför de skaffade barn när de gjorde det, alternativt inte skaffade barn. I intervjuerna framkommer att ungdomarna vill vänta med barn tills de har en stabil ekonomi och har slutfört sina studier (Statistiska centralbyrån 2001a). Många studier visar också att barnafödandet är lågt bland de med tidsbegränsade arbeten, ovanligt bland studerande och sällsynt bland unga som står utanför arbetskraften (Statistiska centralbyrån 2003a).

Det finns också en tydlig koppling mellan arbetsinkomst och fruktsamhet. Både bland kvinnor och bland män ökar benägenheten att få ett första barn med ökade förvärsinkomster.

Forskning visar också att kvinnor med längre utbildning påbörjar sitt barnafödande senare i livet än kvinnor med kortare utbildning. Även högutbildade män blir pappor något senare, men det är långt ifrån samma fördröjning som för kvinnor (Statistiska centralbyrån 2002).

Sedan 1980 har förstagångsmamman i genomsnitt blivit fyra år äldre (Statistiska centralbyrån 2005g). De kvinnor som fick sitt första barn under 2004 hade en medelålder på 29 år. Männerna är generellt sätt något äldre när de får barn – medelåldern för män som fick sitt första barn under 2004 var drygt 31 år (Statistiska centralbyrån 2005f).

I Statistiska centralbyråns studie *Mammor och pappor* har man studerat inträdes- och etableringsåldern för föräldraskap under 2001. Inträdesåldern (den ålder då hälften av kvinnorna i en ålderskategori fått barn) var 28 år, vilket är kort efter kvinnornas etableringsålder på arbetsmarknaden. Vid 32 år hade 75 procent av kvinnorna barn (etableringsåldern). För männen såg det annorlunda ut. Vid 31 års ålder hade hälften av männen blivit fäder. Men till skillnad från vad som gäller för kvinnorna betyder det inte att samtliga dessa män också bor tillsammans med sina barn. Först vid 33 års ålder bor hälften av männen med sina barn. Det är långt efter deras etableringsålder på arbetsmarknaden (Statistiska centralbyrån 2002).

Tabell 1.16 Genomsnittsålder för förstföderskor 1980, 1990, 2000, 2003 och 2004

År	1980	1990	2000	2003	2004
Ålder vid första barnet	25,5	26,3	28,2	28,8	29,0

Källa: SCB 2005f

Internationell jämförelse

Ungdomars etableringsmönster, från utbildning, via arbete till eget boende, är likartat i Europa och OECD-länderna. Hur lång etableringsprocessen är, när övergångarna sker och hur ungdomarna lever under processen ser dock olika ut. Här ska vi se på svenska förhållanden i ett internationellt perspektiv. I vissa fall jämförs etableringsprocessen med situationen i OECD-länderna, i andra fall med situationen i EU.

Olika etableringsmönster i EU-länderna

Joachim Vogel har studerat etableringsprocessen utifrån hur välfärdssystemen i olika europeiska länder är konstruerade (Vogel 1994 och 2003). Den allmänna tendensen i alla europeiska länder är att etableringsprocessen blir allt mer utdragen. Senarelagt inträde på arbetsmarknaden på grund av ökad ungdomsarbetslöshet, ökade utbildningskrav, försämrad ekonomisk situation långt upp i åldrarna, svårigheter att hitta eget boende och senare familjebildning är gemensamt för en stor del av Europas unga. Variationerna mellan länderna är dock stora.

Vogel studerar ungas etablering i vuxenvärlden utifrån en uppdelning av EU-länderna i tre olika kluster med likartade förhållanden för arbetsmarknad, välfärdsstat och familj.

Sverige, Danmark, Finland och Norge kan sägas bilda ett nordiskt kluster. Länderna karaktäriseras av hög sysselsättning och fler offentliga bidrag/tjänster, vilket ger små inkomstskillnader, små klasskillnader och låg fattigdom. Här är familjebanden svaga.

I Sydeuropa bildar Grekland, Italien, Spanien och Portugal ett kluster. Karaktäristiskt för dessa länder är låg sysselsättningsgrad och en mindre

utvecklad offentlig sektor, vilket ger större inkomstskillnader, större klasskillnader och en något större fattigdom. Däremot har de starka familjeband.

Ett centraleuropeiskt kluster omfattar övriga centrala EU-länder. Dessa länder befinner sig mellan det nordiska och det sydeuropeiska klustret.

I Sverige, liksom i övriga länder i Norden, finns både en stark allmän välfärdspolitik (studiemedel, bostadsbidrag etcetera) och en stark specifik familjepolitik (barnomsorg, föräldraledighet, transfereringar till barnfamiljer etcetera). Ungdomsarbetslösheten i de nordiska länderna är i relation till andra områden inom EU genomsnittlig. Detta tillsammans underlättar ett tidigare inträde i vuxenlivet för ungdomar.

Det är också vanligt att unga i Norden flyttar hemifrån när de har avslutat sin gymnasieutbildning eller fått arbete. Andelen unga som inte har etablerat sig på arbetsmarknaden, men som ändå har flyttat hemifrån är relativt stor i jämförelse med andra länder i EU.

Det nordiska klustret hade 1970 det lägsta barnafödandet i EU men runt 1990 hade barnafödandet i Norden ökat till det högsta i EU. I Sverige vände trenden nedåt under lågkonjunkturen, men ökade igen i slutet av 1990-talet. I Norden finns ett positivt samband mellan barnafödande och sysselsättning – när sysselsättningen sjunker så minskar även barnafödandet bland yngre kvinnor.

I Sydeuropa är arbetslösheten högre än i Norden, vilket kan vara en anledning till en längre etableringsprocess och en av orsakerna till att unga kvinnor och män i Sydeuropa flyttar hemifrån relativt sent. En annan orsak är att det är mer allmänt accepterat av både föräldrar och unga att de bor kvar hemma. Unga i Sydeuropa väntar ofta med att flytta hemifrån tills de flyt-

tar ihop med sin första partner, vilket de gör senare än i Norden.

Samtliga sydeuropeiska länder har gått från ett mycket högt barnafödande till det lägsta inom EU. Varken den höga ungdomsarbetslösheten eller den bristande barnomsorgen, som gör det svårt att kombinera barn och arbete, ger utrymme för högt barnafödande. Sammanfattningsvis hävdar Vogel att den svaga arbetsmarknaden, den svaga välfärdsstaten och den starka familjen i Sydeuropa samverkar till sen utflyttning och familjebildning.

Vi ska nu gå lite närmare in på hur några specifika delar i etableringsprocessen ser ut i Sverige i relation till andra länder. I vissa fall görs jämförelser med andra europeiska länder och i några fall med andra OECD-länder.

Utbildning i OECD-länderna och inom EU

Högskoleverket gör i sin årsrapport från 2004 en jämförelse av utbildningsväsendet i olika länder. Sveriges befolkning har relativt hög utbildningsnivå jämfört med andra OECD-länder – i Sverige har 32 procent av befolkningen högskoleutbildning. Endast Kanada, USA, Irland och Japan har en högre andel högskoleutbildade. Hur ser då utbildningssituationen ut i olika länder utifrån ett etableringsperspektiv? När börjar ungdomarna studera på högskolan i olika länder och hur länge läser de?

Rapporten visar att ungdomar i Sverige börjar sina högskolestudier relativt sent. Sverige har tillsammans med Nya Zeeland, Island och Danmark den högsta medianåldern bland dem som börjar i högskolan. Medianåldern i Sverige är knappt 23 år medan den i de flesta andra länder är omkring 20 år. I Sverige är endast 20 procent av nybörjarna under 20 år och mer än 20

procent är över 30 år. Sverige har tillsammans med Nya Zeeland och Norge den högsta andelen nybörjare på högskolan som är över 30 år bland samtliga OECD-länder.⁶

Sverige ligger också högt i jämförelse med de flesta andra OECD-länder när det gäller antalet år i högskoleutbildning. Högskoleverket presenterar i rapporten en indikator som beskriver förväntat antal år i högre utbildning. År 2001 var det förväntade antalet år i högskoleutbildning för 17-åringar i Sverige drygt 3 år. Endast Finland, Sydkorea, USA och Nya Zeeland låg högre. Genomsnittet för OECD-länderna är drygt 2 år (Högskoleverket 2004).

Även i jämförelse med andra EU-länder ligger Sverige högt vad gäller längden på utbildning och ålder då de flesta avslutar sin utbildning. Skandinavien, de tysktalande länderna och Holland bildar en grupp med liknande förhållanden – långa utbildningstider och sent inträde på arbetsmarknaden bland dem som inte studerar vidare (ofta först vid 17–18 år). För de som studerar vidare kommer förstas inträdet och etableringen på arbetsmarknaden ännu senare.

I södra Europa påbörjas etableringsprocessen tidigare, vissa går ut i arbetslivet redan vid 15–16 års ålder, men även här är det en stor andel som inte är helt etablerade förrän vid närmare 30 års ålder. I de resterande europeiska länderna är utbildningstiderna kortare och det är väldigt få 25–26-åringar som fortfarande studerar (Couppié och Mansuy 2003).

Från utbildning till arbete i OECD-länderna

Lena Schröder har studerat hur ungdomars arbetsmarknad inom OECD-länderna påverkas av samspelet mellan utbildningssystem och arbetsmarknad i olika länder, *Ungdomsarbetslösheten i ett internationellt perspektiv* (Schröder 2000). Att jämföra ungdomsarbetslösheten i olika länder medför vissa svårigheter eftersom arbetslöshet bland unga definieras och mäts på olika sätt i olika länder. Trots detta kan vissa övergripande mönster ses.

Schröder presenterar i rapporten tre olika modeller för övergången från utbildning till arbete. De engelsktalande länderna och i synnerhet USA representerar *marknadsmodellen*, där utbildningssystemet inte har någon tydlig koppling till arbetsmarknaden, men där arbetsmarknaden karaktäriseras av flexibla löner och litet anställningsskydd.

I de tysktalande länderna råder en *förhandlingsmodell* där ungdomslönerna är höga och arbetsmarknaden hårt reglerad. I dessa länder finns dock ett omfattande lärlingssystem där lärlingskontrakten är ett resultat av förhandlingar mellan utbildningsmyndigheter, fackföreningar och arbetsgivarorganisationer. Under lärlingstiden erbjuds låga lärlingslöner och tillfälliga anställningskontrakt. En jämförelse mellan dessa två system visar att förhandlingsmodellen ger den mest gynnsamma situationen under de första åren på arbetsmarknaden i bemärkelsen låg arbetslöshet och hög överensstämmelse mellan yrke och utbildning.

Den mest ogynnsamma kombinationen av utbildningsinstitutioner och arbetsmarknadsstruktur menar Schröder finns i de länder som representerar *arbetsmarknadspolitikmodellen*. Här saknas, menar hon, formaliserade länkar mellan utbildning och arbetsmarknad i form av

lärlingssystem, medan ungdomslönerna är relativt höga och arbetsmarknaden hårt reglerad. Exempel på sådana länder är Sverige och Frankrike (Schröder 2000).

Arbete och ekonomi i EU

Ungdomsarbetslöshet är en av de främsta orsakerna till ungas senare etablering. I EU:s statistik över ungdomsarbetslösheten framkommer att variationerna inom EU är stora. Arbetslösheten för unga i Sverige är något lägre än genomsnittet i EU-länderna. Den högsta arbetslösheten bland unga mellan 15 och 24 år finns i flera av de nya medlemsstaterna.

Även flera länder i Sydeuropa – som Italien, Grekland och Spanien – har som nämnts relativt hög ungdomsarbetslöshet. I dessa länder är det framför allt de unga kvinnorna som är drabbade av arbetslösheten. I EU som helhet likasom i Sverige är arbetslösheten jämt fördelad mellan unga män och kvinnor (Eurostat 2004 och Statistiska centralbyrån 2003c).

Samtidigt som ungdomsarbetslösheten är hög i Sydeuropa tycks ungdomar i Italien och Grekland, när de får arbete, i högre grad än i andra länder få permanenta arbeten. Det vanligaste i de flesta andra europeiska länder är att som ung börja sin arbetskarriär med olika former av tidsbegränsade jobb (Gangl 2003).

Det finns betydande skillnader mellan ungas materiella standard i Sverige och i Syd- och Centraleuropa. I Sverige, där ungdomar flyttar hemifrån relativt tidigt, är skillnaderna mellan ungdomar och äldre i fråga om materiell standard betydligt större än i övriga Europa.

I Syd- och Centraleuropa bor ungdomar kvar hos sina föräldrar under längre tid, i Sydeuropa ofta upp till 30-årsåldern, vilket innebär att de delar föräldrarnas materiella hushållsstandard.

Det är också ganska vanligt att ungdomarna i Sydeuropa har bättre ekonomiska resurser även när de har flyttat hemifrån, eftersom föräldrarna fortfarande bistår dem (Vogel 1994 och 2003). I en EU-jämförelse är alltså generationsskillnaderna ovanligt stora i de nordiska länderna medan klasskillnaderna är betydligt mindre än i övriga länder (Salonen 2000).

Åtgärder för unga – tidigare forskning

Åtgärder riktade till unga

Sedan mitten av 1970-talet har vi i Sverige åtgärder som är speciellt riktade mot unga som är arbetslösa. Innan dess fanns det bara generella åtgärder som gällde alla arbetslösa. Men sedan fyra decennier tar åtgärderna särskild hänsyn till ungdomsgruppen (Czaplicka 1993; Ungdomsstyrelsen 1995).

Åtgärder riktade till unga kan se olika ut. Walther et al. (2004 s. 17) gör en kategorisering av befintliga åtgärder för unga utifrån syfte:

1. Praktik och anställning
2. Förberedelse för studier, praktik eller arbete
3. Integrering av unga som riskerar social exklusion
4. Ungdomsarbete

Åtgärderna som faller in under den första kategorin är sådana som är nära kopplade till arbetsmarknaden, åtgärderna i de följande kategorierna hamnar sedan längre och längre ifrån arbetsmarknaden. Kategorin *ungdomsarbete* ligger nära kultur- och fritidspolitiska insatser.

Enligt Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) kännetecknas ungas arbetslöshet av att den är hög, att unga är arbetslösa

kortare tid än andra åldersgrupper och att arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade mot unga verkar fungera dåligt (Nordström Skans 2004).

Sedan 1970-talet har ungdomsåtgärderna analyserats regelbundet varje decennium, ofta i samband med en lågkonjunktur och medföljande problematik med hög andel arbetslösa ungdomar. Under 1990-talet utvärderade Ungdomsstyrelsen utvecklingsgarantin (Föregångaren till ungdomsgarantin) och kommunens ansvar för unga arbetslösa (se bland annat Ungdomsstyrelsen 1995, 1997a, 1999a och 2000b), i dessa rapporter framkommer följande:

- Besluten om åtgärder riktade mot unga hade kort varaktighet och kort framförhållning.
- Besluten åtföljdes sällan av ökade medel varvid antalet platser inte ökade eller kvaliteten sänktes.
- De satsningar som gjordes ledde ytterst sällan till fast anställning.
- Handledningen var bristfällig liksom uppföljningen från kommun och arbetsförmedling.
- Unga fick utföra lågkvalificerade arbetsuppgifter vilket ledde till låga utbildningskostnader för företagen och en ringa kompetenshöjning för den unge.
- Unga med gymnasieutbildning eller längre utbildning gynnades hos arbetsförmedlingen. Gymnasieutbildningen sågs som en garant för att den unga snabbt skulle kunna lära sig arbetsuppgifterna.

Resultaten från Sibbmark och Forslunds granskning för IFAU:s räkning av de kommunala ungdomsprogrammen 2005 visar på liknande resultat (Sibbmark och Forslund 2005).

Sedan mer än tio år har Ungdomsstyrelsen handlagt medel till metodutveckling inom arbetsmarknadsområdet och genomfört utvärderingar av olika arbetsmarknadspolitiska satsningar. Verksamheten har ofta skett i samarbete med den ideella sektorn samt med en stark lokal förankring. Statens ungdomsråd, idag Ungdomsstyrelsen, tog 1993 initiativ till en undersökning om ungdomars uppfattning om sina möjligheter att hävda sig på arbetsmarknaden. Undersökningen genomfördes i nära samarbete med LO, Skolverket, Socialstyrelsen SAF och Statens ungdomsråd 1993. Ungdomsstyrelsen fick samma år i uppdrag att i samverkan med kommuner, arbetsförmedlingar och länsarbetsnämnder stödja utvecklingen av lokala projekt med arbetslösa ungdomar (Ungdomsstyrelsen 1995). Slutsatserna från rapporten 1995 känns igen i den utveckling som arbetsmarknadspolitiken har tagit under de senaste åren. Följande slutsatser drogs:

- Insatserna måste utgå från individen.
- Kommunerna bör ha ansvaret för unga till och med de fyller 20 år.
- Unga slussas ofta mellan flera olika instanser lokalt, möjligheterna att samverka kring den unge måste utvecklas.
- Utvecklingen av nya verksamheter behöver stöd.

- Det behövs en långsiktighet i den arbetsmarknadspolitik som riktas mot unga.

- Bristande dokumentation och utvärdering gör att tidigare erfarenheter inte tas tillvara.

Året därpå gjorde Ungdomsstyrelsen en kartläggning av ungdomars levnadsförhållanden, *Krokig väg till vuxen* (Ungdomsstyrelsen 1996a), som bland annat visade att ungdomars väg till vuxenlivet idag både är längre och krokigare än för tidigare ungdomsgrupper.

Kunskapen om de bakomliggande orsakerna var dock bristfällig även om den attityd- och värderingsundersökning som Ungdomsstyrelsen genomförde 1997, *Ny tid – nya tankar* (Ungdomsstyrelsen 1998a), dels visade att flertalet unga ser positivt på sin framtid, dels visade att det fanns en mindre grupp som var mer pessimistiska både för egen del och för samhällets utveckling.

Särskilda insatser

År 1996 fick Ungdomsstyrelsen även ett uppdrag av regeringen att identifiera och redovisa vilka grupper av ungdomar som löper större risk att bli arbetslösa och är i behov av särskilda insatser för att få bra levnadsvillkor (regeringsbeslut In96/2696/UN). Utredningens resultat (Ungdomsstyrelsen 1997b och 1998b) bygger på analyser av longitudinella data från Socialstyrelsen och Epidemiologiskt centrum's sociala databas.

Resultaten visar inte oväntat på högre risker för att vara långtidsarbetslös, eller socialbidragsmottagare, bland dem som har en utbildning på gymnasial eller lägre nivå. Riskerna var också högre bland unga kvinnor, bland unga med föräldrar som har kortare utbildning eller med föräldrar som är arbetslösa eller har försörj-

ningsstöd samt bland unga som är födda utomlands. Ungdomsstyrelsen föreslog följande i slutrapporten:

- Att ökade medel skulle avsättas årligen av HSFR (Humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsrådet, som då ansvarade för de särskilda medel som fanns för ungdomsforskning) för longitudinella studier av ungas problem att etablera sig.
- Att det skapades resurser för att genomföra mer långsiktiga utvärderingar av de olika åtgärder som då riktades mot unga.
- Att de skillnader som fanns mellan unga kvinnor och unga män och som framkom i analysen skulle analyseras vidare i en fördjupad studie av unga mäns och kvinnors inträde på 1990-talets arbetsmarknad.

Arbetslöshet ur olika perspektiv

Arbetslöshet kan analyseras utifrån olika teorier. Vissa innebär konkurrerande synsätt, andra kan användas för att förklara olika aspekter av arbetsmarknaden och tillsammans ge en mer heltäckande bild (Ungdomsstyrelsen 1997a). I följande avsnitt presenteras överskådligt ett urval teoretiska utgångspunkter som är lämpliga för att analysera hur en arbetsmarknadspolitisk åtgärd påverkar ungas arbetsmarknadssituation. Följande utgångspunkter behandlas

- sökteori
- teorin om duala arbetsmarknader
- långtidsarbetslöshet
- undanträngningseffekter

Att söka jobb

Enligt *sökteorin* uppstår arbetslöshet därför att jobben och de arbetsökande inte omedelbart kan matchas mot varandra. Matchningsproblemet uppstår till följd av informations- och transaktionskostnader.⁷ Arbetskraften är inte homogen och det tar tid för arbetsgivaren att finna rätt person till lediga arbeten. Det tar även tid för de arbetsökande att få arbetserbjudanden som överensstämmer med deras krav.

Enligt en sökteoretisk modell bestäms chansen att finna arbete och därmed den förväntade arbetslöshetsperiodens längd av individens eget sökbeteende och egna resurser samt av arbetsmarknadsläget. Sökandet kan ses som att samla information om lediga arbeten. Unga har mindre information om förhållandena på arbetsmarknaden än äldre, vilket kan vara en förklaring till att deras arbetslöshet är högre.

Den arbetsökande kan påverka sina chanser att få arbete genom intensiteten i sökandet och kravspecifikationen. Sökintensiteten kan varieras genom att mer eller mindre tid ägnas åt att söka arbete. Arbetsförmedling sker huvudsakligen genom kontakter, 60–85 procent av alla lediga arbeten förmedlas via kontakter – direkt kontakt med arbetsgivare eller kontakter via familj och andra och resterande via annons eller arbetsförmedling (Tovatt 2006). Kraven på lön, typ av arbete och bostadsort/flyttbenägenhet kan variera.

Den lägsta lön som krävs för att en arbetslös måste tacka ja till ett arbetserbjudande kallas reservationslön. Reservationslönen påverkas av den alternativa ersättningen som betalas ut om man inte arbetar på den reguljära arbetsmarknaden, till exempel arbetslöshetsersättning eller socialbidrag. Reservationslönen kan också påverkas av ersättningsperiodens längd, möjligheterna att fortsätta söka arbete om ett erbj-

dande om arbete accepteras och så vidare. Arbetslöshet kan även uppstå trots att den arbetssökande har fullständig information, om dennes kompetens inte stämmer med arbetsgivarens krav.

Utifrån detta synsätt bör en arbetsmarknadspolitisk åtgärd värderas utifrån hur den påverkar arbetssökandes och arbetsgivares information samt intensiteten i arbetssökandet. En frågeställning är då hur ungdomarnas möjligheter till vägledning påverkas när de befinner sig i en åtgärd. Tidigare utvärderingar visar att ungas bild av arbetsmarknaden och vad de vill göra i framtiden klarnar under åtgärden. Samtidigt gör deltagandet i åtgärden att deras sökintensitet minskar drastiskt.

Till viss del kan det bero på att de flesta arbetsmarknadspolitiska åtgärder genomförs i kommunal regi och inte av arbetsförmedlingen, varvid avståndet till yrkes- och studievägledning ökar. I vissa fall har de blivit hänvisade till en åtgärd så snabbt att de inte har hunnit söka arbete innan (Schröder 1994). Resultatet blir då en inläsningseffekt.

Det finns dock andra undersökningar som tyder på att placering i åtgärd kan öka sökintensiteten efter åtgärden (Calmfors, Forslund och Hemström 2002). Möjligen är det så att unga i vissa fall kan tänka sig att ändra sin kravprofil för att undvika ännu en åtgärdsperiod.

Sibbmark och Forslunds rapport om de kommunala ungdomsprogrammen visar att det 2005 tar något längre tid än 2000 innan den unga placeras i program – vilket borde öka möjligheterna att söka arbete före placering i åtgärd (Sibbmark och Forslund 2005).

Nedan finns angivet den tid det i genomsnitt tar för unga innan de kommer till någon av de tre vanligaste arbetsmarknadsåtgärderna för unga (i bilaga 4 finns en tabell med samtliga av arbetsförmedlingens arbetsmarknadsåtgärder där unga medverkar).

En dual arbetsmarknad

Arbetsmarknaden ses ofta som uppdelad i två delar, den primära och den sekundära. Den primära arbetsmarknaden kännetecknas av stabila anställningsförhållanden och kvalificerade arbetsuppgifter. Den sekundära arbetsmarknaden

Tabell 1.17 Tid i dagar före insats i kommunala ungdomsprogram, ungdomsgarantin och allmänt anställningsstöd, 18–24 år, 2000–2005-09-14

	Kommunala ungdomsprogram KUP	Ungdomsgarantin UG	Allmänt anställningsstöd AAS
2000	34	50	48
2001	38	54	45
2002	38	57	47
2003	46	71	69
2004	55	90	64
2005-09-14	55	84	54

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen 2005, bilaga 3.

kännetecknas av otrygga anställningsförhållanden och mindre kvalificerade arbetsuppgifter. Unga har i större utsträckning tidsbegränsade anställningar och lågt kvalificerade arbetsuppgifter.

Att unga är överrepresenterade på den sekundära arbetsmarknaden har förklarats med att de föredrar arbeten av mer tillfällig karaktär vilket ger en möjlighet att prova på olika typer av arbeten. En annan förklaring är att de med bristande arbetslivserfarenhet är mindre efterfrågade på den primära arbetsmarknaden. Att unga skulle föredra den sekundära arbetsmarknaden har motbevisats ett antal gånger i olika ungdomsundersökningar (SOU 1994:73; Ungdomsstyrelsen 1998a och 2003b). Det är däremot troligt att de unga missgynnas på grund av bristande erfarenhet och rådande turordningsregler (Ungdomsstyrelsen 1997a).

Enligt detta perspektiv är det viktigt att studera i vilken utsträckning arbetsmarknadspolitiska åtgärder leder till att unga träder in på den primära arbetsmarknaden. Utvärderingar visar att i de fall unga själva till exempel ordnar praktikplatser leder detta ofta till att kompetenshöjningen blir lidande samt till att praktiken inte ökat ungas möjligheter att få arbete på den

primära arbetsmarknaden, även om praktiken kan ha andra positiva effekter som stärkt självförtroende, ökade kunskaper om arbetsmarknaden etcetera.

Huvuddelen av ungas praktikplatser finns idag på den sekundära arbetsmarknaden. Inläring och handledning sker här i begränsad utsträckning vilket innebär att den unge inte får större kompetens och att han eller hon får fortsatt svårt att etablera sig inom den primära sektorn. Slutsatsen kan då bli att den subventionerade praktikplatsen enbart gynnar arbetsgivaren (Korpi 1994). Ytterligare ett resultat tyder på att varaktigheten för den sysselsättning som följer på åtgärden ökar med tiden i programmet, men minskar med antalet gånger individerna har deltagit i en åtgärd. Det finns också klara kopplingar mellan längre utbildning och lägre risk för arbetslöshet.

Åtgärderna bör alltså inte vara för korta och de bör innehålla kompetenshöjande delar. En granskning av utvecklingen under senare år visar på en allt kortare programtid. En utveckling som är mindre gynnsam om vi ska tro forskningen. Nedan finns en tabell över den tid unga tillbringar i olika åtgärder, räknat i dagar. Det gäller de tre vanligaste åtgärderna.

Tabell 1.18 Tid i dagar i kommunala ungdomsprogrammet, ungdomsgarantin och allmänt anställningsstöd, 18–24 år, 2000–2005-09-14

	KUP	UG	AAS
2000	132	122	152
2001	124	121	165
2002	109	112	153
2003	108	110	262
2004	92	87	160
2005-09-14	108	93	154

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen 2005, bilaga 3.

Arbetslöshetens följder

Att vara arbetslös en längre tid leder till flera följdverkningar som i sin tur försvarar ett inträde på arbetsmarknaden. Den som har varit arbetslös länge har inte en dagsaktuell yrkeskompetens vilket gör att långtidsarbetslösa dessutom har svårt i konkurrensen med andra arbetslösa. Om man har sökt många jobb utan resultat kan man uppleva att jobbsökandet känns olönsamt.

När större grupper är arbetslösa under längre tid finns det risk för att det bildas en så kallad arbetslöshetskultur (Lindbeck 1993) där det är socialt accepterat att vara arbetslös, vilket ökar risken för att arbetslösheten permanentas i dessa grupper. På flera olika sätt kan alltså en längre tids arbetslöshet leda till utanförskap. Arbetsmarknadspolitiska åtgärder kan påverka utbudet av arbetskraft positivt genom att motverka dessa mekanismer.

I en utvärdering är det alltså viktigt att undersöka om åtgärder som ska underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden minskar risken för långtidsarbetslöshet och utanförskap. Som det redovisats ovan har alltså perioder av upprepade åtgärder en negativ effekt på möjligheterna till etablering (Korpi 1994). Vi får dock vara medvetna om att unga med kort utbildning är överrepresenterade i den gruppen.

Korpi's utredning visar också att unga med längre utbildning har lägre risk för upprepade arbetslöshet. Resultat som detta är en av anledningarna till att unga med kort utbildning i första hand uppmuntras att utbilda sig ytterligare (SOU 2003:92). Nordström Skans rapport för IFAU 2004 om arbetslöshetens långvariga effekter på unga visar också tydligt att en lång tid i arbetslöshet gör att unga under flera år efteråt halkar efter sina jämnåriga i lönenivå och förankringsgrad på arbetsmarknaden.

Undanträngningseffekter

Det övergripande syftet med arbetsmarknadspolitiska program är att de ska underlätta matchningen mellan arbetssökande och lediga arbeten samt leda till ett arbete. De ska på så sätt bidra till en sysselsättningsökning. Det finns dock vissa risker eller negativa bieffekter med arbetsmarknadspolitiska åtgärder ur ett strukturellt perspektiv som gör att sysselsättningseffekten blir lägre än avsett eller till och med uteblir. Dessa brukar kallas *undanträngningseffekter*.

Direkta undanträngningseffekter uppstår om en subventionerad anställning sker i stället för en reguljär sådan. Konsekvensen brukar kallas dödviktseffekt och ger arbetsgivaren en oväntad vinstökning men leder inte till ökad sysselsättning i befolkningen.

En annan konsekvens är subventionseffekten som kommer sig av att subventionerade anställningar påverkar de relativa lönekostnaderna. Det blir lönsamt för en arbetsgivare att ersätta ordinarie personal eller planerade anställningar med arbetskraft som subventioneras genom en arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Detta leder till att anställningar av reguljär arbetskraft minskar och att sysselsättningseffekten av åtgärden motverkas.

Indirekta effekter uppnås om arbetsmarknadspolitiska åtgärder driver upp lönerna. Förklaringen kan vara att arbetslösa söker arbete mindre intensivt eller höjer sina reservationsslöner när de deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Högre löner leder i sin tur till minskad rekrytering. Vissa undanträngningseffekter kan ses som planerade, som de som avser att tidigarelägga en anställning eller att senarelägga en uppsägning, eller åtgärder som riktar sig till speciella grupper, till exempel funktionshindrade eller långtidsarbetslösa. Syftet är då

att en ordinarie anställning ska ersättas med en anställning av någon av dessa personer.

Ju mer åtgärden liknar ett ordinarie arbete i upplägg och arbetsuppgifter, ett arbete som borde ha utförts av den ordinarie arbetsstyrkan, desto större är risken för undanträngning (Zetterberg 1996; Calmfors, Forslund och Hemström 2002). Det anställningsstöd som ges för en praktikplats, oftast i den sekundära sektorn, innebär i det här fallet att den subventionerade praktikplatsen reducerar möjligheten för en annan ung person att få en ordinarie anställning (Ungdomsstyrelsen 1997a).

Praktikplaceringen resulterar varken i ökad kompetens eller i fortsatt arbete för den unge – dessutom har den en tydlig undanträngningseffekt. I de fall ungdomspraktiken är subventionerad tränger den undan ordinarie anställ-

ningar. Samtidigt har också den låga ersättning de unga får sannolikt en lönesänkande effekt – vilket kan gynna arbetsgivarna ytterligare (Schröder 1994).

Har åtgärder långsiktiga effekter?

Utvärderingar av arbetsmarknadsåtgärder som har gjorts av IFAU visar att ungdomsåtgärder ger liten effekt, om man menar att åtgärderna ska underlätta för unga att etablera sig på arbetsmarknaden utan att det blir undanträngningseffekter (Ackum Agell 1999). Ungdomarna går enligt AMS inte mer än tre till fyra månader i ett program (Arbetsmarknadsstyrelsen 2004). Detta trots att längre program verkar ha bättre effekt (Korpi 1994).

I den utvärdering som Ungdomsstyrelsen gjorde 1997 av det Kommunala ungdomspro-

Tabell 1.19 Resultat 30, 90 och 180 dagar efter avslutad period i kommunala ungdomsprogram, ungdomsgarantin och allmänt anställningsstöd, 2004

Dagar efter avslutad åtgärd	KUP			UG			AAS		
	30	90	180	30	90	180	30	90	180
Arbete	35	38	37	34	36	37	60	63	61
– därav arbete utan stöd	35	38	36	31	32	32	59	62	59
– därav arbete med stöd	<1	1	1	3	4	4	1	1	2
Arbetslösa	30	22	18	38	29	23	31	24	18
I annat program	8	7	9	7	9	10	2	5	10
Övriga inskrivna	4	3	3	4	3	3	<1	1	1
Avaktualiserad – annan känd orsak inkl avgångsersättning	7	8	8	5	5	6	2	2	3
Avaktualiserad – okänd orsak	11	14	15	7	8	10	2	3	4
Avaktualiserad – annan utbildning än AMU, inkl kunskapslyftet	4	6	8	6	9	10	1	2	3
Avaktualiserad – åter remitterande myndighet	<1	1	1	1	1	1	<1	<1	<1

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen 2005a

grammet, som riktar sig till unga i åldrarna 16–20 år, var andelen som studerade ett halvt år efter åtgärden drygt 20 procent.⁸ Trettio procent hade gått till en ny åtgärd eller var arbetslösa (Ungdomsstyrelsen 1997a). Ungefär 50 procent hade alltså någon typ av arbete.

Enligt Arbetsmarknadsstyrelsens årsrapport 2005 (för verksamhetsåret 2004) befann sig 24 247 unga i KUP 2004. I genomsnitt var de registrerade i 55 dagar som arbetslösa innan de kom till KUP och i genomsnitt deltog de sedan i 92 dagar. I Arbetsmarknadsstyrelsens årsrapport står det att syftet med KUP framförallt är att unga ska få yrkespraktik men även att programmet ska motivera till fortsatta studier.

Ett halvt år, eller 180 dagar, efter avslutat KUP befann sig 8 procent i utbildning (annan än arbetsmarknadsutbildning). Knappt 40 procent arbetade efter samma tid. Kvinnor fick arbete i större utsträckning än män. Trettio procent av deltagarna var arbetslösa eller i en ny åtgärd ett halvt år efter insatsen. Trettio procent avskrevs från åtgärden på grund av någon *annan orsak* (Behrens, Delander, Månsson och Nyberg 2002.) Okänd orsak är i tabell 20 en hopslagning av flera olika orsaker till avaktualisering, bland annat okänd orsak/förlorat kontakten. Denna kod får över 10 procent av de unga i åldrarna 16–20 år som deltog i KUP år 2004 (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005a).

Till *ungdomsgarantin* (UG) kom 22 084 unga under 2004. Ungdomsgarantin riktar sig till dem som är 20–24 år gamla. Varannan som kom hade en gymnasial utbildning. Utomnordiska medborgare var överrepresenterade. I genomsnitt var de unga registrerade i 90 dagar innan de påbörjade en åtgärd. Ungdomsgarantin får pågå i högst 12 månader men i genomsnitt varade den i 87 dagar, något kortare än KUP.

Resultatet blev också ungefär detsamma, knappt 40 procent var i arbete efter sex månader vilket är något fler än 1997 då drygt 30 procent hade fått anställning efter samma period. Kvinnor fick även här arbete i större utsträckning än män efter åtgärden. Andelen som hade en subventionerad anställning var större än i KUP, både bland kvinnorna och bland männen. En tredjedel var fortsatt arbetslösa eller i ett nytt program efter ett halvt år. Tio procent blev avaktualiserade av okänd orsak. Ett halvt år efter programmet deltog var tionde i utbildning och var femte var arbetslös.

Under 2005 fick unga ökad tillgång till åtgärden *allmänt anställningsstöd*, AAS. Det ser vi dock inte i tabell 1.19 då siffrorna gäller 2004. Under 2004 fick ungefär 2 000 unga i åldrarna 19–25 år anställningsstöd i någon form. Av dem fick 1 613 allmänt anställningsstöd och av dessa var två tredjedelar män. Det tog ungefär 54 dagar att bli placerad i åtgärden och den varade i genomsnitt i fem månader.

Två av tre hade arbete efter åtgärden, vanligast är det att man blir anställd av den arbetsgivare som man har arbetat hos. Arbetsgivarna består huvudsakligen av privata företagare. Färre avaktualiserades av okänd orsak och färre studerar efter åtgärden. Men en lika stor andel är arbetslösa eller i ett annat program sex månader efter anställningsstödet som när det gäller KUP och UG.

Ungefär en av tre unga som var arbetslösa 1992–2004 hänvisades till ett program (Sibbmark och Forslund 2005). KUP och UG tillsammans med allmänt anställningsstöd är de vanligaste åtgärderna i åldrarna 18–25 år. Förutom ungdomsinsatserna och allmänt anställningsstöd var ungdomar underrepresenterade i samtliga andra program och insatser 2004 (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005a).

Avaktualiseringsorsaken förlorat kontakten, är idag den tredje vanligaste, efter arbete och studier, för unga i arbetsmarknadsåtgärder. Resultat i Bring och Carling (2000), Forslund, Johansson och Lindqvist (2004) samt Sahin (2003) tyder på att cirka 50 procent inom denna grupp gått vidare till arbete vilket innebär att en större andel än vad som syns i AMS register arbetar efter åtgärden. Fler går efter programmet till arbete än till studier vilket möjligen kan bero på att många av åtgärderna just är praktik (Sibbmark och Forslund 2005).

KAPITEL 2

Etablering pågår

Inledning

I inledningen till denna tematiska fördjupning har ungdomars etableringsprocess och väg till egen försörjning tecknats med breda penseldrag, i huvudsak med kvantitativa data. I Ungdomsstyrelsens uppdrag ingår också att mer specifikt lyfta fram hur unga agerar för att få jobb, och belysa olika ungdomars åsikter om och erfarenheter av etableringsfasen och de offentliga åtgärder som finns för att underlätta ungdomars inträde på arbetsmarknaden.

För att uppnå detta har vi genomfört trettiofem djupintervjuer där unga mellan 16 och 28 år själva har fått berätta om sina erfarenheter, utan ett antal på förväg bestämda svarsalternativ. Intervjuerna ger möjlighet till nya infallsvinklar utifrån de ungas egna berättelser, något som kan visa på behov av ytterligare forskning och kunskapsinhämtning om såväl ungas etableringsprocesser som deras levnadsvillkor i stort. Resultaten kan dock inte betraktas som representativa i statistisk mening, men hur dessa ungdomar beskriver sin situation fördjupar och problematiserar den bild av ungas etableringsprocess som bygger på kvantitativa data.

I den första delen av kapitlet *Skolan – lära för livet* fokuserar vi på ungdomarnas erfarenheter av skolan och på vilket sätt deras skolgång påverkat deras etablering på arbetsmarknaden. I den andra delen *På spaning efter arbete* handlar det om deras övergång mellan utbildning och arbetsliv, strategier för att få jobb inklusive deras erfarenheter av olika offentliga åtgärder. Vi avslutar kapitlet med en diskussion om resultaten från vår studie.

Teoretisk bakgrund

Att bli etablerad kan ses som att gå från att vara ung till att bli vuxen. Men betydelsen av begreppet är komplext med tanke på att ungdomars och unga vuxnas etablering kommit att bli alltmer utdragen.

I generationsutredningen *Tillvarons trösklar* (SOU 1994:77) konstateras att olika generationer i huvudsak har ett likartat etableringsmönster från att vara ung till att bli vuxen. Det beskrivs som en linjär etableringsprocess: utbildning, arbete, egen stabil försörjning, eget boende, familjebildning. Hörnqvist (1994) har kartlagt i vilken ordningsföljd dessa rollövergångar skett i etableringsprocessen för fem generationer; tjugo-, trettio-, fyrtio-, femtio- respektive sextioåringar. Han konstaterar att processen för vuxenblivandet i alla generationer först innebär att avsluta utbildningsfasen för att därefter etablera sig på arbetsmarknaden, därpå följde sammanboende och till slut föräldraskap. Skillnaderna mellan generationerna rör framför allt den ålder när övergångarna sker. Han slår fast att sextioåringarna utgör ett trendbrott. Deras utbildningsperiod var längre än för tidigare generationer, något som medförde ett senare inträde på arbetsmarknaden och dess-

utom skedde vissa övergångar i etableringsprocessen i en annan ordningsföljd. Sextio-talisterna levde i större utsträckning i samboförhållanden innan avslutad utbildning, men fick sitt första barn senare jämfört med de tidigare studerade generationerna. Mycket pekar på att den här trenden har bestått. I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie (2003b) tillfrågades yngre (16–29 år) och äldre (35–74 år) om vilka faktorer som avgör när man blir vuxen. På en punkt skiljer sig de ungas svar från de vuxnas – unga anser i mindre grad att avslutad utbildning har att göra med när man blir vuxen, 13 procent jämfört med 28 procent av de vuxna. Detta kan vara ett tecken på att unga i dag mer än tidigare generationer känner av höga utbildnings- och kompetenskrav. Det tidigare kravet på livslångt arbete kan successivt vara på väg att bytas ut mot ett krav på ett livslångt lärande.

Kvantitativa data pekar på att ungdomars etableringsprocess förändrats i väsentliga avseenden under senare år. Det kanske viktigaste tecknet på en sådan förändring är ökningen av ungdomars etableringsålder. Men som Börjeson (2001) påpekat är det svårt att avgöra i vilken mån denna förändring bara utgör en tidsmässig, och kanske också temporär, förskjutning av ungas etablering, eller om det också kan ses som ett tecken på en mer genomgripande kvalitativ förändring av ungas etablering på arbetsmarknaden.

Ett i detta sammanhang intressant internationellt forskningsprojekt genomfördes i början av 2000-talet i tio europeiska regioner (Walther et al. 2004). Detta projekt, i vilket 365 ungdomar intervjuades, visar att etableringsmönstren för dagens ungdomar på viktiga punkter skiljer sig från tidigare generationers. Däremot är visionerna och målen för etableringen

lika mellan de olika generationerna: utbildning, jobb, egen stabil försörjning, eget boende, familjebildning. I rapporten är en av många slutsatser att den linjära etableringen inte längre finns utan man rör sig istället mellan olika utbildningar och arbeten ett flertal gånger både under och efter sin så kallade etablering.

Walther et al. identifierar ett antal "typiska" etableringsmönster:

Jämn etablering

Etableringsmönstret överensstämmer med det linjära, individerna går utan större avbrott från utbildning till jobb, bostad och ett självständigt vuxenliv.

Alternativ etablering

Etableringsmönstret uppvisar viktiga avvikelser från det linjära. Dessa avvikelser är resultatet av individernas egna val och handlingar.

Institutionellt lagad etablering

Avbrott i den linjära etableringen åtgärdas och "lagas" med institutionella insatser, till exempel arbetsmarknadsåtgärder eller insatser av familjen eller släkten.

Orörlig etablering

Etableringsprocessen är avbruten, vilken leder till en risk för ett mer permanent utanförskap.

Neråtgående/förstörd etablering

En ackumulering av risker till socialt utanförskap (Walther et al. 2004 s. 9, vår översättning).

Många unga går utan större problem från utbildning till arbete, men av olika skäl som vi har berört i inledningskapitlet tar det längre tid för dem att få ett fast jobb idag än för 20 år sedan. De problem unga kan ha under sin eta-

blering finns det en samhällelig medvetenhet om. För att stödja ungdomar i övergången och förhindra långtidsarbetslöshet och utanförskap erbjuder samhället stöd i form av arbetsmarknadsåtgärder, till exempel praktik eller utbildning. Eftersom det handlar om stödåtgärder är de tidsbegränsade och ofta i projektform. Viktiga frågor är hur anpassade de är för deltagarnas egna planer och hur delaktiga de unga är i processen. En annan viktig fråga är om åtgärderna leder till ett riktigt jobb. Ett relevant svenskt forskningsprojekt i detta sammanhang är *Ungdomspolitik och ungas strategier* som har bedrivits vid Umeå universitet (Lundahl 2004). Det bygger bland annat på intervjuer med politiker och tjänstemän om vilka ungdomspolitiska frågor som är av vikt och deras syn på de olika kommunala ungdomsprojekt som främst vänder sig till arbetssökande ungdomar. De har också tittat på ungdomarnas möten med och erfarenheter av kommunala ungdomsprojekt. Lundahl visar att det finns en tydlig brist på överensstämmelse mellan politikernas och tjänstemäns syn på ungdomsprojekt och de unga deltagarnas syn. Resultaten visar att 80 procent av ungdomarna initialt var negativa till projekten och att en lika stor andel av beslutsfattarna ansåg att ungdomsprojekten var viktiga eller mycket viktiga, och att särskilt projektformen var väl lämpad för unga. En av många slutsatser tyder på att politiker och tjänstemän såg ungdomsprojekten som arenor för inflytande och delaktighet, men att ungdomarnas berättelser pekar i rakt motsatt riktning. ”*Det rådde en påtaglig brist på alternativ; deltagarna kunde i regel inte välja vilken aktivitet de skulle delta i. De saknade information om projektets mål, konkreta uppläggning, tillsyn och utvärdering.*

Oftast visste de inte vem som var deras arbetsledare eller ansvarig för verksamheten” (Lundahl 2004 s. 4). Arbetslöshet och ungdomsprojekt har olika innebörder och följer för de unga i skilda lokala kontexter. Projekt som saknar tydliga mål och har otydlig struktur är enligt Lundahl extra problematiskt för ungdomar som kommer från lägre socialgrupper. Sibbmark och Forslund (2005) som har gjort en kartläggning av kommunala ungdomsprogram (KUP) och ungdomsgarantin (UG), understryker avsaknaden av studier som mer specifikt undersöker om innehållet i programmen är anpassade efter den enskilde ungdomens behov och framtidsplaner. Målsättningen med insatserna är trots allt att de ska vara kompetenshöjande för den unge.

Idag har vi en välfärdsstat som erbjuder många vägval, men frågan är hur pass välrustade ungdomar är att välja och hur pass mobila de är för att möta förändringar. Vi frågar barnet ”Vad ska du bli när du blir stor?” och applåderar alla svar; från lokförare till president. Som barn lär vi oss att allt är möjligt. Som Trondman och Bunar konstaterar i *Varken ung eller vuxen* (Trondman och Bunar 2001) är det tydligt att ju äldre vi blir, desto tydligare blir det för oss att valet inte är obegränsat. Skolan begränsar och sorterar oss, vårt ursprung sorterar oss och huruvida det finns arbetstillfällen eller inte påverkar våra möjligheter. Det räcker alltså inte med att vi *vill* något för att detta ska vara möjligt. Våra viljestrukturer bryts mot den möjlighetsstruktur som finns. För somliga unga blir det möjligt att staka ut en ny rutt, kanske mot ett nytt mål. För andra leder denna brytning till en känsla av rotlöshet och misslyckande. Individualiseringen i samhället ger unga ansvaret för den egna etableringen.

Framtidstro

Självförtroet

referenser

16 år

UTBILDNING
UTBILDNING
UTBILDNING

19 år

22 år

ARBETE
ARBETE
ARBETE

UTBILDNING
UTBILDNING

FRAMGÅNG

Nätverk

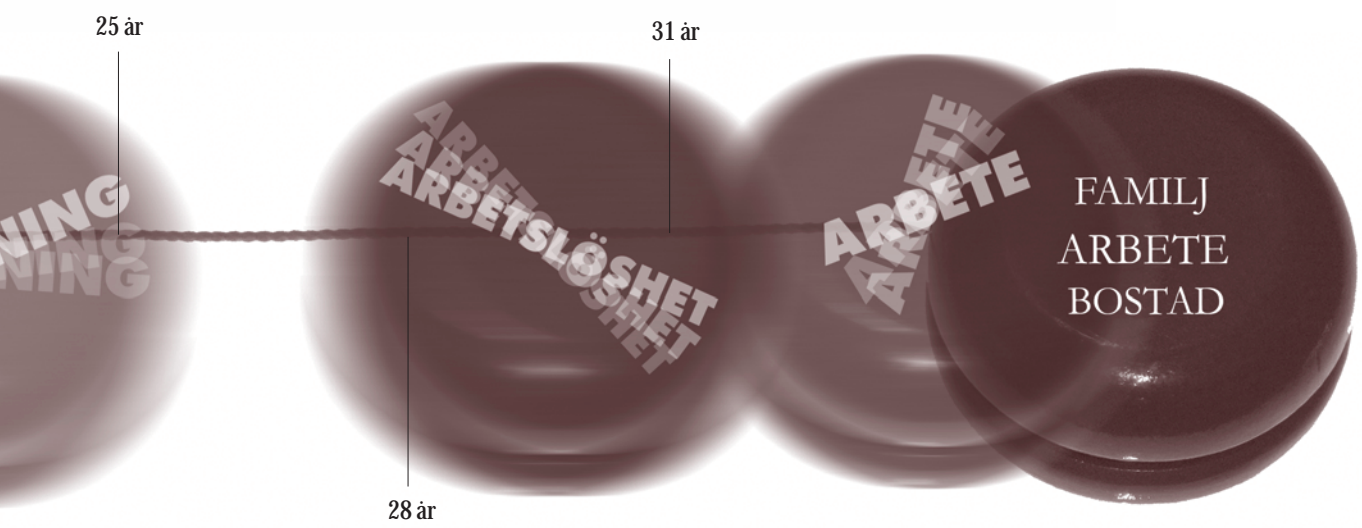
MOT

Misslyckande

KÖN

Vuxna som bryr sig

Eget initiativ

Walther et al. använder jojo:n som en symbol för ungas etableringsmönster.

IVATION

Svensk bakgrund

De unga tar också därmed på sig hela ansvaret för de misslyckanden de gör (Trondman och Bunar 2001). Fler och fler beslut måste tas på individnivå, men i en struktur där möjligheter varierar på grund av klass, utbildning, region, kön och utländsk bakgrund.

En av många slutsatser Walther et al. (2004) tar upp i den tidigare nämnda internationella rapporten är att det finns en legitimitetsproblematik i sen-moderna demokratier, där vi ser en ökad komplexitet av våra sociala strukturer – ibland med inre motsägelser. Utmaningen för nutidens sociala strukturer ligger i att delegera makt till individen och säkerhetsställa möjligheter till förhandlingar mellan individ och institution om rätt lösningar, rättigheter och skyldigheter (Walther et al. 2004 s. 99). Stojanovic (2001) belyser danska och svenska arbetslösa ungdomars värld och situation. Då hon jämför arbetsmarknadspolitiken i Danmark och Sverige skriver hon att i Sverige försökte man med olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder under 1990-talet anpassa ungdomar till den "gamla" arbetsmarknaden. *"Samhället hade under dessa år en dubbelmoral. De vill att arbetslösa skulle arbeta eller utbilda sig, men det enda ungdomarna upplevde att de erbjöds var för dem förnedrande arbeten eller arbetsmarknadsåtgärder, som gjorde att de ibland miste sin självaktning. [...] Systemet kom på sätt och vis före människans behov."* (2001 s. 182.) För att arbetsmarknadspolitiska åtgärder ska leda till ökad motivation hos individen behövs ett visst mått av flexibilitet och öppenhet som gör det möjligt för individen att påverka och förhandla om rätt lösningar.

I en rapport till ansvarskommittén (2003) har Ylva Nilsson skrivit om vilka förväntningar framtida medborgare (dagens ungdomar, unga vuxna födda mellan 1970 och 1990) kan tän-

kas ha på välfärden. Hennes forskningsöversikt av ungdomars attityder fokuserar inte på arbetsmarknadsprojekt för ungdomar, utan på generella välfärdsfrågor såsom vård, skola och omsorg. Hon baserar framtidspekulationerna på tillgänglig forskning och målar bland annat upp följande bild: *"Självklarheten att valfrihet genom-syrar livet bidrar förmodligen till att nästa generation i högre grad förväntar valfrihet och individuella lösningar också av välfärdstjänsterna."* (Nilsson 2003 s. 22.) Unga som skulle ut i arbetslivet under 1990-talet möttes av hög arbetslöshet, men också ett förändrat arbetsliv till följd av ekonomisk kris, teknikutveckling och internationalisering. Nilsson skriver något drastiskt i sin rapport: *"Den värld som en gång mötte 40-talisterna med dess föreställningar om att utbilda sig för att få ett fast och livslångt arbete är helt försvunnen"* (Nilsson 2003 s. 7). Hon menar att etableringen på arbetsmarknaden ytterligare problematiseras av dagens anställningsformer. Projektanställningar, timanställningar och vikariatjänster bidrar till att olika individers övergångar mellan arbete och arbetslöshet kan variera över tid, vilket alltså i vissa fall kan leda till en jojo-etablering⁹. Differentieringen i arbetslivet har bidragit till en ökning av tillfälliga anställningar, 15 procent av alla arbeten var år 2000 tillfälliga anställningar, och för tillfället ökar antalet behovsanställningar (Nilsson 2003).

För över tio år sedan konstaterade generationsutredningen att höga utbildningskrav, höga kompetenskrav i arbetslivet och en svårare arbetsmarknadssituation för många ungdomar leder till låga inkomster under en relativt lång tid och ett ökat behov av stöd av i första hand familjen. Den allt längre etableringsprocessen tenderar därför att ytterligare förstärka tidigare sociala skillnader (SOU 1994:77). Det är lika

aktuellt idag. Begreppet unga vuxna har tillkommit för att fånga upp nya mönster som uppstår i den förlängda etableringsprocessen, unga vuxna är formellt och juridiskt myndiga, men samtidigt saknar de möjligheterna till ett självständigt liv. Etableringsprocessen för unga blir då en process i tre steg, från ungdom till ung vuxen och till vuxen.

Data och metod

För att få ett mångdimensionellt perspektiv på ungdomarnas livshistorier har begreppet *livsförlopp* använts i konstruktionen av intervjuguide och analys. Livsförloppsperspektivet fokuserar på individens mobilitet, hur individer över tid etablerar sig i nya roller och i vilken ordning olika rollövergångar sker – till exempel hur etableringsmönstren ser ut från skola till arbetsliv. Det innebär också en medvetenhet om att intervjupersonerna bedömer det förflutna på olika sätt beroende på var de befinner sig i livet. En person utan arbete kan betona sina misslyckanden tydligare än en person som har nått sitt mål som i sin tur kan tona ner det som har varit negativt.

I undersökningen intervjuades trettiofem ungdomar. De var dels från en mindre kommun i sydöstra Sverige, dels från en storstadskommun. Tillvägagångssättet då vi gjorde urvalet av intervjupersonerna har varierat.

Vi fick hjälp av platsförmedlare på arbetsförmedlingarna i kommunerna med urvalet av arbetssökande ungdomar som kunde tänka sig att ställa upp på en intervju. I studien ingår också en gymnasieskola i respektive kommun, där fick vi hjälp av rektorer och studierektorer. I båda fallen betonades att vi eftersträvade en balans i urvalet baserat på kön samt svensk/utländsk bakgrund. Unga med jobb fann vi genom relevanta företag och arbetsförmedlingen

(timanställda¹⁰). Vi frågade också intervjupersoner och individer i vår närhet om de kände unga vuxna som arbetade inom ett visst yrke.¹¹

Varje intervju tog cirka en timme och spelades in (se tematiska intervjuguider i bilaga 5). Vi träffade de arbetssökande ungdomarna i arbetsförmedlingens lokaler, gymnasieeleverna på deras skola och de arbetande ungdomarna på fik eller på Ungdomsstyrelsen.

För varje intervjuperson gjorde vi en tidslinje för att lättare visualisera varje individs väg till vad de gör här och nu, men vi har också frågat om deras framtidsdrömmar och planer. Vi noterade under intervjuprocessen att flera av dem nämnde att de aldrig tidigare haft ett liknande tillfälle att reflektera över olika övergångar i livet, att blicka tillbaka och väva ihop händelser i sina liv.

I utformningen av intervjuguider och i tolkningsarbetet har följande frågor varit vägledande: Hur *upplevs* etableringsprocessen av ungdomarna? Hur uppfattar de som lyckas etablera sig i en eftertraktad position sin väg dit? Vad säger de som söker arbete? Hur tänkte de när de valde sin gymnasieutbildning och gjorde sitt yrkesval, vad har de för planer, vad har styrt, vad tycker de om sitt liv nu, är det någon skillnad mellan hur de tänkte och hur det blev, motgångar och möjligheter, betydelsen av sociala nätverk, kompisarnas betydelse, föräldrarnas betydelse? Vad har de för förebilder, hur tänker de om sitt liv och vad som påverkar dem? Vad finns det för erfarenheter av arbetslöshet? Vad tycker ungdomarna om de åtgärder som har vidtagits för att underlätta deras etablering på arbetsmarknaden?

I tolkningsprocessen av intervjuerna har vi sökt efter nyckelord och strävat efter att se mönster i dessa unika individers livshistorier. Som redan nämnts har inte de ungdomar som

intervjuats valts ut slumpmässigt, vilket naturligtvis kommer att påverka våra resultat. Inte desto mindre anser vi att de erfarenheter som vi kommer att belysa i detta kapitel är högst relevanta för att spegla olika vägar och strategier för ungas etablering.

Vilka är ungdomarna?

Även om vi har försökt att få ett differentierat urval av ungdomar med avseende på främst kön och utländsk bakgrund, var det mest effektiva med tanke på projektets snäva tidsramar att intervjua särskilt informationsrika fall, det vill säga ungdomar som vi på förhand trodde kunde belysa det vi var intresserade av. Tre olika kategorier valdes ut och intervjuades under våren 2005: gymnasieungdomar som alla utom en gick sin sista termin (12 stycken); arbetssökande unga (12 stycken¹²); unga som vid tiden för intervjun hade ett lönearbete eller studerade (11 stycken). Den yngsta i urvalet är 16 år och den äldsta är 28 år, medelålder i hela urvalet är 21,3 år. I urvalet är tio ungdomar svenskar med utländsk bakgrund. I denna studie refererar utländsk bakgrund till att individen själv är född utrikes eller att minst en av föräldrarna är det. För mer bakgrundsinformation om ungdomarna se bilaga 5. För att skydda intervjupersonernas identitet är alla namn fingerade.

Social bakgrund

Då vi har jämfört den socio-ekonomiska bakgrunden mellan unga med jobb och de arbetsökande visar det sig att de med jobb har föräldrar med längre utbildning. Bland de arbetssökande ungdomarna ser vi att de som tidigt drabbas av arbetslöshet oftare kommer från familjer där arbetslöshet och förtidspension finns. Detta mönster bekräftas av en stor kvantitativ undersökning om ungdomars sociala nätverk

som forskaren Ulla Arnell-Gustafsson (1999) har gjort.¹³ Arnell-Gustafsson jämförde ungdomar som varit respektive inte varit arbetslösa. Syftet var att se i vad mån dessa två grupper hade arbetslösa föräldrar, syskon och vänner. I studien ingick 5 600 ungdomar.

Utbildningsbakgrund

Tolv intervjupersoner gick i gymnasiet vid intervjutillfället och de är jämnt fördelade mellan teoretiska, yrkes- och individuella program. Av de övriga 23 personerna har 21 avslutat sin gymnasieutbildning. En person saknar helt gymnasieutbildning och en saknar slutbetyg. Bland de som avslutat sin gymnasieutbildning har två personer läst in gymnasiet på folkhögskola. Fyra personer har studerat eller studerar på universitet/högskola/folkhögskola. Fem personer har kompletterat eller försökt att komplettera gymnasiet på komvux.

Bostadssituation

Åtta av totalt tjugotre unga mellan 20 och 28 år har en egen bostad. Två personer bor i sin egen bostadsrätt. Fem personer bor i hyreslägenheter med förstahandskontrakt och en bor i hus. De resterande 14 unga bor i andra hand, hos pojkvän eller bor kvar i sitt föräldrahem.

Av de tolv gymnasieungdomarna har en person eget boende. De övriga har inga planer eller möjligheter att flytta hemifrån inom den närmaste framtiden.

I det totala urvalet lever fem personer som sambos och ingen har barn. Det är bara en som kan tänka sig få barn inom den närmaste framtiden. Övriga utom två har visionen att bilda familj när de är cirka 30 år. Det finns inga skillnader i vårt urval mellan kommunerna, utom i ett fall. I den mindre kommunen är det en person som bor i eget hus.

Egen försörjning

De som har ett arbete, klarar sig bra, även om timanställningar skapar en pressad livssituation. Det är 13 personer som arbetar och åtta av dessa har haft eller har perioder med arbetslöshet. Fyra har fasta anställningar, tre har egna företag. Övriga sju personer har tidsbegränsade anställningar. Fyra har en stabil och regelbunden inkomst mellan 21 000 och 30 000 kronor i månaden, de resterande nio med jobb tjänar mellan 4 000 och 20 000 kronor i månaden.

Nio personer är helt utan arbete. Tre personer har arbetat och blivit arbetslösa och har a-kassa. För de andra sex finns framförallt alfa-kassa. Ersättningarna (alfa-kassa och a-kassa) varierar mellan 2 800 och 10 000 kronor i månaden. De arbetssökande intervjupersonerna har varit utan arbete från en månad och upp till två år.

Skolan – lära för livet

I studien är det tydligt hur skolan på ett grundläggande sätt påverkar etableringen på arbetsmarknaden. Det är ungdomarnas prestation i grundskolan som avgör deras val till gymnasieskolan och deras prestationer i gymnasieskolan har stor, och i många fall avgörande, betydelse för vägen in i vidare studier och i arbetsliv. Intervjuerna pekar på att den kunskapsinhämtning som sker i skolan är mycket viktig för unga människors etableringsprocess eftersom den kan ge dem fler valmöjligheter. Men däremot framkommer det att skolan spelar en mycket liten roll för kunskapen om hur det är att arbeta och för valet av yrke.

Utöver ämneskunskaper spelar skolan en grundläggande roll för hur de ungas liv har formats i en annan bemärkelse. Att gå i skolan innebär att ta en roll och få sig roller tilldelade av andra. Intervjuerna visar att de vuxna i skolan, och kanske framför allt hur aktiva och engagerade de är i elevernas situation, betyder oerhört mycket för enskilda personer. Något som är viktigt för trivseln och skolprestationen är att de sociala relationerna till kamrater och lärare fungerar bra, och inte minst, att ungdomarna upplever att de blir uppmärksammade och "sedda" av de vuxna i skolan. De intervjuade ger en mycket splittrad bild av lärarnas och den övriga skolpersonalens förmåga att hjälpa till med olika former av problem. Å ena sidan pekar intervjuerna på att i de fall skolan har satt in åtgärder för att hjälpa elever med problem har dessa åtgärder också haft effekt. Å andra sidan visar intervjuerna också att en del intervju personer inte har fått det stöd de skulle ha behövt. De som har fått hjälp är framförallt de

som har skolkat och bråkat sig till icke godkänt och de som inte har fått hjälp är framför allt de som har blivit mobbade och diskriminerade, något som har ställt stora krav på personlig styrka.

I detta avsnitt *Skolan – lära för livet* beskriver vi valet till gymnasiet, skolan som social arena och sist de vuxnas roll. I nästföljande avsnitt *På spaning efter arbete* fokuserar vi på vilka strategier unga har för att hitta arbete, betydelsen av sociala kontakter, erfarenheter av arbete under skoltiden, erfarenheter av arbetslöshet och syn på tillfälliga anställningar.

Valet till gymnasiet

Av de 12 intervju personer som gick i gymnasiet vid tiden för intervjuerna och som var mellan 16 och 20 år var det fyra som gick på det individuella programmet, fyra gick ett teoretiskt program och fyra ett yrkesprogram. När de tänker tillbaka på hur de gjorde sitt val till gymnasiet lät de både sina intressen styra och lyssnade på andra – vuxna och kamrater. Deras framtida drömmar handlade om vad de ville bli i framtiden – musiker, skådespelare, fotograf, läkare, jurist eller egen företagare. Målet kan ligga långt borta eller nära. Miranda, 18 år, ville bli jurist och har haft det som mål hela tiden. Carlos, 16 år, ville bli fotograf och går medieprogrammet. Inger, 18 år, valde omvårdnadsprogrammet för att hon visste att hon ville jobba med människor. John, 20 år och Simon, 18 år, som båda går samhällsprogrammet med ekonomisk inriktning tänkte att det är bra att ha som grund när de kanske startar eget i framtiden. Men det finns också de som har tve-

kat och valt mellan vad som är roligt här och nu och vad som är bäst för framtidens val. Helene, 18 år, som först tänkte gå barn- och fritidsprogrammet, valde istället estetiska programmet med inriktning på drama. Hon blev uppmuntrad av sin lärare att göra ett försök med teater och fastnade. Carlos, 16 år, berättar att hans föräldrar tycker att det är viktigt med utbildning, *"de har alltid sagt att ta chansen nu när du har den"*. Alexia, 19 år, som går naturvetenskapsprogrammet berättar om hur hennes föräldrars åsikter spelade en roll för hennes val:

Citat: "Jag visste ju att mina föräldrar ville att jag skulle gå natur. Jag ville nog egentligen gå natur. För det stod egentligen mellan musikgymnasiet och natur. Jag kom ju in på musikgymnasiet och då var det jättesvårt att välja mellan de två ... men det som gjorde för mig att jag valde natur var att jag inte ville satsa så mycket på musik ... jag ville inte leva på det."

För Kenneth, 18 år, Danny, 18 år och Jenni, 17 år, som går det individuella programmet var det problem under högstadiet som medförde att de inte var behöriga att söka nationella program. Li, 19 år, kom till Sverige tillsammans med sin mamma för ett år sedan och går efter en kort introduktionskurs i svenska på det individuella programmet. Det är framtidens möjliga yrken som är deras motivation för att studera. De vill jobba med friskvård, bli förskolelärare, personlig assistent eller starta eget företag. Både Jenni och Kenneth jobbar två dagar i veckan inom ramen för skolan och säger att det betyder mycket för studiemotivationen. Li tycker det går för sakta att lära sig saker på individuella programmet och skulle helst vilja arbeta eller gå på komvux eftersom hon tycker att

de som läser där "är mer motiverade". De andra tre förväntar sig att de ska kunna gå ett nationellt program så fort de har uppnått behörighet att söka till gymnasiet.

Hur tänker då de som har lämnat gymnasieskolan om sitt val och vad som hände sedan? Av de 23 intervjupersoner mellan 19 och 28 år som hade avslutat sin gymnasieutbildning och vid tiden för intervjuerna arbetade, studerade eller sökte arbete är det hälften som tycker att gymnasiet gav en bra grund att stå på. Valet till gymnasiet präglades av deras planer och drömmar om livet efter skolan, till exempel att läsa vidare på universitet eller högskolan för att nå ett visst yrke eller för att genom utbildningen direkt bli någonting, men valet var inte alltid lätt eller självklart. De tog egna initiativ och jämförde skolor och utbildningar. Marie, 27 år, som efter att ha tvekat hit och dit, besökt olika skolor och frågat syokonsultenten om råd, valde medieprogrammet som hon inte hade tänkt sig från början. Susanne, 19 år, ville först välja byggprogrammet men valde till slut omvårdnadsprogrammet som sin kompis. De intervjupersoner som är nöjda med sitt gymnasieval har det gemensamt att de kom in på det program som de hade valt i första hand. Gymnasiet gav också i stora drag det de hade tänkt sig och de är nöjda med sin insats. Deras föräldrar har stöttat dem och också betonat värdet av utbildning. Några av dem har varit duktiga i skolan, de har haft höga betyg som också har ökat deras valmöjligheter, både till gymnasiet och efteråt. Nio av dem jobbar vid intervjuutfallet: Anna, 28 år och Marie, 27 år, har fasta anställningar, Juan, 22 år och Simona, 24 år har egna företag. Susanne, 19 år, Åsa, 23 år, David, 25 år, Katarina, 20 år och Emma, 23 år, har tim- och projektanställningar. Boris, 24 år, studerar, Hans, 20 år och Cecilia, 23 år, är arbetssökande.

Den andra hälften av våra intervjupersoner mellan 19 och 28 år är inte riktigt nöjda med sitt val till gymnasieskolan och två personer är inte heller nöjda med sina egna insatser i skolan. Tommy, 24 år, tycker till exempel han hade för låga ambitioner när han gick i skolan och Johan, 23 år, tycker att han var för slapp och har sig själv att skylla att det gick dåligt. Tre av dem gick teoretiska program som samhälls- och teknikprogrammet och nio olika yrkesprogram som naturbruks-, handels-, hotell- och restaurang- och industriprogrammet. De valde självklart också gymnasieprogram för att de hade en dröm om vart det skulle leda, men när de upptäckte att de inte var nöjda, så var det bara en person som bytte program. Betygen från grundskolan har avgjort vad de kom in på. Vissa kom in på sitt andrahandsval och andra på sitt förstahandsval för att de också hade varit realistiska – de visste vad programmen krävde för intagningspoäng och anpassade sig efter det. Tommy valde handelsprogrammet för att det inte fanns så mycket annat att välja på för honom. Christer, 21 år, började på fordonsprogrammet, men han trivdes inte och bytte till teknikprogrammet efter två veckor. Oskar, 24 år, kom in på handelsprogrammet som han valt i andra hand. Det kändes inte alls rätt för honom och han hoppade av efter några dagar, 16 år gammal. Han har inte alls gått i gymnasiet.

De som valde yrkesprogram hade en idé om att det skulle leda till ett specifikt yrke direkt efter gymnasiet. Skoltrötthet spelade in och de hoppades på mycket yrkesinriktad praktik och mindre teoretiska studier. Förväntningarna om ett yrke efter utbildningen har inte infriats, också beroende på att de ändrade inställning under utbildningen, antingen på grund av utbildningen i sig eller på grund av praktiken de

hade på olika arbetsplatser. Ann-Sofie, 22 år, gick ett naturbruksprogram och ville jobba som hästskötare, men för låg nivå på utbildningen gjorde att hon tappade intresset. För Markus, 24 år, kom praktiken först sista året på industriprogrammet, och han upptäckte då att det inte alls var det han ville göra. Tim, 24 år, som gick handelsprogrammet upptäckte efter gymnasiet när han, efter flera jobb som försäljare, fick jobb inom industrin att han trivdes mycket bättre där. Han önskar idag att han istället hade valt industriprogrammet. Pia, 20 år, som gått hotell- och restaurangprogrammet, upptäckte också genom sin praktik att det inte var något för henne: *"Jag tycker inte att det är så roligt längre att jobba inom restaurangbranschen. Jag gjorde det så mycket i skolan så jag tröttnade på det."*

Av de tre som har gått teoretiska program fullföljde ingen sitt programval. Peter, 22 år, hoppade av samhällsprogrammet för att han inte lärde sig något nytt och Mats, 24 år, som gick samma program fick inte det stöd han behövde för att få godkänt i alla ämnen. Båda läste in gymnasiet på folkhögskolor. Christer, 21 år, gick ut det tekniska programmet, också han utan slutbetyg. Han försökte läsa in betygen på komvux, men tröttnade och hoppade av. Vid intervju-tillfället är det Peter, 22 år och Sofie, 22 år som har fasta anställningar, Oskar, 24 år, har eget företag. Markus, 24 år, är timanställd och de övriga, Tommy, 24 år, Mats, 24 år, Tim, 24 år, Johan, 23 år, Ann-Sofie, 22 år, Christer, 21 år och Pia, 20 år, är arbetssökande.

Skolan som social arena

Att gå i skolan innebär mer än undervisning och att lära sig nya kunskaper. Barn och unga lär sig också ett socialt samspel på gott och på ont. Balansgången mellan att hävda sig själv

som individ och samtidigt inte riskera att hamna utanför gruppen skapar olika slags strategier. I skolan har man inte alltid valet att välja klass och gemenskap, utan man hamnar i något som man försöker lösa efter bästa förmåga. Utanförskapet i en klass kan både väcka revanschlusta och skapa osäkerhet i livet. Intervjuerna visar hur viktigt det är att ha bra relationer till lärare och andra vuxna för att kunna utvecklas och trivas i skolan. I de fall de inte har fått hjälp har det inte bara påverkat deras trivsel i skolan utan också deras liv i stort. De allra flesta av intervjupersonerna i denna studie har haft en bra tid under de första åren i grundskolan, men i mellanstadiet och högstadiet har några gått i stökiga klasser, haft trötta lärare och många vikarier. För vissa av dessa ungdomar har detta varit en tid fylld av bråk, gruppträck och mobbning. Allt detta berättar bland annat Katarina, 20 år, om:

Citat: ”Man ville ju verkligen höra till de tuffa men samtidigt så ville man inte få IG på proven och man ville inte bråka med lärarna och så här. Man såg ju upp till ... eller man såg inte upp ... eller det var ju så att de coola var ju de som satt längst bak på lektionerna och sket i allt liksom ... och så tror jag att det är fortfarande.”

Anna, 28 år, har liknande erfarenheter:

Citat: ”Ja det var mycket bråk och sänt på mellanstadiet. Det var då det var så här mobbing, det var några i min klass som blev mobbade och det var väldigt dålig stämning i klassen så. Det kändes inte så personligen, det kändes som om det alltid var så att det kastades kommentarer till alla. Jag kände inte mig speciellt, själv utpekad. Fast man var ju väldigt spänd.”

Bland de 35 intervjupersonerna så är det framförallt en del av männen som har skolkat och bråkat, andra har blivit mobbade och har mobbat. Allt detta har påverkat deras skolresultat. Ingen av dem vet varför detta har hänt och har också av de vuxna lämnats utan svar och förklaringar. Bland dem som vi har intervjuat och som inte är nöjda med sin skolinsats, de som går på individuella programmet och bland dem som idag är arbetslösa, finns ofta en bakgrund av mobbning, bråk och olika problem som resulterat i att valmöjligheterna till gymnasieskolan har begränsats. Bland kvinnorna som vi har intervjuat är det få som berättar att de har varit inblandade eller särskilt drabbade, en del har istället varit åskådare och anpassat sig till det som var. Även om tjejerna har störts av allt bråk så har de oftast klarat sig mycket bättre. Oskar, 24 år, Johan, 23 år, Tommy, 24 år, Danny och Kenneth, båda 18 år, berättar om hur deras bråk med lärare och andra tillsammans med personliga saker som familjerelationer, brist på uppmärksamhet och bruk av droger gjorde att de fick olika problem. Killarnas beteende påverkade direkt deras möjligheter i grundskolan och senare också deras möjligheter att välja det gymnasieprogram de ville gå på.

Kenneth, 18 år, som på grund av problem i familjen fick flytta till en fosterfamilj när han var i tioårsåldern berättar:

Citat: ”I lågstadiet och så det var där allt började, jag var väldigt bråkig om man säger så ... allting gick bara fel och jag var inte på lektionerna och jag skolkade väldigt mycket redan då ... Man var väl inte så smart när man var mindre kanske ... men när jag flyttade så kom jag ut på en lantskola och då var det bara bönder och jag var från stan då. Jag kände inte till det alls där ute liksom ... alla tjejer tyckte jag

var häftig bara för att jag var inne från stan och då var det lite så ... det var många som satte sig upp emot en då ... Ja sen då när jag började sjuan då så fick jag började på ett skoldaghem som var lite så här mellanvårdsskola. Där var vi sju killar och några lärare på en hel skola då ... där så började det styra upp sig då. Ta mer ansvar och så där ...”

Tre av dem, Oskar, Danny och Kenneth har också fått särskild hjälp av skolan och kommunen att komma ikapp i grundskolan. Så här berättar Oskar, 24 år:

Citat: ”Jag var väl ingen så där jättebra elev. Jag har väl aldrig varit en plugghäst direkt så där ... grundskolan gick väl bra i och för sig ... Så började jag högstadiet, där gick jag i sjuan sen så vart jag faktiskt utsparkad från sjuan ... jag vart relegerad för att jag hade bråkade med min lärare, så jag fick gå klart sjunde klass och sen började jag på en ... form utav specialskola för bråkiga ungdomar och knarkande typ ... Där gick jag åtton och nian. Jag tyckte det var skitbra ... anledningen till att man blir bråkig i skolan är ju oftast för att man inte får nån uppmärksamhet och att man inte hänger med och liksom ... det blir en anledning till att man ... i alla fall så tror jag att det är så ... en anledning till att man är ... då skiter man i allting istället för att man inte förstår typ. Men då fick man ... det var en jättebra skola ... då var vi sex elever i varje klass så då lärde man sig nånting. Så det var klockrent och jag tyckte det var jätteroligt.”

Oskar menar att bråk och ilska kan bero på brist på uppmärksamhet. Men med hjälp och stöd och vuxna som ”ser” dem, har tillvaron blivit mycket lättare att hantera. Åtgärderna gav konkreta resultat – de som har fått hjälp sluta

att misslyckas. De klarade av skolan, fick mer självförtroende och började ta ansvar för sina liv. Men det finns de som inte har fått hjälp.

Sju av de intervjuade, fyra killar Markus, 24 år, Mats, 24 år, Christer, 21 år och Johan, 23 år, samt tre tjejer Inger, 18 år, Ann-Sofie, 22 år och Marie, 27 år, har upplevt mobbning. Två har gått på samma gymnasieskola, de övriga på olika skolor. Markus och Johan berättar att de blivit mobbade och har mobbat själva, men att det också fanns en sådan stämning i skolorna de gick i. Johan upplevde att han blev stämplad som bråkstake när han försökte försvara sig. Mobbning drabbar individen hårt, det visar sig i några av deras berättelser. Så här berättar Markus, 24 år:

Citat: ”Ja det var väldigt mycket mobbing och sen var det mycket ... ja man vart mycket nedtryckt också, man var inte själv om att bli det heller då. Det var mycket mobbing ... det var egentligen att man vart både mobbad och sen så mobbade man lite också då, så man ska inte säga att man var nån ... ja vad ska man säga ... vad säger man ... ängel. Nej man var inte nån ängel heller ... visst jag vart ju väldigt mycket mobbad också så där men ... ah jag skulle inte säga att jag var nåt offer då. Mycket av det som jag har varit mobbad för det hängde ju i ett tag då men släppte sen när man fick börja gymnasiet. Man slapp höra det där dag ut och dag in.”

Markus plågades av mobbning under flera år i grundskolan. Han hade läs- och skrivsvårigheter och problem med sin rygg, men för att inte bli mer utsatt valde han bort den hjälp som skolan erbjöd honom. Han tänkte att om han valde att vara så osynlig som möjligt skulle risken att bli mobbad minska. Markus valde sedan en gymnasieskola i en annan stad för att

träffa andra människor, där ingen visste vem han var. I intervjun säger han att han äntligen fick chansen att få vänner och kom undan från mobbningen. Han menar också att han hade behövt någon vuxen att prata med vissa dagar i högstadiet, då han inte alls mädde bra, men han känner inte att han har haft någon lärare han kunde lita på: *”de är där och lär ut, det är ingen som jag har känt att honom kan jag sätta mig ner med och snacka skit med i en timma”*.

Att som Markus komma till en ny skola i gymnasiet, gör att det finns en chans att bli någon annan. Men ett byte av skola är inte alltid positivt. Att inte komma in på det program man vill i gymnasiet kan leda till vantrivsel och skolk och till ytterligare misslyckanden i livet som blir en negativ bekräftelse på en redan vacklande självbild. Att någon väljer något annorlunda kan också utlösa mobbning. Marie, 27 år, som valde ett gymnasium i en annan stad, blev mobbad av några tjejer hemifrån. De trakasserade henne, spred falska rykten och mobbade ut henne och det upphörde inte ens när Marie sedan började jobba efter gymnasiet. Fast det har gått nästan tio år är såren inte läkta, när hon pratar om det eller när hon åker hem så påminns hon.

Trots att det har gått ganska många år sedan de slutade skolan bär de fortfarande på rädslor för att vara avvikande och för att sticka ut för mycket. Mobbningen har hämmat deras relationer till andra människor, både i skolan och efteråt. Ann-Sofie, 22 år, som blev mobbad under tiden i grundskolan, berättar om hur det har satt sina spår:

Citat: ”Ja det är väl det här sociala i så fall då, man är inte ute så mycket bland folk och man utsätter sig inte för sociala ... där man står i centrum ... asså socialt då. Utan man försöker

glida med om man säger ... men också att man har inte de kläderna som man vill ha egentligen ... eftersom folk bara skulle påpeka liksom så där, man kanske gömde sig mer i kläderna, man kanske har lite större kläder och jacka halva sommaren och så där. Så det har väl kanske inte varit så roligt, men det blir ju bättre, när man träffar folk som ... ja de accepterar en lättare när de är äldre, så nu har det funkat lite bättre, men det finns ju där liksom.”

För Mats del så tycker han att hans självförtroende byggdes upp när mobbningen slutade, men det var först när han läste in gymnasiebetygen på en folkhögskola som det vände på riktigt och han fick vänner. För två år sedan engagerade han sig i en amatörteaterförening. Ändå är han mycket osäker, särskilt inför arbeten som kräver något av honom. Även om Mats aldrig uttryckligen säger hur stor roll mobbningen har spelat, så visar hans osäkerhet inför situationer som han inte kan styra över att den fortfarande präglar hans liv. Det begränsar honom när han söker olika arbeten. Så här berättar Mats om sig själv:

Citat: ”Jag vill inte ha viktiga arbetsuppgifter där jag måste ta mycket ansvar ... för jag är så rädd att göra bort mig om man säger så. Jag har gjort bort mig ganska mycket när jag var liten och det gillar jag inte att göra ... varje gång jag gör någonting nytt så är jag klumpig. Då kan katastrofer inträffa ... Ja till exempel om man ska börja jobba på McDonald´s och så kommer en kund och ska ha en Big Mac och då kanske jag ger dem fel hamburgare eller fel läsk eller så där ... för jag är så klumpig. Det är såna problem som jag vill undvika.”

Utmärkande för de som har blivit mobbade är att de har få vänner från grundskolan, knappt heller några från gymnasiet. De uttrycker både kraft och en viss ensamhet – att de löser saker själv utan direkt hjälp av någon. Det är slående hur lite hjälp dessa personer har fått av vuxna. Det enda som hjälpte Mats, som säger att han var mycket mobbad både under högstadiet och under gymnasiet, var när hans äldre bror kom till skolan och hotade mobbarna med stryk. Trots årtal av mobbning är det inte klasskamraterna som står för det största sveket utan det gör de vuxna som inte agerade. Lärarna i skolan som inte såg eller ville se. Inger, 18 år, berättar att hon bär på känslan att *”de inte orkade bry sig, att de visste att det var så mycket att de inte visste var de skulle börja”*. I gymnasiet hon nu går på menar hon att *”alla ser alla och det är en jätteskön stämning på den här skolan överhuvudtaget. Man känner att det finns folk som bryr sig och pratar och så”*. Till skillnad från de killar som bråkat eller straffat ut sig från skolan, nämner ingen av de mobbade, vare sig män eller kvinnor, att de fått eller tagit emot någon konkret hjälp av lärare, andra vuxna eller från något antimobbningsteam. I deras ögon hade vuxenvärlden, på just den skolan de gick, abdikerat och var utan makt.

Det finns andra bland de intervjuade som också har varit utsatta för olika slags trakasserier, de säger inte direkt att de har blivit mobbade. Några intervjupersoner ger uttryck för ett det finns tydliga regler för vad som är normalt, vad som är *”svenskt”* och att de med utländsk bakgrund inte alls passade in, varken bland andra elever eller bland lärare. Att se annorlunda ut, bli annorlunda behandlad, berättar till exempel John, 20 år, om. Han flyttade med sin mamma till en ny stad och fick direkt problem i den nya skolan. Plötsligt stack han ut, det blev bråk med elever och lärare:

Citat: *”Jag var hårdrockare och det fanns inte nån som lyssnade på det i hela stan kändes det som. Så det enda jag hade gemensamt med nån ... det var pingis på rasterna, biljardspel på rasterna typ. Det känns som det är den sämsta skolan jag har gått på, det var ingenting ... det var mest bara ... kaxighet och fientlighet mot alla på hela skolan och det var folk som fick spö och hälften av klassen hade kniv med sig till skolan och så.”*

För John löste sig allt när hans mamma hjälpte honom att byta grundskola. Gymnasieskolan har inte heller varit något problem, där trivs han mycket bra. Han funderar över vad som hade hänt om hans mamma inte hade ryckt in och hjälpt till och tror inte att han hade varit samma person idag i så fall. Föräldrar som vet och känner till vad som händer är viktiga, men om man har problem med lärare och problem privat så ställer det stora krav på personlig styrka att samtidigt klara av skolan. Juan, 22 år, som hade hamnat i en svår situation och måste jobba extra, kände länge en vrede mot en lärare i svenska som ständigt kritiserade honom:

Citat: *”Jag hade en idiotisk svensk lärare som tyckte att jag var dålig på att skriva, och det var en av anledningarna till att jag startade min tidning. Jag orkade inte satsa fullt ut på skolan och ville göra det på mitt sätt då. Jag har ofta tänkt på det där, jag åkte fast också [...] och fick en stor skuld. Hade allt det där hänt mig under en period då jag kanske kände mig svag, så då kunde allt hända, jag hade kunnat göra något kriminellt för att försöka ta mig ur. Men nu gjorde jag något konstruktivt av det, mycket för att jag inte ville riskera det jag gjorde ...”*

Juan tycker att det ligger ett stort ansvar på de vuxna och särskilt på lärarna i skolan. De har ett ansvar att se och förstå, de ska inte cementera olikheter och kritisera så att de hotar någons självkänsla. Alexia, 18 år, beskriver ett dubbelt utanförskap. Hon är aktiv i elevrådet, ambitiös i skolan men känner press både från föräldrar och från andra av det faktum att hon är svensk med utländsk bakgrund. Trots att hon pratar felfri svenska får hon hela tiden höra från svenskar hur duktig hon är på svenska. Föräldrarna påminner henne också om hennes utanförskap, hon berättar om hur de tackade nej till att ta emot en utbyteselev från ett annat land, för att *"de säkert ville komma till en svensk familj"*. Alexia bär på en inre övertygelse att hon hela tiden måste prestera bättre än de andra, de "svenska" för att överhuvudtaget lyckas. Så känner också Juan, 22 år, Simona, 24 och Li, 19 år. Simona bar länge på en känsla av att vara diskriminerad, en känsla som kommer från skolan, hon ville ta revansch, visa dem. Li som kom till Sverige med sin mamma för ett år sedan, säger att hon måste kämpa för att ta sig in i samhället, kämpa för sig själv, för att bli accepterad för den hon är. Hon är frustrerad. Li var nästan klar med sin utbildning innan hon tvingades flytta och tycker det är svårt att börja om på nytt med allting, det är som att det hon kan inte gällat längre. Hon beskriver också den ensamhet som bara går att känna om man är helt ensam i ett nytt land. Hennes mamma och styvpappa var bortresta en månad och hon var själv hemma. Kunde inte språket. Så blev hon allvarligt sjuk. Vart skulle hon vända sig? Som tur var kontaktade hennes mentor på det individuella programmet henne när hon inte kom till skolan. Hon kom hem till Li och hjälpte henne till en läkare. För Li betyder skolan och kontakten med mentorn väldigt mycket. Sam-

tidigt som hon kämpar för att förstå och passa in det svenska samhället upplever hon att hon har en hög tröskel till arbetslivet och eftergymnasiala utbildningar. Att lära sig svenska och klara skolan är biljetten in.

Lätt att halka efter

Några intervjuer visar också att ohälsa och olika former av funktionshinder kan ha en stor betydelse för hur tiden i skolan förlöper. Jenni, 17 år, blev långvarigt sjuk i samband med att hon inte trivdes i skolan. Det gjorde att hon halkade efter så mycket att det blev för svårt för henne att komma igen utan stöd. Nu går hon på det individuella programmet och jobbar några dagar i veckan på en förskola. Klassen är liten – de är bara fem stycken, det är lugnt och skönt och hon kan jobba i sin egen takt och dessutom har hon det mycket bra på jobbet – hon berättar att allt detta gör att hon trivs mycket bättre.

Peter, 22 år, som har en hörselskada, gick på en skola för elever med hörselnedsättning både i grund- och gymnasieskolan. Han hade samma lärare och gick med samma elever. I tvåan på gymnasiet hoppade han av och läste på folkhögskola istället. Bara för att man har ett liknande funktionshinder behöver det inte finnas gemenskap. Peter kände att han inte fick några nya infallsvinklar av att gå med samma människor hela tiden. Han säger så här:

Citat: "Jag kände att ... så fort jag slutade gymnasiet så kände jag att jag utvecklades som människor. Det var folk som jag inte trivdes med ... det var folk som ... de brydde sig inte om att ... som att göra undervisningen till nånting bra, utan de bara satt där och rullade tummarna hela tiden. De var aldrig där för att stödja."

Det finns, som vi har nämnt tidigare, exempel på att skolan uppmärksammat olika problem och satt in åtgärder som på ett konkret sätt hjälpt några intervjupersoner, men det gäller framförallt i grundskolan. Ett exempel på att få stöd i gymnasiet är vad som hände Göran, 19 år, som går på handelsprogrammet. Han rådde ut för en knäskada som gjorde att han fick göra uppehåll i sin träning. Han blev deprime-rad och halkade efter i skolan, men han berättar att skolan inte släppte taget. Göran åkte i väg på en utlandspraktik i fyra veckor som rektorn ordnade och fick jobba på hotell. Att det fanns vuxna som brydde sig om honom, som gav ett konkret genomförbart förslag på hans egen idé att jobba utomlands, blev en avgörande vändpunkt för Göran, som idag läser för att komma ikapp det han har förlorat. Han tycker själv att han genom sin rektor och mentor fick den morot han behövde för att fortsätta och tänka framåt.

De vuxnas roll

Sammanfattningsvis så visar intervjupersonernas berättelser att de vuxna i skolan spelar en mycket viktig roll, hur viktiga de är visar sig just i de utsattas berättelser, det vill säga bland dem som inte har fått stöd och som upplever vuxenvärldens svek som störst. Att bli sedd, tagen på allvar och uppmärksammas – stärker självkänslan, något som hjälper dem som tidigare har misslyckats i skolan. Bland killarna som bråkat är det särskilt tydligt eftersom den hjälp de har fått var anpassad till dem och deras behov. En kombination av rimliga krav och tillräckligt med stöd gjorde att de kunde göra saker de var stolta över och det gav dem självförtroendet tillbaka. Några har också genom skolan och kommunen fått möjlighet att arbeta, något som har gett dem distans till sig

själva och mer självförtroende. Kenneth har förstått vad som hände med honom och han är stolt över sin positiva förändring.

Men alla har inte fått hjälp och särskilt inte de sju intervjupersoner som har upplevt mobbning, något som är mycket negativt. Åren i högstadiet har påverkat alla dessa intervjupersoners liv på ett avgörande sätt, för vissa långt efter det att skolan slutat. De som har blivit mobbade bär på ett dåligt självförtroende som de har svårt att skaka av sig. De som har bråkat bär inom sig en känsla av att ha bränt en del chanser i och med att de inte har betyg som räckt till för gymnasieutbildningar som skulle ha inneburit något annat för dem. En uppfattning om att inte riktigt hålla måttet, att allt inte är möjligt längre beskriver bland annat Tommy:

Citat: "Nu är man fast i samma spår ... förstår du vad jag menar ... att det inte finns så mycket möjligheter längre att man ... det finns ju det ... allting är ju bara här inne, det är en inställning."

Om man nu jämför skolans roll som social arena med hur unga har kunnat välja till gymnasiet så kan man dra slutsatsen att de elever som går det individuella programmet i hög grad har haft olika problem i grundskolan. De som har avslutat gymnasiestudierna och inte är nöjda med sin utbildning var i högre grad drabbade av mobbning och olika problem i grundskolan än de som är nöjda med sin insats i gymnasiet. Det är fler kvinnor än män som är nöjda med sin gymnasieskola och fler kvinnor än män som har gått teoretiska program. Vi drar också slutsatsen att utanförskapet, som en del av dem med utländsk bakgrund har känt, också har varit en drivkraft, Alexia är en person som det går bra för i skolan, precis som för John.

Simona och Juan har under hela skoltiden drivits av kraften att visa alla att de finns och har rätt att vara som de är och tycker idag att de genom att ha nått en viss status i samhället också har nått den revansch de har eftersträvat. Men det är viktigt att betona att utanförskap skapar olika slags strategier och drabbar personer på olika sätt. Det finns intervjupersoner med utländsk bakgrund som har hamnat i svårigheter, Tommy, Johan och Mats är tre andra unga med utländsk bakgrund som beskriver en helt annan tillvaro och tilltro till sig själva. Det är tydligt hur skolans dubbla roller har haft inverkan på alla dessa intervjupersoners etablering – både i positiv och i negativ bemärkelse.

Gymnasievalets betydelse för andra val

Alla de 12 intervjupersoner som gick i gymnasiet när vi genomförde intervjuerna är nöjda med sitt val här och nu. Det är de som har avslutat sina studier på gymnasieskolan, som när de ser bakåt, har olika synpunkter. De som inte är riktigt nöjda med sin insats i skolan är också de som var arbetslösa vid intervjutillfället, något som säkert har påverkat hur de svarat på frågorna om valet till gymnasiet. Men det finns fler skillnader. Det är fler bland de som inte är nöjda som har gått yrkesprogram som inte har lett till något arbete efter gymnasieskolan, alternativt har de ändrat inställning under tiden de gjorde praktik och önskar att de hade valt något annat. Som vi har sett i avsnittet om skolan som social arena har flera av dem som idag inte är nöjda också haft problem med mobbing, bråk och utanförskap i skolan. De flesta som har gått teoretiska program hade ingen förväntan på att utbildningen skulle förbereda dem för arbetslivet, det valda programmet skulle ge dem en grund att stå på, för vidare studier,

förbereda dem för livet. De tror att det inte finns något annat alternativ att få de åtråvärda jobben om de inte studerar vidare efter gymnasiet, som Peter uttrycker det:

Citat: "Vad har man för val egentligen, gymnasiet så som jag ser det är bara ett steg till universitetet, om man vill arbeta direkt efter gymnasiet får man bara slavjobb."

Peter, Mats och Marie har alla gått på folkhögskola. Till skillnad från killarna som slutförde sina gymnasieutbildningar på folkhögskola, valde Marie att fortsätta på den yrkesbana hon slagit in på genom sitt gymnasieval. Hon gick en ettårig medieutbildning med yrkespraktik.

Gymnasiet är en väg till arbetslivet, men det är en lång väg och målet kan också förändras på vägen. Ann-Sofie, 22 år, som var arbetslös efter gymnasiet, tog studielån och läste omvårdnadsprogrammet på komvux, så hon har två gymnasieutbildningar. Tre av dem som har gått naturvetenskapsprogrammet, David, 25 år, Åsa, 23 år och Boris, 24 år, sökte medvetet det program som skulle ge flest möjligheter att söka åtråvärda utbildningar efteråt. Efter gymnasiet gick David ett år på teknisk högskola men valde att hoppa av för att uppfylla sin dröm om att jobba med film. Så här säger Boris, 24 år, som också valde en fyraårig teknisk utbildning på högskola efter gymnasiet om vad som har hänt honom det senaste året:

Citat: "Jag blev mer och mer intresserad av saker som historia och politik och ja liknande saker ... lite mer samhällliga inriktningar ... Eller jag har alltid varit intresserad av det egentligen fast det har varit på ett lägre plan. Nu har det tagit över känns det som."

Åsa gjorde många olika saker i fyra år innan hon bestämde sig för vad hon skulle satsa på. Planen har hela tiden varit att utbilda sig vidare, men hon har inte vetat till vad. Hon har gjort en långresa, läst på högskolan, pluggat språk utomlands, jobbat på restaurang och vid tiden för intervjun var hon timanställd inom hemtjänsten. Åsa berättar:

Citat: "Jag var ute och reste ... jag kände att det var dags att göra nånting som tar mig framåt eller vad man ska säga. Jag har pendlat mellan olika servitrisjobb och olika vårdjobb som ja ... jag har redan fått det som jag kan få ut av det egentligen och då satt jag och tänkte bara. Vad vill jag göra? Vad vill jag bli? Och då kom jag på läkare och då tyckte jag att det var lite jobbigt för jag hade inte riktigt tänkt på det innan, eftersom jag hade så bra betyg när jag kom ut från gymnasiet så att det var så här ... ahhh ... folk som man pratade med på studenten att 'ja vad ska du bli då, vad ska du göra nu?' Ah det spelar ingen roll, jag kommer in på vad som helst förutom läkar- och psykologlinjen, så det är lugnt liksom. Och då ... jag vet inte om det kanske egentligen hör ihop ... att jag inte kommer in på det så vill jag göra det."

Trots att Åsa har höga betyg från gymnasiet är själva vägen till läkarlinjen lång för henne. Hon har tentat upp sina betyg, gör högskoleprovet och söker in på alla platser som har en läkarutbildning i Sverige. Det är framförallt för de intervjupersoner som har akademiker i familjen som det har varit självklart att studera vidare. Boris visste till exempel redan som liten att han skulle läsa på universitet när han blev äldre. Flera av de andra känner tveksamhet inför att fortsätta studera på ett universitet eller en högskola. Tveksamheten beror på två olika

saker. För det första har de inte självklart högskolekompetens, trots att nästan alla har gått treåriga gymnasieprogram. En del känner nu i efterhand att de fick för lite information om systemet med A-, B- och C-kurser i olika ämnen och om vad som egentligen krävs för att söka in på olika utbildningar. Därför krävs det kompletteringar på komvux, och vägen känns lång, särskilt om de inte exakt vet vad de vill bli. Sofie, 22 år, läser till exempel historia på komvux parallellt med heltidsjobbet för att senare kanske läsa arkeologi – men att arbetsmarknaden är svår för arkeologer känner hon till. Den osäkra arbetsmarknaden är också det andra skälet till att ungdomarna är tveksamma. Flera års högskolestudier med studielån upplevs som ett ekonomiskt risktagande med en mycket oviss utgång. De känner sig osäkra på om studierna verkligen kommer att leda till de jobb de vill ha. Boris som har studerat på en högskola i fyra år är mycket orolig för sina utsikter att få jobb. Peter som vill läsa filmvetenskap får här illustrera den oro flera känner. Han säger så här:

Citat: "Att man får såna här jättetaskiga jobb när man väl har studerat jättelänge med det man vill studera och sen ha skyhöga studielån och så vidare det är ... just den där situationen vill inte jag hamna i. Så därför är jag lite skeptisk just till att studera vid universitet och högskola."

Anna, 28 år, vet hur svårt det kan vara. Hon gick direkt till universitetet efter gymnasiet och var klar med sin första utbildning när hon hade fyllt 22 år. Hennes föräldrar tyckte att hon skulle läsa till något yrke, som läkare eller jurist, men Anna tyckte att tröskeln var för hög.

Citat: ”Jag ville egentligen söka till juristhögskolan, men så hade de såna höga intagningsregler så att du måste göra högskoleprovet ... och jag är inte så himla bra i matte, jag kommer aldrig få 2.0 på högskoleprovet. Så att då tänkte jag att om jag läser en annan linje så att jag får en filosofie kandidatexamen, så finns det ett sånt här påbyggnadsår journalistik som motsvarar det, vad är det 40 poäng eller nåt. Så att då tänkte jag att då läser jag först nånting annat och läser det sen.”

Anna har en filosofie kandidatexamen och ytterligare två universitetsutbildningar på 40 poäng för att koppla den teoretiska utbildningen till det arbete hon ville ha. Under sex år har hon varvat utbildningar med timanställningar och frilansuppdrag. Ibland har hon också varit arbetslös.

Sammanfattningsvis så visar det sig att detta att kunna välja program efter intresse och olika målsättningar och dessutom vara nöjd med sin insats och sina betyg i gymnasieskolan, kan spela en viktig roll för den framtida sysselsättningen och utbildningen. Utbildning lönar sig inte alltid direkt, som i Annas fall, och trots att man arbetar är inte alltid arbete vägen till trygghet om anställningen inte är fast. Det finns också andra faktorer som spelar in för hur livet har blivit för våra intervjupersoner, till exempel skolan som social arena, sociala kontakter och nätverk och de första kontakterna med arbetsmarknaden, något vi ska redogöra för i nästa avsnitt.

På spaning efter arbete

Resultaten av intervjuerna visar att det är det sociala kontaktnätet runt varje person som familj, släktingar och vänner som har bidragit till tidig kunskap om vad arbete är eftersom det är genom dem som de har fått kontakt med arbetsmarknaden redan under gymnasiet, till exempel genom tips om jobb, hjälp i jobbsökandet och hjälp med kontakter för att få feriejobb. Vi drar slutsatsen att flera intervjupersoners etableringsprocess har påverkats positivt genom att de har haft tidig kontakt med arbetsmarknaden.

Att få ett jobb och att tjäna egna pengar är viktigt för vuxenblivandet. De olika villkoren i skolan och i arbetslivet blir också tydliga för dem som har jobbat medan de har gått i skolan. De intervjupersoner som har jobbat extra under tiden i grundskolan och gymnasiet ger kanske just därför ett intryck av att vara mer förberedda än de som har börjat jobba först efter gymnasiet. Genom arbetslivet har de lärt sig att ta ansvar. Även om de har haft det bra i skolan är det först genom arbetet som många har lärt sig att de kan påverka och att de har inflytande över sin situation.

Våra intervjupersoner ger också en bild av den mångfald av strategier som unga använder för att ta sig in på arbetsmarknaden. Vi lyfter en del exempel på hur de har tänkt och vad som styr deras val. De som har varit arbetslösa ser det som en mycket negativ erfarenhet, de som är mitt uppe i den är stressade av situationen och en del är fast i negativa spiraler av ständiga misslyckanden. Arbetsförmedlingen klarar inte alltid att kompensera för detta, även om många är nöjda med de utbildningar de har fått, är de

missnöjda med att de inte får riktiga jobb.

Sju av de 23 intervjupersoner som har lämnat gymnasieskolan har fasta sysselsättningar. Fyra har fast anställningar, tre är egna företagare. Det är bara två personer som arbetar med det som deras gymnasieutbildning handlade om. Flera berättar om vilka konsekvenser en osäker arbetsmarknad och osäkra anställningar har fått i deras liv. Vissa trivs bra med korta anställningar, men de är också då på väg till ett annat mål som de har formulerat tydligt för sig själva som till exempel en åtråvärd utbildning.

Vi kommer först att redogöra för erfarenheter av praktisk arbetslivsorientering (prao) och arbetsplatsförlagd utbildning (APU), därefter erfarenheter av extrajobb och feriearbete och betydelsen av sociala kontakter, sedan fokuserar vi på strategier för att få jobb och sist erfarenheter av arbetslöshet och kontakter med arbetsförmedlingen.

Praktisk arbetslivsorientering (prao) och arbetsplatsförlagd utbildning (APU)

Det är inte någon av de intervjuade som tycker att skolan förbereder eller har förberett dem för arbetslivet. Även om majoriteten har haft prao i årskurs åtta och nio, så anser de att det var för lite. Prao:n är mer en test, att pröva på, men inte på riktigt och den ger därför också en möjlighet att pröva om ett jobb verkligen är så roligt som man tror, något som kan underlätta valet till gymnasiet. Det är dock inte alla som minns vad de gjorde. I vissa fall ordnade skolan platsen, i andra fall ordnade föräldrarna med kontakterna. En del, som Danny gjorde prao hos sin egen pappa, något han inte tyckte var så

kul egentligen. Simon å andra sidan, fick via föräldrarnas kontakter praktisera på en radio-station och skulle definitivt kunna tänka sig att jobba med radio i framtiden. Tommy säger ironiskt att han i alla fall fick reda på hur tråkigt det kunde vara att jobba när han stod och vek kläder på en klädaffär. Praktiska saker som till exempel vad man som arbetstagare har för rättigheter – allt det där kände inte Åsa till när hon gjorde sin prao i årskurs åtta:

Citat: ”Första prao:n som jag hade var i åttan. Då praoade jag på (en handelsträdgård) ... där jag hjälpte till och hämtade upp potatis och växter och grejer från källaren och så där hit och dit och jag visste att jag hade 45 minuters lunch, men jag gick och satte mig på toaletten bara för att vila för jag var så himla trött. Så jag hade ingen aning om att man fick sätta sig ner och ta en paus. Det var ingen i skolan som hade sagt nånting om det. Sen tyckte de att jag var så himla duktig och frågade om jag ville jobba där och jag bara nej ... Det orkar jag aldrig. De (skolan) kunde inte ens förbereda en på två veckors prao liksom.”

Prao:n har gett dem en bild av arbetslivet, men även om det var roligt, så kändes det inte på ”riktigt”, de fick ju gå bredvid, titta på, göra okvalificerade rutinuppgifter. Trots detta kan det vara en första ingång till ett arbete, som för Åsa som blev erbjuden feriearbete efter sin prao. Prao kan alltså fungera som kontaktyta för ett första jobb.

Även de som har gått yrkesprogrammen tycker att praktiken eller arbetsplatsförlagd utbildning (APU) som de har fått inte var på ”riktigt”. En förklaring till skillnaden ger Susanne som gick omvårdnadsprogrammet och idag jobbar som timanställd på ett gruppboende för handikap-

pade. Susanne tycker inte att praktik är det-samma som att arbeta, på ett riktigt jobb får man ta ansvar, hon säger:

Citat: ”Jag lärde mig mer genom att jobba eller att jag förändrades mer ... när jag började jobba på riktigt. Mer ansvar och mer ordning-sam och så där ... Under praktikerna fick man inte göra allt och då har man inget eget ansvar ... asså då gör man ju ingenting själv. Man var ju alltid med nån ... men nu så har man två personer som man tar hand om och ett helt hus, man ska städa, tvätta och diska och ... Ja och sen så förstår jag mig mer på utvecklingsstörda och allt så där ... förut var jag mer lite rädd för dem ...”

Den arbetsplatsförlagda praktiken är inte entydigt dålig, men den är inte samma sak som att arbeta. Praktiken har också fått tre av de intervjuade att tveka om de hade gjort rätt val inför framtiden. Inger som går sista terminen på omvårdnadsprogrammet är dock mycket nöjd med sin praktik och tycker att hon har lärt sig mycket. Hon funderar på att fortsätta utbilda sig nu när skolan tar slut och har sökt flera längre utbildningar inom vård och omsorg. För Johan, 23 år, som gick hotell- och restaurangprogrammet och gjorde praktik på som han säger ”fina krogar”, var det istället mötet med arbetslivet som gjorde honom helt avskräckt från att fortsätta jobba inom restaurangsektorn.

Alla yrkesinriktade program innehåller inte praktik och det upplevs också som en brist. Så här säger Helene, 18 år, som går estetiskt program med inriktning på drama:

Citat: "... det är en sak vi har tagit upp. För de flesta linjerna har ju praktik och jag tycker absolut att det här är en linje som skulle behöva det. För det är ju verkligen att ... om man nu skulle vilja jobba som skådespelare/skådespelerska, då måste man ju komma ut och se hur det är. Så är det ju om man går på barn och fritid eller omvårdnad. De är ju ute och får se hur det är, de är på sjukhus och dagis så där. Så det är en sak som jag verkligen tycker att de borde ändra på att vi borde komma ut. Sen vet jag inte varför de inte har det men det är svårt att få dit nån. Det är kanske inte så många teatrar som vill ha praktikanter, jag vet faktiskt inte. Men det är en sak som jag saknat."

Att se hur det är och prova – är viktigt, särskilt om man är nyfiken på ett yrke, som Helene är. Det blir en orimlighet att gå en yrkesinriktad utbildning och inte få prova på hur det är i verkligheten. Kunskaperna som pluggande ger kan också uppfattas som lättflyktiga, att läsa något är inte detsamma som att göra något. Simon som går sista året i gymnasiet och samtidig jobbar extra på en videobutik jämför hur lärandet och kunskapsinhämtningen fungerar på ett jobb och i en skola. Han säger så här:

Citat: "Lite typer av kunskaper har jag fått, men jag tror mycket idag är att man ska plugga in. Jag vill hellre lära mig i frid än att plugga in och glömma bort dagen efter. Det är lite så att man kan lalla igenom gymnasiet genom att bara att sitta och hårdplugga och sen glömma bort dagen efter om man nu inte bryr sig om kunskapen."

Det är en annan sak att jobba tycker Simon. Att jobba är att lära sig i egen takt. Simon har också inom ramen för gymnasiet startat ett eget

skolföretag – det ingår i utbildningen. Simon kan tänka sig att starta eget i framtiden – inom musikbranschen om det går. Han har sysslat med musik sedan han var liten och hade precis sålt sin första cd och ser positivt på sina möjligheter framåt. Katarina, 20 år, som gick samhällsprogrammet på en friskola, startade som elev också ett eget företag tillsammans med några andra. Deras produkt blev så populär att de inte hann med studierna, så de la ner företaget. Hon kan också tänka sig att syssla med musik och starta eget skivbolag i framtiden. De tycker båda att det har varit en nyttig erfarenhet att ha ett eget företag i skolan. Det har gett dem visioner och positiva tankar om framtidens möjliga jobb.

Att tjäna egna pengar är också viktigt. Det är i få fall som praktikperioden på en arbetsplats har lett till ett riktigt arbete senare. Att arbetsplatsförlagd praktik inom ramen för en utbildning trots detta kan leda till kontakter som går att använda, det visar i alla fall Maries berättelse, även om praktiken ägde rum när hon gick en eftergymnasial yrkesutbildning på en folkhögskola. Det första jobbet hon fick efter utbildningen var på den arbetsplats där hon hade praktiserat. Boris som ännu inte har haft ett jobb, varken extrajobb eller feriearbete, efterlyser en starkare koppling mellan studier och arbetsliv vid eftergymnasiala studier. Han är tydligt orolig för framtiden och skulle önska mer kontakter. Han berättar:

Citat: "Praktik fanns tidigare på min utbildning, men de tog bort den eftersom det var så svårt att hitta praktik till studenterna. För det är svårt att hitta jobb överhuvudtaget ... Jag tycker att det borde finnas lite mer ... lite starkare koppling mellan utbildning och arbetsliv. Just nu läser jag en projektkurs som är lite mer ... inte bara teoretiskt inriktad, fast den läraren

som vi har i kursen har lite kontakter med arbetslivet och så där och han har väl gjort en eftersökning inom industrin och kommit fram till att de tyckte att det saknades sånt här i högskolan. Så det är på grund av ett privat initiativ från en lärare, annars hade inte ens den här kursen funnits.”

Marie som idag är fast anställd inom mediebranschen tar då och då hand om praktikanter som kommer från olika utbildningar. Hon säger:

Citat: ”Det är en väldigt tuff bransch att ta sig in i, den är inte alls så glamorös som många kan tro ... Det är roligt nu när vi har många praktikanter hos oss och man ser direkt vilka som har den här viljan.”

Det är viktigt att poängtera att praktik har betydelse. Det ger en inblick i arbetslivet och kan vara en chans att visa vad man går för, visa vad man vill, något som kan leda till kontakter och arbete i framtiden. Förutsättningen är dock att praktiken är något man kan tänka sig att jobba med.

Extrajobb och feriearbete – om du har kontakter

Kontakter är viktiga och av central betydelse för att få in foten någonstans, men användbara kontakter står också i relation till hur man trivs och sköter sig på sin praktik, precis som på ett vanligt jobb. För att få det första lönearbetet är det istället föräldrarna som är den viktigaste faktorn. Miranda, 19 år, har jobbat extra sedan hon var 17 år. Jobbet fick hon genom sina föräldrar, men det handlar om ett eget ansvar för att få behålla jobbet. Miranda betonar också att det här med att tjäna egna pengar är viktigt:

Citat: ”Jag tycker att det är viktigt faktiskt, jag tycker det är roligt att kunna tjäna ihop till nånting själv, att känna att man har jobbat för nånting själv och att ha sina egna pengar och kunna få göra vad man vill med de pengarna. Absolut det tycker jag är viktigt och man lär sig ju att hantera pengar egentligen, så det är nåt som jag tycker att ungdomar ska göra faktiskt. Att jobba så. Då behöver man ju inte jobba ihjäl sig eller jobba varje helg, absolut inte men jobba litegrann.”

Det är nätverket runt omkring varje individ som är viktigt för att få extrajobb. Mamma och pappa, släktingar men också kompisar hjälper till med första kontakten. Susanne, 19 år, har hunnit dela ut reklam, jobbat med parkarbete, på restaurang, som simlärare – allt genom kontakter. Inger har jobbat i en affär varje sommar i flera års tid. Jobbet har hon fått genom sin systers kille. Hans, 20 år, och alla hans bröder har också sommarjobbat sedan de var 15 år. Han berättar så här om hur det gick till:

Citat: "Äh pappa känner lite en av ägarna då ... sen var man på en vanlig anställningsintervju ... men de tar in uppåt en ... vad var det vi jobbade ... jag tror det vart 40 anställda nåt sänt. Så att det blir ju ganska många så det finns en hel del jobb där om man vill ha ... så tar de bara in yngre då för att det är mycket billigare ... så man får bara jobba där under ett par år sen så vill de inte ha en längre."

Ferie- och extraarbete ger inte bara pengar utan också självförtroende och erfarenhet som gör det lättare att söka vidare. Hans berättelse visar också på att det finns en särskild arbetsmarknad för unga. Han fortsatte sedan att jobba på andra ställen under hela gymnasietiden fram till dess han ryckte in i lumpen. Erfarenheterna från det första jobbet var vägen in.

John har också jobbat sedan han var 15 år. Först i mosterns restaurang och sedan har han sökt egna extra jobb inom restaurangbranschen och fått dem. Hans farfar har eget företag och där har John också jobbat när han tog sabbatsår efter grundskolan. Han säger att skolan förbättrade honom för att komma ut i livet, men kunskaperna om arbete det har hans familj stått för. För Oskar som hoppade av gymnasiet som 16-åring var familjen det stora stödet. När han inte längre gick i skolan ställde hans pappa krav på honom att han skulle jobba. Mamman och systemen åkte runt med honom och pratade in honom på första jobbet som 16-åring. Därefter ordnade både pappan och mamman olika jobb och mostern bidrog med kunskap om hur man sköter ett företag när Oskar startade sitt första företag som 20-åring. Kenneth berättar också om all hjälp han får från sin fosterfamilj som har jordbruk. Genom dem och deras kontakter, jobbar han extra på olika gårdar. Han tycker själv det är mycket bättre nu än förut, att han

också arbetar har hjälpt honom att få mer lust till skolan. Att jobba och göra ett bra jobb ger självförtroende.

Det går att söka jobb själv, utan ett kontaktnät, det visar Juans historia. Han behövde pengar och gick som 16-åring runt på egen hand och frågade i olika affärer om han kunde få jobba där. Till slut fick han jobb som butiksbiträde i en sportaffär, "det var lite otippat att jag fick det, eftersom jag var så liten".

Bland de 23 personer som vid intervju tillfället studerade, jobbade eller var arbetsökande är det nio personer som har haft extrajobb eller feriearbetat under gymnasietiden. Bland de 12 gymnasieeleverna är det nio stycken som antingen har sommarjobbat eller jobbar extra. Fast viljan finns får alla inte jobb. För Li är det inte bara så att hon saknar kontakter, hon behärskar ännu inte det svenska språket. Enligt Li själv är det därför hon blir exkluderad. Hon har jobbat på restaurang i landet som hon bodde i, innan hon kom till Sverige, och hade nyss gått runt och frågat olika arbetsgivare om arbete. Sahar säger hon:

Citat: "Ja, jag får inget jobb, det är svårt. De säger 'Okej du har bott i Sverige i ett år, okej vi kan ringa dig sen, men de ringer inte tillbaka.'"

Att gå ut gymnasiet utan att ha erfarenheter från extrajobb och inte ha kontakter från en arbetsplatspraktik, gör det svårare. Bland de arbetsökande är det bara tre som har feriearbetat. Det är viktigt att betona att det i första hand är den egna familjens kontakter som hjälper unga under 20 år att få jobb. Vikten av kontakter för att komma in på arbetsmarknaden bekräftas också av aktuell forskning. Beräkningar visar att mellan 60 och 85 procent av alla tjänstetillsättningar sker via sociala kontakter och in-

formell rekrytering (Tovatt 2006). Redan när ungdomar söker extra jobb och feriearbete under gymnasietiden, och även när de har prao eller praktik, så vet de att sociala kontakter har stor betydelse. Miranda, 19 år, berättar att det var knappt tio personer i hennes klass (de är 30 elever totalt) som hade ett extrajobb. Hon säger så här om föräldrarnas betydelse:

Citat: ”Det är svårt det är det. Jag tror att man måste ha kontakter, sen kan man ju alltid ha tur och så där, men jag tror för att få ett jobb måste man ha kontakter. Och det är ju tråkigt. Ja, och det är ju svårt att ha också när man är 18 år för man har ju inte byggt upp ett nätverk i arbetslivet. Men just ha föräldrar som kanske kan fixa, för att ringa runt till olika butiker det är inte så många som har det så.”

Kommunerna kan kompensera för bristen på kontakter genom att erbjuda feriearbete för unga som har svårt att få jobb. Regeringen har under flera år tilldelat AMS särskilda medel för att stödja kommunerna i att skapa feriearbeten för unga under 18 år. Bara tre av de intervjuade, Danny, Helene och Alexia, har arbetat på sommaren genom kommunens satsningar på feriejobb under tiden de har gått i gymnasiet. Men jobbmöjligheterna är begränsade, om man har haft ett kommunalt feriearbete två år i rad så går jobben till andra berättar Helene. Det handlar också om att veta att det finns sådana möjligheter. Carlos, 16 år, som verkligen vill ha ett feriearbete kände inte till att kommunen kunde erbjuda ungdomar jobb på sommaren.

De arbetssökande ungdomarna vet också att sociala kontakter hänger ihop med deras framtida möjlighet att få arbete. Några ställer sig också frågande till om de har de kontakter som behövs för att kunna etablera sig på arbetsmark-

naden. Pia som nyss hade gått en kurs på arbetsförmedlingen berättar:

Citat: ”Mm dom pratade om det på kursen igår då, att man ska leta så efter nån släkt och så där, men nej jag vet inte ... ingen som jag vet jobbar med nånting som jag skulle vilja komma in på överhuvudtaget ... så det har jag inte ... jag har inte frågat nån.”

Arbetsförmedlingarnas söka-jobb-kurser innehåller ofta ett moment av kartläggning av egna nätverk. Det kan vara desillusionerande för en del unga att se till de egna resurserna för att få jobb, särskilt om de har misslyckats att få ett jobb under lång tid. När de sedan återigen får det bekräftat att det utöver egen utbildning krävs kontakter, blir det extra tungt, särskilt om de aldrig har kunnat få hjälp av sina föräldrar tidigare. Peter som vid tiden för intervjun nyss hade fått jobb på en snabbmatsrestaurang genom arbetsförmedlingen säger:

Citat: ”Man får inte nånting mer om man inte har kontakter ... och hur många har det egentligen, bra kontakter? Vissa har det, men det blir en jämlikhetsfråga då på nåt sätt. Det blir inte på lika villkor.”

Peter har rätt. Skillnaden mellan våra intervju-personer är stor. Att ha kontakter med en arbetsgivare under gymnasieåren är inte bara något som sträcker sig över en kort period och ger erfarenheter så att man kan söka nya jobb, utan kan också vara ett högst konkret stöd senare i livet. David och Juan har båda jobbat extra och haft feriearbete sedan gymnasietiden. De har kunnat återvända till samma arbetsplatser under lång tid, för Davids del, när han utbildade sig och för Juans del, när han jobbade för att

starta eget. Vetskapen om att de alltid har kunnat hoppa in där och tjäna en extra slant, eller periodvis också försörja sig helt på det, har varit ett slags säkerhet: "det är liksom min andra värld", säger David.

Våra intervjupersoners berättelser om extraarbetets betydelse kan jämföras med resultaten från en studie av Ulla Arnell-Gustafsson (2000). Hennes resultat visar att de som har arbetat extra parallellt med sina gymnasiestudier har kunnat undvika arbetslöshet i större utsträckning än de som inte arbetat extra och de har en positivare syn på sina möjligheter på arbetsmarknaden.

Strategier för att få jobb

Ungdomarna i vår studie är på väg. De som går i gymnasiet har olika planer och drömmar om framtiden. De som har lämnat skolan minns den lättnad de kände när det var över, samtidigt som de direkt hamnade i mer konkreta situationer som de löste vart efter under tiden som de fortsatte fundera på vad de ville göra sedan. I sökandet efter vad de vill, måste de försörja sig. Simona, 24 år, ville åka ut och resa när hon hade slutat skolan. Hon gick runt på olika caféer och berättade om hur lång erfarenhet hon hade och hur mycket hon kunde, trots att hon aldrig tidigare hade arbetat. Hon fick ett jobb, tjänade ihop pengarna och reste iväg. Katarina 20 år får här beskriva den känsla av förvirring som en del har efter gymnasiet:

Citat: "Efter studenten så ... jag vet inte jag var jätteförvirrad när jag gick ut ... och hade ingen aning om vad jag ville göra och hade inte sökt in till några skolor eller nånting och jag hade inget jobb och ... man var väldigt så här oförberedd när man gick ut var man skulle ta vägen.

Men jag började jobba i slutet av sommaren efter jag hade gått ut, på en golfrestaurang, som jag jobbade jättemycket på då typ hela augusti, september och halva oktober ... sen stängde ju den. Så att då gjorde jag ingenting ... då var jag arbetslös ... jag åkte i och för sig till Irland i två veckor med en kompis och bara reste runt på Irland. Sen så kom jag hem i december och då jobbade jag lite extra på posten då som jag hade sökt ... typ sortera julkort. Sen i januari så jobbade jag lite extra på ett dagis där jag bor..."

Katarina åkte sedan med några vänner till London, där de ordnade både lägenhet och jobb. Att ordna jobb i London tycker hon var mycket enklare än att få jobb i Sverige. Hon gick bara in i en butik och lämnade sin meritföreteckning och två dagar senare var hon anställd, trots att hon inte hade någon erfarenhet av att stå i butik. Det blev en stor kick för henne. När hon kom hem igen efter sex månader var det tack vare jobberfarenheten i England hon fick nästa jobb. Men hon tröttnade snart på att stå i affär och försökte få en praktikplats på det musikbolag där hon hade praktiserat i gymnasiet genom att "melja och ringa dem typ hur mycket som helst" och till slut fick hon två månaders praktik som betalades genom arbetsförmedlingen. När vi genomförde intervjun hade hon just blivit hon projektanställd i sex månader.

Åsa beskriver det här med att ta olika slags jobb som att leva i en mellanperiod då hon testar olika jobb, för att försörja sig, för att kunna göra roliga saker för pengarna och för att komma på vad hon ska utbilda sig till. Nu när hon 23 år gammal har kommit på att hon vill bli läkare, blir det målet som hon på olika sätt kommer att försöka nå. Första jobbet behöver inte vara målet, det är ett steg på vägen, för att komma på

vad man verkligen vill. Att fortsätta utvecklas är viktigt. Sofie jämför jobbet som butiksbiträde som hon har nu med skolan och säger så här:

Citat: ”Det är klart att man utvecklas nu också men det är på ett helt annat sätt. Det är just det här med ... man gick till skolan så hade man sina kompisar där och ... det var kul på ett helt annat sätt. Tillvaron var så rolig hela tiden så ... man var väl lite ... man var ju glad att man hade gått ut gymnasiet så där men det var mycket så här att man blev lite ledsen för att det var slut också. Det var lite så här dubbla känslor, det var det ... Jag kan ju utvecklas så där, men det finns ju andra jobb som man kan utvecklas mer. Att det finns kurser man kan gå, man kan arbeta sig upp och så där. Man kanske står lite stilla nu, men än så länge så känns det bra faktiskt. Får väl se om jag tröttnar på det nån dag.”

Markus har de senaste två åren varit timanställd på ett bussbolag, men sedan han slutade gymnasiet och industriprogrammet har han haft flera olika sysselsättningar: telefonförsäljning, bemanningsföretag, gjort lumpen, tagit lastbilskörkort, gått bartenderutbildning, kört lastbil och slutligen buss och funderar nu på att utbilda sig till körskollärare eller kanske starta ett eget företag med sin syster. När vi genomför intervjun hade han just sökt utlandstjänst inom militären. Han säger att han är blyg och knappt vågar tänka tanken att kanske flytta utomlands, men det ska inte få hindra honom. Han kommer att fortsätta att leta efter möjligheter och framförallt efter ett fast jobb så att allt slutar vara så osäkert. Han funderar en del på vad han vill, var hans drömjobb finns någonstans:

Citat: ”Fan det skulle vara skönt att hitta ett som man känner att Wow! Här vill jag aldrig mer sluta, det här kan jag hålla på med dag ut och dag in och må jättebra av. Det är liksom inget man har känt. Det jobbet som jag har idag det är jätteskönt då i och med att det är så pass varierat då. Nej jag har inte kommit på nåt ... samtidigt som man känner att nu måste man snart göra nåt ... man blir inte yngre, man blir bara äldre och äldre och äldre och äldre. Så det är svårt.”

Emma, 23 år, har också provat många olika slags arbeten i väntan på att hitta det hon brinner för. Att vara självständig, tjäna egna pengar och att inte bli beroende av någon har varit hennes drivkrafter:

Citat: ”Jag har faktiskt alltid sökt alla jobb, det var aldrig så att jag fått jobb genom kontakter. Utan jag har alltid kollat på nätet arbetsförmedlingen och sökt jobben, mejlat in ansökningar och har blivit uppringd och jag har haft jättetur så. Jag tror nog att jag fått till ansökningsbrev lite hyfsat så där. Det låter lite spännande att jag har varit ute och rest att jag har läst mycket språk. Att jag fick lite ansvarsområden på mataffären när jag jobbade där och jag har bra referenser från mina extrajobb på gymnasiet och sånt. Jag tror det är viktigt att tidigt sysselsätta sig så, kanske bara som barnflicka hos grannen men att skaffa sig lite referenser och så och att man har haft nån typ av erfarenhet. Det är nog ett plus när man söker vidare.”

Anna har, som vi tidigare nämnt, under flera år varvat utbildningar med jobb som frilansjournalist. Hon tröttnade på det osäkra livet efter att ha sökt hundratals olika jobb. När vi genomförde intervjun hade hon just fått sitt första fasta jobb på ett bokförlag. Hon säger att hon har haft tur:

Citat: "Jag sökte egentligen ett annat jobb på en bokklubb, jag sökte massa jobb i höstas då. Bland annat var det en bokklubb med spänningsromaner och deckare så här och där ville de egentligen ha en manlig sökande, men jag tänkte jag söker i alla fall, för jag sökte massor med jobb. De ville inte ha mig till det jobbet då, men till det andra bokförlaget då hade de letat i flera månader men inte hittat nån. Så bad de den här bokklubben då att få deras ansökningsbrev för att titta igenom om det var nån där. Och så hittade de mitt ansökningsbrev i den högen och så ringde de upp mig så kom jag på intervju. Det var nån slags tur där."

Men alla vägar är inte alltid öppna för alla. Tommy som är arbetsökande nu och tidigare har jobbat som lagerarbetare sedan han slutade skolan för fem år sedan, skulle gärna vilja utbildas sig till väktare eller polis, men eftersom han är tidigare straffad så är det omöjligt. Han berättar:

Citat: "Jag var 19 så ... alla gör väl misstag nån gång eller en dum grej nån gång så ... jag tycker inte att man ska svartas hela livet för en dum grej man har gjort liksom. Ja jag förstår ju så här med de som har gjort nåt 10–15 gånger så då kan man se att det är upprepande, det är inte bara en gång. Men har man åkt fast en gång så tycker jag att man borde ha lite overseende med det. Att en person inte behöver lida för det hela livet nästan."

Tommy var ändå ganska nöjd med jobbet som lagerarbetare, det självständiga och ofta fysiskt hårda jobbet passade honom, tycker han, värdjobb skulle inte gå, han har inte tålmodet. Han kan tänka sig att jobba med lagerarbete igen. Har han bara ett riktigt jobb så kan han leva det liv han vill. Han berättar att han engagerade sig fackligt på förra arbetsplatsen och enligt sig själv var han "lite osmidig" med chefen, så han blev uppsagd. Nu har han varit arbetsökande i mer än nio månader och vill mest av allt ha ett nytt jobb inom samma bransch, så att han kan sluta oro sig för framtiden.

Oskar – har som vi tidigare skrivit om – jobbat sedan han var 16 år. Sedan fyra år tillbaka driver han ett eget företag och har dessutom startat ett till. Det gamla företaget är försörjningen tills det nya bär sig. För Oskar är det arbetet i sig som är drivkraften, de egna företagen ger bekräftelsen och är själva strategin för att hitta på nya saker och få nya idéer. Så här säger han om vad arbetet har betytt:

Citat: "Jag tror att för mig så har det gjort underverk i och med att jag känner att jag är egen företagare, jag står på mina egna ben. Jag betalar mina räkningar och jag gör ett bra jobb där jag får mer jobb idag. För mig har det varit en ... för jag trodde att ... dels för att jag var så bråkig så när jag var ung och för att jag hade fruktansvärt dåligt självförtroende och idag har jag ett ganska bra självförtroende. Det är bara för att jag är medveten om att jag kan det som jag jobbar med. Jag är duktig på vissa saker, då får jag ju ett bra självförtroende utav det. Jag tror att det har jättemycket att göra med att man får bra självförtroende i sin arbetsituation. Så man känner att man klarar av vissa saker, vet man att man är duktig på nånting då får man ju

ett bra självförtroende i det, sen smittar det av sig på massa andra saker och sen så mår man bättre av det tror jag.”

Några av de intervjuade har strävat hårt för att kunna jobba med särskilda yrken. Marie berättar hur hon, när hon som 21-åring började jobba i receptionen på en reklambyrå, tjatade till sig nya arbetsuppgifter, men hon försökte också göra sig oumbärlig genom att vara serviceinriktad och schysst mot andra. Idag har hon ett fast jobb på en annan byrå och det är utvecklande arbete, med utmaningar och eget ansvar som hon stormtrivs med. Hon säger:

Citat: ”För man var som en liten hustomte liksom, men det är ju det man har kommit vidare på om man bara visar sig villig att arbeta ... Det känns lite fänigt, men jag är stolt över hur långt jag har kommit idag faktiskt.”

Om de inte har haft kontakterna själva har de lagt ner mycket kraft på att visa upp sig för arbetsgivare och skapa egna nätverk. David som vid tiden för intervjun jobbade som produktionsledare inom filmbranschen, berättar att han fick hjälp att kartlägga viktiga aktörer av en lärare under sin filmutbildning. Efter avslutad utbildning gick David runt till alla tänkbara arbetsgivare och knackade dörr, delade ut sina arbetsprover och sin meritlista. Han säger:

Citat: ”Det är en kontaktbransch. Jag började jobba utan kontakter, så jag har ju skaffat mig kontakter allteftersom, men det är tack vare dem som jag fått fortsätta liksom. Jag gjorde allt på eget initiativ. Jag gick runt och våldgästade alla produktionsbolag och ... ja ... presenterade mig och ... ja, sänt, att jag har gått på filmskola.”

Två av de intervjuade har fått idéer till satsningar för att hjälpa andra eftersom de vet kontaktnätets betydelse för att komma in på arbetsmarknaden. Simona och Juan som båda har föräldrar som flyttat till Sverige från andra länder, säger att de inte hade några kontakter som kunde hjälpa dem in i arbetslivet, och arbetar idag aktivt med att hjälpa andra ungdomar att få jobb. Simona säger så här:

Citat: ”Om man är ung, tjej och har utländsk bakgrund måste man plöja sin egen väg, för det är en djungel där ute. Jag försöker hjälpa många unga tjejer som hör av sig till mig som är duktiga och engagerade, för att det finns inga färdiga spår för dom.”

Juan är också övertygad om att tillgången till ett bra kontaktnät har varit avgörande för att han har lyckats så bra i arbetslivet. När han gick i gymnasiet hittade han ett nätverk för ung samhällsjournalistik på internet och genom dem fick han sin första mentor. Juan arbetade som frilansjournalist efter gymnasiet och skrev för alla slags tidningar. För ett år sedan var han med och startade en egen tidning. Han vill nu precis som Simona hjälpa andra unga med att bygga upp kontaktnät:

Citat: ”Vi vill starta ett webb-baserat kontaktnät där människor utan kontakter kan få hjälp. Är fördomar ett problem så ska fördomar bort, är bristen på kontakter ett hinder så ska det åtgärdas. Det enda som behövs är en kick, sen är det igång. Kontakter är viktigt. Vi vill bygga ett frivilligt mentorskap där unga kan söka sig till frivilliga vuxna som kan visa dom vad det finns för möjligheter, allt som behövs är en kick, sen är folk igång.”

Kontakterna, intresset, lite hjälp på vägen, mentorskap – allt det där är viktigt. Föräldrarna är också viktiga. Oskar bollar idéer med sin pappa och får mycket stöd från honom.

Detsamma säger Simona som hela tiden har fått stöd hemifrån. Men man måste också tro på sig själv och ibland också vara smart och listig för att nå dit man vill. Simona avslöjar till exempel att hon har spelat ett rollspel för att sälja in sig själv och det företag hon tänkte starta. Hon ringde runt till alla tänkbara aktörer och presenterade sig som Lisa, hon sa att hon gick på gymnasiet och skrev ett specialarbete om hur man startar ett företag inom den bransch som hon ville etablera sig inom. När det var klart ringde hon runt som en annan person och introducerade företaget och "Simona" och i ett tredje steg ringde hon runt som sig själv till alla viktiga aktörer hon tidigare haft kontakt med, men inte lyckats få in en fot hos. Nu låg vägen öppen.

Hur stort det kan kännas att få det första jobbet och den första lönen och känna att saker lägger sig tillrätta, hur livet ordnar till sig, beskriver Sofie så här:

Citat: "Ja första lönen ... herregud! Det var en lyckodag när man hade varit arbetslös i ett år och man hade levt på mamma och pappa så kändes det ja nu kan jag äntligen liksom ... Min första tanke var att nu kan äntligen betala tillbaks till mamma och pappa bara för att jag kände liksom att nu är det dags att betala tillbaks, eftersom jag hade fått så pass mycket av dem då. Det var en befrielse bara för att få ... att släppa taget på nåt sätt och bli lite mer självständig."

Katarina, Åsa, Marie, Sofie, Anna, Emma, Markus, Oskar, Simona, Tommy och Juan kan alla vara olika exempel på den mångfald av olika strategier, drömmar, viljor, initiativ och ambitioner som finns bland unga idag. Strategierna för att få ett jobb är framförallt kopplade till två saker. Det första är att klara sin egen försörjning. Det andra är en målsättning eller en dröm. När de väl har fått ett jobb är arbetet i sig en drivkraft på olika sätt.

Arbetet ger en egen ekonomi så att de kan klara sig på egen hand. De får självförtroende av att göra ett bra jobb, men genom arbetet kan de också börja drömma om något annat och planera sin framtid. Våra intervjupersoners strategier är också kopplade till olika förhållningsätt till arbetet som sådant. De tänker *instrumentellt*, det vill säga att arbete är ett medel till försörjning för att kunna göra andra viktiga saker i livet. Ofta tänker de också *altruistiskt*, arbete är till för att hjälpa andra och för att få bekräftelse eller så är det arbetets *innehåll* som gör livet meningsfullt och utvecklar dem personligen.

Hjälp från arbetsförmedlingen

Bland våra intervjupersoner är det framförallt de 12 personer som var arbetssökande när intervjuerna genomfördes som har gett en bild av arbetsförmedlingen. Alla intervjuade som har upplevt arbetslöshet ser det som något mycket negativt. En del säger visserligen att de har upplevt inledningen av en arbetslöshetsperiod som en avkoppling från ett stressigt arbets- eller skolliv, men att detta snart förbyttes till känslor av vanmakt och försämrat självförtroende. De upplevde också arbetslösheten som mycket passiviserande och stressande. Så här säger Ann-Sofie:

Citat: ”Hur kommer det gå för en ... kommer man gå under eller kommer man bli miljonär eller ... Det är klart att man undrar vad som händer. Så ibland kan man vara jättestressad och ha svårt att sova, man ligger spänd och sen när man inte gör nånting då har man massa energi och så där så ... ja man kan ligga och bara grubbla över saker och ting som man upplevt också.”

Arbete och möjligheten att tjäna egna pengar är avgörande för intervjupersonernas självkänsla. Visserligen sysslar de med en del spännande projekt på fritiden: teater, rollspel, ridning, aktiva i brukshundklubbar, musik och så vidare. Men det tar dem inte framåt på samma sätt som ett jobb skulle göra. Arbete ger struktur åt dagen, de är lediga när andra jobbar och de som är ensamma och har få vänner längtar efter den sociala gemenskap som ett arbete kan ge. De har också ont om pengar. Allt detta gör att de också är villiga att ta tillfälliga anställningar och jobba med nästan vad som helst tills något bättre dyker upp.

Arbetslöshet skapar på ett konkret sätt en ond cirkel. Ett exempel på detta är Christer som gick ur gymnasiet utan slutförklarad utbildning. Utan fullständig utbildning är det svårt för honom att söka jobb och han har varit arbetssökande sedan han slutade gymnasiet för två år sedan. När vi genomför intervjun håller han på att bestämma sig för om han vill jobba inom restaurangbranschen. Arbetsförmedlingen har hjälpt honom att få praktik så att han får testa hur det känns att jobba i en restaurang. Om han tycker om det ska han satsa på en utbildning som arbetsförmedlingen kommer att betala, men han vill pröva först. Christer skulle behöva lyckas med något för att ta sig vidare. Tim, 24 år, uttrycker det så här:

Citat: ”Man får bättre självförtroende om man har ett arbete ... så är det ju helt klart. Och för identiteten ... det (arbetet) bidrar ju mycket till den man är ... Bara ett jobb är det viktigaste inte vad man jobbar med. Jag skulle inte skämmas oavsett om jag var lokalvärdare, gatusopare eller om det var nåt mer högt utbildat som jag jobbade med.”

Deras omdömen om arbetsförmedlingen och den hjälp de har fått är splittrad. De är mer nöjda med de kurser som de har gått och med de praktikplatser som de har fått än vad de är med arbetsförmedlingens förmåga att hjälpa dem att hitta arbete. Ett exempel på detta är Cecilia, 23 år, som säger att de arbeten hon har haft har hon fått enbart genom kontakter och hjälp av vänner och bekanta. Hon har aldrig varit på en anställningsintervju. Hon har inte fått ett enda arbete förmedlat av arbetsförmedlingen, men däremot har de gett henne en datautbildning som hon är väldigt nöjd med:

Citat: ”Genom arbetsförmedlingen fick jag gå en datakurs i åtta veckor. Det var en jätte- jättebra utbildning var det ... och medan jag gick där bestämde jag mig för att plugga upp mina gymnasiebetyg ... och sen när skolan var slut då, då vart jag arbetslös igen, så gick jag ungefär en månad så fick jag genom min sambos mamma, så fick jag det här timvikariatet som jag har nu då.”

Tim är väldigt nöjd med arbetsförmedlingens hjälp och tycker att han har kunnat påverka den utbildning han nu har blivit erbjuden. Men samtidigt är han orolig för framtiden. Sedan högstadiet har han haft problem med sina leder. Det enformiga och tunga industriarbetet

som han har haft i två år gjorde det inte bättre, han var sjukskriven ganska mycket en period. När han kom tillbaka och skulle jobba för fullt, skulle företaget omstrukturera och 14 jobb försvann, däribland Tims. Det känns svårt för honom att berätta om sina problem för arbetsgivare och det gör honom osäker på sin framtid, det är som ännu ett hinder, bland de som redan finns. Nu ska arbetsförmedlingen finansiera hans kommande arbetsplatsförlagda utbildning inom industrin. Han tycker att arbetsförmedlingen har gett honom mycket kunskap och idéer om vad han kan göra i framtiden. Han säger:

Citat: "Våra handledare de har varit helt underbara, verkligen sått massa idéer i huvudet på en vad man ska göra. Det är därifrån jag har fått idén, eller kommit på den utbildningen då, hur den funkar och litegrann starta eget ... Dom har verkligen fått en att tro på en själv. Nu har man fått veta vad man kan göra och hur man kan gå tillväga och allting med ekonomin hur det funkar och vart man ska vända sig och ... det har varit viktigt."

Tommy har också gått en söka-jobb-kurs genom arbetsförmedlingen, men någon praktik som inte hade lärt honom något nytt har han inte varit intresserad av. Han berättar:

Citat: "... om man jobbar så vill man få pengar för det, förstår du vad jag menar, så det känns som att man lär sig inte så mycket ... det beror vilket ställe jag skulle hamnat på om det var ett ställe som gav mig nånting, lärorikt ... då hade jag absolut gillat det. Att man jobbar utan att lära sig nånting det tycker jag är onödigt om man inte får nånting för det ... jag tänker att jag vill ha pengar rätt snabbt. Det är mest det som driver mig för att få ett jobb."

Pia som har varit arbetslös sedan hon slutade gymnasiet för ett år sedan har haft ungdomspraktik inom hemtjänsten tills hon fyllde 20 år. Det gav henne idén att utbilda sig och gå omvårdnadsprogrammet. Hon har försökt en gång redan, men hoppade av för att hon inte kände någon och det blev ensamt och svårt att plugga. Hon ska försöka igen, på en annan skola, där hon kanske känner två till som ska börja. Ann-Sofie som efter ett halvårs arbetslöshet efter gymnasiet fick tips av arbetsförmedlingen att gå omvårdnadsprogrammet på komvux berättar:

Citat: "Ja, de ville inte att folk ska gå arbetslösa och sen började jag den här utbildningen ... och sen hade jag praktik inom vården och eftersom det hade gått så bra så tyckte de att ja du kan väl söka in där och sen ... jag var för ung för att låna först ... så jag hade inget studielån första halvåret då. Jag fick bara studiebidrag sen fick inte jag mer. Så då sa de att du kan ju testa på den här utbildningen då, du har i alla fall ett halvår på dig att veta om du vill fortsätta eller om det inte var nånting för mig om man säger."

Hon har ännu inte haft något jobb efter utbildningen, utan bara praktikplatser. Hon tycker att allt hon kan få genom arbetsförmedlingen är praktik, inga riktiga jobb. Ann-Sofie tycker precis som Pia om att jobba inom vården och kunna hjälpa andra. Jobbet känns viktigt och meningsfullt. Utbildningen gick bra och hon har sökt flera sådana jobb, men de går till de med mer erfarenhet. Ann-Sofie som har fyllt

22 år är för ung, fast hennes utbildning är helt ny, så räknas den inte känner hon. Hon sitter fast, kan inte flytta hemifrån och inte ta det körkort som behövs för att ta jobb längre hemifrån. Hon tog studielån under utbildningen som hon nu måste betala tillbaka. Ann-Sofie är besviken och frustrerad.

Citat: "Ja när jag ser på andra människor. De har jobb men ingen utbildning ... jag har två utbildningar och fortfarande inget jobb ... så då känner man att vad har de gjort för att få ett jobb då? Vad har de som inte jag har, kan inte de ge mig den gåvan också. Men det är lite orättvist att det är så. Halkar man in på ett bananskal då har man ett jobb. Kontakter ... jag menar har man inte så mycket kontakter då är det inte så lätt."

Sofie fick efter gymnasiet hjälp från arbetsförmedlingen. Hon berättar:

Citat: "... man fick ju börja på såna här kurser, ungdomskurs, hur man skriver CV och såna där saker, hur man söker jobb och så där. Jag kom inte ihåg hur länge den var på, den var väl två månader kanske, nåt sånt där. Sen ... det hände ingenting ... och sen så fick jag börja praktisera då ... jobbpraktik ... tre månader och under tiden skulle jag söka jobb."

Efter praktiken var Sofie arbetsökande igen, men inte särskilt länge. Hon blev uppringd av butikschefen som erbjöd henne fast jobb i en filial till den affär som hon hade praktiserat i. "Och det var maj för tre år sen och jag jobbar fortfarande kvar."

Johan, som visserligen tycker att arbetsförmedlingen har hjälpt honom mycket, uttrycker samtidigt en förståelse för att alla inte upplever det på samma sätt:

Citat: "Arbetsförmedlingen har hjälpt mig individuellt väldigt bra tycker jag, men jag kan förstå att folk blir arga på dem. Jag har fått gå två utbildningar därigenom ... jag tycker att de kurserna har varit väldigt bra. Det har hjälpt mig en hel del. Folk tänker att det här kan jag göra själv och ... men jag kan inte göra det här själv. Jag har aldrig sökt ett jobb, så jag tackar och tar emot, det var inte mer än så. Jag har bara fått jobb genom mina kontakter. Men ibland kan jag förstå att folk tycker att de inte får hjälp. Man kommer dit ... 'jaha, hur går det med jobbsökandet? Nej det går inget bra? Jaha då bokar vi upp en ny tid nästa månad' Nej men det är ju så liksom."

Att arbetsförmedlingen skulle kunna vara något helt annat, som ger kontakter och vägledning tycker David:

Citat: "De är ju ganska vänliga, men det är inom just kulturarbetarsfären känns det som att de, att de inte har koll hur det funkar överhuvud taget. Krasst. Men, men ... just det där, där önskar jag mig också att de hade högre kompetens när det gäller att veta hur, hur branschen funkar liksom och känna till andra vägar än dom jag vet. Jag vet mina vägar att man ringer och ringer och sen får man som man jobbar nu hoppa runt och träffa alla liksom, precis alla produktionsbolag och presentera mig hur, vad jag gör, vad jag kommer att göra, vad är mina ambitioner liksom. Arbetsförmedlingen skulle

kunna, tycker jag, hitta några andra vägar liksom som är deras vägar, skaffa liksom överblick över möjligheterna, liksom, på nåt sätt ha koll på var det behövs folk, liksom ha en tätare kontakt med branschen helt enkelt kanske ...”

Markus känner att han själv driver sig framåt, inte arbetsförmedlingen egentligen:

Citat: ”Nej så fort man har kommit med nåt förslag då har man fått hålla på och driva det helt själv och ... jag har aldrig upplevt att de har liksom gått in och att ja ... vi kan ringa dit och vi kan ringa dit och vi kan göra så och vi kan göra så. Utan man har ju hela tiden fått fråga sig fram och de har liksom ... hela tiden har de kommit med ... det här med utbildningen då.”

Peter, som är mycket kritisk till arbetsförmedlingen, ställer sig frågan i vilken mån politikererna har ansvaret för detta. Då han får frågan om arbetsförmedlingens stöd säger han:

Citat: ”Bra fråga! Arbetsförmedlingen får väl väldigt mycket medel från regeringen och när det går dåligt för regeringen så går det dåligt för arbetsförmedlingen, så får man inga jobb och så vidare. Så att ... om man klagat på arbetsförmedlingen så till mestadels så klagat man på vilka som sitter i riksdagen. Jag har ju gått till arbetsförmedlingen lite då och då för att prata jobbmöjligheter så säger de tyvärr på grund av för lite jobbmöjligheter så kan vi inte erbjuda dig nånting bättre. Så ta det du har och fortsätt med det tills du kommer över nåt nytt. Politikererna sitter ju bara och försöker se ... bryr sig om sig själva. Det handlar ju mycket om företagen. Det är ju de som har makten att anställa och de skapar ju medvetet ... det är ju de som

skapar medvetet det här med arbetslöshet. Och när det går bra så är det väldigt lite arbetslöshet och så vidare, men sen kan de ... beroende på den ekonomiska situationen också sparka mycket folk om de vill. Jag tror nog att det är väldigt mycket utanför riksdagens makt faktiskt.”

Flera av de intervjuade i vår studie känner ett slags meningslöshet och misstro till arbetsförmedlingens förmåga att hjälpa. Det är andra diffusa saker som styr, saker de inte kan påverka, som Peters kommentar visar. Utöver arbetsmarknaden betyder den egna viljan och kontaktarna så otroligt mycket för möjligheterna att få ett arbete. Som vi har varit inne på tidigare gör tidigare misslyckanden att de hamnar i negativa spiraler där de bekräftar sig själva som misslyckade genom att inte få möjligheten att lyckas någon gång. De som inte ser tillbaka på sin insats i skolan med tillförsikt och inte har haft ett riktigt jobb eller ett arbete de har trivts med har inte riktigt något de kan hämta självförtroende ifrån. Ett nyuppbyggt bräckligt självförtroende från en söka-jobb-kurs i arbetsförmedlingens regi krossas lätt.

Praktikplatser gör att ungdomarna ser nya möjligheter, som Ann-Sofie som dessutom utbildade sig till undersköterska, men när de efteråt söker jobb så får de inga. Det är inte heller alla som är motiverade att hoppa på en praktikplats när de är arbetslösa om den inte leder till något nytt eller om praktiken är snarlik något de tidigare har fått lön för att göra.

Ibland har ungdomarna också känt sig konkret motarbetade av olika regler som har gjort det svårare att hantera den osäkerhet som de lever i. I intervjuundersökningen finns det två exempel på hur olika åtgärder och försörjnings-

stöd är dåligt anpassade till unga människors faktiska arbets- och livssituation. Anna kombinerade tidigare en deltidsanställning med frilansarbete, men det var inte möjligt för henne att få a-kassa, trots att hon var kvalificerad för det, under de perioder som hennes inkomster var låga. Hon skulle bli tvungen att sluta helt med sina frilansuppdrag för att kunna få a-kassa. Konsekvensen blev att Anna helt enkelt avanmälde sig från arbetsförmedlingen. Det andra exemplet är Oskar, som 17 år gammal fick plats som lärling på en byggfirma via kontakter förmedlade av hans pappa. Lärlingsperioden skulle räknas som en formell yrkesutbildning. På grund av konflikter på arbetsplatsen hoppade Oskar av utbildningen. När han tog kontakt med arbetsförmedlingen fick han ingen hjälp eftersom han var under 20 år.

Vi kan konstatera att vi inte hittar några skillnader mellan de två kommunerna i hur unga uppfattar hjälpen från arbetsförmedlingen. De är nöjda med utbildningarna de har fått, men missnöjda med att de inte har fått arbete och det handlar också om deras förväntningar på vad arbetsförmedlingen kan erbjuda. Mycket bygger på deras egen initiativförmåga, men om de inte vet vad de vill och brister i eget självförtroende är det svårt att komma loss och söka jobb och utbildningar aktivt. De väntar sig att handläggaren ska ge dem stöd, kanske ett stöd som de aldrig har haft tidigare, varken i skolan eller hemma. Vi kan se att de unga männen i urvalet har längre perioder av arbetslöshet än de unga kvinnorna. Det kan bero på en skevhet i urvalet av intervjupersoner, men samtidigt stämmer det med statistiken över arbetslösa unga i stort. I övrigt ser perioderna av arbetslöshet lika ut för de unga i båda kommunerna.

Konsekvenser av en osäker arbetssituation

Andelen tidsbegränsat anställda, ofta tim- och projektanställda, är större i ungdomsgruppen än i andra åldersgrupper och har också ökat mer bland unga under senare år. Det är i detta sammanhang viktigt att betona att det inte är givet hur vi ska värdera denna utveckling. För det första är det inte givet att denna anställningsform värderas lägre av de unga som har den. Ett exempel på detta är Åsa, som säger att för henne passar timanställning bra eftersom hon då slipper uppsägningstid om hon hittar ett annat jobb eller ska börja studera. Hon tror däremot att en timanställning skulle vara stressande om hon hade haft ett arbete som hon hade velat behålla.

Att ha en tidsbegränsad anställning bör också ställas mot att inte ha något arbete alls. Emma, som har haft ett flertal tillfälliga anställningar, tycker att detta i huvudsak har varit bra eftersom *"man får erfarenhet av diverse arbetsuppgifter och kan på så sätt lättare komma in på arbetsmarknaden"*.

Men det finns också de som ser mer entydigt negativt på tidsbegränsade anställningar. Markus och Susanne är två exempel på hur en osäker jobbsituation äter sig in i vardagen. Det handlar framförallt om att inte veta hur ekonomin ska gå ihop. Att ständigt oroa sig. Att inte kunna planera framåt mer än kanske några veckor i taget. Markus ringer varje vecka och får sina tider eller så ringer arbetsgivaren honom. Även om det egentligen inte passar honom att jobba många helger så vågar han inte säga nej till jobb av rädsla att de inte ska ringa honom nästa gång.

Markus oroar sig en del över sina ryggproblem som har gett sig till känna. Det har blivit bättre

sedan han slutade köra lastbil, men han känner av det ibland. Timanställningens osäkerhet gör att han inte kan styrketräna som han skulle behöva göra regelbundet. Han berättar om sig själv:

Citat: "Jag har märkt att jag känner mig väldigt orolig i och med att man är timanställd, man har liksom ingen kontroll på situationen. Det kan ju ... vissa veckor kan man ju jobba heltid och det blir väldigt mycket helger och sänt där. Det jag oroar mig mest över det är ju ekonomin alltså, jag har väldigt svårt att släppa efter så där, jag har svårt att slappna av."

Susanne jobbar som timanställd inom vården. Hon trivs med det. Men timmarna hon har går inte alltid upp till en heltid. Pengarna och tiden stressar henne. Hon har flyttat hemifrån och bor tillsammans med sin kusin och måste få ihop till hyran. Susanne berättar att det skiljer cirka fyra kronor i lön mellan henne som är utbildad undersköterska och en utbildad. Det är orättvist – hon som dessutom jobbar mycket på obekvämt arbetstid och rycker in med kort varsel. Samtidigt vill hon göra så mycket annat – hur ska hon få tid till det när hon jobbar så mycket på kvällar och helger och allt är så osäkert?

Även om det går att flytta hemifrån med korta anställningar så ska också hyran betalas och det är svårt med oregelbunden inkomst och extra svårt om man inte har arbete. Viljan att leva ett självständigt liv, blir till en oro över att klara sig nästa månad, och nästa. Istället för att ta del av livet blir de beroende av föräldrarna och om de är arbetssökande, både av föräldrarna och av samhällets stödsystem. Tommy som bor i en egen lägenhet och har sökt arbete i nio månader har fått en del hjälp av sina för-

äldrar som båda är sjukskrivna. Mats som varit arbetssökande till och från under två år fick till slut hjälp att flytta hemifrån när föräldrarna köpte en lägenhet åt honom. Trygghet hänger ihop med tankar om framtiden. Att också ha tid att tänka på den, så att allt inte styrs av slumpen. David skulle i framtiden vilja ha en tryggare anställningsform: "... om man i en framtid ska skaffa barn och sänt då måste man ju ha en betydligt högre trygghet än man har idag".

Anna som hade osäkra anställningsförhållanden under många år reflekterar över de hektiska åren mellan 22 och 27 år och jämför det med hur det är att ha fast jobb:

Citat: "... det är först nu när man börjar närma sig 30 så börjar folk få någon slags stabilitet i livet och det är det som ... innan när man var 23, 24 så pratade man hela tiden om såna saker. Det var väldigt mycket, nästan ingen hade ... om man tänker att det är som ett slags basplatta, man ska ha bostad, förhållande och jobb. Ingen hade nånsin alla de tre sakerna samtidigt man hade en eller två eller ingen, men ingen hade alla tre. Det tänkte jag mycket på ..."

Och nu när Anna har fått en fast anställning är skillnaden mellan förr och nu enorm. Ett lugn hon inte hade tidigare har infunnit sig:

Citat: "... Det är inte så att jag känner mig helt förändrad som person, men det är mycket lättare att ställa krav i allmänhet i livet och kunna tänka framåt och kunna göra mer konstruktiva saker."

Vi kan konstatera att en del intervjupersoner trivs bra med korta anställningar, men vad som kännetecknar dem är att de också är på väg mot ett annat mål som de har formulerat tydligt för sig själva, som till exempel en utbildning. De tillfälliga anställningarna är ett medel, men själva yrket är inte målet i sig. Det är när yrket är målet i sig eller något som de bara har hamnat i för att de måste försörja sig, som den tillfälliga anställningen blir ett problem och en stressfaktor som påverkar ungdomarna mycket negativt. Alla intervjupersoner som är tidsbegränsat anställda känner stress över att inte kunna planera sin tillvaro och ha en framförhållning, framförallt de som inte har ekonomiskt stöd från föräldrarna. En särskild press känner dessutom de som inte vet vad de ska satsa på i framtiden. Marie och Anna, som är de äldsta i vår studie, har största delen av tiden efter gymnasiet varit projektanställda. Även om de har jobbat med roliga arbetsuppgifter och nått sina mål beskriver de hur långvarig osäkerhet har lett till olika stressymptom. Vi vet idag att långvarig stress påverkar människan negativt – en viktig fråga är om ungas förlängda etablering kommer att påverka deras hälsoutveckling även i framtiden?

Ungdomsstyrelsen har tidigare visat att unga med akademikerföräldrar har en större tilltro till att det "fixar sig" medan unga med arbetarbakgrund värderar trygghet i arbetslivet högre (Ungdomsstyrelsen 2004b). De med en längre utbildning sätter inte samma värde på en trygg anställning. Våra intervjupersoners syn på arbetets roll bekräftar i stora drag dessa resultat. Det är främst de ungdomar som vid intervju-tillfället är arbetslösa som värderar trygghetsdimensionen av arbete högt, medan de som redan har arbete prioriterar trygghetsdimensionen betydligt mindre. För dem är det istället

arbetets innehåll, arbetskamrater, utvecklingsmöjligheter och karriär som värderas högst. Om man inte har en bas att stå på blir det svårt att uppskatta möjligheterna i livet.

Avslutande diskussion

När vi ser på de intervjuades berättelser ur ett livsloppsperspektiv så drar vi slutsatsen att det finns ett antal samband mellan intervjupersonernas pågående etablering till ett självständigt vuxenliv och tidigare erfarenheter, framförallt från skolan. Det verkar å ena sidan finnas en risk för att den som är utanför i unga år också är utanför senare i livet. Att hamna utanför i skolarbetet, att hamna utanför i skolans sociala sammanhang och att känna sig utanför en kamratkrets verkar sätta djupa spår hos dem som har blivit drabbade och försvårar deras fortsatta etablering på arbetsmarknaden. Både de som har varit stökiga elever och de som har haft problem med mobbning har drabbats hårt och har i vissa fall haft det svårare att ta sig in på arbetsmarknaden.

Å andra sidan verkar det också finnas ett samband mellan tidiga och goda kontakter med arbetsmarknaden under skolåren och en smidigare etablering. De intervjupersoner som vid tiden för intervjuerna hade ett arbete, hade i större utsträckning jobbat extra och haft feriearbete under gymnasietiden jämfört med de arbetssökande ungdomarna. Det är intressant att notera att de som vid tiden för intervjuerna själva har arbete säger att deras erfarenheter av arbete under skolåren har betytt mycket för möjligheten att få arbete när de blev äldre. I studien finns exempel på hur unga har startat eget företag inom ramen för sin gymnasieutbildning. Det skulle vara intressant att följa dem och se om det på något sätt kommer att påverka deras möjligheter på arbetsmarknaden.

Om man ska summera intervjupersonernas syn på och erfarenheter av kopplingen mellan gymnasieutbildning och jobb kan vi konstatera att de som är mellan 16 och 28 år och som valde teoretiska program inte hade förväntningar på att skolan skulle förbereda dem för arbetslivet. Däremot fanns det sådana förväntningar hos de intervjupersoner som valde yrkesprogram, förväntningar som i stor utsträckning inte infriades. De är framför allt besvikna på den praktik som de har fått. De tycker att praktiken ofta har varit av fel sort och kommit för sent i deras utbildning, något som medförde att de inte förrän i ett mycket sent skede av utbildningen kom på att de hade valt fel. Ingen av de intervjuade tycker heller att de fått någon studie- och yrkesvägledning som verkligen har hjälpt dem i deras val. Det är istället betygen samt föräldrar, vänner och den egna viljan som har spelat roll.

Vi drar dock slutsatsen att praktik kan ha stor betydelse, om de unga själva har inflytande över valet av praktik. Det kan också fungera som den första kontakten med arbetslivet eller som de första kontakterna med en bransch som man vill jobba inom i framtiden.

I intervjuerna framgår det också att sociala kontakter spelar en avgörande roll för etableringsprocessen. Detta gäller både när de sökte extrajobb och feriearbete under sin skolgång och när de sökte arbeten efter sin gymnasieutbildning. I studien finns också exempel på unga som skaffat sig jobb utan kontaktnät. De kännetecknas av stor initiativförmåga och starkt

självförtroende. De unga vuxna uttrycker en medvetenhet om betydelsen av nätverk och de som inte har något nätverk tycker att de har det svårare än andra. De som jobbar har fått jobb genom kontakter, men också genom att söka jobb aktivt. Att få ett jobb är ingen självklarhet – vissa säger att de har haft tur som fick ett. Det är viktigt för våra intervjupersoner att känna sig behövda och få ta ansvar. Alla som har erfarenheter av ett jobb har enligt sig själva utvecklats av det. Att få ett jobb ger självförtroende, att arbeta leder till personlig utveckling.

De som är och har varit arbetsökande är både nöjda och besvikna på arbetsförmedlingen. Nöjda för att de har fått gå bra kurser och utbildningar. Men missnöjda eftersom de har en förväntan att arbetsförmedlingen ska förmedla jobb och hjälpa dem med kontakter om de inte har några. De som är nöjda med sina praktikplatser är framförallt de som inte har jobbat innan. Vissa har också fått idéer om framtida jobb genom sin ungdomspraktik. För dem som har arbetat tidigare kan en praktikplats kännas omotiverat om den inte leder till något nytt eller om praktiken i sig är snarlik något man en gång har fått betalt för att göra.

När intervjupersonerna pratar om framtiden stämmer de mål och visioner som de beskriver överens med den linjära bild av etablering som finns av tidigare generationers etableringsmönster: utbildning – jobb – familj. Men det framträder också en bild bland några av de intervjuade att åren efter gymnasieskolan är en mellanperiod, där man prövar olika saker för att komma fram till vad man vill. I stort sett alla i denna studie drömmer om att bilda familj när de är i 30–35-årsåldern och då hoppas de att de har en stabil inkomst och ett eget bo-

ende. Vägen till dessa mål är längre för dagens unga. Fler utbildar sig allt längre. Studier visar också att ungas hälsa har försämrats under senare år. I *Folkhälsopolitisk rapport* (Folkhälsoinstitutet 2005) konstateras att hälsoutvecklingen för åldersgruppen 15–24 år varit övervägande negativ under de senaste 20 åren och att den stora nedgången skedde i början av 1990-talet, något som ännu inte återhämtats. Ungas sämre hälsa sätts i samband med att unga har en sämre tillgång till välfärd genom att färre av dem förvärvsarbetar. Av de cirka 40 procent som är mellan 16–24 år och som inte längre bor kvar i föräldrahemmet har andelen fattiga nästan fördubblats under en 20-årsperiod, från 19 procent år 1982–1983 till 36 procent år 2003. Det är alltså värt att fundera vidare på om det finns kopplingar mellan förlängd etableringsperiod, hög arbetslöshet och försämrad hälsa bland unga i dagens samhälle.

Intervjupersonernas prestationer i grund- och gymnasieskolan försämrade motivationen att studera för mer än hälften av de 23 personerna mellan 19 och 28 år i vårt urval. En del fick inte det individuella stöd de hade behövt för att klara studierna. Vi kan därför konstatera att skolprestationer och betyg står i relation till hur de trivdes i skolan och i livet i övrigt. Samtidigt har vi sett att senare utbildningsinsatser i form av olika åtgärder, söka-jobb-kurser, folkhögskolor eller komvux, har haft effekt – nämligen att ungdomarnas självkänsla och motivation har ökat. Inom ramen för den formella grund- och gymnasieutbildningen drar vi därför slutsatsen att det finns behov för tidiga individanpassade och motivationshöjande insatser.

I vår studie har det visat sig att arbetsmarknads- och utbildningsåtgärder är viktiga och gör skillnad. En tydlig motivationshöjande faktor i våra ungdomars berättelser är när de känner sig behövda i arbetslivet, när de kan göra en insats och ta ansvar. Men frågan är hur många avbrott mellan anställning och perioder av arbetslöshet en individ orkar med. Om man förväntar sig att det kommer att vara osäkert under en period, som till exempel Åsa som ser fördelar med sin timanställning eftersom hon vill komma in på läkarlinjen, kan man kanske som individ acceptera det, men om trygghet är en faktor som är viktig i synen på arbete kan avbrotten i etableringsprocessen vara förödande. Speciellt för dem som har erfarenhet av tidigare misslyckanden i sin etableringsprocess.

Fem huvudområden för samordning och analys sattes upp i den ungdomspolitiska proposition som riksdagen beslutade om i december 2004, *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (proposition 2004/05:2). De fem huvudområdena är: egen försörjning, lärande och personlig utveckling, hälsa och utsatthet, inflytande och representation samt kultur och fritid. Under vårt arbete med denna studie har det med all tydlighet framstått hur dessa huvudområden hänger samman. Inledningsvis har vi nämnt att det finns en utmaning för nutidens samhällsstrukturer, nämligen att delegera makt till individen och att säkerställa möjligheter till förhandlingar mellan individ och institution om rätt lösningar, rättigheter och skyldigheter. En ytterligare utmaning är att utveckla samordningsarbetet mellan olika politikområden på kommunal och nationell nivå.

Vi vill också återkoppla till det internationella forskningsprojekt som vi nämnde i inledningen (Walther et al. 2004) där man har identifierat ett antal etableringsmönster: jämn etablering, alternativ etablering, institutionellt lagad etablering, orörlig etablering samt nerätgående/förstörd etablering. Bland de trettiofem unga som vi har intervjuat är det svårt att hitta individer som man kan påstå har en linjär (eller jämn) etablering till vuxenlivets "basplattor": Anna beskriver det så här: "... om man tänker att det är som ett slags basplatta, man ska ha bostad, förhållande och jobb. Ingen hade nånsin alla de tre sakerna samtidigt man hade en eller två eller ingen, men ingen hade alla tre ..."

Ungdomar är en heterogen grupp och har olika förutsättningar till ett självständigt vuxenliv. Det finns individer som har större behov av skyddsnät och motivationshöjande åtgärder än andra. Eftersom alla människor är olika måste åtgärderna vara flexibla och mångsidiga, i *Tillvarons trösklar* kan man ta del av samma synsätt: "Den offentliga sektorns roll är att försöka skapa likvärdiga förutsättningar för alla, snarare än att garantera alla lika förhållanden" (SOU 1994:77 s. 33).

Då unga människors etableringsprocess diskuteras i samhällspolitiska sammanhang, handlar det ofta om ansvar, vems är ansvaret? Den alltmer förlängda etableringsprocessen leder till att familjen får ett förlängt ekonomiskt ansvar för de unga vuxna som formellt är myndiga men som inte kan försörja sig själva. Det personliga ansvaret måste alltid betonas, vilket majoriteten av de unga intervjuade också gör, men minst lika viktigt är det kollektiva ansvaret. Ett kollektivt ansvar och ett förbättrat samarbete mellan arbetsgivare, fackförbund, aktö-

rer, institutioner och myndigheter inom ungdomspolitikens arena och ungdomarna själva, är nödvändigt för att ta vara på unga människors kunskaper och kompetenser.

Vi har valt att kalla vår studie *Etablering pågår* för att ungdomarna rör sig mellan olika utbildningar och arbeten ett flertal gånger under sin etableringsprocess. Om två år vill vi träffa dem igen för att se om det blev som de har tänkt. Vi har mycket att lära av unga i vår strävan att förstå olika vägar till ett självständigt vuxenliv.

KAPITEL 3

Sysselsättning och försörjning bland unga utanför

Inledning

Utvecklingen på arbetsmarknaden och inom välfärdsområdet under de senaste årtiondena har ur flera aspekter varit bekymmersam för ungdomar.

Unga var en av de grupper i samhället som drabbades särskilt hårt av den ekonomiska krisen och de dramatiskt ökande arbetslöshetsnivåerna i Sverige i början av 1990-talet. Arbetsmarknaden har också återhämtat sig långsammare för ungdomar än för andra åldersgrupper. En vid det här laget välkänd effekt av utvecklingen på arbetsmarknaden är den dramatiskt ökade etableringsåldern, det vill säga den ålder då 75 procent av en årskull är sysselsatt. Från 1990 till 1999 steg etableringsåldern från 21 till 26 år för män och från 20 till 27 år för kvinnor (Börjesson 2001).

Den höjda etableringsåldern kan förvisso ses som en direkt konsekvens av de svårigheter som ungdomsgruppen har mött på arbetsmarknaden under de senaste åren. Men många menar också att denna utveckling kan ses som ett av flera tecken på mer grundläggande strukturella förändringar av ungdomars arbetsmarknad. Under de senaste decennierna har efterfrågan på okvalificerad arbetskraft minskat i de västliga industriländerna, vilket har fått som följd att kraven på ungdomars utbildningsnivå för att kunna etablera sig på arbetsmarknaden har höjts (Gottschalk och Smeeding 1997; Howell 2002). Det har också hävdats att relationen mellan arbetsgivare och anställda har förändrats och blivit av mer tillfällig karaktär vilket har lett till att det långsiktiga och ömsesidiga beroendeförhållandet mellan arbetsgivare och löntagare har minskat i betydelse. Även om en utveckling mot mer tillfälliga anställningskon-

trakt kan diskuteras (le Grand, Szulkin och Tählin 2001), pekar mycket på att denna utveckling har varit högst påtaglig inom ungdomsgruppen (Ungdomsstyrelsen 1998b; Mann 2002). Dessutom antas det ofta att ungdomars högre utbildningsnivå samverkar med värderingsförändringar så att ungdomsgruppen har kommit att ställa högre krav än tidigare generationer i sina val av yrke och arbetsuppgifter (Ungdomsstyrelsen 2003b).

Ett flertal studier har också pekat på att de senaste årtiondenas utveckling på arbetsmarknaden och inom välfärdsområdet har kommit att påverka olika ungdomsgrupper på väsentligt olika sätt. Å ena sida var det unga män, och speciellt de med arbetarklassbakgrund, som drabbades särskilt hårt av arbetslöshetskrisen i början av 1990-talet (Lundborg 2000). Å andra visar utvecklingen sedan 1990-talets mitt att unga kvinnor har sämre förankring på arbetsmarknaden än unga män, en utveckling som kan höra samman med att unga kvinnor har problem med att återkomma till arbetslivet efter föräldraledighet (Socialstyrelsen 2001). På samma gång som det finns en långsiktig trend mot att ungdomsgruppen i stort blir alltmer välutbildad har andelen elever som lämnar grundskolan utan gymnasiebehörighet under 1990-talet och under första delen av 2000-talet ökat (Skolverket 2001 och 2003). Denna grupp har också stora svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Arbetsmarknaden för ungdomar födda utom Sverige, och särskilt för de

som har kort vistelsetid i Sverige, har också i flera avseenden visat sig vara betydligt mer problematisk än för ungdomar födda i Sverige (Edin och Holmlund 1999). Det finns således skäl att tro att skillnaderna inom ungdomsgruppen inom en rad områden har ökat under senare år, och att tillvaron och utsikterna på arbetsmarknaden för unga människor ser väsentligt olika ut beroende på kön och utbildning, föräldrarnas socioekonomiska bakgrund och om han eller hon är född i Sverige eller inte.

Ett möjligt tecken på en ökad polarisering inom ungdomsgruppen är den kraftiga ökningen av vad som ofta brukar kallas för *inaktiva unga*, det vill säga ungdomar som i den officiella statistiken varken är sysselsatta eller registrerade som arbetslösa och som inte heller studerar, gör värnplikt eller befinner sig i någon form av arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Enligt Arbetskraftsundersökningarna (AKU) har antalet inaktiva i åldersgruppen 16–24 år vuxit kraftigt under senare år, från drygt 60 000 år 1990 till nära 104 000 2002 (SOU 2003:92 s. 24). År 2002 motsvarade detta drygt 11 procent av befolkningen i denna åldersgrupp. Sverige har dessutom pekats ut som ett land som vid en internationell jämförelse har särskilt många inaktiva ungdomar (Ryan 2001).

Kunskapsluckor om unga med svag förankring på arbetsmarknaden

Vår empiriskt grundade kunskap om ungdomars etableringsmönster på och relation till arbetsmarknaden, och särskilt då för den grupp som ofta betecknas som inaktiva, är dock bristfällig. En viktig orsak till detta är begränsningarna hos den statistik som vanligtvis används för att analysera ungdomars arbetsmarknad. Den

viktigaste statistikkällan för att beskriva och analysera arbetsmarknadsrelaterade utfall, det vill säga hur det ser ut på arbetsmarknaden, är de ovan nämnda Arbetskraftsundersökningarna. Dessa är urvalsundersökningar, där ett representativt urval av befolkningen varje månad får svara på frågor som rör deras sysselsättning och arbetsmarknadsdeltagande. Cirka 3 000 ungdomar i åldrarna 16–24 år intervjuas i AKU (SOU 2003:92 s. 25). Även om detta kan synas vara ett relativt stort antal blir osäkerheten stor om man på basis av AKU vill uttala sig om skillnader mellan olika ungdomsgrupper, till exempel mellan unga män och unga kvinnor eller mellan ungdomar födda i Sverige och ungdomar födda utomlands. Ju mer vi vill bryta ned ungdomsgruppen i olika undergrupper, desto mer osäkra blir slutsatserna. Slutsatserna blir dessutom än mer osäkra om vi vill uttala oss om skillnader mellan olika ungdomsgrupper som redan från början innehåller ett litet antal individer, som till exempel gruppen inaktiva ungdomar. Dessutom är AKU främst utformad för att ge en bred överblick över arbetsmarknaden, och då speciellt för frågor som rör sysselsättning och arbetslöshet. Däremot innehåller AKU begränsad information om andra viktiga arbetsmarknadsrelaterade utfall. Som exempel kan nämnas att en stor del av de ungdomar som, på basis av AKU, definierats som inaktiva anger att de vill vara lediga. Vi kan emellertid inte ur arbetsmarknadsstatistiken utläsa skälen till detta. Är det för att de har blivit skrämde av en allt hårdare arbetsmarknad eller för att de systerätter sig med något som inte faller in under de kategorier som används i AKU?

Vi är emellertid inte begränsade till AKU för att analysera hur arbetsmarknaden ser ut för ungdomsgruppen. Olika enkätundersökningar, som till exempel SCB:s *Undersökningen om lev-*

nadsförhållanden (ULF), innehåller frågor som gör det möjligt att till exempel analysera skälen till att ungdomar inte arbetar och dessutom relatera dessa till en mängd olika välfärdsutfall. Men även dessa typer av undersökningar är urvalsundersökningar där vanligtvis bara ett begränsat antal unga intervjuas. I ULF intervjuas årligen ungefär 900 ungdomar i åldrarna 16–23 år. Om vi till exempel är intresserade av skillnader i arbetsmarknadsrelaterade utfall mellan ungdomar födda i Sverige och utomlands, och dessutom är intresserade av skillnader efter vistelsetid i Sverige och kön, blir antalet ungdomar i de olika undergrupperna små och generaliseringar till hela ungdomsgruppen behäftade med stor osäkerhet.

Som ett alternativ till att beskriva och analysera arbetsmarknadsrelaterade utfall för ungdomar har ett antal studier under senare år använt sig av registerbaserad inkomststatistik (se till exempel Hultin 2000; SOU 2003:92; Bergmark och Bäckman 2004; Damsten och Erson 2005). Den statistik som man i allmänhet har använt sig av är den så kallade LOUISE-databasen (en longitudinell databas kring utbildning, inkomst och sysselsättning) som sammanställs av SCB. LOUISE är en totalundersökning där samtliga personer som är 16 år och äldre och som har varit folkbokförda i Sverige under det aktuella året ingår. Detta datamaterial tillåter således mycket detaljerade analyser av olika ungdomsgrupper. Inkomstuppgifterna i LOUISE baseras på de kontrolluppgifter som arbetsgivare är skyldiga att lämna till Skatteverket. Däremot innehåller LOUISE betydligt mindre information om individens sysselsättning. I praktiken har man därför använt inkomstuppgifter för att även beskriva och dra slutsatser om ungdomars situation på arbetsmarknaden. Till exempel används uppgifter om löne-

inkomster och ersättningar från olika försörjningssystem för att bestämma i vilken omfattning olika ungdomsgrupper kan anses ha en svag förankring på arbetsmarknaden. En kritik som har riktats mot denna ansats är att vi faktiskt vet mycket lite om hur dessa ungdomar faktiskt försörjer sig och fyller sin tillvaro (Salonen 2003).

Beräkningarna av hur många ungdomar som ska anses vara inaktiva eller utan känt sysselsättningsalternativ skiljer sig också avsevärt åt beroende på vilken statistik som dessa beräkningar grundar sig på. Som vi redan nämnt var det enligt AKU cirka 105 000 ungdomar i åldrarna 16–24 år som år 2002 inte tillhörde arbetskraften och inte heller studerade eller var värnpliktiga. Enligt registerbaserade inkomstuppgifter var antalet ungdomar år 2001 utan känt sysselsättningsalternativ betydligt lägre, drygt 70 000 (SOU 2003:92).

Syfte och data

Med detta som bakgrund har detta kapitel två huvudsyften. För det första kommer vi att diskutera eventuella svagheter med att använda registerbaserade inkomstuppgifter för att definiera och analysera ungdomar med svag förankring på arbetsmarknaden. Till vår hjälp har vi enkätundersökningen *Ungas möjligheter på arbetsmarknaden* som, i Ungdomsstyrelsens regi, genomfördes av SCB under våren 2005. Denna undersökning hade som ett av sina syften att validera de studier som har använt registerbaserade inkomstuppgifter som metod för att definiera och analysera ungdomar med svag anknytning till arbetsmarknaden. Målpopulationen i denna undersökning definierades på exakt samma sätt som i undersökningen *Unga Utanför* (SOU 2003:92): ungdomar som under två år i rad, i detta fall år 2001 och 2002, haft en

registrerad inkomst från lönearbete, hel- eller deltidstudier, arbetslöshetsförsäkring, föräldraledighet, sjukskrivning, pension eller värnpliktstjänstgöring som ligger under ett basbelopp.¹⁴ Ekonomiskt bistånd i form av socialbidrag eller försörjningsstöd ingår inte i beräkningsunderlaget, vilket innebär att många av dem som betraktas som att de befinner sig utanför arbetsmarknaden får sin försörjning tryggad från socialtjänsten.

I undersökningen Ungas möjligheter på arbetsmarknaden fick ungdomar, som enligt registerbaserade uppgifter alltså kännetecknades av särskilt låga arbetsinkomster, själva ge en bild av sin sysselsättnings- och försörjnings-situation. Vi kan således använda denna undersökning för att validera den registerbaserade ansatsen.

Det andra huvudsyftet med detta kapitel är dels att beskriva hur olika sysselsättnings- och försörjningsmöjligheter förhåller sig till varandra under etableringsfasen för ungdomar som enligt registerbaserade inkomstuppgifter har en svag förankring på arbetsmarknaden, dels att analysera hur olika sysselsättnings- och försörjningsmöjligheter påverkar dessa ungdomars etablering på arbetsmarknaden. I detta sammanhang kommer vi också att beskriva ungdomars erfarenheter av olika åtgärder som har vidtagits för att underlätta deras etablering på arbetsmarknaden. Även här kommer vi att använda oss av vår undersökning Ungas möjligheter på arbetsmarknaden. Med hjälp av denna undersökning kan vi närma oss frågan om vad ungdomar som på basis av registerbaserade inkomstuppgifter ansetts ha en svag förankring på arbetsmarknaden egentligen gör och hur de försörjer sig.

Unga utanför i statistiken

Ett flertal studier har under senare år använt registerbaserade inkomstuppgifter för att analysera olika ungdomsgruppers försörjnings- och sysselsättnings-situation, däribland de ungdomar som ofta benämns som utanför alternativt inaktiva. Hultin (2000) använder longitudinella data från LOUISE för att i en kohortstudie beskriva ungdomars anknytningsgrad till arbetsmarknaden i Sverige under 1990-talet. I denna studie delas ungdomarna in i fyra olika grupper utifrån dels storleken på den disponibla inkomsten, dels var inkomsten kommer ifrån: *utanför* (de helt utan inkomst); *inträdesfas* (ungdomar med disponibel inkomst men utan förvärvsinkomst); *etableringsfas* (förvärvsinkomst i kombination med minst ett annat inkomstslag, till exempel studiebidrag eller arbetslöshetsersättning); och *etablerade* (ungdomar med enbart förvärvsinkomster). Huvudresultaten från denna studie förstärker den bild som andra studier av ungdomars etablering på arbetsmarknaden under 1990-talet har gett, nämligen att etableringsåldern har höjts och att etableringsfasen har förlängts.

Damsten och Erson (2005) använder ett liknande angreppssätt för att kategorisera ungdomar i åldrarna 18, 19 och 24 år i Stockholms stad under ett år, 2002. På grundval av inkomsternas storlek och ursprung, kombinerat med viss information om ungdomarnas sysselsättning, delas ungdomarna in i grupperna *känd sysselsättning*, *delvis okänd sysselsättning* samt *helt okänd sysselsättning*. Författarna finner att dessa grupper skiljer sig åt på vissa centrala punkter. I gruppen *helt okänd sysselsättning* finns det framför allt en överrepresentation av ungdomar med utländsk bakgrund, ungdomar som inte har

varit behöriga till gymnasiet vid utgången av årskurs 9 samt av ungdomar vars föräldrar har en lägre utbildningsnivå.

Olofsson, Stanfors och Östh (2003 s. 18) använder data från LOUISE för att definiera ungdomar som inaktiva om de har en inkomst under ett basbelopp, och "som enbart haft löneinkomster, någon form av arbetslöshetsersättning och/eller socialbidrag". De konstaterar dels att andelen inaktiva unga har fördubblats under 1990-talet, dels att andelen inaktiva unga kvinnor har vuxit mer än motsvarande andel män under samma period, något som de menar delvis kan förklaras av att fler kvinnor uppger att de står utanför arbetsmarknaden därför att de arbetar i hemmet. Vidare finner de att andelen inaktiva är större bland utlandsfödda ungdomar och bland de ungdomar som inte har gjort klart sin gymnasieutbildning.

I Socialstyrelsens *Social Rapport* (2001) används en modell som även den utgår ifrån inkomsternas storlek och var de kommer ifrån, men också dess stabilitet över tid, för att definiera och analysera olika grupper på arbetsmarknaden. I denna rapport används data från LOUISE för att definiera en kärnarbetskraft, som har haft arbetsinkomster över en viss nivå (3.5 basbelopp) under tre på varandra följande år. Resterande individer delas in i ett flertal grupper beroende på inkomsternas storlek och var de kommer ifrån. Även om denna modell används på hela befolkningen i yrkesaktiv ålder drar man också vissa slutsatser om ungdomarnas situation på arbetsmarknaden. Framför allt pekar denna rapport på att kvinnor i åldrarna 25-29 år under 1990-talet har haft betydligt större arbetslöshetsproblem än män i motsvarande åldersgrupp. Dessa problem drabbade framförallt kvinnor som redan hade en instabil anknytning till arbetsmarknaden.

I *Unga utanför* (SOU 2003:92) används, som vi tidigare har nämnt, data från LOUISE för att definiera unga utanför som de ungdomar som under ett alternativt två på varandra följande år hade en inkomst under ett basbelopp från lönearbete, hel- eller deltidstudier, arbetslöshetsförsäkring, föräldraledighet, sjukskrivning, pension eller värnpliktstjänstgöring. Inkomster från ekonomiskt bistånd i form av socialbidrag eller försörjningsstöd ingår inte i beräkningsunderlaget, vilket innebär att många av dem som betraktas som inaktiva eller utanför arbetsmarknaden får sin försörjning tryggad från socialtjänsten. Enligt denna studie har antalet unga som betraktas som utanför mer eller mindre konstant varit runt 70 000 personer under perioden 1990-2001. Denna studie bekräftar också i stort sett den bild som har framkommit i andra studier av att ungdomar födda utom Sverige, och speciellt de med kort vistelsetid i Sverige, samt ungdomar som inte har läst färdigt grundskolan är överrepresenterade i denna grupp. Denna studie indikerar också att etableringen på arbetsmarknaden för denna grupp sällan går via studier, utan i betydligt större omfattning via tillfälliga anställningar eller arbetsmarknadsutbildningar.

Att använda registerbaserade inkomstuppgifter ger mycket goda möjligheter att analysera ungdomars försörjningssituation och inkomster. Framförallt är möjligheterna stora att analysera olika undergrupper av ungdomar och dessutom att följa dem över tid. Det bör också poängteras att de studier som refererats ovan har försett oss med ovärderlig kunskap om ungdomars försörjningssituation. Samtidigt är möjligheterna att beskriva och analysera ungdomarnas sysselsättningsituation utifrån registerbaserade inkomstuppgifter begränsade. I praktiken har man därför i dessa studier defi-

nierat ungdomars sysselsättning utifrån storleken på deras inkomster samt var dessa inkomster kommer ifrån. Om en person till exempel har haft en relativt hög löneinkomst under året, och inga inkomster från socialbidrag eller arbetslöshetsersättning, har denna person definierats som att han eller hon har en stabil anknytning till arbetsmarknaden. På samma sätt har avsaknaden av löneinkomster använts för att definiera ungdomar med en svag förankring på arbetsmarknaden. Men när det gäller att analysera ungdomsgruppen är denna ansats emellertid förknippad med vissa brister. Denna grupp innehåller i större omfattning än andra åldersgrupper flera samtidiga positioner på och utanför arbetsmarknaden. Det är också en grupp som i större omfattning än andra åldersgrupper växlar mellan olika positioner på och utanför arbetsmarknaden (Bergmark och Bäckman 2004). Samtidigt har vi en arbetsmarknad och ett socialförsäkrings- och trygghetssystem som till stora delar är uppbyggt på en normal etableringsordning från utbildning till arbete, bostad och familj.

En relevant fråga i detta sammanhang är om ungdomars löneinkomster och de inkomster individen får från olika trygghetssystem på ett korrekt sätt speglar ungdomars faktiska sysselsättningssituation och aktiviteter. Låt oss ta tre konkreta exempel som i detta sammanhang visar de potentiella svårigheterna med att utgå från registerbaserade data (för en översikt och diskussion av dessa problem, se också SOU 2003:92). För det första visar det sig att nära 40 procent av de ungdomar som kategoriseras som inaktiva på basis av AKU vistas utomlands, och att nära hälften av dessa uppgav att de arbetade utomlands (SCB 2003g). Dessa ungdomar kom-

mer med stor sannolikhet att klassas som inaktiva, även utifrån registerbaserade inkomstuppgifter, eftersom de inte har någon förvärvsinkomst i Sverige. Men innan vi har mer information om vad dessa ungdomar gör under sin utlandsvistelse, till exempel vilken form av arbete de utförde och i vilken omfattning, är det tveksamt om vi utan vidare kan säga att dessa ungdomar är inaktiva. Det har också visat sig att arbetsgivare i hög grad värderar den erfarenhet som utlandsvistelser ger (Högskoleverket 1999), vilket innebär att arbete utomlands kan vara ett mycket viktigt steg mot en etablering även på den svenska arbetsmarknaden. Även resultaten i föreliggande studie pekar på att en relativt stor andel av de ungdomar som på basis av registerbaserade inkomstuppgifter definieras som inaktiva har arbetat utomlands, och att detta för de flesta verkar ha varit positivt för deras fortsatta etableringsprocess på arbetsmarknaden.

I studier som använder sig av registerbaserade inkomster för att definiera och analysera ungdomar med en svag förankring på arbetsmarknaden finns ingen annan möjlighet att definiera studenter än att se om ungdomarna har någon studieinkomst eller inte. I vår undersökning visar det sig att bara knappt 50 procent av de ungdomar som angav studier på universitet eller en högskola som sin huvudsakliga sysselsättning också angav att de hade en studieinkomst. Resterande ungdomar uppgav att de finansierade sina studier på andra sätt, till exempel med hjälp av föräldrar (drygt 26 procent) eller genom att använda eget kapital (drygt 13 procent). Om vi även räknar med dem som uppgav att de studerade på grundskole- eller gymnasienivå eller inom någon form av yrkes-

utbildning var det bara en tredjedel som hade någon form av studieinkomst. Detta är ytterligare ett exempel på svårigheterna med att definiera ungdomars sysselsättningssituation på basis av deras registrerade inkomster.

Slutligen kan vi som hypotetiskt exempel ta en arbetslös ung man eller kvinna som inte är kvalificerad för någon form av arbetslöshetsersättning, som finner socialbidrag stigmatiserande och som därför försörjs av sina föräldrar eller sin sambo. Låt oss också anta att denna person saknar förtroende för arbetsförmedlingens förmåga att hjälpa honom eller henne att hitta ett arbete och istället söker arbete via andra, både formella och informella, kanaler och kontakter. En sådan ung människa har förvisso en svag förankring både på arbetsmarknaden och i de sociala trygghetssystemen, men frågan är om inaktiv är en rättvisande beskrivning av denna person. Dessutom kan många av reglerna för att delta i studier och olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder upplevas som krångliga och svåra att förstå av ungdomar (SOU 2003:92 s. 81). Detta kan vara ytterligare ett skäl till att ungdomar väljer att söka arbete på egen hand, utan att kontakta olika myndigheter för att trygga sin försörjning eller för att få tillgång till arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

En generell svaghet med att använda registerbaserade inkomstuppgifter för att definiera och analysera unga med en svag förankring på arbetsmarknaden kan således sägas vara att dessa ungdomar blir en form av restkategori som vi har begränsad kunskap om (Salonen 2003; Franzén och Kassman 2006a). Vi vet väldigt lite om vad de egentligen gör, och förutom att de enligt registerbaserade uppgifter har låga inkomster från lönearbete och olika trygghets-

system vet vi också väldigt lite om hur de faktiskt försörjer sig. I följande avsnitt kommer vi att använda undersökningen Ungdomars möjligheter på arbetsmarknaden för att göra en mer teknisk validering av den registerbaserade ansatsen, i meningen att vi kommer att jämföra hur väl ungdomars egna uppgifter om storleken på deras inkomster stämmer överens med de registrerade inkomstuppgifterna. I nästa avsnitt kommer vi att försöka ge en bredare beskrivning av hur denna grupp försörjde sig och vilka aktiviteter som fyllde deras tillvaro.

Unga utanför – en validering

Som nämnts var urvalsramen för vår undersökning exakt samma som i undersökningen Unga utanför (SOU 2003:92): ungdomar som år 2002 var mellan 20 och 24 år och som under 2001 och 2002 haft en registrerad inkomst från lönearbete, hel- eller deltidstudier, arbetslöshetsförsäkring, föräldraledighet, sjukskrivning, pension eller värnpliktstjänstgöring, som ligger under ett basbelopp. Antalet ungdomar som uppfyllde dessa kriterier i LOUISE-databasen var 17 095 personer år 2001. Ur denna population drogs ett urval av 600 ungdomar. Dessa ungdomar fick först ett informationsbrev om undersökningens syfte. Kort därefter genomfördes telefonintervjuer under perioden februari till april 2005 där ungdomarna ombads att svara på frågor om sin sysselsättning och försörjning under åren 2002, 2003 och 2004 samt vid det tillfälle som intervjun ägde rum. Dessutom ställdes frågor om bland annat dessa ungdomars myndighetskontakter som kommer att användas i senare avsnitt av detta kapitel.

Tabell 3.1 Beskrivande statistik. Procent

	Urval	Riket	Bortfall	Övertäckning
Män	49,5	–	46,3	8,4
Kvinnor	50,5	–	35,1	15,7
23–24 år (2002)	37,0	–	37,2	7,1
25–27 år (2002)	63,0	–	43,3	14,1
Mindre än grundskola	6,4	–	53,1	20,6
Grundskola	37,3	13,0	48,8	3,6
Gymnasium	41,8	49,6	30,3	15,4
Eftergymnasial utbildning (Enbart utländsk utbildning)	14,5 (14,5)	37,4 –	– –	– –
Födda Sverige	65,0	85,0	37,7	8,5
Ej födda i Sverige	35,0	15,0	46,8	16,7
varav med vistelsetid i Sverige < 5 år	15,8	–	42,4	21,3

I tabell 3.1 redovisas hur fördelningen av respondenterna i urvalet ser ut med avseende på kön, ålder, utbildning och födelseland samt bortfall och övertäckning i de olika grupperna.

Som vi kan se i tabell 3.1 utmärks urvalet i undersökningen av att det innehåller en större andel ungdomar med grundskola som högsta utbildning och en mindre andel med gymnasial och framför allt eftergymnasial utbildning i förhållande till ungdomsgruppen i stort. Vi kan också se att ungdomar födda utanför Sverige är överrepresenterade. Det totala bortfallet är 36 procent (218 stycken av 600). Med tanke på populationens sammansättning och i förhållande till liknande undersökningar får detta anses som en tillfredsställande svarsfrekvens. Andelen som vägrade att delta i undersökningen var endast 19 stycken, eller drygt 3 procent. Totalt var det 189 stycken i urvalet som det inte gick att nå, nära hälften av dessa på grund av att de saknade telefonnummer, cirka

en femtedel för att de inte kunde nås trots att de hade ett telefonnummer, drygt en tiondel sades av anhöriga vara tillfälligt bortresta, och resterande ungdomar fick aldrig det informationsbrev som skickades ut före telefonintervjuerna på grund av att de saknade en giltig adress.

Bortfallet är särskilt stort för män, ungdomar med högst grundskola som utbildning samt för ungdomar som inte är födda i Sverige. Att bortfallet är särskilt stort för ungdomar med låg utbildning och för dem som inte är födda i Sverige ligger i linje med andra liknande undersökningar. Det verkar rimligt att anta att många av de ungdomar som man inte kunde få tag på utmärks av en särskilt svag anknytning till arbetsmarknaden. De är troligtvis också ur andra hänseenden en välfärdspolitiskt utsatt grupp. Tyvärr tillåter inte datamaterialet analyser av hur bortfallet mer konkret kan tänkas påverka de resultat som presenteras i detta kapitel. Bortfallet i de olika ungdomsgrupperna bör dock

hållas i åtanke vid tolkningen av resultaten, och vi kommer att återkomma till detta i den avslutande diskussionen.

Den sammanlagda övertäckningen är 71 personer eller nära 12 procent, och avser de personer som inte tillhör målpopulationen på grund av de till exempel har avlidit, emigrerat eller vistas utomlands under en lång period. Denna andel får anses som relativt stor och ger en indikation om att detta är en svår grupp att definiera. Bruttourvalet korrigerat för övertäckning och bortfall innebär att 311 ungdomar, eller 58,8 procent av nettourvalet, till slut svarade på telefonintervjuerna, som genomfördes av Statistiska centralbyrån.

Trots att definitionen av målpopulationen innebar att inga respondenter skulle ha en inkomst överstigande ett basbelopp 2002, var det hela 204 ungdomar (drygt 70 procent av dem som svarat på denna fråga) som angav att de haft en inkomst över denna nivå detta år. Av dem angav 133 stycken att de tjänat mellan ett basbelopp och 100 000 kronor, medan 71 ungdomar angav att de hade haft en inkomst på över 100 000 kronor, det vill säga en inkomst motsvarande nära tre gånger basbeloppets storlek år 2002. Vanligast var det att ungdomar med gymnasial utbildning angav att de tjänade över ett basbelopp, medan det var relativt sett mindre vanligt att ungdomar med eftergymnasial utbildning eller högst grundskola svarade detta. Det var också vanligare att ungdomar födda i Sverige angav att de hade en inkomst över ett basbelopp i förhållande till ungdomar födda utomlands, även om denna skillnad inte var särskilt stor.¹⁵ Skillnaderna mellan män och kvinnor var relativt små, likaså de regionala skillnaderna.¹⁶

En viktig förklaring till att en så stor andel av respondenterna angett att de har haft en in-

komst över ett basbelopp är att de vid intervju-tillfället i februari 2005 ombads att även inkludera bidragsinkomster när de tillfrågades om sin inkomst för år 2002. Eftersom inkomster från ekonomiskt bistånd i form av socialbidrag eller försörjningsstöd inte ingick i beräkningsunderlaget när definitionen av låga inkomster gjordes, är det inte förvånande att ungdomar som helt eller delvis har fått sin inkomst från socialbidrag eller försörjningsstöd angivit att de hade en inkomst över ett basbelopp vid tiden för intervjuerna. Av de 133 ungdomar som angav att de hade en inkomst på mellan 37 900 och 100 000 kronor år 2002 angav 42 personer socialbidrag som sin enda inkomstkälla, 18 stycken angav socialbidrag kombinerat med annan försörjning som inkomstkälla och 6 ungdomar angav aktivitetsstöd som inkomstkälla. Ytterligare 12 stycken ungdomar hade inkomster från källor som inte syns i de kontrolluppgifter som de registrerade inkomstuppgifterna baseras på, vilket kan förklara att de uppgav en inkomst på över ett basbelopp 2002. Nio personer angav hjälp från vänner och bekanta eller föräldrar, antingen enbart eller i kombination med arbetsinkomst, två stycken levde på eget kapital och en person levde på skadestånd från en olycksfallsförsäkring.

För att förklara det faktum att en så stor andel av dessa ungdomar på våren 2005 angav att de hade en inkomst över ett basbelopp år 2002, trots att de enligt urvalskriterierna inte borde ha haft det, måste vi också ta hänsyn till så kallade minneseffekter. Med detta menas helt enkelt att de ungdomar som tillfrågats inte riktigt kommer ihåg storleken på sin inkomst tre år tillbaka i tiden. Dessutom innebär frågans utformning att vi inte vet i vilken utsträckning de ungdomar som uppgav att de hade en inkomst över ett basbelopp menar att de hade en inkomst

som var knappt eller betydligt över ett basbelopp. Ungdomarna fick vid telefonintervjuerna svara på om de under året hade tjänat under 37 900 kronor (det vill säga under ett basbelopp), mellan 37 900 kronor och 100 000 kronor, och därefter i intervaller om 50 000 kronor (sammanslagt 6 kategorier). Detta innebär att vi inte vet i vilken utsträckning de ungdomar som har angett att de tjänat mellan 37 900 kronor och 100 000 kronor tjänat 38 000 kronor eller 99 900 kronor.

På grund av frågornas utformning och den eventuella förekomsten av minneseffekter kan det vara mer fruktbart att vi koncentrerar oss på de ungdomar som har angett att de tjänat betydligt över ett basbelopp, här definierat som över 100 000 kronor. Risker får anses mindre att storleken på denna andel påverkats av såväl minneseffekter som frågekonstruktion. Det var 71 ungdomar som angav att de 2002 hade en inkomst på minst 100 000 kronor. Tabell 3.2 redovisar anställnings- och försörjningsformer för denna grupp.

De som har angett *annan sysselsättning* som sysselsättning har också haft möjlighet, i form av ett öppet svarsalternativ, att ange vad denna

sysselsättning har bestått av. Alla dessa 29 ungdomar, varav 23 stycken är kvinnor, har i detta öppna svarsalternativ angett att de arbetat utomlands. De vanligaste länderna dessa ungdomar arbetat i (alla har dock inte uppgett var de arbetat) är Storbritannien, 12 stycken och Norge, 5 stycken. En stor andel, närmare 41 procent, av de ungdomar som har angett att de tjänat över 100 000 kronor år 2002 har således arbetat utomlands. Om anställningen och utlandsvistelsen varat i minst sex månader och om arbetsinkomsten beskattas i arbetslandet kan man bli befriad från att betala skatt i Sverige (Skatteverket 2005b).¹⁷ Dessa ungdomar kommer att ingå i målpopulationen då de fortfarande är folkbokförda i Sverige och eftersom de har vistats större delen av året utomlands kommer de att ha en arbetsinkomst under ett basbelopp enligt Skatteverket (och LOUISE), trots att deras faktiska arbetsinkomst kan vara betydligt högre.

Genom att i SOU 2003:92 definiera unga utanför som att de skulle ha under ett basbelopp i inkomst under två år i rad, försökte man reducera problemet med att ungdomar som är ute och reser, tar ett sabbatsår från studierna eller

Tabell 3.2 Sysselsättning och försörjning för de ungdomar som angav att de tjänade över 100 000 kronor år 2002

Sysselsättning	Antal	Försörjning	Antal
Fast anställning	17	Lön	56
Tillfällig anställning	5	Lön + annan inkomst	9
Egen företagare	7	Övrigt	6
Annan sysselsättning	29		
Tillfällig anställning + annan sysselsättning	8		
Övrigt	6		
Summa	71		71

lever på föräldrarna inkluderas i denna grupp, med argumentet att sådana aktiviteter sällan sker två år i rad. Tyvärr tillfrågades inte ungdomarna i undersökningen Ungdomars möjligheter på arbetsmarknaden om vilken sysselsättning och inkomst de hade 2001. Vi kan därför inte svara på i vilken utsträckning ungdomar som är ute och reser exkluderas från gruppen utanför genom att definiera denna grupp som att ungdomarna ska ha låga inkomster två år i rad. Det vi vet med säkerhet är emellertid att bland dem som definierades som utanför två år i rad var det en relativt hög andel som reste och jobbade utomlands det andra av dessa år, 2002. Endast en person, bland alla dessa 311 ungdomar, uppgav i de öppna svarsalternativen att han eller hon velat vara ledig. Detta står i skarp kontrast till de uppgifter som finns i AKU och som anger att drygt 7 procent, av ungdomar i åldrarna 20–24 år och som inte tillhör arbetskraften, säger att skälet till detta är att de vill vara lediga (Ds 2002:30 s. 61).

Om vi exkluderar de ungdomar som har arbetat utomlands återstår 42 ungdomar som angett att de har haft en inkomst på över 100 000 kronor år 2002, trots att de alltså enligt urvalskriterierna borde ha haft en inkomst under 37 900 kronor detta år. Av dessa angav 13 ungdomar inkomster som inte registreras i inkomststatistiken eller som respondenterna ombads inkludera när de skulle uppskatta sin inkomst: Sju personer uppgav lön plus bidrag som försörjning, två angav enbart bidrag (socialbidrag och aktivitetsstöd), och övriga angav "kriminalitet", "pengar från föräldrar", "levde på ärvda pengar" och en person angav lön plus pengar från sambo. För dessa 13 personer finns det således rimliga förklaringar till varför de återfinns i urvalet med registrerade inkomster under ett basbelopp.

Detta innebär att det återstår 29 ungdomar, eller nära 10 procent av dem som svarade på telefonintervjuerna, som uppgett att deras enda inkomstkälla var lön och att de tjänat över 100 000 kronor år 2002, av dessa var det 14 ungdomar som angav att de tjänade över 150 000 kronor år 2002. Av de 29 ungdomarna var 17 fast anställda, 5 tillfälligt anställda och 7 egna företagare. För dessa 29 personer, och i än högre grad för gruppen på 14 personer, är det svårt att tro att minneseffekter eller det faktum att de ombads inkludera även bidrag när de uppskattade sin inkomst skulle vara förklaringen till att de uppger så pass höga inkomster för år 2002 vid telefonintervjuerna. Mot argumentet att bidrag skulle vara en del av förklaringen till dessa ungdomars i sammanhanget höga inkomster talar också att ingen av dessa har uppgivit bidrag som inkomstkälla, trots att de har kunnat uppge upp till tre olika inkomstkällor vid telefonintervjuerna.

En annan möjlig förklaring till dessa ungdomars relativt sett höga inkomster är att de arbetat svart, och att det är denna svarta inkomst som de har angett vid telefonintervjuerna. Respondenterna har dock haft möjlighet att ange "arbetar svart" som ett av de fasta svarsalternativen när de tillfrågades om sin sysselsättning år 2002. Totalt sett är det emellertid bara 3 ungdomar som säger sig ha arbetat svart i någon form under 2002 (se tabell 3.3). Inte någon av de ungdomar som angav att de tjänade över 100 000 kronor 2002 har angett att de har arbetat svart.

Enligt enkätundersökningar utförda av Skatteverket (2004b) säger 11 procent av ungdomar i åldrarna 18–24 år att de har arbetat svart under år 2000, vilket skulle motsvara ungefär 30 personer i det aktuella urvalet. Mot denna bak-

grund förefaller således andelen som arbetat svart vara underrapporterad i undersökningen Ungas möjligheter på arbetsmarknaden. Men i undersökningen tillfrågades ungdomarna också om de under perioden 2002 till 2005 någon gång arbetat svart. Nära 24 procent av ungdomarna svarade att de hade gjort det, huvuddelen (drygt 15 procent) svarade i liten utsträckning och bara drygt 2 procent svarade i stor utsträckning (resterande knappt 6 procent svarade i viss utsträckning). Mot denna bakgrund verkar andelen som arbetat svart inte vara underrapporterad i denna undersökning. Av de 29 ungdomar som uppgett att deras enda inkomstkälla var lön och att de tjänat över 100 000 kronor år 2002 är det bara 9 stycken som säger att de arbetat svart under perioden 2002 till 2005, och 6 av dessa säger sig ha gjort detta bara i liten utsträckning. Att ungdomarna inte skulle ha angett att de arbetat svart om de faktiskt gjort det talar det faktum att de ungdomar som ingått i undersökningen inte har verkat motvilliga att ange andra sysselsättningar som kan anses som socialt "icke önskvärda", som till exempel kriminalitet eller drogmissbruk. Även dessa beteenden kan naturligtvis vara underrapporterade vid telefonintervjuerna. Det verkar emellertid inte rimligt att en person som år 2002 arbetade svart inte ville ange detta, men var villig att säga att han levde på kriminalitet två år senare.

Sammanfattningsvis reser analyserna i detta avsnitt vissa frågetecken om tillförlitligheten i att definiera unga utanför på basis av registrerade inkomster. För det första finns det inkomster som inte syns i den registerbaserade statistiken. Dessa inkomster är till exempel transfereeringar inom familjen och arbetsinkomster från arbete utomlands. Att dessa inkomster inte syns i den registerbaserade statistiken är inte ett problem specifikt för ungdomsgruppen. Däremot

verkar det rimligt att anta att dessa typer av inkomstkällor är mer vanliga i ungdomsgruppen. För det andra visar analyserna i detta avsnitt att det finns en icke obetydlig avvikelse mellan de registrerade inkomsterna och storleken på de inkomster som ungdomarna själva uppger. Även om det kan finnas naturliga förklaringar till detta, som till exempel förekomsten av minneseffekter eller att ungdomarna har arbetat svart, är avvikelserna av en sådan omfattning att de bör motivera ytterligare analyser och fortsatt metodutveckling.

Unga utanför – hur inaktiva är de?

Vi har i föregående avsnitt sett att det potentiellt finns vissa problem av mer teknisk natur med att utifrån enbart registrerade inkomstuppgifter definiera ungdomsgrupper med låga inkomster. Men som vi tidigare har noterat finns det också en annan form av kritik mot denna ansats, nämligen att inkomstuppgifter säger mycket lite om vad ungdomar faktiskt gör. I detta avsnitt kommer vi att använda de frågor som ställdes till ungdomarna i vår undersökning Ungdomars möjligheter på arbetsmarknaden för att ge en bild av deras sysselsättning och försörjning under två år, 2002 och 2004.

Två specifika kännetecken för ungdomars anknytning till arbetsmarknaden gör det särskilt svårt att kategorisera denna grupp på samma sätt som den övriga befolkningen (Bergmark och Bäckman 2004). För det första tyder mycket på att ungdomar är en särskilt rörlig grupp, i meningen att de mer än andra grupper rör sig mellan olika positioner på eller utanför arbetsmarknaden. För det andra är ungdomar ofta, och troligtvis i högre grad än äldre åldersgrupper, involverade i flera aktiviteter samtidigt. Båda dessa aspekter är svåra att fånga med hjälp

av AKU eller registerbaserad inkomststatistik som LOUISE. Det är välkänt att AKU undervärderar andelen ungdomar som kombinerar studier med arbete, antingen i form av deltidsarbete under kvällar och helger eller också i form av heltidsarbete under ferier (OECD 1999). Eftersom statistiken i AKU utgör årsmedeltal av situationen under en viss mätvecka, är det också svårt att med hjälp av denna statistik säga något om hur långvariga olika sysselsättnings-situationer är. När man använder registerbase-rade inkomstuppgifter för att klassificera ungdomar som inaktiva eller utanför arbetsmarknaden baseras denna kategorisering på medelvärdet under ett helt år. Det finns således utrymme för ungdomar med låga registrerade inkomster att till exempel jobba under delar av året. Även om denna anställning är kortvarig, kan det vara rimligt att anta att situationen och framtida möjligheter på arbetsmarknaden för denna person kan se annorlunda ut än för en ung människa som står helt utanför arbetsmarknaden.

Att ungdomar rör sig mellan olika positioner på och utanför arbetsmarknaden samt innehar flera olika positioner samtidigt i större omfattning än andra åldersgrupper, menar många är en situation som kännetecknar själva övergångsfasen. Med detta synsätt skulle det vara ett misstag att karakterisera övergången som en enstaka händelse, som en övergång från studier på heltid till stabil anställning (Wolbers 2003). Snarare är det mycket svårt att avgöra när övergångsfasen börjar och när den slutar. Ofta kännetecknas denna fas av en gradvis övergång från studier till arbete då ungdomar dels kombinerar studier med arbete, dels pendlar mellan olika positioner på och utanför arbetsmarknaden. Det kan också argumenteras för att dessa kännetecken på övergångsfasen har

accentuerats ytterligare under senare år, då gränserna mellan olika samhällsliga institutioner, som till exempel mellan utbildningsväsendet, arbetsmarknaden och familjen har luckrats upp ytterligare (Schmidt och Gazier 2002). Enligt detta synsätt kommer alla individer, unga som gamla, att i allt större utsträckning vara involverade i olika former av övergångar mellan till exempel utbildning och arbete. Ett möjligt tecken på detta är den centrala plats som "livslångt lärande" har fått i den så kallade Lissabonstrategin (Utbildnings- och kulturdepartementet 2005).

I de intervjuer som genomfördes med ungdomarna i undersökningen Ungdomars möjligheter på arbetsmarknaden ombads dessa att svara på frågor om sin huvudsakliga sysselsättning och försörjning under 2002, 2003 och 2004 samt vid det tillfälle som intervjun ägde rum. Respondenterna fick möjlighet att ange upp till tre olika alternativ av ett antal förutbestämda svarsalternativ. Ungdomarna fick också möjlighet att i form av ett öppet svarsalternativ ange sådan sysselsättning eller försörjning som inte passade in i de förutbestämda svarsalternativen. Vi har dock inte frågat om ungdomarna, i de fall de har uppgett flera sysselsättningsaktiviteter (eller försörjningskällor), har gjort dessa aktiviteter samtidigt eller efter varandra. Vi vet inte heller hur länge de olika aktiviteterna varade. Även om det på grund av detta inte går att konstruera några precisa sysselsättningsbiografier för dessa ungdomar, kan frågorna ändå användas för att ge en bild av hur ungdomarna fyllde sin tillvaro.

Den övergripande bilden av dessa ungdomars såväl sysselsättnings- som försörjningssituation är att den är mycket heterogen, i betydelsen att de kombinerar olika sysselsättningar och försörjningsformer på ett mycket stort antal sätt.

Låt oss anta att till exempel socialbidragstagande under ett helt år utgör en försörjningsform och socialbidragstagande under en del av året och ekonomisk hjälp från föräldrar under andra delar av året utgör en annan försörjningsform, och på samma sätt att arbete under ett helt år utgör en sysselsättningsform och arbete under en del av året kombinerat med arbetslöshet under andra delar av året en annan sysselsättningsform. Om vi på detta sätt kombinerar de faktiskt existerande sysselsättningsformerna med de faktiskt existerande försörjningsformerna som dessa ungdomar använt sig av finner vi 74 olika kombinationer år 2002 och 84 olika kombinationer två år senare.

Ett exempel på den stora variation som denna ungdomsgrupp uppvisar i att kombinera olika sysselsättningar med olika försörjningsformer är att 54 ungdomar angav studier som huvudsaklig sysselsättning under 2002 (se tabell 3.3). Dessa ungdomar angav 14 olika former eller kombinationer av försörjningsformer. Den vanligaste försörjningsformen är ekonomisk hjälp från föräldrar eller andra släktingar (14 personer), följt av studiemedel (13 personer), socialbidrag (10 personer), och ekonomisk hjälp från sambo (6 personer). Resterande ungdomar angav kombinationer av dessa försörjningssätt eller andra försörjningssätt som till exempel att de levde av eget kapital (3 personer) eller att arbetsgivaren betalade deras utbildning. Ett annat exempel på denna heterogenitet är att 52 ungdomar angav arbetslöshet som sin huvudsakliga sysselsättning under 2002 (se tabell 3.3). Även dessa 52 ungdomar angav 14 olika former eller kombinationer av försörjningssätt. Den vanligaste försörjningsformen var socialbidrag (29 personer), följt av ekonomisk hjälp från föräldrar (9 ungdomar). Resterande 12 olika försörjningsformer, eller

kombinationerna av olika försörjningsformer, innehåller ingen mer än 3 stycken ungdomar och varierar från att ha lånat pengar från vänner till att kombinera hjälp från en av föräldrarna med att leva på ärvda pengar.

Denna stora heterogenitet gör det mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att på ett enkelt sätt redovisa hur dessa ungdomar kombinerar olika sysselsättningar med olika försörjningsformer. I nästa avsnitt kommer vi att försöka reducera denna heterogenitet till ett antal "typiska" grupper baserat på anknytningsgrad till arbetsmarknaden, för att i detta avsnitt koncentrera oss på att redovisa dessa ungdomars sysselsättningar och försörjningsformer var för sig.

I tabell 3.3 och 3.4 har vi sammanfattat hur dessa ungdomar fördelar sig utifrån deras sysselsättning och försörjning under 2002 och 2004. Dessa tabeller innehåller två typer av information, dels antalet ungdomar som bara har uppgett en sysselsättning eller försörjningsform under året, dels antalet episoder inom varje sysselsättnings- och försörjningskategori. Om en person uppgett att hon eller han under året dels har varit arbetslös, dels tillfälligt anställd, kommer dessa episoder att återfinnas under kategorierna arbetslös respektive tillfällig anställning. Som tidigare nämnts vet vi inte, i de fall individerna uppgett fler sysselsättningar, huruvida dessa har kommit efter varandra i tiden, eller om de varit samtidiga sysselsättningar. Det bör också poängteras att vi på grund av frågornas utformning troligtvis underskattar antalet episoder. En individ som under ett år först hade en tillfällig anställning, sedan var arbetslös för att sedan återigen vara tillfälligt anställd kommer bara att registreras för en episod av tillfällig anställning.

Tabell 3.3 pekar på att någon form av arbetsmarknadsanknytning är relativt vanlig för denna grupp av ungdomar. Ett antal fakta som inte kan läsas ur denna tabell förstärker denna bild ytterligare. År 2002 var det drygt 32 procent av ungdomarna som angav att de någon gång under året hade varit fast eller tillfälligt anställda eller varit egna företagare. Ytterligare drygt 20 procent av ungdomarna angav studier eller en arbetsmarknadsåtgärd som sin enda sysselsättning detta år. Om vi i likhet med AKU anser att personer som studerar eller befinner sig i arbetsmarknadsåtgärd inte ingår i arbetskraften och därför exkluderar dessa ungdomar från urvalet, finner vi att nära 42 procent av ungdomarna har varit sysselsatta under året. Exkluderar vi även de ungdomar som vistats utomlands stiger denna andel till drygt 47 procent. Slutligen, om vi räknar alla ungdomar

som arbetat i Sverige eller utomlands, antingen som fast eller tillfälligt anställda eller som egna företagare, och från urvalet exkluderar de ungdomar som har angett antingen studier eller arbetsmarknadsåtgärd som sin enda sysselsättning, är det nära 54 procent av ungdomarna i undersökningen som har någon form av arbetslivserfarenhet.

Tabell 3.3 visar också att arbetslöshetsproblemen är omfattande i denna grupp. Andelen ungdomar som angav arbetslöshet som sin enda sysselsättning under året var cirka 17 procent 2002, en andel som har sjunkit till ungefär 9 procent två år senare. Men tittar vi på antalet arbetslöshetsepisoder är minskningen inte lika kraftig. År 2002 var andelen arbetslöshetsepisoder drygt 20 procent av det totala antalet episoder, en andel som två år senare hade sjunkit till drygt 16 procent. Andelen individer som

Tabell 3.3 Huvudsaklig sysselsättning samt sysselsättningsepisoder 2002 och 2004

	Antal personer med bara en sysselsättning under året		Antalet episoder inom varje sysselsättningskategori	
	2002	2004	2002	2004
Studier	54	52	78	87
Arbetslös	52	29	75	65
Tillfälligt anställd	34	36	63	78
Arbetade utomlands	28	6	28	6
Fast anställd	24	39	25	54
Arbetsmarknadsåtgärd	15	14	32	28
Egen företagare	12	13	15	14
Vistades utomlands	8	5	8	5
Långtidssjukskriven	7	11	7	18
Föräldraledig	4	14	4	19
Arbetade svart	1	3	3	3
Pensionär	1	1	1	1
Övrigt	16	9	22	15
Summa	256	232	365	393
N	311	311		

säger sig ha varit arbetslösa under hela året sjönk således betydligt mer än andelen arbetslöshetsepisoder. Att både antalet ungdomar som angav arbetslöshet som enda sysselsättning och antalet arbetslöshetsepisoder sjönk mellan 2002 och 2004 pekar på att arbetslöshetsproblemen kan ha minskat i denna grupp, även om denna slutsats får omges av vissa reservationer eftersom vi har begränsad information om arbetslöshetsperiodernas längd. Vi kan också notera att även om andelen ungdomar som angav att fast anställning var deras enda sysselsättning ökade, från nära 8 till drygt 12 procent mellan 2002 och 2004, ökade antalet episoder som involverade fast anställning ännu mer. Vidare minskade antalet ungdomar som hade varit utomlands, och speciellt de som arbetat utomlands, kraftigt mellan 2002 och 2004.

Sammantaget minskade antalet personer som bara angav en sysselsättning under året från 256 till 232 personer mellan 2002 och 2004, medan det sammanlagda antalet sysselsättningsepisoder ökade från 365 till 393 stycken. För vissa

av sysselsättningskategorierna är denna skillnad särskilt markant – medan antalet ungdomar som var tillfälligt anställda eller studerande var mer eller mindre konstant mellan 2002 och 2004, ökade antalet episoder som involverade dessa aktiviteter med 24 respektive 12 procent. Två delvis olika bilder av dessa ungdomars sysselsättnings- och försörjningssituation tonar således fram beroende på om vi tittar på antalet personer med bara en sysselsättning under året eller på antalet episoder inom varje sysselsättningskategori.

Även dessa ungdomars svar på hur de har försörjt sig pekar på att någon form av arbetsmarknadsanknytning är relativt vanlig i denna grupp (tabell 3.4). Drygt 31 procent av ungdomarna angav lön som sin enda försörjningskälla år 2002, en andel som var relativt konstant även två år senare. Samtidigt utgjorde löneinkomst 34 respektive 37 procent av det totala antalet försörjningsepisoder dessa båda år.

Samtidigt som en relativt stor andel av dessa ungdomar får sin försörjning via lön, pekar

Tabell 3.4 Huvudsaklig försörjning samt försörjningsepisoder 2002 och 2004

	Antal personer med bara en försörjningsform under året		Antalet episoder inom varje försörjningsform	
	2002	2004	2002	2004
Lön	97	99	129	148
Socialbidrag	57	34	81	58
Hjälp från föräldrar	27	21	38	25
Annan försörjning	25	29	49	53
Hjälp från make/sambo	21	10	28	23
Studiemedel	19	31	35	66
Aktivitetsstöd	10	11	15	15
A-kassa	1	5	7	10
Summa	257	240	382	398
N	311	311		

dess siffror också mot att många ungdomar i denna grupp har en marginaliserad position såväl på arbetsmarknaden som inom trygghets-systemen. Drygt 18 procent av dessa ungdomar angav socialbidrag som sin enda försörjningskälla 2002, en siffra som sjönk till 11 procent 2004. Relativt sett var minskningen i andelen episoder som involverade socialbidrag blygsammare, från 21 procent 2002 till 15 procent 2004. Även hjälp från föräldrar och från make eller sambo var en mycket vanlig försörjningsform för dessa ungdomar. Slår vi ihop de sistnämnda kategorierna var det var det drygt 15 procent av alla ungdomar som uppgav detta som sin enda försörjningsform 2002, en andel som hade sjunkit till cirka 10 procent två år senare. Denna typ av försörjningsepisoder var ungefär 17 procent av det totala antalet försörjningsepisoder 2002, en siffra som 2004 sjunkit till drygt 12 procent.

Som vi redan har nämnt argumenterade man i SOU 2003:92 för att genom att definiera unga utanför som att de skulle ha låga inkomster två år i rad, så reduceras problemet med att ungdomar som lever på föräldrarna inkluderas i denna grupp eftersom ungdomar sällan är beroende av denna försörjningsform två år i rad. Resultaten här reser vissa frågetecken kring detta antagande. Av de totalt 48 ungdomar som angav att deras huvudsakliga försörjningsform 2002 var ekonomisk hjälp från föräldrar eller sambo, angav nära hälften av dessa (23 personer) samma försörjningsform även två år senare. Det var också exakt hälften av de 66 ungdomar som angav att de fick någon form av ekonomisk hjälp av föräldrar eller sambo (delar av året eller i kombination med andra försörjningskällor) år 2002 som angav detta även två år senare.

Resultaten i detta avsnitt pekar således på att många av de ungdomar som enligt registerbaserad inkomststatistik definieras som inaktiva eller utanför arbetsmarknaden har någon form av erfarenhet av, och därför i varierande grad även anknytning till, arbetsmarknaden. Men analysen visar också att ungdomarna i stor, och tydligen i ökande omfattning, innehar flera positioner på och utanför arbetsmarknaden under ett år. Eftersom vi följer samma grupp ungdomar över tid kan denna utveckling inte förklaras av att gruppen ändrat sammansättning och att yngre respondenter, som är involverade i fler aktiviteter varje år, ersatt äldre respondenter som till exempel har fått ett ordentligt fotfäste på arbetsmarknaden. Tvärtom verkar det vara så att det i högre grad är de äldre respondenterna som har varit involverade i flera aktiviteter under ett år (tabell 3.5).

År 2002 var andelen yngre respondenter (de som var i åldrarna 20–22 år 2002) med två eller fler sysselsättningsepisoder nästan dubbelt så stor som andelen äldre respondenter (23–24 år) med två eller fler sysselsättningar. Men fram till 2004 ökar andelen med två eller fler sysselsättningar i den äldre åldersgruppen betydligt mer än i den yngre åldersgruppen. År 2004 är det som synes drygt en femtedel av både de yngre och de äldre respondenterna som anger att de har haft två eller fler sysselsättningar under året. Fram tills dess att dessa respondenter är 27 år är det således svårt att belägga någon generell trend mot att andelen ungdomar som innehar flera olika positioner på och utanför arbetsmarknaden minskar med ålder.

Tabell 3.5 Andelar med två eller fler sysselsättnings- och försörjningsepisoder per år, 2002 och 2004*

	Sysselsättning				Försörjning			
	Hela urvalet		Exklusive studerande		Hela urvalet		Exklusive studerande	
	2002	2004	2002	2004	2002	2004	2002	2004
20–22 år (2002)	18,5	21,7	14,3	19,0	21,7	22,3	20,4	17,6
23–24 år (2002)	10,2	22,8	7,9	20,7	11,0	22,0	12,1	14,6
Födda i Sverige	13,9	28,7	11,4	23,3	16,3	21,3	15,9	15,3
Födda utomlands	21,1	19,3	13,0	12,2	19,3	23,8	21,0	18,9
Män	16,9	21,4	16,0	19,0	19,5	18,2	21,0	17,5
Kvinnor	15,9	29,3	7,3	20,4	15,3	26,1	13,2	15,3
<Grundskola	5,0	15,0	13,1	23,0	5,0	5,0	17,4	18,0
>Gymnasium	17,2	29,3	10,6	17,7	18,1	24,1	16,9	15,3
Totalt	17,7	25,4	11,8	19,6	17,4	22,8	17,2	16,5

* I kolumnerna *exklusive studerande* är alla som har angett studier under någon del av året uteslutna.

Tabell 3.5 belägger också andra intressanta skillnader mellan olika ungdomsgrupper med avseende på i vilken omfattning de kombinerade olika sysselsättningar. I genomsnitt var det 25 procent av det totala urvalet som hade två eller flera sysselsättningsepisoder under 2004, en ökning med nära 7 procent från 2002. Denna tendens till en relativt kraftig ökning av andelen med två eller fler sysselsättningsepisoder kvarstår även om vi utesluter de som studerade 2002 och 2004. Vi kan också notera att andelen kvinnor med två eller fler såväl sysselsättnings- som försörjningsepisoder ökade betydligt mer än motsvarande andelar för män mellan 2002 och 2004. Det var också vanligare att ungdomar med eftergymnasial utbildning har två eller fler sysselsättningsepisoder än ungdomar med lägre utbildning

såväl 2002 som 2004. Om vi exkluderar de som studerade 2002 och 2004 blir dock förhållandet det omvända, det vill säga det är en större andel ungdomar med högst grundskola som har två eller fler sysselsättningsepisoder. De ungdomar som hade två eller fler försörjningsepisoder ökade obetydligt mellan 2002 och 2004, och om vi exkluderar de som angav att de i huvudsak studerade under 2002 och 2004 är förändringen mellan dessa båda år i det närmaste försumbar. Det finns dock fortfarande tydliga skillnader mellan män och kvinnor, både när det gäller nivåer och trenden mellan 2002 och 2004. Det var en större andel män än kvinnor som angav att de hade två eller fler försörjningsepisoder 2002, två år senare var förhållandet det omvända.

Ungas etablering på arbetsmarknaden

Ett av syftena med detta kapitel är att analysera hur olika sysselsättnings- och försörjningsmöjligheter påverkar ungdomars etablering på arbetsmarknaden. För att kunna göra detta måste vi för det första definiera vad som avses med *etablering på arbetsmarknaden*. Detta kan synas vara problematiskt eftersom de ungdomar som ingår i denna undersökning har valts ut just därför att de antas vara icke-etablerade på arbetsmarknaden, i meningen att de har mycket låga arbetsinkomster. Vi har dock valt att utgå från ungdomarnas egna uppgifter om sin sysselsättning och försörjning när vi har definierat deras anknytning till arbetsmarknaden. Ett rimligt sätt att tolka denna indelning av individer med olika arbetsmarknadsanknytning är därför att se den i relation till andra ungdomar i undersökningen. Gruppen *etablerade* som definieras nedan ska därför inte ses som etablerade på arbetsmarknaden i någon absolut mening, utan som mer etablerade i förhållande till övriga ungdomar i denna undersökning. Det bör dock framhållas att detta angreppssätt inte är oproblematiskt eftersom vi har två datakällor som delvis motsäger varandra.

Vi måste också reducera komplexiteten i de olika sysselsättnings- och försörjningssituationer som den här analyserade ungdomsgruppen har befunnit sig i. Vi kommer att använda vissa centrala tankegångar från de studier som redogjordes för i tidigare avsnitt för att kategorisera ungdomars anknytnings- eller etableringsgrad till arbetsmarknaden. I dessa studier användes inkomstdata för att dra slutsatser om olika individers sysselsättningssituation och därmed deras anknytning till arbetsmarknaden. Som vi sett har dessa studier emellertid mycket begränsad tillgång till direkt information om ungdomar-

nas sysselsättningssituation. I detta avsnitt kommer vi att kombinera respondenternas egna utsagor om såväl sin försörjnings- som sysselsättningssituation för att på så sätt skapa tre ömsesidigt uteslutande grupper; *etablerade*, *delvis utanför* samt *utanför*. Vi kommer också att analysera vilka kännetecken hos individerna som påverkar sannolikheten för att vara etablerad på arbetsmarknaden. I de mer analytiska delarna kommer vi att koncentrera oss på ungdomar som inte angav studier som enda sysselsättning 2002 eller 2004. Orsaken till detta är huvudsakligen att det är viktigt att göra skillnad mellan olika kategorier studerande, såsom studerande på grundskolan, inom SFI (svenska för invandrare) och på universitet eller högskola. Även om gruppen studerande som helhet är relativt stor, blir de olika delkategorierna alltför små för att möjliggöra meningsfulla analyser. Däremot ingår de som angav studier som en av flera sysselsättningar under året i analyserna.

Etablerade

Gruppen *etablerade*, som 2002 innehöll 94 personer och två år senare 92 personer, består enbart av de respondenter som anger att deras enda inkomstkälla de aktuella åren var lön. Med avseende på sysselsättning bestod denna grupp såväl 2002 som 2004 av fyra olika kategorier; de med *fast* respektive *tillfällig anställning*, *egna företagare* samt kategorin *övrig sysselsättning*. Den sistnämnda kategorin består uteslutande av ungdomar som har arbetat utomlands. I denna grupp återfinns en majoritet av dem som angett att de år 2002 hade en inkomst över ett basbelopp. År 2002 uppgav 94 procent i denna grupp att de hade en inkomst över ett basbelopp, och 63 procent uppgav att de hade en inkomst över 100 000 kronor. Motsvarande siff-

ror för 2004 är 97 respektive 78 procent. Förutom att medlemmarna i denna grupp genomsnittligt sett utmärks av högre inkomster är det också relativt sett fler ungdomar i denna grupp som är födda i Sverige. Denna grupp karakteriseras också av en relativt sett hög utbildningsnivå. Sammansättningen av gruppen etablerade förändrades i flera avseenden mellan 2002 och 2004: gruppen med *fast anställning* ökade med mer än 50 procent, från 24 till 39 individer; gruppen *övrig sysselsättning* minskande kraftigt, från 33 till 8 individer; gruppen *tillfälligt anställda* ökade något, från 24 till 29 personer, medan gruppen *företagare* var mer eller mindre konstant (11 personer 2002 och 12 personer 2004). Likaså ökade andelen ungdomar födda utomlands samt andelen män i denna grupp.

Delvis utanför

Gruppen *delvis utanför* består av dem som under året uppgivit att de delvis haft en löneinkomst, men kombinerat detta med andra inkomstkällor. Även i denna grupp, som år 2002 innehöll 49 individer och två år senare 71 individer, är det en relativt stor andel som angav att deras inkomst år 2002 var över ett basbelopp, drygt två tredjedelar. Jämfört med gruppen etablerade var det dock förhållandevis få, eller drygt 20 procent, som detta år uppgav att deras inkomst var över 100 000 kronor. Gruppen *delvis utanför* bestod såväl 2002 som 2004 företrädesvis av ungdomar som angett att de under året hade varit sysselsatta i tillfälliga anställningar, antingen enbart eller kombinerat med andra sysselsättningar. Generellt för gruppen är att det finns en mycket stor variation på hur löneinkomsten har kompletterats. De vanligaste komplementen till löneinkomster var både 2002 och 2004 socialbidrag, hjälp från familj

eller vänner och studiemedel. I förhållande till de andra två grupperna var ungdomarna i denna grupp förhållandevis unga 2002, en skillnad som dock jämnats ut två år senare. Denna grupp utmärktes 2002 även av en relativt sett hög andel med gymnasial eller eftergymnasial utbildning, en andel som dock var betydligt lägre två år senare. Även i andra avseenden förändrades sammansättningen av denna grupp mellan 2002 och 2004, andelen födda i Sverige ökade, och likaså andelen med högst grundskola som utbildning.

Utanför

Gruppen *utanför*, som 2002 och 2004 innehöll 124 respektive 101 ungdomar, utmärks framför allt av att respondenterna uppgett att de inte hade någon löneinkomst dessa år. I huvudsak kommer inkomsterna för medlemmarna i denna grupp från socialbidrag (46 procent 2002 och 34 procent 2004), hjälp från vänner, sambo eller familj (17 procent 2002 och 23 procent 2004), socialbidrag i kombination med annan inkomst dock ej löneinkomst (9 procent 2002 och 8 procent 2004) samt aktivitetsstöd (6 procent både 2002 och 2004). Denna grupp ungdomar var i stor utsträckning arbetslösa eller i arbetsmarknadsåtgärder. Både 2002 och 2004 angav nära 50 procent att de hade varit arbetslösa hela eller delar av året, medan cirka 20 procent angav, både 2002 och 2004, att de hade varit sysselsatta i arbetsmarknadsåtgärder hela eller delar av året. Resterande ungdomar i denna grupp uppvisar en mycket stor variation när det gäller såväl sysselsättning som försörjning, allt ifrån någon form av drogrehabilitering eller kriminalitet till professionellt pokerspelande. Noterbart är också att antalet som har angett långtidssjukskrivning som enda sysselsättning ökade något, från 7 personer 2002 till 11 perso-

ner två år senare. Jämfört med i de andra två grupperna är andelen lågutbildade i denna grupp stor, en andel som dock minskade något mellan de två åren. Det är också en grupp som utmärks av förhållandevis låga inkomster – under 10 procent hade en inkomst över 100 000 kronor såväl 2002 som 2004.

Tabell 3.6 ger en övergripande bild av hur de ungdomar som ingick i Ungas etablering på arbetsmarknaden dels fördelade sig i de olika grupperna 2002 och 2004, dels rörde sig mellan de olika grupperna mellan dessa båda år.

Om vi först tittar på gruppernas inbördes storlek, ser vi att storleken på gruppen utanför har minskat i relation till andra grupper, och att

nästan hela denna minskning motsvaras av en ökning av gruppen delvis utanför. Vi kan också se att det finns stora skillnader mellan olika ungdomsgrupper med avseende på hur de fördelade sig i de olika grupperna 2002 och 2004. Andelarna kvinnor, äldre respondenter, ungdomar födda i Sverige samt ungdomar med gymnasieutbildning som befann sig i gruppen etablerade år 2002 var betydligt större än motsvarande andelarna män, yngre respondenter, ungdomar födda utom Sverige samt ungdomar med högst grundskoleutbildning. Fram till 2004 minskar dock andelarna kvinnor och äldre ungdomar som befinner sig i gruppen etablerade relativt kraftigt, medan andelen ungdomar

Tabell 3.6 Anknytning till arbetsmarknaden 2002 och 2004 samt rörlighet in i gruppen etablerade. Procent

	Totalt	Män	Kvinnor	23–25 år	26–27 år	Sverige	Utom Sverige	<Grundskola	>Gymnasium
Etablerade									
2002	35,2	31,2	40,5	29,9	44,9	40,4	25,3	26,1	44,0
2004	34,8	36,0	32,4	33,3	36,0	34,2	34,7	21,6	45,6
Delvis utanför									
2002	18,4	19,2	18,0	21,1	14,6	16,8	22,7	12,6	24,0
2004	26,9	19,2	30,6	24,5	24,7	25,5	22,7	26,1	23,2
Utanför									
2002	46,4	49,6	41,4	49,0	40,4	42,9	52,0	61,3	32,0
2004	38,3	44,8	36,9	42,2	39,3	40,4	42,7	52,3	31,2
Rörlighet									
Kvar	61,9	59,2	64,8	57,1	69,6	60,3	65,3	61,2	62,4
Uppåtgående rörlighet									
varav till "etablerade"	20,8	25,6	15,3	26,6	11,2	18,6	25,3	21,6	20,0
	11,9	15,2	8,1	15,7	5,6	9,3	17,3	8,1	15,2
Nedåtgående rörlighet									
varav till "utanför"	17,4	15,2	19,8	16,4	19,1	21,1	9,3	17,1	17,6
	10,6	12,8	8,1	11,6	9,0	14,3	6,6	9,9	11,2

födda utom Sverige ökar. Av övriga förändringar kan vi särskilt notera de kraftiga ökningarna av andelarna kvinnor, äldre ungdomar och ungdomar med högst grundskola som befinner sig i gruppen delvis utanför samt att andelarna av såväl män som kvinnor, yngre ungdomar, ungdomar födda utom Sverige och ungdomar med högst grundskola som utbildning, minskar i gruppen utanför mellan 2002 och 2004.

Detta mönster bekräftas i stora drag av den nedre delen av tabell 3.6 som beskriver hur olika ungdomsgrupper har rört sig mellan de olika grupperna mellan 2002 och 2004. I denna analys har vi definierat uppåtgående rörlighet som ett byte från gruppen utanför till antingen gruppen delvis utanför eller etablerade, eller ett byte från gruppen delvis utanför till gruppen etablerade. På samma sätt är nedåtgående rörlighet definierad som ett byte från gruppen etablerade till antingen gruppen delvis utanför eller utanför, eller ett byte från gruppen delvis utanför till gruppen utanför.

För det första kan vi se att drygt 60 procent av ungdomarna inte förändrar sin grupptillhörighet mellan dessa båda år. Vidare var det en större andel kvinnor än män som inte upplevde någon förändring av sin grupptillhörighet mellan 2002 och 2004, samtidigt som det var en större andel av de kvinnor som bytte grupptillhörighet som upplevde nedåtgående rörlighet. Samma mönster återfinns även för äldre respondenter i förhållande till yngre, det vill säga att en mindre andel äldre respondenter har bytt grupptillhörighet, men av dem som har bytt grupp har en större andel upplevt nedåtgående rörlighet. Däremot har respondenter födda utom Sverige rört sig mindre mellan de olika grupperna i jämförelse med respondenter födda i Sverige, medan de som har rört sig i större utsträckning har upplevt uppåtgående

rörlighet. Kanske särskilt noterbar är den relativt stora andel av respondenterna födda utom Sverige som 2004 rört sig in i gruppen etablerade från antingen gruppen delvis utanför eller gruppen utanför. Vi ser också att det är fler ungdomar med gymnasieutbildning eller mer som har rört sig in i gruppen etablerade i förhållande till ungdomar med högst grundskoleutbildning. För övrigt är emellertid skillnaderna i rörlighet mellan respondenter med olika utbildningsbakgrund relativt små.

En närmare analys av de olika grupperna visar att andelen som tillhör samma grupp 2002 och 2004 är störst i gruppen etablerade, drygt 63 procent. Av de 24 ungdomar i gruppen etablerade som hade fast anställning 2002 tillhörde 18 ungdomar, det vill säga tre fjärdedelar, denna grupp även två år senare. Däremot var det bara en tredjedel (8 av 24) av de tillfälligt anställda ungdomarna 2002 som tillhörde gruppen etablerade även tre år senare. Nära en tredjedel av dessa var arbetslösa två år senare, medan cirka 20 procent hade börjat studera. Av dem som kategoriserades som etablerade 2002 och angav *annan sysselsättning* som sysselsättning var det nära 50 procent som befann sig i gruppen etablerade även två år senare. Detta var ungdomar som i mycket stor utsträckning arbetat utomlands 2002, vilket styrker bilden av att utlandsarbete kan vara ett viktigt steg mot etablering på arbetsmarknaden.

En i förhållande till andra grupper liten andel, ungefär en tredjedel, av de ungdomar som kategoriserades som delvis utanför 2002 fanns i samma grupp även två år senare. Ungefär lika stora andelar, mellan 18 och 25 procent, av de ungdomar som fanns i denna grupp 2002 fanns i grupperna etablerade, utanför och studerande två år senare. Det är svårt att hitta några entydiga skillnader med avseende på sysselsättnings-

eller försörjningssituation 2002 mellan de ungdomar från denna grupp som lyckades ta sig in i gruppen etablerade två år senare och övriga ungdomar i denna grupp. Det är dock en något större andel av dem som lyckats etablera sig 2004 som angett att de hade en tillfällig anställning 2002, antingen enbart eller i kombination med andra sysselsättningar två år tidigare. Av dessa är det också en mindre andel som säger att de delvis har fått sin försörjning via socialbidrag.

Drygt hälften, cirka 57 procent, av gruppen utanför befann sig i denna grupp även två år senare. Bara drygt 11 procent av dem som tillhörde denna grupp 2002 hade lyckats etablera sig på arbetsmarknaden två år senare, och ungefär 17 procent återfinns i gruppen delvis utanför 2004. Även för denna grupp är det svårt att dra några slutsatser om grupptillhörighet år 2004 enbart på grundval av ungdomarnas inkomst- eller sysselsättningssituation 2002. Ett exempel är att av de ungdomar som två år senare tillhörde antingen gruppen etablerade eller delvis utanför var det en större andel som 2002 uppgav att deras enda försörjning var socialbidrag än bland dem som fortfarande befann sig i gruppen utanför.

Vi kan på grundval av ovanstående analys inte med säkerhet säga om det till exempel är ålder i sig som förklarar hur sannolikt det är för en individ att befinna sig i gruppen etablerade, eller om det är det faktum att äldre respondenter i genomsnitt också tenderar att ha högre utbildning som snarare förklarar denna grupptillhörighet. I en multivariat regressionsmodell har vi emellertid möjlighet att beräkna vad man kallar för nettoeffekter av olika individuella karakteristika för sannolikheten att befinna sig i dessa olika grupper. Vi kommer i detta sammanhang att koncentrera oss på gruppen eta-

blerade och vilka faktorer som påverkar sannolikheten för att befinna sig i denna grupp 2002 samt 2004. I detta sammanhang vill vi än en gång påminna läsaren om att det empiriska materialet har ett speciellt utseende eftersom bara ungdomar som hade en låg registrerad inkomst 2002 är med. Vad vi i de multivariata modellerna kommer att pröva är således sannolikheten för att relativt sett vara mer etablerad på arbetsmarknaden än övriga ungdomar i undersökningen. Fem olika modeller redovisas i tabell 3.7, två modeller för sannolikheten att befinna sig i gruppen etablerade år 2002, och tre modeller för sannolikheten att befinna sig i gruppen etablerade år 2004. Den första modellen för varje år (modell 1 och 3) innehåller hela den uppsättning av bakgrundsvariabler som ingår i tabell 3.6, det vill säga kön, ålder, födelseland och utbildning. Vi har för dessa modeller skapat en variabel där vi skiljer ungdomar födda utomlands åt beroende på om de vistats kortare eller längre tid än fem år i Sverige. Vi har sedan uteslutit de variabler som inte på ett signifikant sätt bidrar till vår förklaring och på så sätt kommit fram till den mest sparsamma representationen av data för varje år.¹⁸

I den första kolumnen i tabell 3.7 ser vi att den enda variabel som inte har en effekt på sannolikheten för att befinna sig i gruppen etablerade år 2002 är kön. Vidare ser vi att det inte finns någon signifikant skillnad i denna sannolikhet mellan ungdomar födda i Sverige och ungdomar födda utomlands men som vistats mer än fem år i Sverige. Däremot har ungdomar födda utomlands och som vistats kortare tid än fem år i Sverige en signifikant lägre sannolikhet än ungdomar födda i Sverige att befinna sig i gruppen etablerade år 2002. Både utbildning och ålder har en signifikant positiv effekt på sannolikheten för att befinna sig i

gruppen etablerade, det vill säga att äldre ungdomar med minst gymnasieutbildning har en större sannolikhet för att befinna sig i denna grupp än yngre ungdomar med högst grundskoleutbildning.

Utfallet för år 2004 skiljer sig i vissa väsentliga avseenden från utfallet två år tidigare. Modell 3 visar att år 2004 hade ungdomar födda utomlands med mindre än fem års vistelsetid i Sverige inte längre en signifikant lägre sannolikhet för att befinna sig i gruppen etablerade i förhållande till referenskategorierna, ungdomar

födda i Sverige. Vi kan också se att ungdomar födda utom Sverige har en högre sannolikhet för att befinna sig i gruppen etablerade än ungdomar födda i Sverige, även om denna effekt inte är signifikant inom konventionella signifikansgränser. Inte heller ålder påverkar längre sannolikheten för att befinna sig i gruppen etablerade år 2004. Slutligen har kvinnor en lägre sannolikhet för att befinna sig i gruppen etablerade än män, även om inte heller denna effekt är signifikant inom konventionella signifikansgränser.

Tabell 3.7 Logistisk regression. Sannolikhet för att befinna sig i gruppen etablerade år 2002 samt 2004. Oddskvoter, referenskategori=1,00. * (p-värden inom parentes)

		Etablerad 2002		Etablerad 2004		
		modell 1	modell 2	modell 3	modell 4	modell 5
Konstant		0,322 (0,000)	0,354 (0,000)	0,291 (0,000)	0,112 (0,000)	0,165 (0,000)
Kön (ref=man)	Kvinna	1,359 (0,299)	–	0,667 (0,181)	0,514 (0,054)	0,486 (0,033)
Utbildning (ref=högst grundskola)	Gymnasium eller mer	1,993 (0,022)	2,130 (0,010)	3,688 (0,000)	3,186 (0,001)	3,062 (0,000)
Födelseland (ref=Sverige)	Utom Sverige, i Sverige > 5 år	0,840 (0,630)	0,835 (0,616)	1,776 (0,112)	2,189 (0,053)	–
	Utom Sverige, i Sverige < 5 år	0,155 (0,004)	0,162 (0,004)	0,501 (0,172)	0,962 (0,947)	–
Ålder (ref=23–25 år)	26–27 år	1,688 (0,075)	1,736 (0,059)	0,946 (0,854)	0,730 (0,359)	–
Grupptillhörighet 2002 (ref="utanför")	Etablerad	–	–	–	10,571 (0,000)	7,6061 (0,000)
	Delvis etablerad	–	–	–	2,004 (0,127)	–
-2 log likelihood		282,650	283,727	280,414	235,089	242,370

*Referenskategorierna är de sammanslagna kategorierna delvis utanför och utanför

I modell 4 introduceras också grupp-tillhörighet 2002 som en variabel för att förklara grupp-tillhörighet 2004. De som befann sig i gruppen etablerade år 2002 har en signifikant högre sannolikhet för att befinna sig i denna grupp även två år senare och storleken på denna effekt är i sammanhanget avsevärd. I modell 5 kan vi också se att modellens förklaringsförmåga inte signifikant försämras om vi slår ihop grupperna delvis utanför och utanför. I klartext betyder detta att respondenter som tillhörde gruppen delvis utanför 2002 inte hade en signifikant större sannolikhet för att tillhöra gruppen etablerade två år senare än de respondenter som tillhörde gruppen utanför 2002.

I modell 5, som kan sägas vara den mest effektiva representationen av data i och med att bara faktorer som på ett signifikant sätt bidrar till att förklara utfallet är inkluderade, kan vi också se att respondentens utbildning har en signifikant positiv effekt på sannolikheten för att befinna sig i gruppen etablerad år 2004. Det är också tydligt att kvinnor har en signifikant lägre sannolikhet för att befinna sig i gruppen etablerade än män. Däremot finns det inga signifikanta interaktionseffekter mellan kön och utbildning, det vill säga det är inte så att kvinnor med låg utbildning har särskilt låg sannolikhet för att befinna sig i gruppen etablerade. Slutligen bidrar varken födelseland eller ålder på ett signifikant sätt till att förklara sannolikheten för att befinna sig i gruppen etablerade år 2004.

En illustration till vad dessa koefficienter i praktiken betyder får vi om vi beräknar oddset för att befinna sig i gruppen etablerade för individer med olika karakteristika. I detta sammanhang anger oddsen sannolikheten för att befinna sig i gruppen etablerade 2004 i förhållande till att befinna sig antingen i gruppen delvis utanför eller i gruppen utanför samma

år. Om vi som utgångspunkt för dessa beräkningar tar modell 5, har en man med gymnasial eller eftergymnasial utbildning och som befinner sig i gruppen etablerad 2002 ett odds på 3,84 att befinna sig i denna grupp även två år senare. Däremot har en kvinna med högst grundskoleutbildning som befann sig i gruppen etablerade 2002 ett odds på 0,61 att befinna sig i denna grupp två år senare. Detta innebär att det är troligare att en lågutbildad kvinna som är etablerad på arbetsmarknaden år 2002 inte är etablerad på arbetsmarknaden två år senare än att hon fortsätter att vara det. Däremot är det troligare att en kvinna som har minst gymnasieutbildning och var etablerad på arbetsmarknaden 2002 fortfarande är det även två år senare. Lägst odds, 0,08, för att befinna sig i gruppen etablerade 2004 har en kvinna med högst grundskoleutbildning och som inte befann sig i denna grupp 2002. Även om oddset för motsvarande man fortfarande är lågt är det ändå cirka dubbelt så högt, eller 0,16. Av dem som inte var etablerade på arbetsmarknaden 2002 är det högutbildade män som har högst odds för att vara etablerade två år senare, 0,50.

Att unga kvinnor som var etablerade på arbetsmarknaden 2002 har större sannolikhet för att inte vara etablerade två år senare än att fortsätta vara det är i sammanhanget anmärkningsvärt och förtjänar en närmare analys. Denna analys är emellertid preliminär, eftersom antalet ungdomar som har upplevt vad som här definierats som nedåtgående rörlighet är alltför litet för att medge mer detaljerade analyser. Som redan indikerats i tabell 3. 6 är det en större andel män än kvinnor för vilka den nedåtgående rörligheten från gruppen etablerade innebär att de har hamnat i gruppen utanför. Med andra ord, de kvinnor som mellan 2002 och 2004 rör sig ut ur gruppen etablerade återfinns

i högre grad än män i gruppen delvis utanför år 2004. Som vi redan har nämnt är det i genomsnitt 63 procent av de ungdomar som var etablerade 2002 som även var etablerade 2004. Denna andel var något högre för män än för kvinnor, 67 procent mot 60 procent. Lägst andel, 38 procent, finner vi bland de kvinnor som var tillfälligt anställda 2002. Även om dessa resultat bör tolkas med försiktighet, på grund av det lilla antalet individer som analyserna bygger på, bekräftar detta den bild av att kvinnor med tillfälliga anställningar är en utsatt grupp på arbetsmarknaden som har getts av andra studier (se till exempel Socialstyrelsen 2001).

Sammanfattningsvis pekar analyserna i detta avsnitt i lite olika riktningar. För det första visar resultaten på en betydande trögrörlighet på ungdomars arbetsmarknad då det absolut viktigaste för att förklara om en ung människa är etablerad eller inte på arbetsmarknaden 2004 är huruvida hon eller han var etablerad eller inte två år tidigare. Det är också i ljuset av detta som övriga resultat måste tolkas. Till exempel visar analyserna att ungdomar födda utom Sverige och med kort vistelsetid i Sverige har en betydligt mindre sannolikhet för att vara etablerade på arbetsmarknaden 2002 än ungdomar födda i Sverige. Däremot har inte födelse-land eller vistelsetid i Sverige någon direkt negativ effekt på sannolikheten för att vara etablerad på arbetsmarknaden 2004, även om effekten av vistelsetid i Sverige är nära att vara signifikant. Däremot finns det fog för att påstå att födelse-land och vistelsetid i Sverige har en indirekt effekt på sannolikheten för att vara etablerad 2004 eftersom vistelsetid i Sverige i väsentlig grad förklarar anknytningsgrad till arbetsmarknaden 2002, som i sin tur är den mest betydande förklaringen till en ung människas anknytningsgrad till arbetsmarknaden två år senare.

Motsatt förhållande kan sägas gälla för kön, i meningen att kvinnor inte har en signifikant lägre sannolikhet för att vara etablerade på arbetsmarknaden 2002 än män. Däremot ökar vår förståelse av hur en ung människas anknytningsgrad till arbetsmarknaden förändras mellan 2002 och 2004 om vi, utöver att veta om denna person var eller inte var etablerad 2002, också vet om personen är en kvinna eller man. Som vi har visat är det till och med mer troligt att en kvinna som är etablerad på arbetsmarknaden 2002 inte är det 2004 än att hon fortsätter att vara det. Slutligen visar analyserna i detta kapitel att utbildning är viktig för att förstå såväl anknytningsgrad till arbetsmarknaden 2002 som två år senare.

Myndighetskontakter

I undersökningen Ungas etablering på arbetsmarknaden ställdes även frågor om ungdomarna har varit i kontakt med olika myndigheter, och i så fall om de anser att de har fått den hjälp de behövt av dessa myndigheter. Dessa myndigheter var arbetsförmedlingen, kommunen, och då för att delta i kommunala ungdomsprogram, KUP eller ungdomsgarantin UG, socialtjänsten för att få ekonomiskt stöd eller hjälp med bostad, eller socialtjänsten för att genomgå utredning eller söka vårdhjälp. Störst andel ungdomar har haft kontakt med arbetsförmedlingen, över 80 procent, följt av socialtjänsten för att få ekonomiskt stöd eller hjälp med bostad, nära 60 procent. Bara knappt 20 procent av ungdomarna, eller lite drygt 50 personer, har haft kontakt med kommunen för att delta i kommunala ungdomsprogram eller ungdomsgarantin. Slutligen angav ungefär 15 procent av ungdomarna att de har haft kontakt med socialtjänsten för att genomgå en utredning eller för att söka vårdhjälp.

I detta avsnitt kommer vi främst att koncentrera oss på kontakter med arbetsförmedlingen och socialtjänsten för att få ekonomiskt stöd eller hjälp med bostad, eftersom andelen ungdomar som har varit i kontakt med de andra två myndigheterna är alltför litet för att medge meningsfulla analyser mellan olika ungdomsgrupper. Att bara knappt en femtedel av dessa ungdomar, som enligt registrerade inkomstuppgifter borde kännetecknas av en svag förankring på arbetsmarknaden, har varit i kontakt med kommunen för att delta i KUP eller UG kan vid en första anblick tyckas anmärkningsvärt. Även om kommunen i hög grad är involverade i både KUP och UG (se kapitel 4), är ett villkor för att delta i båda dessa program att man är inskriven på arbetsförmedlingen. Många av aktiviteterna inom KUP och UG sker också i arbetsförmedlingens regi. Det är därför möjligt att vissa av de ungdomar som deltar i

aktiviteter inom KUP eller UG inte har förstått att detta är kommunala program.¹⁹

En första analys av kontakter med arbetsförmedlingen och socialtjänsten, och hur nöjda ungdomarna varit med den hjälp de har fått av dessa två myndigheter, visar att det inte finns några signifikanta skillnader mellan olika ungdomsgrupper med avseende på kön, ålder, utbildning eller huruvida personen är född i eller utom Sverige. Däremot finns det vissa väsentliga skillnader med avseende på personernas etableringsgrad på arbetsmarknaden, eller med andra ord, vilken av grupperna etablerade, delvis utanför och utanför som personerna har befunnit sig i (tabell 3.8).

Det var ungefär lika stor andel i de olika grupperna som var i kontakt med arbetsförmedlingen, men det var en betydligt större andel av dem som var i kontakt med arbetsförmedlingen i gruppen delvis utanför som ansåg att de inte

Tabell 3.8 Andel som inte har haft kontakt med arbetsförmedlingen eller socialtjänsten samt andel av dem som har haft kontakt som anser att de har fått hjälp respektive inte har fått hjälp. År 2004 samt rörlighet mellan 2002 och 2004*

	Totalt	Utanför	Delvis utanför	Etablerade	Uppåtgående rörlighet	Nedåtgående rörlighet
Arbetsförmedlingen						
Ingen kontakt	17,2	15,0	14,3	21,7	0,0	17,1
Kontakt, men ingen hjälp	55,8	49,4	65,0	55,6	54,2	52,9
Kontakt och hjälp	44,2	50,6	35,0	44,4	45,8	47,1
Socialtjänsten						
Ingen kontakt	40,5	27,7	35,2	58,7	16,3	48,8
Kontakt, men ingen hjälp	17,8	19,2	13,0	21,1	9,8	23,8
Kontakt och hjälp	82,2	88,8	87,0	78,9	90,2	76,2

*Frågorna löd: "Har du varit i kontakt med arbetsförmedlingen t.ex. sökt jobb, ungdomspraktik, praktik, datortek, aktivitetsgarantin osv.", "Har du varit i kontakt med socialtjänsten för att få ekonomiskt stöd (t.ex. socialbidrag) eller hjälp att få bostad?", "Har du fått den hjälp du behövt av arbetsförmedlingen/socialtjänsten?" Svartalternativen var: för det mesta, ibland, sällan, nästan aldrig. De båda första svartalternativen har kodats som att respondenten har fått hjälp.

fick den hjälp de behövde. Av de ungdomar som varit i kontakt med arbetsförmedlingen var det också en större andel av ungdomarna i gruppen utanför som ansåg att de fått den hjälp de behövde jämfört med ungdomarna i gruppen etablerade. Värt att notera är också att alla de ungdomar som har upplevt uppåtående rörlighet varit i kontakt med arbetsförmedlingen.

Det är en mindre andel av ungdomarna som har haft kontakt med socialtjänsten, men jämfört med arbetsförmedlingen är det en betydligt större del av dem som har haft kontakt med socialtjänsten som också är nöjda med den hjälp de har fått. Vi ska dock vara mycket försiktiga med att dra några mer långtgående slutsatser baserat på detta, eftersom omdömen om huruvida dessa ungdomar har fått den hjälp de behövt rimligen beror på faktorer som vilka förväntningar man har på den hjälp man söker och komplexiteten och svårighetsgraden i de arbetsuppgifter som olika myndigheter sköter. Vi ser också att gruppen utanför tillsammans med de ungdomar som har upplevt uppåtående rörlighet är de grupper som relativt sett har haft mest kontakter med socialtjänsten. Det är också i dessa grupper vi hittar störst andel som är nöjda med den hjälp de har fått.

Andelen ungdomar som har varit i kontakt med socialtjänsten för att genomgå utredning eller söka vårdhjälp, och med kommunen för att delta i kommunala ungdomsprogram (KUP) eller ungdomsgarantin (UG), är som tidigare nämnts alltför liten för att det ska gå att göra meningsfulla jämförelser mellan olika ungdomsgrupper. Vi kan dock nämna att av de ungdomar som sökte hjälp hos kommunen var det ungefär 35 procent som var nöjda med den hjälp de fick, motsvarande siffra för socialtjänsten för att genomgå utredning eller söka vårdhjälp var 37 procent.

Avslutande diskussion

Ungdomar har under de senaste årtiondena mött en allt hårdare arbetsmarknad. Under början av 2000-talet uppmärksammades den stora, och ökande, andelen ungdomar som på basis av arbetskraftundersökningarna (AKU) ofta definieras som inaktiva (Ds 2002:30). Antalet inaktiva ungdomar i åldrarna 16–24 år, det vill säga ungdomar som inte studerar, arbetar, är arbetslösa eller ingår i något arbetsmarknadspolitiskt program, uppskattades till 104 000 år 2002, en nära nog dubbling sedan 1990. Dessa uppskattningar kom emellertid också att utsättas för kritik (se till exempel SOU 2003:92). Eftersom AKU en är en urvalsundersökning, kom uppskattningarna av andelen inaktiva ungdomar i befolkningen att baseras på ett relativt litet antal ungdomars svar. Dessutom innebär det lilla antalet ungdomar som intervjuas i AKU att jämförelser mellan olika undergrupper av ungdomar, efter till exempel kön, födelse-land eller utbildning, blir behäftade med stor osäkerhet. En annan svaghet med AKU, som i detta sammanhang uppmärksammats, är den bristande informationen angående skälen till att dessa inaktiva ungdomar står utanför arbetsmarknaden. Till exempel har den andel ungdomar som anger att de vill vara lediga ökat markant, men det går inte att utifrån AKU utläsa skälen till detta.

Som ett alternativ till att definiera och analysera gruppen ungdomar med en svag förankring på arbetsmarknaden har ett antal studier under senare år kommit att använda statistik i form av registerbaserade inkomstuppgifter. Denna statistik har som sin stora fördel att den på bygger på inkomstuppgifter från hela befolkningen, vilket tillåter detaljerade analyser av olika undergrupper av ungdomar. Det är också ett datamaterial som ger stora möjligheter till

longitudinella analyser. Men också denna form av statistik har sina svagheter. Framförallt innehåller den registerbaserade inkomststatistiken bristfällig information om ungas sysselsättning. I praktiken har man därför dragit slutsatser om ungdomars sysselsättning på grundval av storleken på deras inkomster och var dessa inkomster kommer ifrån. Även om man på detta sätt kan definiera och analysera ungdomar som karakteriseras av låga inkomster från lönearbete och de offentliga trygghetssystemen, innehåller denna form av statistik bara begränsad information om hur dessa ungdomar faktiskt fyller sin tillvaro – hur de sysselsätter och försörjer sig.

I detta kapitel har en telefonundersökning med 311 ungdomar använts för att validera den registerbaserade ansatsen. Resultaten från denna validering reser vissa frågetecken om tillförlitligheten i tidigare uppskattningar. När ungdomarna i denna undersökning själva tillfrågades om storleken på sina inkomster angav drygt 70 procent av dessa en högre inkomst än det basbelopp i inkomst de som högst skulle ha haft enligt registerbaserade uppgifter, och nära en tredjedel uppgav att deras inkomster var nära tre gånger basbeloppets storlek. En förklaring till att en så stor andel av ungdomarna vid telefonintervjuer anger högre inkomster än deras registrerade inkomster kan vara att de har inkomster som inte syns i den offentliga inkomststatistiken. Exempel på sådana inkomster är arbetsinkomster från utlandsarbete, transfereeringar inom familjen och att de har arbetat svart. Avvikelserna är dock av en sådan omfattning att de borde motivera mer systematiska kontroller av tillförlitligheten i registerbaserade inkomstuppgifter. Resultaten indikerar också att kompletterande angreppssätt behövs för att definiera och studera unga utanför – eller ungdomo-

mar med svag förankring på arbetsmarknaden. Föreliggande studie kan i detta sammanhang också ses som en pilotstudie som pekar på det fruktbara i att kombinera en registerbaserad ansats med riktade studier av särskilda ungdomsgrupper. Ett större ungdomsurval i ULF (Undersökningarna om levnadsförhållanden) i återkommande intervall skulle också möjliggöra mer detaljerade analyser av ungdomar med en utsatt position på arbetsmarknaden, men också kunna fungera som en validering av registerbaserade inkomstuppgifter.

Resultaten i detta kapitel visar också att vi även ur andra aspekter bör iakttä försiktighet när vi drar slutsatser om ungdomars sysselsättning baserat på storleken på deras registrerade inkomster och var dessa inkomster kommer ifrån. Undersökningen visar att en relativt stor del av dessa unga utanför har någon form av arbetsmarknadsanknytning. Drygt 30 procent av dem angav lön som sin enda inkomstkälla. Om vi räknar alla ungdomar som har arbetat i Sverige eller utomlands, antingen som fast eller tillfälligt anställda eller som egna företagare, och från urvalet exkluderar de ungdomar som har angett antingen studier eller arbetsmarknadsåtgärd som sin enda sysselsättning, är det nära 54 procent av dessa ungdomar som har någon form av arbetslivserfarenhet. För att vara en grupp ungdomar som ofta har getts beteckningen inaktiva är det anmärkningsvärt hur många av dessa ungdomar som ändå har någon form av kontakt med arbetsmarknaden. Men vi måste i detta sammanhang också komma ihåg att detta är en grupp ungdomar som i mycket stor omfattning kännetecknas av ett stort beroende av ekonomiskt bistånd för sin försörjning och återkommande problem med arbetslöshet.

Detta kapitel pekar således på att studier baserade på registrerade inkomster kan ha överskattat andelen unga med en svag förankring på arbetsmarknaden (för en diskussion, se Franzén och Kassman 2006a). En möjlig konsekvens av detta är i sin tur att omfattningen av de sysselsättnings- och välfärdsproblem som denna grupp möter kan ha underskattats. Ett stort antal studier har visat ett samband mellan å ena sidan låga inkomster eller en marginaliserad koppling till arbetsmarknaden och å andra sidan en mångfald olika välfärdsproblem (se till exempel Jahoda 1982; Halleröd 1995; Nordenmark och Strand 1999; Alm 2001). Denna studie indikerar att det i gruppen unga utanför kan ha inkluderats ungdomar med relativt sett höga inkomster eller en jämförelsevis stabil anknytning till arbetsmarknaden. Om vi skulle exkludera dessa personer ur gruppen utanför, finns det skäl att förmoda att kvarvarande ungdomar i än högre grad kommer att vara en ur välfärdspolitiskt hänseende problematisk grupp. En indikation på detta fås av tabell 3.9 som visar två hälsorelaterade utfall för de tre ungdoms-grupperna med olika anknytningsgrad till arbetsmarknaden som har definierats i detta kapitel. Det första utfallet är andelen som har haft kontakt med sjukvården för

att få vård för psykiska problem eller missbruksproblem, det andra är andelen som säger sig må sämre än andra i samma ålder.

Som indikeras av denna tabell skulle andelen unga utanför som har haft kontakt med sjukvården eller som sig säger sig må sämre än andra i samma ålder öka om vi exkluderade gruppen etablerade. Denna effekt blir dessutom än större om vi exkluderar de ungdomar som kan anses vara etablerade såväl 2002 som 2004. Tar vi i beaktande att bortfallet i denna undersökning är särskilt stort för lågutbildade ungdomar, som är överrepresenterade i gruppen utanför, kan underskattningen av de välfärdsproblem som gruppen unga utanför möter vara än större.

I detta kapitel har vi även analyserat hur olika bakgrundsfaktorer som kön, ålder, utbildning och födelseland samt vistelsetid i Sverige påverkar ungdomars anknytning till arbetsmarknaden. I stora drag pekar denna analys i samma riktning som andra studier som har analyserat ungdomars arbetsmarknad under senare år. De ungdomar som har svagast anknytning till arbetsmarknaden är kvinnor, lågutbildade samt de som är födda utomlands och har kort vistelsetid i Sverige. Men framför allt pekar denna analys på en omfattande trögrörlighet på ungdomarnas arbetsmarknad, då det som har ab-

Tabell 3.9 Hälsorelaterade utfall efter anknytningsgrad till arbetsmarknaden 2004. Procent

	Andel som har haft kontakt med sjukvården för att få vård för psykiska problem eller missbruksproblem	Andel som säger sig må sämre än andra i samma ålder
Etablerade	7,4	8,6
Delvis utanför	20,7	19,0
Utanför	36,1	34,0

solut störst betydelse för om en ung människa är etablerad eller inte på arbetsmarknaden är huruvida hon eller han var etablerad två år tidigare. Denna slutsats stämmer väl med registerbaserade studier av unga med låga inkomster (Franzén och Kassman 2006a). Denna trögrörlighet är inte entydigt negativ, för den betyder också att ungdomar som lyckats etablera sig på arbetsmarknaden med stor sannolikhet kommer att fortsätta vara det. Men för de ungdomar som inte är etablerade på arbetsmarknaden vid en viss tidpunkt är denna trögrörlighet naturligtvis betydligt mer problematisk.

Ungdomar i åldrarna 20–24 år befinner sig alla i vad som ofta brukar betecknas som en övergångsfas, på väg att förhoppningsvis etablera sig i samhället. På vilket sätt har deras erfarenheter av arbetsmarknaden och samhället i stort påverkat deras förhoppningar och framtidstro? Tabell 3.10 anger den andel ungdomar som ser pessimistiskt eller optimistiskt på framtiden för egen del, uppdelat efter deras anknätningsgrad till arbetsmarknaden.

Vi ska naturligtvis vara mycket försiktiga att tolka dessa siffror kausalt, eftersom de som är etablerade på arbetsmarknaden eller har blivit etablerade mellan 2002 och 2004 kan vara el-

ler har blivit etablerade just på grund av att de ser ljusare på framtiden, eller att deras aspirationsnivå helt enkelt är högre. Det är också mycket troligt att ungdomars anknätningsgrad till arbetsmarknaden har ett samband med faktorer som till exempel föräldrarnas arbetsmarknadsanknytning, som i sin tur påverkar hur dessa ungdomar ser på framtiden. Men alldeles oavsett detta kan det anses vara bekymmersamt att det finns så pass stora skillnader i framtidstro beroende på dessa ungdomars anknätningsgrad till arbetsmarknaden. Det är en betydligt större andel av de ungdomar som var utanför såväl 2002 som 2004, jämfört med dem som var etablerade dessa båda år, som säger sig se ganska eller mycket pessimistiskt på framtiden, och en betydligt mindre andel som säger sig se ganska eller mycket optimistiskt på framtiden. Samtidigt är det en jämförelsevis stor andel av dem som etablerade sig på arbetsmarknaden mellan 2002 och 2004 som ser ganska eller mycket optimistiskt på framtiden. Ytterligare analyser visar att det inte finns några andra individuella kännetecken hos dessa ungdomar som, förutom deras anknätningsgrad till arbetsmarknaden, har ett signifikant samband med hur de ser på framtiden.

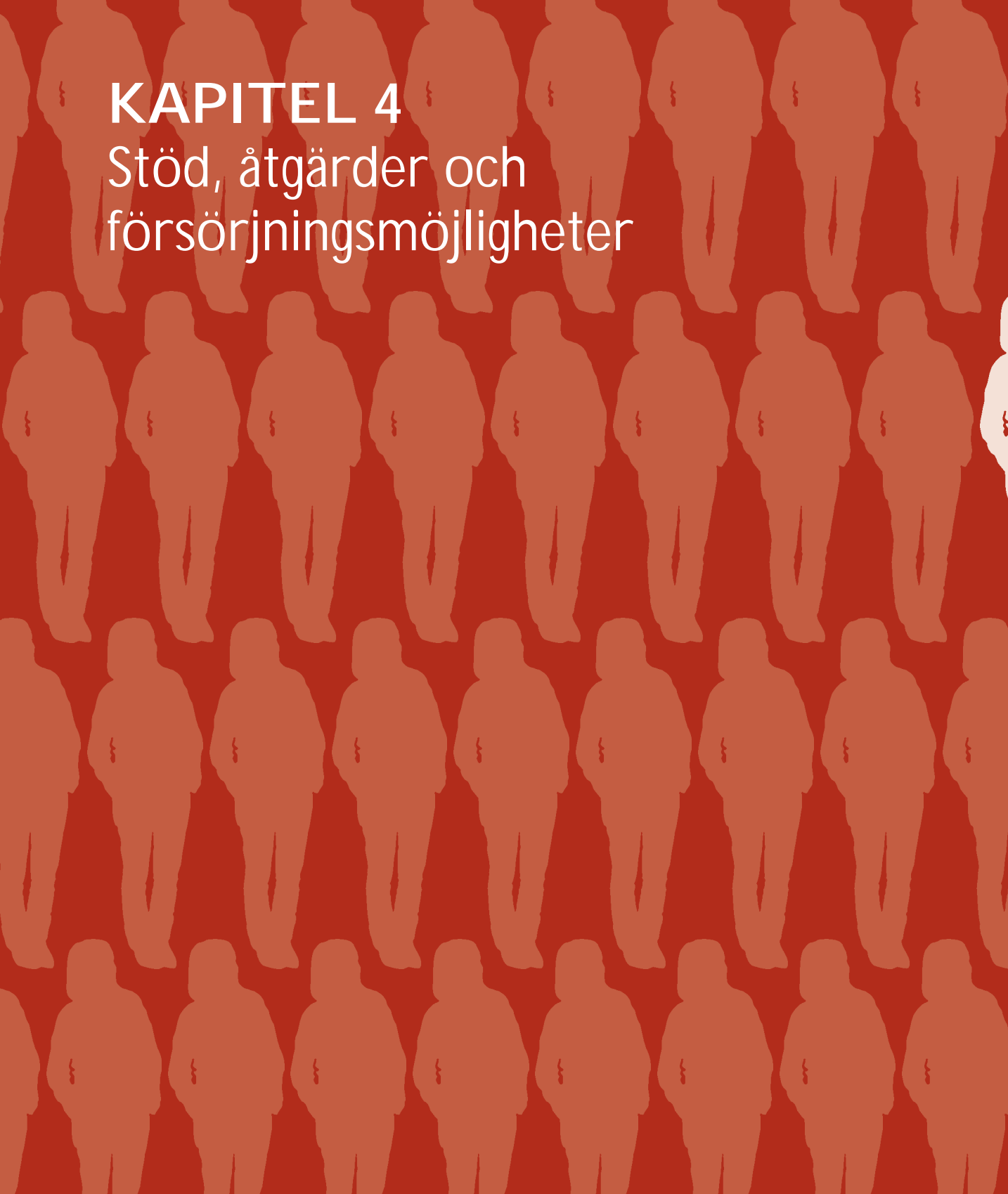
Tabell 3.10 Andel ungdomar som säger att de ser mycket eller ganska pessimistiskt respektive ganska eller mycket optimistiskt på framtiden för egen del efter anknätningsgrad till arbetsmarknaden

	Ganska eller mycket pessimistiskt	Ganska eller mycket optimistiskt
Utanför 2002 och 2004	14,0	57,8
Etablerade 2002 och 2004	5,7	77,2
Utanför eller delvis utanför 2002 och etablerade 2004	2,6	82,0

Om vi antar att åtminstone en viss del av dessa skillnader i framtidstro som finns mellan olika ungdomsgrupper med olika anknytningsgrad till arbetsmarknaden beror på de svårigheter de har mött på arbetsmarknaden, kan vi här ha att göra med två ömsesidigt förstärkande effekter. De svårigheter ungdomar möter på arbetsmarknaden får dem att se pessimistiskt på sina framtida möjligheter på arbetsmarknaden, vilket i sin tur kan antas ytterligare försvåra deras etableringsprocess. Om inte dessa ömsesidigt förstärkande effekter på ett tidigt stadium dämpas med konkreta åtgärder för att underlätta dessa ungdomars etablering på arbetsmarknaden, är risken stor att dessa ungdomar fastnar i en negativ spiral som kan visa sig vara mycket svår att bryta.

KAPITEL 4

Stöd, åtgärder och försörjningsmöjligheter

Inledning

Som en del i uppdraget att genomföra en kvalitativ analys inom huvudområdet egen försörjning (U2005/2255/UNG, bilaga 4) har vi sammanställt generella och individuella åtgärder respektive ekonomiska försörjningsmöjligheter som unga kan få i olika steg i etableringsfasen.

Vi redovisar också de försörjningsmöjligheter som unga som inte förvärvsarbetar har samt hur olika försörjningsmöjligheter under etableringen förhåller sig till varandra och hur de påverkar ungas möjligheter till etablering på arbetsmarknaden.

Först kommer ett resonemang om ungas etableringsfaser, det vill säga utbildning, arbete, boende och familj, och hur olika åtgärder är utformade för att underlätta ungas etablering inom dessa områden. Vi problematiserar samtidigt vissa delar ur ett jämlikhetsperspektiv. Sedan kommer en redovisning av olika åtgärder utifrån politikområde.

Metod

Vi har undersökt vilka åtgärder och möjligheter till försörjning som finns för unga som inte arbetar via;

- respektive sektorsansvarig myndighets ordinarie informationskanaler (webb, seminarier, pressmedelanden), publikationer (utvärderingar, utredningar) och årsrapporter.
- forskning och utvärdering av åtgärder och av ungas situation, till exempel Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärderings publika-

tioner, statens offentliga utredningar inom området som betänkandet om den studiesociala utredningen (SOU 2003:130).

- en enkät till kontaktpersoner på olika verksamheter och myndigheter (arbetsmarknadsförvaltningar, arbetslivsenheter, socialförvaltningar, kommunledningskontor, centrum för utveckling och lärande, individuella programmet, arbetsmarknads- och familjeförvaltningen) i tio kommuner²⁰ där vi har bitt dem att beskriva hur kommunens eget arbete ser ut och vem som är ansvarig och vilka problem som finns. Enkäten finns i bilaga 7.
- direkt kontakt med myndigheters och intresseorganisationers representanter i de referensgrupper som har varit knutna till Ungdomsstyrelsen för uppdraget (referensgrupperna redovisas i bilaga 2).

Vi har i vår inventering börjat brett och förutsättningslöst, för att sedan begränsa oss till de insatser som har direkt koppling till ungas etablering och försörjning. Ungas etablering går på tvärs genom många sektorer, både för att unga i olika åldersgrupper faller under olika huvudmäns ansvarsområden (både statens och kom-

munens), men också för att unga går mellan utbildning, arbetslöshet och arbete, parallellt med att de flyttar hemifrån och bildar egna familjer.

Etableringsfaser och åtgärder

När vi ser på ungas etablering ser vi på ungdomstiden som ett livsförlopp, en fas i livet som innehåller en rad faktorer som är gemensamma för unga. Exempelvis hur man går från att vara studerande till arbetande, men också från att vara kvarbo²¹ till ensamstående eller sambo (SOU 1994:77). Individens utveckling blir på så sätt en ständig etablering i nya roller. Unga som befinner sig i en viss etableringsfas kan beröras av olika åtgärder på grund av sin ålder eller sin utbildningsnivå. Beroende på om man är över eller under 20 eller 25 år har man till exempel tillgång till olika arbetsmarknadsåtgärder. Ersättningsnivåerna skiftar också beroende på om man har avslutat sina gymnasiestudier eller inte.

Vilken betydelse har då villkoren under tidigare faser i livsförloppet för de faser som kommer senare? Huvudsakligen har forskningen koncentrerats på etableringen på arbetsmarknaden och i vuxenlivet. I stora delar är de synonyma – att bli självförsörjande är ett av de viktigaste stegen mot en etablering som vuxen (SOU 1994:73; Ungdomsstyrelsen 2003b). Etableringen på arbetsmarknaden är inte avgörande men den är av stor betydelse för etableringen på bostadsmarknaden och för om eller när unga bildar familj (det vill säga skaffar barn).

Åtgärderna har olika syfte och mål

Åtgärder som ska underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden kan se olika ut. Andreas Walther gör i en komparativ undersökning av tio europeiska regioners arbetsmarknadspro-

gram och arbetsmarknadsåtgärder, en kategorisering av de befintliga programmen för unga utifrån deras syfte (Walther et al. 2004). Om man överför dem till ett svenskt sammanhang blir kategoriseringen:

Kategori 1

Åtgärden är en utbildning eller en anställning: formell utbildning, arbetsmarknadsutbildning, subventionerad anställning, praktik men även riktade satsningar som ger en yrkesutbildning av typen lärlingsutbildning.

Kategori 2

Åtgärden är en förberedelse för studier eller arbete: yrkes- och studievägledning, söka-jobbkurser, informellt lärande, folkhögskola, kommunala satsningar.

Kategori 3

Åtgärden syftar till att integrera unga som riskerar social exklusion: riktade åtgärder för vissa grupper, aktivering av unga med försörjningsstöd, nationella och lokala satsningar, brotts- och drogförebyggande satsningar, ett tionde grundskoleår/sommarskola.

Kategori 4

Åtgärder som ser till hela den ungas situation (holistiska åtgärder): kultur- och fritidsprojekt, ideellt arbete, icke-formellt lärande, lokala projekt.

En generell tillämpning av kategoriseringen är att åtgärderna som faller in under den första kategorin är sådana som är nära kopplade till arbetsmarknaden och arbetsmarknadspolitiken. Åtgärderna i de följande kategorierna hamnar inom utbildnings- och socialpolitikens områden och allt längre från arbetsmarknaden.

Kategori fyra ligger nära kultur- och fritidspolitiska insatser enligt Walther et al. (2004) De menar också att åtgärderna kan rankas från *hårt till mjukt* – med det menas att de arbetsmarknadspolitiska och utbildningspolitiska åtgärderna är hårda; det innebär att de organiseras av etablerade institutioner över hela riket och har arbete eller utbildning som mål, vilket är erkända resultat på arbetsmarknaden. De kultur- och fritidspolitiska, eller i Sveriges fall ungdomspolitiska, åtgärderna är däremot mjuka. Det innebär att de oftare organiseras lokalt eller av den ideella sektorn, i projektformer som inte är nationellt spridda samt har mål som består i ökad motivation och ökat självförtroende och att de som medverkar i åtgärderna får informella kunskaper. Resultaten som uppnås är *inte* erkända oavsett hur de kan gynna individen eller en arbetsgivare.²²

Som vi har visat i kapitel 1 är ungas sysselsättning differentierad, vi kan dock inte uttala oss om ifall differentieringen har ökat.²³ Ungas etablering tar dock betydligt längre tid idag än förut, det vet vi med säkerhet. Många har en linjär etablering, det vill säga utbildning – arbete – bostad – familj. Ungefär hälften av de unga som slutar gymnasiet har efter några månader förvärvsarbete. Det innebär att lika många har flera episoder med arbete, utbildning och arbetslöshet. Dessutom är etableringen inte linjär på så sätt att de stannar kvar på sin första arbetsplats, utan de rör sig mellan olika arbeten och perioder av arbetslöshet och utbildning. Det är just här, när unga avviker från den linjära etableringen, som problem uppstår.

Nedan kommer de åtgärder som finns för unga i Sverige idag att presenteras utifrån de olika etableringsfaser (utbildning, arbete, bostad och familj) som unga passerar genom. Det handlar om åtgärder för att underlätta och motivera

ungas övergångar där vi har identifierat problemområden och möjliga hinder. De flesta åtgärder och försörjningsmöjligheter som vi tar upp är till för att underlätta processen som så småningom ska leda till ungdomars etablering på arbetsmarknaden.

Utbildningsfas

Från sex års ålder finns idag de flesta barn i skolan och åtta av tio kommer att befinna sig där tills de blir myndiga. Att barn och ungas skoltid fungerar är viktigt för deras fortsatta etablering på arbetsmarknaden, både när det gäller kvaliteten på utbildningen, valet av pedagogik och utbildningens relevans för arbetslivet och samhällslivet. Skolans möjligheter att möta barn och unga som får problem att uppnå kunskapsmålen är prioriterade både i den nationella och i den internationella ungdomspolitik. De mål som finns för den nationella utbildningspolitiken innebär att allt fler studerar och att de gör det under en allt längre tid, till viss del beror det på att alla program på gymnasieskolan har blivit treåriga. Men också på att allt fler studerar på högskolan (se kapitel 1). Det finns 2005 inte samma möjlighet som på 1970- och 1980-talen att få ett arbete direkt efter grundskolan.

Många av de åtgärder som finns för unga i åldrarna 15–25 år, både de generella och de riktade, syftar till att säkerställa att unga åtminstone har en gymnasieutbildning vid 25 års ålder. Förhållandevis få åtgärder syftar till att bistå unga som inte går i skolan, eller inte är studiemotiverade, till att finna andra försörjningsmöjligheter – även om de finns.

Störst problem att etablera sig på arbetsmarknaden har unga som har hoppat av grundskolan. Även de som har genomfört grundskolan men inte har varit behöriga till, eller hoppat av

gymnasieskolan, har stora problem att etablera sig. Många unga går idag direkt från gymnasium till högskola. Men betydligt fler söker till högskolan än de som kommer in. Åtgärder för unga i grund- och gymnasieskolan som får problem att klara sina studier, eller för unga som befinner sig utanför utbildningssystemet och inte har en gymnasieutbildning, finns både inom utbildningspolitiken och inom arbetsmarknadspolitiken. I den mån de söker försörjningsstöd finns också åtgärder inom socialpolitiken.

Problem i grundskolan

I grundskolan är huvudinställningen att unga i skolan som har problem att uppnå kunskapsmålen ska få extra resurser. I de fall då skolan inte har möjlighet att ge sådana, eller då elever inte bedöms klara av kunskapsmålen, kan i vissa fall elever skrivas in på särskolan, där de garanteras mer stöd.

Vissa kommuner försöker att uppmuntra elever som inte har fullföljt grundskolan att gå om årskurs 9 eller att gå ett tionde frivilligt läsår. Andra kommuner erbjuder sommarskolor, ibland med ekonomiskt bistånd. I Skolverkets inspektioner av skolor i landet framkommer det att åtgärdsprogrammen för elever i behov av stöd ofta innehåller en beskrivning av vad man från skolan kräver av eleven i form av uppförande och arbete. Mer sällan formuleras vad skolan avser att göra för att individualisera undervisningen och stödja eleven (Skolverket 2005a).

Det finns inga nationella åtgärder eftersom grundskolan ligger inom de självständiga kommunernas ansvarsområde. Vilka möjliga stödssystem som finns för unga som har svårigheter i skolan varierar alltså med var i landet man bor.

Problem på gymnasiet

I stort sett samtliga som går ut grundskolan går vidare till gymnasiet. Åttio procent slutför sin gymnasieutbildning och av dem har nästan alla högskolebehörighet efter genomförda gymnasiestudier med undantag för dem som går ut från det individuella programmet (IV). För de som har problem i gymnasiet eller inte har kvalificerat sig i grundskolan är det individuella programmet den huvudsakliga åtgärden, och i mindre utsträckning extra resurser i form av hjälplärare eller stödundervisning som förekommer i grundskolan (Skolverket 2005a).

För dem som kommer till det individuella programmet direkt från grundskolan, på grund av att de saknar gymnasiebehörighet, är det ungefär 50 procent som går vidare till nationella program inom ett år (Skolverket 2004). Men på det individuella programmet finns också elever som har börjat i nationella program och som sedan bytt till det individuella programmet och de går sällan tillbaka till samma eller ett annat nationellt program.

Det individuella programmet finns i hela landet och det är kommunen som är huvudman. Inom gymnasieskolans individuella program (bland annat programinriktade individuella program, PRIV, och introduktionskurs för nyanlända elever med utländsk bakgrund, IVIK) är verksamheten av mycket varierande kvalitet i de olika kommunerna. Målsättningen enligt förordningstexten är att eleverna ska förberedas för studier på ett nationellt eller specialutformat program. Enligt Skolverkets inspektioner tar inte alla kommuner denna målsättning på allvar och betonar då inte heller för eleverna att arbetslivet kräver goda baskunskaper i både allmänna ämnen och yrkesämnen (Skolverket 2005a).

Ett ytterligare bekymmer enligt Skolverket är att olika skolor tenderar att minska utbildningens omfattning, särskilt för elever på nationella yrkesförberedande program, i stället för att ge pedagogiskt stöd. Det är främst utbildningen i kärnämnen, och då ofta svenska, som reduceras. Enstaka gymnasieskolor har även börjat sätta i system att använda sig av det specialutformade programmet (SM) som någon form av stödåtgärd genom att elever "byter bort" kurser som uppfattas som svåra. Detta är inte avsikten med det specialutformade programmet och eleverna ska i stället få stöd.

Enligt Skolverket ges oftast stöd endast i kärnämnen; svenska, engelska och matematik. Detta är ett gemensamt problem för grund- och gymnasieskolan. Elever i behov av stöd måste kunna få detta även i andra ämnen och kurser (Skolverket 2005a).

Kommunernas informationsansvar

Gymnasiet är inte obligatoriskt och därför har kommunerna inte självklart en klar bild av hur många i gymnasieåldern som finns i kommunen och inte heller av hur många av dem som inte går i skolan. Unga som går på gymnasiet behöver dessutom inte nödvändigtvis göra det på den egna orten då vissa gymnasier har rikstagnation. För att det inte ska finnas unga som inte har någon sysselsättning och som är i behov av någon typ av insats eller stöd för att få en sysselsättning finns det sedan den 1 juli 2005 en lag som ger kommunerna skyldighet att informera sig om vilken sysselsättning de unga har som inte går i gymnasiet. Skolverket har i uppdrag att samordna kommunernas arbete.

Allt fler går i särskolan

Många unga går idag i särskolan. Elever med autism och autismsliknande tillstånd har ökat i särskolan, liksom elever med damp/ADHD och elever med koncentrationssvårigheter.

Kommunaliseringen är också en faktor som har bidragit till ökningen. Särskolan har kommit närmare kommuninvånarna och blivit mer accepterad bland föräldrarna. Enligt Carlbeck-kommitténs betänkande spelade skolans brist på resurser i slutet av 1990-talet också en roll i ökningen av antalet elever (SOU 2004:98). Att eleverna skrivs in sent i särskolan kan enligt Skolverkets analys vara ett resultat av det nya betygssystemet, med förändrade läroplaner och kursplaner i grundskolan, i kombination med de ökade kraven på skolorna att alla elever ska nå målen (Skolverket 2000).

Det är oklart hur den vidare etableringen på arbetsmarknaden ser ut för unga i särskolan. Väldigt lite uppföljning finns och den som finns visar att väldigt få går vidare till någon annan utbildning eller ett arbete samt att många blir arbetslösa och så småningom förtidspensioneras. Det finns indikationer på att unga med funktionshinder inte ges samma möjligheter till utbildning som andra, även efter att hänsyn har tagits till deras speciella förutsättningar (Olsson 1999; Skolverket 2002).

Specialskolan

Ungefär 300 elever finns på specialskolan. Det finns ett flertal olika skolor i Sverige, och staten är huvudman. Ändå finns det inte någon regelbunden uppföljning av unga funktionshindrades etablering på arbetsmarknaden. Unga rörelsehindrades rapport från 1999 ger en nedslående bild av unga funktionshindrades situation. Framförallt begränsas deras valmöjligheter av dålig tillgänglighet.

Försörjning under studier

Huvuddelen av alla unga i grundskolan och gymnasiet bor hemma. Många studerande har därför tillgång till de bekvämligheter och den standard som finns i föräldrahemmet. Efter gymnasiet flyttar dock många hemifrån, framförallt unga kvinnor. I åldern 20–22 år bor 65 procent av männen och 50 procent av kvinnorna kvar hemma hos sina föräldrar (Ungdomsstyrelsen 2004b). Detta gör att den ekonomiska situationen både skiljer sig emellan könen och mellan olika åldersgrupper.

Grundskole- och gymnasiestudier

För alla unga i gymnasieskolan finns studiebidrag och studiehjälp. Studiebidraget har varit lika stort som barnbidraget fram till i oktober 2005 då barnbidraget höjdes med 100 kronor, men inte studiebidraget. Studiehjälp ges till dem som behöver bidrag till inackordering och annat och behovsprövas. Studiehjälpen och studiebidraget utbetalas till målsman fram till dess att eleven blir myndig. Studiebidraget och studiehjälpen är beroende av att den unga går i skolan, annars upphör utbetalningen. Vid upprepad olovlig frånvaro kan alltså studiebidraget och studiehjälpen upphöra.

Högskolestudier

Studiestöd ges för högskolestudier och för studier på gymnasienivå från och med 20 års ålder och består av en bidragsdel och ett lån. Studielånet är idag ett annuitetslån som ska återbetalas på 25 år eller före 60 års ålder oberoende av studentens ålder och inkomst. Detta missgynnar studenter som väljer yrken med långa utbildningar och dålig löneutveckling (till exempel bibliotekarie och lärare). Studiestödsnivån har inte stigit i samma takt som konsumentprisindex (KPI). Konsumentprisindex har

ökat med 20 procent mer än nivån på studiemedlen mellan 1990 och 2002 (Sveriges föränsade studentkårer 2003).

Systemet har utvecklats för att vara mer flexibelt, till exempel kan man idag själv välja om man vill ta ut lånet i överensstämmelse med den studietakt man har, till exempel studiemedel för 20 veckor under en termins heltidsstudier eller om man vill sprida de 240 veckor man har rätt till på ett annat sätt, till exempel genom att inte ta ut hela veckor och varva studiemedlet med andra inkomster. Dock riskerar unga som varvar studiemedlet med annan inkomst att förlora sin sjukpenninggrundande inkomst då uppehåll i studiemedlet innebär att man inte kan räkna med att ha rätt till den sjukpenninggrundande inkomst man hade innan studierna, vilken gäller om man inte gör uppehåll. Oavsett det faktum att man har studerat.

Idag kan man tjäna upp till en viss inkomstgräns innan studiemedlet reduceras. Den som studerar mindre får tjäna mer och vice versa. Hur stor inkomst man kommer att ha det närmaste året ska uppskattas i början av året. Om en inkomst sedan överstiger de summor som är maximinivå kommer studenten att bli återbetalningsskyldig. I Centrala studiestödsnämndens (CSN) utvärdering av 2001 års studiestödsreform skriver man att det är bra att studenternas möjlighet att arbeta parallellt med studierna begränsas då arbetet skulle kunna påverka studierna negativt (Centrala studiestödsnämnden 2004). Ungdomsstyrelsen har dock inte funnit någon undersökning som kan styrka detta.

Studenter ska på samma sätt uppskatta sin kommande årsinkomst för att få bostadsbidrag. Då unga har osäkra anställningsförhållanden och osäker inkomst blir det ofta fel och de unga blir återbetalningsskyldiga, ibland på stora belopp.

Studielånet betalas tillbaka från och med kalenderhalvåret efter det att studierna har avslutats eller avbrutits, även den som är arbetslös måste betala tillbaka. Många unga har just perioder av arbetslöshet varvat med studier, vilket snabbt kan resultera i betalningsanmärkningar och andra problem, till exempel med att få arbete eller bostad. Återbetalningskrav på studielån är vanligt visar Skatteverkets skuldstatistik (Skatteverket 2004b).

Studenter har enligt CSN:s regelsystem idag inte några möjligheter att deltidssjukskriva sig även ifall de under vissa perioder av sin sjukskrivning skulle orka studera. Deltidssjukskrivna kan inte heller börja studera och komplettera sin ersättning med studiemedel. Detta försvårar för sjukskrivna att vidareutbilda sig.

Enligt CSN har idag 35 procent av studenterna inte studielån utan försörjer sig på annat sätt, ofta får de stöd från föräldrar och partner, vilket också framkommer tydligt i kapitel 3 om unga utanför.

Studiestödssystemet tar liten hänsyn till ungas möjligheter till försörjning efter avslutade studier eller att många unga hamnar i perioder av arbetslöshet varvat med perioder av studier. Den huvudsakliga åtgärden för unga som är arbetslösa är just att de ska in i utbildningssystemet och då helst det offentliga.

Etableringen i arbetslivet

I de tidigare kapitlen och i andra undersökningar (Skolverket 2005c) framkommer att en tidig anknytning till arbetslivet är gynnsam för ungas möjligheter att få ett arbete. Kopplingen till arbetslivet kommer redan i grundskolan och parallellt med den. Framförallt gäller det ferie- och extraarbete men även *praktisk arbetslivsorientering* (prao) och *arbetsplatsförlagd utbildning* (APU) i grund- respektive gymnasie-

skolan. Idag varierar samarbetet mellan skola och näringsliv mellan skolorna i landets kommuner och många elever får inte tillräcklig inblick i arbetslivet.

Studie- och yrkesvägledning

En undersökning genomförd av Skolverket visar att studie- och yrkesvägledningen skiljer sig åt mellan landets kommuner, mellan skolformer och mellan skolor beroende på kommunernas och skolornas ambitioner. Kommunernas styrning av verksamheten är svag då bara hälften av kommunerna har en kommunal samordning av studie- och yrkesvägledningen. Enligt statistik för år 2004 ansvarar vägledare på grundskolan för mellan 452 och 593 elever och vägledarna i gymnasieskolan för i genomsnitt 479 elever (Skolverket 2005b). Frågan är om vägledarna har möjlighet att göra ett kvalitativt gott arbete under sådana förutsättningar, till exempel i olika kontakter med arbetslivet som prao, APU eller lärlingsutbildning. Förväntningarna på vägledarna är stora samtidigt som man i de flesta kommuner inte har satt upp och definierat mål och därmed inte heller kan garantera tillgång till kvalificerad studie- och yrkesvägledning. De unga blir alltså hänvisade till att själva skaffa information via egna nätverk och kanaler, vilket missgynnar unga med begränsade resurser. Positivt är dock att de skolor som har en stor andel elever med mindre resurser och svagare anknytning till arbetslivet via föräldrarna också satsar mer på vägledning än andra skolor.

Praktisk arbetslivsorientering (prao)

Den första skolordnade arbetslivskontakten är vanligen praktisk arbetslivsorientering (prao). Grundskolan är dock inte skyldig att tillhandahålla prao, även om det är rekommenderat.

Många skolor har prao-perioder och organiserar detta mycket bra, ofta två veckor i årskurs åtta och två veckor i årskurs nio. Det finns dock skolor som inte ordnar prao, eller där prao-platserna i mycket stor utsträckning måste ordnas av eleverna själva. Dels innebär detta att unga på olika orter i Sverige har olika förutsättningar, dels att unga utan bra kontaktnät missgynnas och ibland får gå på ordinarie lektioner när klasskamraterna är på prao.

Arbetsplatsförlagd utbildning (APU)

Alla elever på yrkesförberedande program i gymnasiet har rätt till minst 15 veckors arbetsplatsförlagd utbildning (APU). Utvärderingar visar att en väl fungerande och en väl dokumenterad APU, gynnar ungas etablering på arbetsmarknaden (Skolverket 2005c). Ingen vet dock om APU idag fungerar bra eller dåligt. Skolverket hade tidigare ett uppdrag att med jämna intervall följa upp elevernas APU. Den senaste uppföljningen gjordes 1998. Då visade det sig att skolorna endast lyckades erbjuda drygt 60 procent av sina elever APU i föreskriven omfattning och att variationen var mycket stor mellan olika yrkesinriktade utbildningar och skolor (Skolverket 1998). Även här skiljer sig alltså ungas möjligheter åt beroende på i vilken skola eller i vilken kommun de finns i. De faktorer som enligt Skolverkets uppföljning från 1998 var viktiga för en APU av god kvalitet var goda ekonomiska resurser, tid samt god samverkan med det lokala näringslivet. Ingen uppföljning har gjorts sedan dess.

Arbetslöshetsåtgärder

Den viktigaste orsaken till ungas försenade etablering på arbetsmarknaden är bristen på arbetstillfällen. Unga har aldrig haft en så hög utbildningsnivå som idag. Många prognoser förutsäger att bristen på arbetstillfällen snart är ett minne blott då den demografiska strukturen bland de sysselsatta förändras i och med att en stor andel av den yrkesverksamma befolkningen kommer att gå i pension fram till 2010.

Så som arbetsmarknadssystemet är uppbyggt idag finns en undanträngningseffekt. Systemet skyddar dem som finns på arbetsmarknaden och stänger ute de som vill in. Unga arbetslösa konkurrerar idag med dem som är sysselsatta och vill byta arbete samt med andra arbetslösa och en utslagsgivande faktor är ofta arbetslivserfarenhet. Det är också därför prao och APU är så viktiga för unga då de skapar kontakter och ger arbetslivserfarenhet.

Regional politik kan ha andra utgångspunkter än nationell politik

Majoriteten av alla kommuner i Sverige har skrivit avtal med respektive länsarbetsnämnd som ger kommunen huvudansvaret för de unga arbetslösa som är under 20 år i kommunen. Unga arbetslösa hänvisas dock till kommunen via arbetsförmedlingen. Detta ska ske inom 90 dagar och den unge ska vara i sysselsättning eller inne i en åtgärd före 100 dagars arbetslöshet. Kommunerna får statliga medel för sitt arbete med unga. Arbetsförmedlingen ansvarar för de vägledande insatser som unga får inom åtgärdsperioden.

Det är dock inte alltid så att de politiska prioriteringarna på lokal nivå överensstämmer med de nationella. Enligt Ungdomsstyrelsens enkät till ett urval kommuner upplever de att deras och arbetsförmedlingens utgångspunkt skiljer sig åt. För kommunerna är det inte mindre viktigt att unga får arbete, men de ser helst att de får arbete i den egna regionen. Detta bekräftas av en enkätundersökning som genomfördes av Svenska Kommunförbundet 2004.

Många kommuner upplever också att arbetsförmedlingen tvingas följa kortsiktiga direktiv vilket leder till att unga idag får vänta längre innan de erbjuds en åtgärd (kommunerna får också kortare tid på sig att anordna en åtgärd), och de åtgärder unga får varar endast korta perioder (Lundin och Skedinger 2000). Tidigare forskning visar att det är viktigt att unga inte hamnar i åtgärder allt för tidigt, men att detta inte bör hindra insatser i stil med vägledning och söka-jobb-kurser. Det är också viktigt att när unga kommer i åtgärd så bör det finnas en tydlig tidsram och ett tydligt mål med åtgärden. Den bör inte heller vara för kort (Ackum Agell 1999; Sibbmark och Forslund 2005). Utvärderingar visar dessutom att det inte alltid är så att åtgärderna faktiskt ger de unga ökad kompetens eller relevant arbetslivserfarenhet (Lundahl 2004).

Långsiktighet viktigt i arbetsmarknadsåtgärder för ungdomar

Arbetsmarknadspolitikens ungdomsåtgärder kom på 1970-talet. Sedan dess har det varit mer regel än undantag att ungdomsåtgärderna begränsas när konjunkturen är god, och utökas när konjunkturen är mindre gynnsam. Dock har uppföljning, utvärdering och dokumentation av olika metoder att arbeta med unga varit undermåliga. Det innebär att utvecklingen av

de arbetsmarknadspolitiska åtgärder som erbjuds unga har varit långsam, förändringarna har varit små och att vi vet litet om deras innehåll och kvalitet. Det innebär också att vid varje konjunkturedgång byggs en ny struktur upp utan att tidigare erfarenheter tas tillvara.

Stödet varierar om man är över eller under 20 och 25 år

Unga under 20 år är, om avtal med länsarbetsnämnden finns, kommunens ansvar och får i väldigt liten utsträckning del av arbetsförmedlingens service, annat än vid särskilda skäl. Unga i den åldern hänvisas enbart till det *kommunala ungdomsprogrammet* (KUP). Då ungdomsprogrammen är kommunala förekommer det att unga som deltar i dem får en bristfällig yrkesvägledning då den huvudsakliga kompetensen och resurserna finns hos arbetsförmedlingen.

Unga i åldrarna 20–24 år som placeras i åtgärder placeras främst i *ungdomsgarantin* (UG) som är en statlig åtgärd. De är i stort sett underrepresenterade i alla andra typer av åtgärder som arbetsförmedlingen har, förutom i allmänt anställningsstöd där deras andel motsvarar deras andel av dem som är arbetslösa (Arbetsmarknadsstyrelsen 2004).

Unga vuxna som fyllt 25 år har tillgång till de flesta av arbetsförmedlingens åtgärder och räknas inte längre som unga i arbetsmarknadspolitiken.²⁴

Flyttbidrag och respennig för unga under 25 år varierar lokalt

Unga tillhör de som förutsätts vara rörligast på arbetsmarknaden, en arbetsmarknad med stora regionala skillnader. Sedan februari 2005 ges *flyttbidrag* (för att börja arbeta på annan ort) och *respennig* (till anställningsintervju på an-

nan ort) endast till dem som har fyllt 25 år. Sedan dess har ett flertal lokala lösningar utvecklats, till exempel arrangerar Hudiksvall sökande-resor i grupp till orter där rekryteringsdagar arrangeras och i Luleå får varje deltagare i KUP och UG ett resebidrag för att inhandla ett busskort för lokala resor. Andra kommuner ger inget stöd till detta.

Unga må vara rörliga men de har fortfarande låga inkomster och resekostnaderna betalas i deras fall i mindre utsträckning av den potentiella arbetsgivaren, än som är fallet för vuxna.

Försörjning under arbetslöshet och i åtgärd

Tre av fyra unga som är arbetslösa och inskrivna hos arbetsförmedlingen har kvalificerat sig in till arbetslöshetsförsäkringen. Var fjärde har alltså en annan försörjning.

Olika ersättningsnivåer

Precis som i andra grupper finns det i ungdomsgruppen både de som har kvalificerat sig in i arbetslöshetsförsäkringen och de som inte har gjort det. Genom ett studentvillkor kan man kvalificera sig för arbetslöshetsersättningens grundbelopp (320 kronor per dag) även om man har studerat istället för arbetat.

För unga som inte har kvalificerat sig till akassa finns det flera olika ersättningsnivåer. Nivåerna är differentierade utifrån om unga har gymnasieutbildning eller inte och utifrån ålder. Den som är under 25 år och inte har gymnasieutbildning får ett lägre belopp än den som har fullgjort sin utbildning. Gymnasieutbildning är dock inte obligatorisk och det är tveksamt om en lägre ersättning är rättvis. Den lägre ersättningsnivån är dessutom beskattningsbar inkomst och den högre skattebefriad. Den som

däremot är över 25 år får en ersättning oavsett utbildning.

Så som situationen är nu så innebär de mycket låga ersättningsnivåerna att många unga måste komplettera sin inkomst med försörjningsstöd. Redan 2000 påpekade Ungdomsstyrelsen i sitt yttrande över socialtjänstutredningens slutbetänkande *Socialtjänst i utveckling* (SOU 1999:97) att de lägsta ersättningsnivåerna vid deltagande i arbetsmarknadspolitiska åtgärder behövde höjas och att detta påtagligt skulle minska ungas beroende av socialbidrag.

Arbetslöshetsförsäkringen ej anpassad till studenters behov

Arbetslöshetsförsäkringen är dåligt integrerad med studenters behov under studietiden (mellan terminerna) och under övergången mellan studier och arbete i perioder av arbetslöshet. I studiestödslagen (1999:1395) framgår att studiemedlet endast betalas ut för de veckor då studier bedrivs. I övrigt ska studenter arbeta. Detta innebär särskilda svårigheter för ensamstående kvinnor som studerar och därmed även för deras barn (Folkhälsoinstitutet 2005). Inom studentförsäkringssystemet finns inte heller utrymme för ledighet.

Olika villkor för feriearbetande ungdomar i familjer med försörjningsstöd

Feriearbetande ungdomar i familjer med försörjningsstöd får behålla olika mycket av sin inkomst beroende på var i landet de bor. Socialtjänstförordningen förordar en individuell bedömning i varje enskilt fall och en generös hållning. Många kommuner gör dock inte individuella bedömningar. Försörjningsstöd ges på hushållsnivå och många gånger räknas därför ungdomarnas ferieinkomst av mot hushållets

stöd som minskas. Vissa kommuner tillåter att ungdomarna behåller sina inkomster eftersom feriearbetet ses som ett positivt incitament bort från ett framtida bidragsberoende. Andra kommuner gör inte det. Unga som bor i hushåll med försörjningsstöd har alltså olika möjligheter beroende på var i Sverige de bor.

Etablering på bostadsmarknaden

Etableringen på bostadsmarknaden är beroende av etableringen på arbetsmarknaden för alla typer av boende med undantag för vissa kategoriboenden som studentbostäder och gruppboenden. Kategoriboende är dock inte en boendetyp som ger inträde på den reguljära bostadsmarknaden då de inte har ett bytes- eller ett försäljningsvärde. Ungas inkomster ligger i stort sett på samma nivå som i början av 1990-talet. Samtidigt har bostadskostnadens andel av inkomsten ökat från 25 till 35 procent för unga i åldrarna 21–24 år (Bostadskreditnämnden 2005). Det är troligt att detta är en del av orsaken till att unga bor kvar hos föräldrarna i större utsträckning idag än tidigare. Att inte ha råd är en orsak som unga själva tar upp när de tillfrågas om varför de inte har ett eget boende (Bergensträhle 2005).

Tillgången på information om hur man som ung skaffar bostad är dålig

Enligt Bostadskreditnämnden (2005) behövs ökade informationsinsatser då många unga idag inte vet hur de ska gå tillväga för att hitta en bostad. De känner inte heller till hur man skriver ett köpekontrakt, vad som bör finnas med i ett hyreskontrakt, vilka uppsägningsregler som gäller eller vad som kan ingå i hyran.

Att skaffa eget boende är svårt för unga

Bostadsförmedlingar för de kommunala bostadsföretagen är idag frivilliga utom i vissa större kommuner. I dag finns en stigande efterfrågan på bostäder som inte motsvaras av en nyproduktion, det vill säga en bostadsbrist. Bostadsbristen är störst i storstadsregionerna. Sextio procent av Sveriges befolkning bor nu i kommuner där efterfrågan på bostäder är större än tillgången. Speciellt svårt är det för ungdomar att etablera sig på bostadsmarknaden eftersom merparten av Sveriges unga arbetar och studerar i landets största tillväxtregioner.

Framförallt behövs nybyggnation av hyresbostäder för unga eftersom delar av det äldre beståndet omvandlas till bostadsrätter. Idag finns ett efterfrågeöverskott på hyresbostäder. Dessa är den vanligaste boendeformen för ungdomar som oftast har en svagare ekonomisk ställning eftersom de saknar egenkapital och har osäkra inkomstförhållanden.

Bostadsbidraget kan bli skuldfälla

Ansökningsreglerna för bostadsbidrag är inte anpassade efter ungas ekonomiska situation som präglas av osäkerhet och betydande variationer under året. I ansökan om bostadsbidrag ska en preliminär inkomst uppskattas. Unga som är arbetslösa och studerande riskerar att underskatta sina inkomster och bli återbetalningsskyldiga.

Åtgärder efter politikområde

Utbildningssystemet för barn och ungdomar

Enligt skollagen (1999:886) ska alla barn och ungdomar ha "tillgång till en likvärdig utbildning oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förutsättningar".

Grundskolan, gymnasieskolan, särskolan, specialskolan och sameskolan bildar det offentliga (allmänna) skolväsendet för ungdomar. Vid sidan av det allmänna skolväsendet finns fristående skolor.

Grundskoleutbildningen

I Sverige finns en skolplikt som säger att alla barn som är bosatta i landet ska fullgöra sin skolplikt i grundskolan, särskolan eller specialskolan. Då kommunen är huvudman för grundskolan är det kommunens ansvar att se till att skolpliktiga elever fullgör sin skolgång (lag 1997:1212).

Skolplikten gäller från det kalenderår barnet fyller sju år tills barnet fyller 16 år (för barn som går i specialskola gäller skolplikten fram till 17 år) eller till dess eleven har avslutat grundskolan om det inträffar tidigare. Om eleven inte har hunnit slutföra grundskolan kan skolplikten förlängas, men högst i två år.

Särskola

För de barn som till följd av funktionshinder inte kan delta i skolarbetet finns särskilda utbildningsformer. Funktionshindrade barn och unga har möjlighet att gå på *särskola*. Det är kommunen som är huvudman för särskolan.

Specialskola

För barn och unga som på grund av till exempel hörselskada eller synskada inte kan gå i grundskolan eller motsvarande del av särskolan finns *specialskolan*. Det är staten som är huvudman för specialskolan (lag 1999:886).

Särskilda stödinsatser

För elever som har svårigheter i skolarbetet ska särskilda stödinsatser erbjudas efter det att individuella åtgärdsprogram har utarbetats.

Studiehandledning, stödundervisning och särskild undervisning

Elever kan till exempel erbjudas *studiehandledning på modersmål, stödundervisning* eller *särskild undervisning*.²⁵ Vissa elever kan behöva *anpassad studiegång*. Detta innebär att en elev kan få lov att göra avvikelser från timplanen i de lägre årskurserna och i de högre årskurserna får utbildningen till och med delvis förläggas till en arbetsplats utanför skolan.

Det tionde frivilliga skolåret och ferieskolor

Det tionde frivilliga skolåret finns sedan tidigare i Danmark. Här är det vanligt att mer än hälften av alla grundskoleelever går ett *efterår* innan de tar steget till gymnasiet och redan i nionde (eller tionde) läsåret får de under fyra veckor prova att gå på gymnasiet.

Vissa kommuner i södra Sverige har infört det så kallade *tionde frivilliga skolåret* i grundskolan. Syftena med det tionde läsåret är dock många. I Landskrona där det tionde frivilliga skolåret har funnits i fyra år anser man att ett extra skolår i grundskolan förenklar övergången till vidare utbildning samt ökar den personliga mognaden hos elever som trots tidigare stöd-

insatser inte har kunnat uppnå målen för årskurs nio. Det antas att dessa elever inte är mogna för det individuella programmet på gymnasieskolan utan behöver läsa upp sina betyg i en, för eleverna, trygg och känd miljö. De elever som bedöms som lämpliga att gå ett tionde skolår får möjlighet att under detta år ta igen missade kunskaper. Studiegången är individuell och innefattar oftast praktik på en arbetsplats under en del av veckan.

I Lund används det tionde året för att ge elever mer tid till att bli säkra på sina val till gymnasiet så att avhoppet från gymnasieskolan minskar.

Sedan september 2000 finns det frivilliga tionde skolåret på skolor i Malmö. Det startade som ett försöksprojekt under storstads-satsningen²⁶ i slutet på 1990-talet. Flera rapporter visade då att gymnasieelevernas kunskaper i svenska var bristande. Målgruppen för det tionde året i grundskolan har i Malmö företrädesvis varit barn med invandrarbakgrund.

Andra sätt att få ungdomar att klara av grundskolan med godkända betyg är att erbjuda dem att gå om nian eller att erbjuda dem att gå i sommar- eller ferieskola. I Kramfors har man gått så långt som att elever som väljer att läsa i ferieskolan för att uppnå godkänt betyg i grundskolans kärnämnen får ersättning motsvarande ett kommunalt feriearbete (Länsstyrelsen Västernorrland 2005).

Praktisk arbetslivsorientering (prao)

Under några veckor²⁷ har elever i årskurserna åtta och nio möjlighet att få praktisk arbetslivsorientering (prao), det innebär att de praktiserar på en arbetsplats. Prao ska ge elever i grundskolan kunskaper om arbetslivet och yrkeslivet. Det är också en chans att få elever att se kopplingen mellan sina studier och arbetslivet. Prao kan enligt Skolverkets webbplats ses

som ett stöd för elevens kommande studie- och yrkesval och som ett stöd för elevens personliga utveckling. Skolverket gör ingen uppföljning av hur många skolor som ordnar prao, eller på vilket sätt detta görs.

Gymnasieutbildningen

Gymnasieskolans mål är att kvalificera ungdomar för att kunna delta i samhällslivet och i ett utvecklande arbetsliv.

Gymnasiesärskola

Det finns även en *gymnasiesärskola* för elever som inte kan nå skolans mål på grund av funktionshinder. Det finns nationella, specialutformade och individuella program. Alla program inom gymnasiesärskolan, utom de individuella, är fyraåriga.

Nationella program

Till och med det kvartal den unge fyller 20 år är kommuner och landsting skyldiga att erbjuda gymnasieutbildning, antingen på nationella program eller på specialutformade eller individuella program (lag 1997:1212).

Det finns 17 *nationella program* med 44 nationellt fastställda inriktningar, sex av dessa är så kallade studieförberedande program och elva är yrkesförberedande. Utbudet av program är olika från kommun till kommun. Programmen kan ha både nationellt fastställda och lokalt inriktade kurser. Kommuner kan också ha specialutformade program.

Studieinriktade program inför högskola

Två av de tre största programmen på gymnasieskolan är studieförberedande. Vad som skiljer dessa från de yrkesförberedande är att de saknar arbetsplatsförlagd utbildning och har hö-

gre teoretiska kunskapsmål. Programmen ska bädda för vidare studier på högskola och en betydligt större andel elever går också vidare till högskolan efter gymnasiet jämfört med eleverna på de yrkesinriktade programmen.

Yrkesinriktade program med arbetsplatsförlagd utbildning (APU)

Elever på gymnasieskolan kan välja att gå ett yrkesförberedande program där vissa utbildningsinslag förläggs till en arbetsplats, så kallad *arbetsplatsförlagd utbildning* (APU). APU är idag obligatorisk och omfattar 15 veckor av undervisningstiden.

Skolverket hade länge ett uppdrag att med jämna intervall följa upp elevernas APU. Den senaste uppföljningen gjordes 1998. Då visade det sig att skolorna endast lyckades erbjuda 63 procent av sina elever APU i föreskriven omfattning. Variationerna var stora mellan olika gymnasieprogram. På omvårdnadsprogrammet och barn- och fritidsprogrammet fick 88 procent APU i 15 veckor medan endast 29 respektive 25 procent på medieprogrammet och elprogrammet fick APU (Skolverket 1998).

Att APU hittills inte har fungerat så som önskat menar Skolverket har att göra med att det saknats regelverk (avtal) för vad de inblandade parterna förväntas uppfylla samt att det har saknats möjligheter för de inblandade parterna att fatta lokala beslut om upplägg och genomförande av verksamheten. De yrkesinriktade gymnasieutbildningarna ger också högskolebehörighet. Betydligt fler kvinnor än män studerar dock vidare, till viss del beroende på att fler kvinnodominerade än mansdominerade yrkesutbildningar är högskoleutbildningar.

Arbetsplatsförlagd utbildning i framtiden

Förutom APU finns sedan år 2000 en försöksverksamhet med lärande i arbetslivet (LIA) vilket också är en form av arbetsplatsförlagd utbildning.²⁸ Syftet med LIA är att bidra till en utveckling av den arbetsplatsförlagda utbildningen genom att möta arbetslivets förändrade kompetensbehov och att ge arbetslivet möjlighet att påverka utbildningens innehåll och genomförande. LIA erbjuder elever möjlighet till minst 30 veckor på en arbetsplats.

Enligt regeringen kommer APU och LIA att närma sig varandra i framtiden. Regeringen förslår därför (proposition 2003/04:140.) att APU och LIA i framtiden ska ersättas av arbetsplatsförlagda lärandet (APL). Detta ska periodvis finnas på alla program, även på de studieförberedande. Det arbetsplatsförlagda lärandet är tänkt att fungera i såväl privata företag som offentliga verksamheter, men också i organisationer och andra utbildningsinstitutioner (universitet och högskolor).

Individuella programmet (IV)

För ungdomar som saknar behörighet att söka till gymnasieskolans nationella eller specialutformade program finns *individuella programmet* (IV). Enligt statistik från Skolverket saknar idag mer än var tionde elev behörighet till gymnasieskolan, det vill säga de ska lägst ha betyget godkänt i svenska, svenska som andraspråk, engelska och matematik. IV syftar till att förbereda ungas övergång till nationella eller specialutformade gymnasieprogram.

Meningen är att elever ska gå ett år på IV för att sedan gå vidare till ett nationellt program. Ungdomar som inte klarar av att vara länge i skolan men som har ambitioner att skaffa kunskaper om arbetslivet kan erbjudas arbetsplats-

förlagd utbildning. Vissa kommuner erbjuder alternativet att *IV-placeringar kan utföras inom en arbetsmarknadspolitisk åtgärd*. I Eskilstuna kan ungdomar till exempel vara registrerade på IV men gå i en socialpedagogisk verksamhet för ungdomar med sociala och andra typer av problem. Där kan ungdomar under 18 år få stöd och möjlighet att närma sig arbetsmarknaden via praktik och riktad gruppverksamhet, till exempel för flickor under 25 år, för unga män i riskzonen för kriminalitet och för ungdomar med sociala/psykiska arbetshinder.

Individuella program kan inriktas mot ett nationellt program (PRIV). Eleven kan läsa större delen av ett nationellt program eller enstaka nationella kurser. Inom de individuella programmen finns också *introduktionskurser för invandrare (IVIK)*.

Lärlingsutbildningar

Inom de individuella programmen finns *lärlingsutbildningar*. Under 2004 gick 40 elever denna typ av lärlingsutbildningar i Sverige. Att gå en lärlingsutbildning på gymnasiet innebär att eleven arbetar vid ett företag och studerar kärnämnen i gymnasieskolan.²⁹ Lärlingsutbildningarna i Sverige kan dock inte jämföras med de lärlingsutbildningar som finns i olika EU-länder. I Sverige avser lärlingsbegreppet generellt en utbildning som är kopplad till en läroprocess i ett företag, och inte till en anställning.

I Danmark finns sedan tidigare ett fungerande lärlingssystem och ett nära samarbete mellan skolan och arbetslivet. Lärlingssystemet i Danmark är oftast på fyra år med mycket praktik både på gymnasie- och universitetsnivå. Efter avslutad utbildning och när lärlingen har klarat av ett yrkesprov får han eller hon ett gesäll-

brev. Lärlingarna i Danmark är anställda och får lön oavsett om de är ute på arbetsplatserna eller i sitter i skolbänken.

Kommunalt uppföljningsansvar

Idag går över 90 procent av ungdomarna i åldrarna 16–18 år i gymnasieskolan.

Den 1 juli 2005 trädde en ny bestämmelse i skollagen i kraft. Den understryker tydligt vikten av att kommuner löpande måste hålla sig informerade om hur ungdomar under 20 år som har fullföljt sin skolplikt, men som inte har fullföljt en utbildning på nationella eller specialutformade program i gymnasieskola, gymnasiesärskola eller motsvarande utbildning, är sysselsatta. Lagens syfte är att man i kommunerna ska kunna erbjuda dessa ungdomar lämpliga individuella åtgärder.

Skolverket konstaterade redan i december 2002 i en rapport till regeringen att det tydligare måste framgå vilka skyldigheter som kommunerna har för de ungdomar som är folkbokförda i kommunen. Även i utredningen *Unga utanför* (SOU 2003:92) betonades vikten av att kommuner bör ta mer ansvar då det kan röra sig om så mycket som 25 000 ungdomar som varje år har väldigt låga kända inkomster och ingen känd sysselsättning. I den här gruppen finns det många unga som saknar grundskoleutbildning eller har en ofullständig utbildning från gymnasiet.

Svenska för invandrare

Ungdomar som är nyanlända till Sverige kan från och med det andra kalenderhalvåret det år de fyller 16 år läsa *svenska för invandrare (sfi)* för att få kunskaper i det svenska språket och om det svenska samhället (skollagen 13 kap. 6 S).

Komvux

Fram till dess att ungdomar har fyllt 20 år har de rätt att påbörja en utbildning i gymnasieskolan. Därefter finns möjlighet till olika former av kommunal vuxenutbildning. Idag finns det *kommunal vuxenutbildning (komvux)* och *utbildning för funktionshindrade vuxna (särvox)*. Utbildningarna omfattar dels grundläggande vuxenutbildning motsvarande grundskolan respektive grundsärskolan, dels frivillig utbildning motsvarande gymnasieskolans och gymnasiesärskolans kurser. Studierna kan bedrivas på hel- eller deltid, och med studiemedel och/eller rekryteringsbidrag.

Folkhögskola

Gruppen 18–24-åringar utgör idag ungefär hälften av hela studerandegruppen vid folkhögskolorna. Här finns olika grupper av ungdomar: arbetslösa, funktionshindrade och de som saknar gymnasiekompetens men också ungdomar som efter genomgången gymnasieskola vill fördjupa ett intresse (skriftlig uppgift från Folkbildningsrådet). Ersättningen för studier på folkhögskola kan vara studiemedel eller aktivitetsstöd.

Den studerandes hemkommun kan bestämma att en elev som går ett individuellt program i gymnasieskola får sin undervisning förlagd till en folkhögskola. I dessa fall kan studerande, som ännu inte har fyllt 18 år senast det kalenderår kursen börjar, bedriva sina studier på en folkhögskolas allmänna kurs om kommunen står för kostnaden. En folkhögskola kan också anta en yngre elev som går på ett individuellt program i gymnasieskolan (lagen om statsbidrag i folkbildningen 2000:1451). År 2001 gick cirka 200 elever under 18 år på folkhögskolans allmänna kurs (skriftlig uppgift från Folkbildningsrådet). Dock anser Skolverket med flera, att folk-

högskolestudier för ungdomar under 18 år på uppdrag av hemkommunen strider mot entreprenadlagen (lagen om entreprenadförhållanden inom skolan 1999:888), vilket har lett till en oklar situation, där kommuner efter anmärkning avstår från lösningar som annars skulle ha passat enskilda ungdomar.

Ungdomarna kan även gå på särskilda kurser. En del av de särskilda kurserna är eftergymnasiala yrkesutbildningar som direkt kan leda till arbete. I de långa särskilda kurserna deltar dock endast ett fåtal ungdomar under 18 år och det handlar då oftast om specialanpassade kurser på grund av funktionshinder.

Högskola och universitet

I propositionen *Den öppna högskolan* (2001/02:15) står att alla individer som har förutsättningar att klara studierna ska antas till högskolan och att studenternas bakgrund inte ska vara avgörande. Breddad rekrytering och mångfald är målet.

En viktig del i den svenska utbildningspolitiken har varit att utbildning ska vara avgiftsfri för både inhemska studenter och studenter från andra länder. Det gäller såväl grund- och gymnasieskolan som högskolan och universitet. Vem som helst ska kunna studera oavsett om de har dålig ekonomi eller kommer från studieovana hem. Högskolor och universitet har därför finansierats med offentliga medel.

Bolognaprocessen

I regeringens nya högskolepolitiska proposition (2004/05:162) *Ny värld – ny skola* presenterades i juni 2005 den nya examensstruktur som ska bli en del av utbildningspolitikens ”internationalisering”. Denna nya struktur kan komma att öka svenska studenters studerande i andra länder.

Studiehjälp eller Rg-bidrag,³⁰ studiemedel och rekryteringsbidrag

Utbildningen i Sverige efter grundskolan kan finansieras på åtminstone tre sätt via Centrala studiestödsnämnden (CSN): studiehjälp eller Rg-bidrag (till ungdomar med vissa funktionshinder), studiemedel och rekryteringsbidrag. CSN betalade ut studiestöd till cirka 860 000 personer under 2004.

Ungdomar som läser på gymnasienivå har rätt till studiebidraget inom studiehjälpen. Studiehjälpen innehåller även extra tillägg för de vars föräldrar har en beräknad inkomst på mindre än 125 000 kronor/år. Studiehjälpen består också av ett inackorderingstillägg för dem som på gymnasienivå går på skolor utanför det offentliga skolväsendet³¹ i en annan kommun.

Ungdomar som har vissa funktionshinder kan få Rg-bidrag istället för studiehjälp för sina gymnasiestudier. Rg-bidraget innehåller stöd till boende och resor med mera. Dessa ungdomar har sin utbildning på riksgymnasier som finns på några platser i Sverige.

Om studier bedrivs på grundskole- eller gymnasienivå, komvux eller folkhögskola (inte eftergymnasial nivå) kan ungdomar få studiemedel tidigast från och med det andra kalenderhalvåret det år de fyller 20 år. Från och med 25 års ålder kan vissa som läser på grund- eller gymnasienivå få studiestöd i form av ett rekryteringsbidrag.

För studier på eftergymnasial nivå eller på högskolans basår finns det ingen nedre åldersgräns för att få studiemedel. Av dem som har studiemedel kan vissa även få ett högre bidrag från och med de är 25 år, ett så kallat rekryteringsbidrag.

Längsta tid som man kan få studiemedel beviljat är 240 veckor.³² De som har studiehjälp, aktivitetsstöd för att delta i arbetsmarknads-

politiska program eller rehabiliteringsersättning kan inte få studiemedel. En person kan inte heller få studiemedel för forskarutbildning om han eller hon är (eller har varit) anställd som doktorand eller har (eller har haft) utbildningsbidrag för doktorander.

Planerade utbildningsinsatser från 2005 Vägen in i arbetslivet (VIA)

Från den 15 augusti 2005 till den 31 december 2006 planeras ytterligare 500 platser för långtidsarbetslösa ungdomar i åldrarna 20–29 år som vill gå på en folkhögskola.

Sedan mars 2005 och fram till december 2005 har därför nio utvalda folkhögskolor runt om i landet³³ fått i uppdrag att genomföra en helt ny insats för de arbetslösa ungdomar mellan 20 och 29 år som är inskrivna vid arbetsförmedlingen. Insatsen kallas *vägen in i arbetslivet* (VIA). Till projektet rekryteras unga arbetslösa från hela landet med successiv intagning till platserna. För att genomföra projektet har folkhögskolorna fått 13,95 miljoner kronor. Sammanlagt handlar det om 230 utbildningsplatser (8 970 deltagarveckor).

Syftet med VIA är att folkhögskolorna ska ge ungdomarna en individuellt anpassad programinsats som ska väcka intresse för fortsatta studier och arbete. Indirekt vill projektet minska arbetslösheten och få in grupper som tidigare har stått utanför arbetsmarknaden.

Målet är att 70 procent av dem som har deltagit i projektet ska ha ett arbete 90 dagar efter avslutad insats, alternativt vara i en reguljär utbildning eller arbetsmarknadsutbildning med ett tydligt studiemål som leder till arbete.

VIA vänder sig till arbetslösa ungdomar i åldrarna 20–29 år³⁴ som är inskrivna på arbetsförmedlingen och som till exempel saknar grundskoleutbildning, har någon form av funktions-

hinder, är födda i ett annat land, är arbetslösa på grund av nedläggning eller arbetsbrist eller har akademisk utbildning men svårt att komma in på arbetsmarknaden. Lyckas projektet VIA att uppnå målet och visa goda resultat kommer det att förlängas i ytterligare två år. Den ekonomiska ersättningen för deltagande i VIA är aktivitetsstöd (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005d).

Utökad bidrag till gymnasieskolan och högskolan

Från och med den 1 juli 2006 kommer 450 miljoner kronor att satsas för att kommunerna ska ge elever på det individuella programmet en heltidsutbildning av god kvalitet. Regeringen har också föreslagit att 175 miljoner kronor ska satsas på högskolan. Avsikten är att öka antalet platser på högskolan med ytterligare 3 500 stycken.

Arbets- och kompetenslinjen

Hörnstenen i den svenska arbetsmarknadspolitiken har länge varit arbetslinjen. Detta innebär att arbetslösa i första hand ska erbjudas arbete, i andra hand utbildning eller åtgärd och i sista hand passivt kontantstöd. På grund av ett förändrat arbetsmarknadsläge har arbetsmarknadspolitiken under senare år utvecklats till en arbets- och kompetenslinje. Detta innebär att när det inte finns arbete ska arbetslösa erbjudas en lämplig utbildning eller en praktikplats som i framtiden kan leda till ett arbete. För att följa kompetenslinjen byggdes flera utbildningsområden ut; kunskapslyftet, kvalificerad yrkesutbildning, högskolan, forskning och forskarutbildning (SOU 1996:34).

Kommunala aktiveringsprogram och ungdomsinsatser

Ungdomar i åldrarna 18–24 år som inte går i skolan eller arbetar kan vända sig till sin hemkommun för att delta i kommunens egna ungdomsinsatser, så kallade kommunala aktiveringsprogram. Antalet aktiveringsprogram för försörjningsstödstagare totalt, alltså inte enbart riktat till unga människor, uppskattades år 2004 till 800 stycken (Sibbmark och Forslund 2005). Kommunala aktiveringsprogram innehåller främst kommunala aktiviteter som ska underlätta för unga att söka arbete, till exempel jobbcentra eller praktik. Aktiveringsprogrammen är främst till för ungdomar som är arbetslösa och tar emot socialbidrag.

I de kommunala aktiveringsverksamheterna finns ungdomar i praktik eller i någon kompetenshöjande eller kvalitetshöjande verksamhet. Vissa kommuner har speciella egna ungdomsförmedlingar. Andra har jobbcentra med coacher som hjälper de arbetssökande att söka arbete.

Vidare kan ungdomar delta i olika insatser inom programmet ungdomsinsatser – förutsatt att kommunen och den lokala arbetsförmedlingen tecknat ett avtal om detta. Insatserna inom programmet ungdomsinsatser är speciellt utformade insatser för att motverka långtidsarbetslöshet³⁵ bland unga som oberoende av konjunkturläget har svårigheter på arbetsmarknaden.

Kommunala program för arbetslösa ungdomar (KUP)

Sedan tio år har kommunerna möjlighet att, efter avtal med respektive länsarbetsnämnd, ta det samlade ansvaret för arbetslösa ungdomar upp till 20 år som inte går i gymnasieskola eller liknande utbildning. Denna ungdomsinsats heter *kommunala program för arbetslösa ungdomar*.

mar (KUP). KUP innebär att ungdomar som är inskrivna på arbetsförmedlingen inom 100 dagar, från den dag de har blivit arbetslösa, ska erbjudas sysselsättningar av sin hemkommun för att underlätta deras inträde på arbetsmarknaden.

Det är kommunerna som ska ta ansvar för att ordna dessa sysselsättningar. Sysselsättningen ska vara på heltid och innehålla kommunala individinriktade insatser med möjlighet till praktik på en arbetsplats kombinerat med utbildningsinslag. Syftet är att ge utbildnings- eller yrkeserfarenhet som kan motivera till fortsatta studier.

Staten ersätter kommunerna för verksamheten inom KUP under förutsättning att kommunen tecknat avtal med länsarbetsnämnden. Under 2004 uppgick totalkostnaden för KUP till 130 miljoner kronor (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005a). Enligt riksdagsbeslut och ändring i lag (2000:625) om arbetsmarknadspolitiska program ska KUP från och med den 1 februari 2005 inkludera vägledning och jobb-sökaraktiviteter i arbetsförmedlingens regi. Således garanteras arbetslösa ungdomar en åtgärd senast 100 dagar från det att den unge anmält sig som arbetssökande hos arbetsförmedlingen. Intentionen är att dessa aktiviteter ska ge ungdomar bättre förutsättningar för att snabbt komma in på den reguljära arbetsmarknaden.

Insatserna måste innehålla tydliga inslag av inläring och träning på arbetsplatsen. Efter aktiviteten ska den unge få ett intyg med en beskrivning av genomgångna utbildnings- och arbetsmoment. Vidare måste aktiviteterna i KUP och ungdomsgarantin (UG) ligga i linje med den individuella handlingsplanen. Det är arbetsförmedlingen som svarar för service i form av platsförmedling och vägledning under

tiden i KUP. Det är också de som upprättar en handlingsplan i samråd med deltagaren.

Ersättningen är olika beroende på om den unge har fullföljt treårigt gymnasium och fått ett slutbetyg respektive saknar avslutad gymnasieutbildning. För ungdomar som har avslutat sin gymnasieutbildning beslutar kommunen om ersättningen. Ungdomar utan gymnasieutbildning får det lägsta beloppet, 1 360 kronor per månad före skatt.

Varje person som deltar omfattas av ett försäkringsskydd och likställs med en arbetstagare. Under 2004 deltog i genomsnitt 4 104 ungdomar i programmet varje månad, vilket är en ökning med 1 162 personer i förhållande till föregående budgetår.

Det kommunala ungdomsprogrammet varade i genomsnitt 92 dagar per person under 2004. Arbetsmarknadsstyrelsens resultat för 2004 visar att även om flera av deltagarna gick till utbildning eller arbete med en icke subventionerad anställning (arbete utan stöd) så var andelen som avaktualiserades av okänd orsak, andra studier eller åter till remitterande myndighet, det vill säga övriga avaktualiserade, stor bland deltagarna i KUP. Andel deltagare som återfanns i ett annat arbetsmarknadspolitiskt program efter avslutat KUP var förhållandevis liten (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005a).

Ungdomsgarantin³⁶ (UG)

Sedan den 1 januari 1998 har kommunerna möjlighet att ta över ansvaret för långtidsarbetslösa ungdomar från och med den dag de fyller 20 år och till dess de fyller 25 år. Ansvaret, som regleras i avtal³⁷ mellan länsarbetsnämnden och kommunen, innebär att kommunen³⁸ tar över ansvaret för att sysselsätta ungdomar som arbetsförmedlingen inte har kunnat före-

slå något arbete, reguljär utbildning eller något lämpligt arbetsmarknadspolitiskt program inom 90 dagar. Efter trepartssamtal ska ansvaret övergå till kommunen, som därefter har tio dagar på sig att ordna en aktivitet.

Från och med den 1 augusti 2000 ingår ungdomsgarantin som en av insatserna under programmet ungdomsinsatser. Idag erbjuder 220 av landets 290 kommuner olika aktiveringsprogram inom ungdomsgarantin.

Enligt riksdagsbeslut och ändring i lag (2000:625) om arbetsmarknadspolitiska program ska ungdomsgarantin från och med den 1 februari 2005 inledas med vägledning och jobbsökaraktiviteter i arbetsförmedlingens regi.

Aktiviteter som kommunen anordnar ska bygga på en individuell handlingsplan³⁹ och innehålla olika typer av kompetensutveckling, till exempel höjning av baskunskaper inom ett ämne, utbildning varvat med praktik eller enbart praktik som ger yrkeserfarenhet. Praktiken sker oftast i kommunens egen verksamhet och utbildningen handlar främst om baskunskaper samt IT-kurser (Ungdomsstyrelsen 1999b). Insatserna är på heltid och får pågå i högst 12 månader. Varje deltagare omfattas av ett försäkringsskydd och likställs med en arbetstagare.

Under budgetåret 2004 deltog i genomsnitt 5 386 personer per månad i ungdomsgarantin, vilket är en ökning med 1 737 personer jämfört med budgetåret 2003. Insatsen har under budgetåret 2004 i genomsnitt varat cirka tre månader. Andelen i arbete sex månader efter avslutat deltagande i ungdomsgarantin uppgick 2004 till 36 procent för kvinnor respektive 37 procent för män. Merparten av deltagarna som gick till arbete fick en icke subventionerad anställning (arbete utan stöd) efter samtliga mätperioder.

Försörjning under arbetslöshet

Aktivitetsstöd är en sammanfattande benämning på de ersättningar som ungdomar får när de deltar i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärdsprogram som ungdomsgarantin,⁴⁰ aktivitetsgarantin, arbetsmarknadsutbildning, arbetslivsinriktad rehabilitering, arbetspraktik, verksamhet på datortek, projekt med arbetsmarknadspolitisk inriktning, vägledning, friår samt stöd till start av näringsverksamhet.

Aktivitetsstödet motsvarar arbetslöshetsersättningen eller är en utvecklingsersättning på 3 280 kronor. Stödet varierar dock beroende på ifall deltagaren går på heltid⁴¹ eller inte samt om han eller hon har andra inkomster vid sidan om (Försäkringskassan 2005d).

Aktivitetsstöd betalas även ut vid kortare uppehåll som vid helger eller sommarlov, till exempel 10 dagar under sommarlovet.⁴² Personer med stora funktionshinder har rätt till 25 dagars uppehåll per år.

Länsarbetsnämnden beslutar för vilka arbetsmarknadspolitiska program som ungdomar är berättigade att få aktivitetsstöd. Aktivitetsstöd är skattepliktigt och betalas ut av försäkringskassan. Stödet är pensionsgrundade men inte semester- eller sjukpenninggrundande.

Aktivitetsstödet betalas ut högst fem dagar i veckan. Ungdomar som har arbetslöshetsersättning eller är utförsäkrade får aktivitetsstöd med samma belopp som de skulle ha haft vid arbetslöshet, det innebär minst 320 kronor per dag och högst 680 kronor per dag. De som inte uppfyller villkoren för arbetslöshetskassa får 223 kronor per dag.

De som har haft a-kassa, särskilt utbildningsbidrag från CSN eller aktivitetsstöd från försäkringskassan i mindre än 100 dagar innan de gått in i ett arbetsmarknadspolitiskt program har rätt till förhöjt aktivitetsstöd på 730 kronor

per dag för 100 dagar eller resten av de återstående påbörjade 100 dagarna. Deltidsarbetslösa får ersättning i högst 20 veckor.

Till den som får försörjningsstöd betalar kommunen däremot ut utvecklingsersättning motsvarande försörjningsstödet. För att få aktivitetsstöd måste en närvarorapport lämnas.

Då företag, organisationer eller kommuner anordnar verksamhet inom aktivitetsgarantin får deltagarna en verksamhetsersättning på högst 150 kronor per dag.

Ungdomar med stora funktionshinder och som har varit med i arbetsmarknadspolitiska program i mer än ett år får lägst en ersättning på 475 kronor per dag (Försäkringskassan 2004b).

Effekter av ungdomsprogrammen

Ungdomsprogrammen KUP och UG är de åtgärder som når flest unga arbetssökande, men de har liten effekt på ungas etablering på arbetsmarknaden jämfört med många andra åtgärder (se diagram 4.1). Bäst resultat ger de som

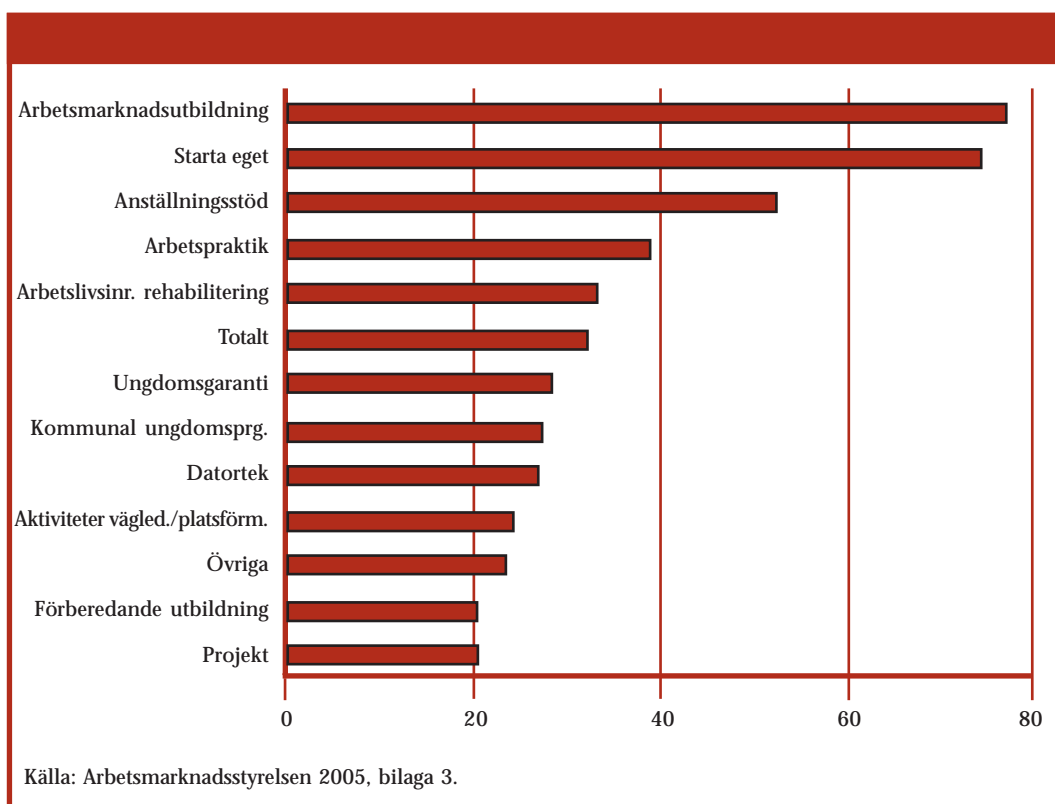

Diagram 4.1 Andelen unga i åldrarna 18–24 år som är i arbete 90 dagar efter avslutat arbetsmarknadsprogram i september 2005.

innebär olika typer av subventionerade anställningar, starta-eget-bidrag och arbetsmarknadsutbildningar.

Enligt en effektstudie som Statskontoret gjorde 1999 av ungdomsprogrammet (då kallat ungdomsätgård) och ungdomsgarantin (då utvecklingsgarantin) tyder mycket på att deltagarna fick arbete snabbare än om de hade varit arbetslösa.

Praktik däremot, som finns som en aktivitet i de flesta ungdomsprogram, hade enligt utvärderarna en undanträngningseffekt för ordinarie arbete – förmedlarna förmedlade oftare prak-

tik än ordinarie arbete. Ungdomsprogrammen ledde också ofta till en inläsningseffekt där ungdomarna blev kvar på olika praktikplatser utan att aktivt söka arbete (Forslund 1996; Calmfors, Forslund och Hemström 2002). Enligt Sibbmark och Forslunds rapport *Kommunala arbetsmarknadsinsatser riktade till ungdomar mellan 18 och 24 år (2005)* hamnade de flesta ungdomar som deltagit i KUP fram till år 2000 i arbetslöshet. Därefter har andelen som har gått vidare till arbete ökat till runt 40 procent och knappt 15 procent har gått vidare till studier.

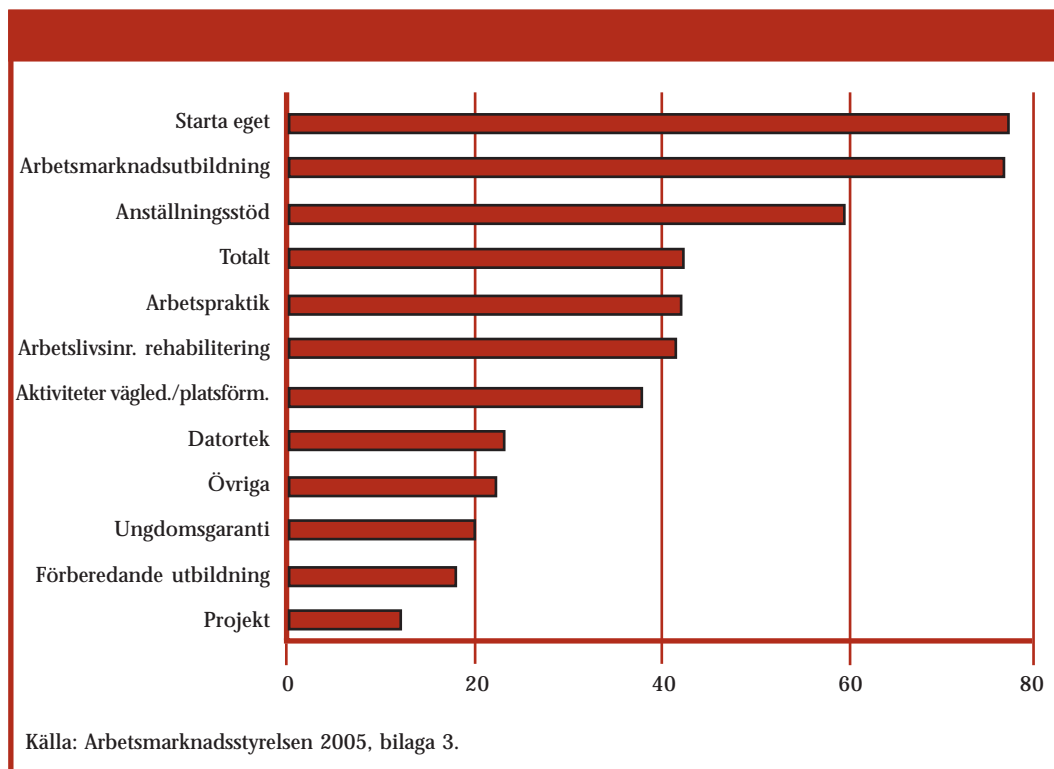

Diagram 4.2 Andelen unga i åldrarna 25–29 år som är i arbete 90 dagar efter avslutat arbetsmarknadsprogram i september 2005.

Institutet för arbetsmarknadspolitiska utvärderingars rapporter från 2002 och 2005 visade tvärt emot detta att det inte finns några bevis för att arbetsmarknadssituationen för ungdomar förbättras om de deltar i ungdomsgarantin, vilket antyder att tidiga ingripanden i arbetslöshetsperioden inte är viktiga. Arbetsmarknadsstyrelsens årsrapport 2005 visar liknande resultat, det vill säga att andelen i arbete efter KUP inte ökat över tid. Endast 30 procent av männen och 40 procent av kvinnorna hade fått ett arbete efter avslutat program. Siffrorna för ungdomsgarantin visar liknande resultat. Dessutom hade avaktualisering av okänd orsak ökat parallellt med att inskrivningstiden innan åtgärd har ökat. Här påpekar man att olika program och insatser ligger olika nära ett arbete och att lägst andel unga som går till arbete efter avslutat program har de program och insatser som framförallt syftar till att ge någon form av tillfällig sysselsättning. Rapporten visar att andelen i arbete efter ungdomsgarantin inte ökar över tiden och att sannolikheten att få ett arbete efter avslutat program är beroende av konjunkturläget.

Kommunernas syn på ungdomsåtgärderna

I början på september 2003 genomförde Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet en webbenkät om bland annat kommunernas syn på ungdomsåtgärder, 173 kommuner svarade på enkäten (Svenska Kommunförbundet 2004). Redovisningen av enkätsvaren visade att anvisningarna från arbetsförmedlingen av unga till kommunens program hade minskat, trots att ungdomsarbetslösheten hade ökat.

På frågan vad kommunerna ansåg vore de bästa åtgärderna för att halvera långtidsarbetslösheten bland ungdomar, svarade de bland annat att

ungdomsprogrammen behövs men att det behövs större möjligheter till lokalt anpassade åtgärder.

Vidare menade kommunerna att ungdomarna behöver individuell hjälp samt att det behövs personer som aktivt arbetar med ungdomar under längre perioder.

Kommunerna önskade också ytterligare satsningar av arbetsförmedlingen på individuella insatser och att matcha de unga arbetslösa mot jobb. Dessutom menade kommunerna att inskrivningstiderna i olika åtgärder måste förlängas. Slutligen påtalades behovet av ett ökat samarbete med andra lokala aktörer som försäkringskassa, privata näringslivet med flera.

Arbetsmarknadsprogram utöver ungdomsinsatser Aktivitetsgarantin

Ungdomar som är 20 år eller äldre och riskerar att bli långtidsinskrivna (de som har minst två år i arbetslöshet eller program) eller har det besvärligt på arbetsmarknaden, till exempel på grund av att de inte har gymnasiebetyg eller har ett eller flera arbetshandikapp, kan delta i aktivitetsgarantin.

Deltagare i aktivitetsgarantin har tillgång till flera förberedande arbetsmarknadspolitiska program som är individuellt utformade, till exempel jobbklubbar, vägledning enskilt och i grupp, projektarbeten, arbetspraktik, orienteringskurser, kom-igång-kurser eller möjlighet att läsa på folkhögskola (se nedan).

Insatserna kan vara vägledande, rehabiliterande eller ha orienterande karaktär. Tiden på de förberedande insatserna är högst sex månader. Programmen ska leda till att arbetslösa ungdomar hittar framkomliga vägar till arbetsmarknaden.

Det finns inte några särskilda regler för ungdomars deltagande i aktivitetsgarantin vilket innebär att de kan delta i åtgärden utan tidsgräns. Enligt Arbetsmarknadsstyrelsen ska aktivitetsgarantin istället gälla den tid det är arbetsmarknadspolitiskt motiverat att den enskilde tar del av garantin.

Att tacka nej till aktivitetsgarantin är svårt och risken är då stor att mista ersättningen från a-kassan. Ungdomar befinner sig i aktivitetsgarantin tills de hittar ett reguljärt arbete som varar i minst sex månader, påbörjar en utbildning som inte berättigar till aktivitetsstöd eller själva väljer att lämna garantin och mista sitt aktivitetsstöd. Upphåll från aktivitetsgarantin kan göras under högst 20 dagar per år.

Förberedande insatser

Varje inskriven ungdom, som har fyllt 20 år, ska av arbetsförmedlingen erbjudas olika *förberedande insatser* vilka ska hjälpa till att underlätta den arbetssökandes val av arbete. Insatserna är individuellt utformade och kan vara av vägledande, orienterande eller rehabiliterande karaktär. Syftet är att insatserna ska förbereda inför ett program eller ett arbete.

Jobsökarkurser eller yrkesvalskurser kan ges på heltid av arbetsförmedlingen. På jobsökarkurser lär sig ungdomar främst hur de ska skriva ansökningar samt hur de ska bete sig på anställningsintervjuer.

Idag arbetar de flesta arbetsförmedlingar med *individuella handlingsplaner*.

En vägledande insats är *datortek/aktivitetsscener*. I kommunerna kan arbetslösa ungdomar i åldrarna 20–24 år på halvtid få träning i vissa dataprogram och den andra halvtiden har de möjlighet att delta i olika aktiviteter som syftar till att underlätta deras chanser att få arbete. Ungdomar på datortek får även vägledning inför val av yrke och utbildning.

De som har rätt till ersättning från arbetslöshetskassa får aktivitetsstöd med motsvarande belopp. De som inte har rätt till sådan ersättning får aktivitetsstöd med 223 kronor per dag. Stödet betalas ut av försäkringskassan.

Aktiviteter inom ramen för arbetslivsinriktad rehabilitering ges till ungdomar som på grund av funktionshinder eller andra skäl (till exempel sjukskrivning) behöver stöd för att kunna etablera sig på arbetsmarknaden. Försäkringskassan samarbetar med arbetsförmedlingen angående dessa aktiviteter.

Det finns olika *förberedande eller orienterande utbildningar* som arbetsförmedlingen anordnar. Utbudet varierar från län till län. I huvudsak är detta utbildningar som förbereder för ett annat arbetsmarknadspolitiskt program, till exempel för arbetsmarknadsutbildningar. Arbetshandikappade, långtidsinskrivna invandrare eller deltagare i aktivitetsgarantin kan också utbildas inom det reguljära utbildningsväsendet (grundskola eller gymnasieskola⁴³), komvux eller folkhögskola.

Länsarbetsnämnden och arbetsförmedlingen kan också samverka med andra parter (ett företag, en kommun eller en organisation) på arbetsmarknaden för att ordna aktiviteter – *projekt med arbetsmarknadspolitisk inriktning*.

Arbetspraktik

Ungdomar som har fyllt 20 år kan av arbetsförmedlingen anvisas till programmet *arbetspraktik*. Då betalar arbetsgivaren ett finansieringsbidrag på 3 000 kronor till staten.⁴⁴

Projekt med arbetsmarknadspolitisk inriktning

Länsarbetsnämnden och eller arbetsförmedlingen kan också samverka med andra parter (ett företag, en kommun eller en organisation) på arbetsmarknaden för att ordna aktiviteter – *projekt med arbetsmarknadspolitisk inriktning* – som inte kan ske inom ramen för övriga arbetsmarknadspolitiska program. Parter som väljer att i samverkan med länsarbetsnämnden eller arbetsförmedlingen anordna projekt kan få projektstöd. Ungdomar som deltar i dessa projekt får aktivitetsstöd som ersättning.

Olika former av anställningsstöd

Anställningsstöd, eller subventionerade anställningar, är så kallade riktiga arbeten, där staten står för hela eller delar av lönekostnaden. Anställningsstöd har en god effekt så till vida att deltagarna får arbetslivserfarenhet och inte så sällan en anställning. Dock har anställningsstödet kraftiga undanträngningseffekter.

Det allmänna anställningsstödet är till för personer som har fyllt 20 år, är arbetslösa eller har deltagit i ett arbetsmarknadspolitiskt program. Den arbetssökande ska omedelbart före anvisningen, under minst tolv månader, eller sex månader för den som är under 25 år gammal, ha varit anmäld som arbetssökande hos arbetsförmedlingen.

Det *allmänna anställningsstödet* är på sex månader men finns det synnerliga skäl kan tiden förlängas i ytterligare sex månader. Allmänt anställningsstöd lämnas med 50 procent av lönekostnaden, dock högst med 350 kronor per dag.

Förstärkt anställningsstöd (FAS) lämnas till personer som sedan 24 månader antingen har varit arbetslösa eller deltagit i ett arbetsmarknadspolitiskt program och som omedelbart före

anvisningen under 24 månader har varit anmälda som arbetssökande hos arbetsförmedlingen. FAS lämnas i 18 månader. Stödet lämnas med 75 procent av lönekostnaden under sex månader (högst 525 kronor per dag och person) och 25 procent av lönekostnaden under de följande tolv månaderna (högst 175 kronor per dag och person) (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005e). FAS är svårt att kvalificera sig för, det enda avbrottet som får göras i en sammanhängande inskrivningsperiod på två år är sjukdom, ett enstaka kortare arbete, eller maximalt 30 dagars frånvaro. Det innebär att unga som tar tillfälliga arbeten, eller utrikes födda unga som på sommaren besöker sitt födelse-land, har svårt att kvalificera sig.

Från och med den 1 juli år 2005 finns även *särskilt anställningsstöd* (SAS). Det särskilda anställningsstödet är till för dem som deltar i aktivitetsgarantin. Den som har fyllt 20 år kan anvisas särskilt anställningsstöd om han eller hon är långtidsinskriven och har deltagit i aktivitetsgarantin under en sammanhängande period på 18 månader. Särskilt anställningsstöd lämnas med 85 procent av lönekostnaden dock med högst 750 kronor per dag. Bidrag (på högst 150 kronor per dag och person) får också lämnas för merkostnader som arbetsgivaren har med anledning av anställningen. Tiden i SAS är 18 månader för dem som inte har fyllt 61 år och 24 månader för dem som har fyllt 61 år. Lagen om anställningsskydd (LAS) gäller inte för den som är anställd med särskilt anställningsstöd (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005e).

Det allmänna, förstärkta eller särskilda anställningsstödet får lämnas till både privat och offentlig arbetsgivare. Det är alltid arbetsförmedlingen som anvisar arbetssökande till dessa stöd.

Arbetsmarknadsutbildningar (AUB)

Arbetsmarknadsutbildningar (AUB) kan ges till ungdomar som har fyllt 20 år. AUB syftar till att stärka den enskildes möjligheter att få ett arbete samt att underlätta för arbetsgivaren att få arbetskraft med lämplig kompetens. Utbildningen är yrkesinriktad. Målet med AUB är att minst 70 procent av deltagarna ska få ett arbete senast 90 dagar efter utbildningen (Arbetsmarknadsstyrelsen 2004).

Under senare år har utbildningar inom vård och omsorg, tillverkningsindustrin samt transport dominerat. I likhet med de förberedande utbildningarna är AUB olika fördelade i län och kommuner i Sverige.

AUB har i olika utvärderingar visat på goda resultat. En ny rapport från Arbetsmarknadsstyrelsen (2005a) visar att 71 procent av dem som under 2004 fullföljde en sådan utbildning hade ett arbete sex månader efter avslutad utbildning.⁴⁵ En av orsakerna till det goda resultatet kan vara att AUB är kvalifikationsgrundande för a-kassa vilket sannolikt påverkar incitamentet för deltagande (Calmfors, Forslund och Hemström 2002).

Anvisningar till AUB gäller till dess målet med utbildningen har uppnåtts.

Övriga insatser

Insatser för nationell och internationell rörlighet

Interpraktik är ett arbetsmarknadspolitiskt program för arbetslösa ungdomar mellan 20 och 30 år som innebär att man praktiserar i ett land utanför Sverige i högst sex månader. Praktikplatsen ordnar den unge själv på ett företag, i en organisation eller på en myndighet. Interpraktik söks hos och handläggs av arbetsförmedlingen. Ersättningen täcker en resa tur och retur till prak-

tiklandet, försäkring samt ett bidrag varje månad som ska täcka mat och boende.

Målet med programmet interpraktik är främst att stödja långtidsarbetslösa och lågutbildade ungdomar så att dessa höjer sin kompetens med hjälp av praktik och utbildningsplatser i Europa eller övriga världen. Därför prioriteras sökande med ingen eller liten internationell erfarenhet framför sökande som har sådan erfarenhet sedan tidigare.

Det finns flera organisationer och föreningar i Sverige som anordnar *volontärtjänster* i olika länder för ungdomar i åldrarna 18–25 år. Det finns flera mål med volontärtjänst, till exempel språkkunskaper, personlig utveckling samt att öka ungdomars anställningsbarhet.

Ungdomsstyrelsen är programkontor för EU-programmet Ungdom i Sverige. Genom EU-programmet Ungdom ger EU ekonomiskt stöd till ungdomsutbyten, volontärutbyten, lokala ungdomsprojekt samt till utbildningar och studieförberedande för ungdomsledare.

Prioriterade målgrupper är ungdomar som av sociala, ekonomiska, fysiska eller kulturella skäl har begränsade möjligheter att skaffa sig internationella erfarenheter.

Den Europeiska volontärtjänsten varar mellan sex och tolv månader. Ungdomar kan till exempel ge stöd åt hemlösa, barn och gamla, vara med och restaurera kulturellt värdefulla byggnader eller vara delaktiga i ett teaterprojekt. Ungdomar som har deltagit i Europeisk volontärtjänst får ett intyg som visar att de har deltagit samt ett omdöme.

En utvärdering av EU-programmet Ungdom visar bland annat att unga deltagare fick ökad studiemotivation och att arbetslösa ungdomar fick arbete eller gick vidare till studier efter att ha varit volontärer (Ungdomsstyrelsen 2003c).

Stöd för att underlätta geografisk rörlighet

Ifall en ungdom idag är inskriven på arbetsförmedlingen, är minst 25 år, arbetslös eller riskerar att bli arbetslös samt bedöms inte kunna få ett arbete på hemorten eller i dess närhet kan han eller hon ansöka om *respenning*, *flyttningsbidrag* eller *pendlingsstöd* hos arbetsförmedlingen.

Respenning avser resa och eventuell logi och lämnas inte för en första anställning och endast för anställningar i Sverige. För att ha rätt till stöd vid flyttning (bohagstransport) till ett arbete på en annan ort måste den unge ha varit anmäld som arbetssökande på arbetsförmedlingen i minst sex månader och ha fått en anställning på minst sex månader på någon annan ort (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005b).

Den som har fått ett arbete på en ort som ligger utanför normalt pendlingsavstånd kan ansöka om dag- eller veckopendlingsstöd av arbetsförmedlingen. Dagpendlingsstödet ges endast till dem som har fått ett arbete i minst sex månader. Stödet är som mest 2 000 kronor i högst 12 månader.

Veckostöd får de som måste arbeta i en annan region på grund av arbetsbrist i hemregionen. För att ha rätt till ersättning krävs dock att man har fått ett arbete som varar längre än tre månader. Ersättning ges till resor mellan hemorten och arbetsorten varannan arbetad vecka samt för dubbelt boende (1 200 kronor) under högst 12 månader (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005c).

I Arbetsmarknadsstyrelsens rapport från 2003 betonas att rörlighet på arbetsmarknaden är en viktig beståndsdel i en väl fungerande arbetsmarknad men att det idag finns ett begränsat antal studier som bekräftar eller dementerar detta. Enligt vissa framtidsforskare har rörligheten bland ungdomar ökat kraftigt och de be-

tonar att vi alltmer går mot en sådan typ av arbetsmarknad (Lindgren, Luthi och Furth 2005).

Det är främst ungdomar i åldrarna 20–24 år som flyttar. Det handlar ofta om *studierelaterade flyttningar*. Under de senaste 20 åren har det totala antalet studierelaterade flyttare i åldrarna 20–24 år fördubblats och antalet har också nästan fördubblat bland 25–29-åringarna.

Det handlar också om *arbetsrelaterade flyttningar*. Även här är ungdomar mest framträdande, framförallt unga kvinnor och utomnordiska medborgare.

Stöd till start av näringsverksamhet⁴⁶

Den dagen inskrivna ungdomar på arbetsförmedlingen (arbetslösa eller de som riskerar att bli arbetslösa) fyller 20 år kan de ansöka om stöd till start av näringsverksamhet. Stödet är ett bidrag under inledningsskedet av verksamheten, normalt under sex månader. Det ekonomiska stödet kallas aktivitetsstöd och betalas ut av försäkringskassan. Ungdomar som är berättigade till arbetslöshetskassa får ett stöd på lägst 320 kronor om dagen för heltid och ungdomar som inte uppfyller villkoren för ersättning från arbetslöshetskassan får 223 kronor per dag.

Vem som får stödet avgörs av arbetsförmedlingens konsulter. Stödet får inte snedvrida möjligheterna att konkurrera för annan verksamhet och stödet ges inte till verksamheter inom jordbruks- och transportsektorn, med undantag från taxiverksamhet (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005f). Under 2004 startades 40 000 nya företag i Sverige. Inte sedan 1980-talet har nyföretagandet varit så högt.

Åtgärder för utsatta grupper på arbetsmarknaden

Det är svårare för vissa grupper att komma in på arbetsmarknaden. Många rör sig mellan arbetslöshet och tidsbegränsade anställningar. Det finns idag ett antal åtgärder som syftar till att hjälpa utsatta grupper på arbetsmarknaden.

Unga som är födda utomlands

Unga som själva är födda utomlands eller har föräldrar som är det och som har svårt att komma in på arbetsmarknaden kan av arbetsförmedlingen idag hänvisas till arbetsplatsintroduktion eller prova-på-platser. Detta är inga direkta åtgärder just för unga utan åtgärder för utrikes födda i olika åldrar.

Arbetsplatsintroduktionen är en försöksverksamhet som bedrivs i 20 kommuner fram till den 31 december 2005. De som har rätt att delta i dessa åtgärder är flyktingar och andra med utländsk bakgrund som deltar eller har deltagit i kommunens introduktionsprogram samt de som har varit långtidsarbetslösa men som bedöms ha förutsättningar för att ta ett arbete direkt. Personer i detta program får en specialutbildad arbetsförmedlare som de kan få stöd av under sex månader. Ersättningen kan antingen vara lön eller aktivitetsstöd.

Syftet med *prova-på-platser* är att ge personer med utländsk bakgrund som nyligen har skrivits in på arbetsförmedlingen, utan någon eller med begränsad erfarenhet av svenskt arbetsliv, en möjlighet att tidigt få kontakt med arbetslivet i Sverige inom områden som överensstämmer med deras erfarenheter och utbildning. Privata och offentliga arbetsgivare liksom ideella organisationer kan erbjuda prova-på-platser.

Anvisningar sker av arbetsförmedlingen efter en kartläggning av den sökandes bakgrund, erfarenhet och önskemål. Prova-på-platser, vilka gäller under längst tre månader på heltid, har tillkommit på initiativ av Svenskt Näringsliv men Sveriges Kommuner och Landsting, Landsorganisationen (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Sveriges akademikers centralorganisation (SACO) och Arbetsgivarverket står också bakom initiativet.

Prova-på-platser kan ske parallellt med kommunala introduktionsprogram. De som går på prova-på-platser får aktivitetsstöd. I de fall prova-på-platsen inte leder till ett arbete får deltagaren ett intyg där de erfarenheter som prova-på-platsen har gett är dokumenterade. Detta kan deltagaren ha som stöd i sitt fortsatta sökande efter arbete (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005i).

Integrationsverket beviljar sedan 2005 stöd till organisationers och kommuners projekt som främjar integration. År 2005 avsattes 6 342 000 kronor till bland annat följande insatsområden.

- Projekt som främjar nyanländas inträde på arbetsmarknaden.
- Projekt som tar sikte på att motverka diskriminering vid etablering på arbetsmarknaden.

Ungdomar med funktionshinder

Ungdomar med funktionshinder eller nedsatt arbetsförmåga kan förutom många av de ovan nämnda mer generella åtgärderna få tillgång till riktade insatser. En sådan är arbetsgivaren Samhall. Samhall är ett statligt bolag som tar emot statsbidrag för att sysselsätta personer med nedsatt arbetsförmåga och vars behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Bolaget finns såväl inom industrisektorn som inom service- och tjänstesektorn.

Arbetsförmedlingen lämnar *lönebidrag* under högst fyra år till arbetsgivare vid anställning av en person med nedsatt arbetsförmåga. Syftet med lönebidraget är att underlätta en anställning där den enskildes kompetens och färdigheter tas till vara och där funktionshinder och nedsättning i arbetsförmåga beaktas. Hur stort bidraget är beror på lönekostnaden för den anställde och den anställdes arbetsförmåga. Den 1 juli 2005 var den högsta lönebidragsgrundande lönekostnaden i lönebidragen 15 200 kronor per månad. Ett första beslut om lönebidrag får omfatta högst ett år och lönebidraget fastställs till ett belopp som gäller hela beslutsperioden (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005g).

Stöd till personligt biträde är ett program som syftar till att underlätta de funktionshindrades inträde på arbetsmarknaden. Det innebär att arbetsgivaren kompenseras för att ha avsatt personalresurser för att stödja den funktionshindrade i hans eller hennes arbete. Stödet är på högst 50 000 kronor per år. Till funktionshindrade egna företagare får stöd lämnas med högst 100 000 kronor per år. Arbetsförmedlingen fattar beslut om stödets storlek och den tidsperiod stödet lämnas.

Särskilt introduktions- och uppföljningsstöd (SIUS) är ett annat individuellt stöd som funktionshindrade kan få inför en anställning. Då anlitas en konsulent för att samarbeta med arbetsplatsen om introduktionen men även för att utarbeta en handlingsplan tillsammans med honom eller henne. Stödet kan pågå under högst ett år.

Vidare kan funktionshindrade få *stöd till individuella hjälpmedel på arbetsplatsen*. Ersättningen som är högst 50 000 kronor kan både beviljas till arbetsgivaren och till arbetstagaren. När det gäller datorbaserade hjälpmedel är summan högre.

Ytterligare en åtgärd kallas *skyddat arbete hos offentlig arbetsgivare (OSA)*. OSA syftar till att ge vissa grupper av funktionshindrade möjlighet till anställning med rehabiliterande insatser. Stöd lämnas till offentliga arbetsgivare som anordnar skyddat arbete. Målgruppen är arbetslösa funktionshindrade och de med socialmedicinsk diagnos och arbetslösa som på grund av långvarig och svår psykisk sjukdom inte tidigare har haft kontakt med arbetslivet eller som har varit borta från det under en längre tid (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005h).

Om arbetslösa funktionshindrade ungdomar, ensamman eller tillsammans med andra, vill starta eget kan arbetsförmedlingen bedöma om *särskilt stöd vid start av näringsverksamhet* är möjligt. Länsarbetsnämnden i det län där rörelsen etableras fattar beslut. Särskilt stöd vid start av näringsverksamhet får lämnas med högst 60 000 kronor för kostnader att skaffa utrustning och andra kostnader i samband med starten av verksamheten. Stödet är en skattepliktig intäkt (Arbetsmarknadsstyrelsen 2003a). Under 2004 fick 2 662 unga i åldrarna 16–30 år ett eller flera av dessa stöd för funktionshindrade (Arbetsmarknadsstyrelsen 2005a).

Framtida satsningar

Utökad bidrag för anordnande av feriearbete

Varje år får kommunerna⁴⁷ ett statligt stöd för att anordna feriearbeten åt ungdomar. Enligt Arbetsmarknadsverkets regleringsbrev för budgetåret 2005 får Arbetsmarknadsstyrelsen använda högst 50 miljoner kronor⁴⁸ för insatser som kan leda till att gymnasieungdomar får feriearbete. Dessa medel ska speciellt användas för att skapa feriearbeten för ungdomar som kan antas ha särskilda svårigheter att ordna ar-

beten på egen hand såsom vissa ungdomar med utländsk bakgrund och ungdomar med funktionshinder. Stödet ska användas för feriearbeten som annars inte skulle komma till stånd och som inte finns på den ordinarie arbetsmarknaden. Bidraget för att skapa feriearbeten för gymnasieungdomar kommer att utökas med 25 miljoner kronor och kommer under år 2006 att vara totalt 75 miljoner kronor.

Under 2004 var feriearbeten vanligast förekommande inom vård och omsorg. Andra områden som feriearbeten förekom i var service- och restaurangsektorn, kontor och administration, park- och trädgårdssektorn samt byggsektorn. Var fjärde ungdom var sysselsatt med "övrigt". I detta innefattas olika sysselsättningar inom föreningslivet, till exempel aktiviteter vid bad- och fritidsanläggningar, guidning vid kulturbyggnader, praktiskt arbete vid föreningskanslier, idrottsklubbar med mera.

Även länsarbetsnämnderna har tilldelats extra medel, totalt 3,6 miljoner kronor, till vägledningsinsatser för ungdomar som står inför sitt yrkesval, så kallade brytmedel. Brytmedlen ska främst tilldelas länsarbetsnämnderna i Stockholms län, Region Skåne och Västra Götalandsregionen.

Fler satsningar på entreprenörskapsfrämjande insatser

Praktik är ett sätt att få in en fot på arbetsmarknaden. Entreprenöranda är ett annat sätt. Idag pågår en hel del projekt för entreprenörskap. Verket för näringslivsutveckling (Nutek) har bland annat utsett sex pilotlän för entreprenörskap. Inom detta pilotprogram arbetar man bland annat med att ta fram gemensamma målbilder för länet, uppmärksamma vikten av samverkan mellan skola och näringsliv samt fortsätta arbetet med företagsgymnasier. Pilot-

programmet kommer att pågå från 2005 till 2007. Svensk Näringsliv har i många år samverkat med skolor över hela Sverige i olika företagarprojekt.

Försörjning under arbetslöshet

Arbetslöshetsersättning

Arbetslöshetsersättningen består idag av två delar – ett grundbelopp och en inkomstrelaterad ersättning. För att ha rätt till arbetslöshetsersättning måste ungdomarna uppfylla vissa grundvillkor som innebär att de ska vara inskrivna på arbetsförmedlingen och söka arbete aktivt även utanför sin kommun och inte begränsa sig till att enbart söka arbete inom ett yrkesområde. De måste också kunna arbeta minst 3 timmar varje dag och minst 17 timmar i veckan.

När ungdomarna sammanhängande har varit medlemmar i en arbetslöshetskassa i 12 månader har de uppfyllt medlemsvillkoret. Sedan återstår arbetsvillkoret att uppfylla. För att bli berättigade till arbetslöshetsförsäkring måste ungdomar under de senaste 12 månaderna före arbetslösheten ha arbetat minst sex månader med minst 70 timmar per kalendermånad eller arbetat minst 450 timmar sammanhängande i sex kalendermånader och minst 45 timmar i var och en av de månaderna.

Unga som blir arbetslösa innan de 12 månaderna har gått kan ansöka om ersättning från grundförsäkringen⁴⁹ och få ett grundbelopp på högst 320 kronor per dag från när de har fyllt 20 år.

Det finns en arbetslöshetskassa, Alfakassan, som är fristående från fackförbunden och där ungdomarna kan få både grundbelopp och inkomstrelaterad ersättning. Ungdomar får ersättning högst 300 dagar i följd.

Från och med den 1 mars i år gäller att även ungdomar som har deltagit i aktivitetsgarantin kan vara berättigade till ersättning utan att ha uppfyllt arbetsvillkoret, om de enligt överenskommelse i handlingsplanen lämnat aktivitetsgarantin och avslutat en utbildning på heltid som omfattat minst ett läsår och som berättigat till studiesocialt stöd. Ersättningen är skattepliktig och pensionsgrundande.

Det finns en lägsta respektive en högsta dagpenning i arbetslöshetsförsäkringen beroende på vilken inkomst som ungdomarna hade innan de blev arbetslösa. Från och med den 1 juli 2002 ligger dagpenningstorleken de första 100 dagarna på 730 kronor och därefter på högst 680 kronor per dag. Lägsta dagpenning ligger på 320 kronor. Ersättningen gäller under en ersättningsperiod av högst 300 dagar. För att få ytterligare en ersättningsperiod krävs att ungdomarna uppfyller ett nytt arbetsvillkor. Ibland kan arbetsförmedlingen bedöma att en person inte ska ingå i aktivitetsgarantin och då kan en ny ersättningsperiod erbjudas trots att denne person inte har uppfyllt ett nytt arbetsvillkor.

Den som nekar till att ta ett "tillgängligt eller lämpligt" arbete eller att delta i ett program som arbetsförmedlingen erbjuder riskerar att få ned-satt dagpenning och slutligen avstängning från ersättningen. Under 2004 hade 88 603 unga i åldrarna 16–29 år arbetslöshetsersättning och 26 120 hade aktivitetsersättning.

Studerandevillkoret

Unga som har avslutat gymnasiet eller studerat heltid på högskolan i minst ett läsår och som har varit berättigade till studiesocialt stöd kan också vara berättigade till grundbeloppet (320 kronor om dagen) även om de inte uppfyllt arbetsvillkoret. De måste då ha varit anmälda inom tio månader hos arbetsförmedlingen som

arbetssökande eller förvärvsarbetat i minst 90 dagar. Ersättning betalas när man varit inskriven 90 dagar på arbetsförmedlingen. Detta kallas studerandevillkoret.

Framtida arbets- marknadspolitiska insatser

Genom Allmänna arvsfonden satsas sedan 2005 fem miljoner kronor varje år på ett antal *Navigatorcentrum*. De riktar sig till ungdomar i åldrarna 16–25 år, framför allt till dem som står långt från arbetsmarknaden som till exempel de som har hoppat av gymnasiet.

Sedan 2003 satsar Allmänna arvsfonden även 10 miljoner kronor årligen på olika arbetsmarknadsprojekt runt om i landet som med hjälp av olika nya metoder ska arbeta för att bryta ungdomars utanförskap på arbetsmarknaden.

Från och med den 1 januari 2006 införs ett tvåårigt sysselsättningspaket som grundar sig på arbete, utbildning och praktik. Paketet kommer främst att rikta sig till personer som har varit inskrivna på arbetsförmedlingen i 24 månader. Totalt kommer paketet att kosta 16 miljarder kronor och regeringen räknar med att det ska hjälpa 55 000 arbetslösa personer att komma in på arbetsmarknaden.

Paketets innehåll är bland annat: arbetspraktik, lärlingsplatser, utbildningsvikariat, plusjobb, akademikerpraktik, statliga kompetensöverföringsjobb och arbetstillfällen.

Sammantaget ökar de arbetsmarknadspolitiska insatserna från 121 000 platser 2005 till 161 500 platser 2006 och till 149 000 platser 2007.

Socialpolitiken

Socialförsäkringen är en del av det svenska trygghetssystemet och ska ge ekonomiskt skydd. Försäkringskassan administrerar försäkringen⁵⁰ och har även ett generellt ansvar för att individers rehabiliteringsbehov kartläggs och att de åtgärder som behövs för en effektiv rehabilitering vidtas. Försäkringskassans insatser regleras av sjukförsäkringens regelverk.

Åtgärdsprogram och individinriktade insatser för unga görs med stöd av lagarna socialtjänstlagen (SoL), lag med särskilda bestämmelser om unga (LVU) samt med lag om stöd och service till vissa⁵¹ funktionshindrade (LSS). Kommunerna är ansvariga för dessa insatser.

Bostadsbidrag och bostadstillägg

Ungdomar i åldrarna 18–29 år (med eller utan barn) som är folkbokförda i Sverige kan få *bostadsbidrag*. Bostadsbidraget är uppdelat i två delar, ett bidrag för boendekostnaden och ett särskilt bidrag för barn som bor hemma. Hur stort bostadsbidraget är beror på hur många personer det finns i familjen, familjens inkomst, bostadsytan samt bostadskostnaden⁵² (Försäkringskassan 2004a). Under 2006 kommer bostadsbidraget till barnfamiljer att höjas med 100 kronor.

Ungdomar med sjukersättning eller aktivitetsersättning kan också få *bostadstillägg* som är ett inkomstprövat tillägg (Försäkringskassan 2005b). Unga kvinnor har i större utsträckning bostadsbidrag än unga män (Statistiska centralbyrån 2005d).

Lagen om allmän försäkring (AFL) och sjukpenninggrundande inkomst (SGI)

Alla svenska medborgare och utländska medborgare som är bosatta i Sverige och har fyllt 16 år är enligt lagen om allmän försäkring (AFL) försäkrade samt registrerade hos försäkringskassan (Riksförsäkringsverket 2004).

Sjukpenninggrundande inkomst (SGI) används för att räkna ut till exempel sjukpenning och föräldrapenning. Nivån fastställs av försäkringskassan utifrån individens beräknade årliga arbetsinkomst. Den lägsta sjukpenninggrundande inkomsten är 24 procent av prisbasbeloppet som 2005 är 39 400 kronor. Den högsta är 7,5 gånger prisbasbeloppet. Det är i regel den aktuella inkomsten som ligger till grund för den sjukpenninggrundande inkomsten men den kan även beräknas på en tidigare arbetsinkomst.

Beräkningen av årsinkomsten och SGI görs på olika sätt beroende på om individen är anställd eller är egen företagare. För *anställda* beräknas årsinkomsten med hjälp av den anställdes totala lön före skatt. Förutom lön kan även andra ersättningar i pengar räknas med i årsinkomsten. Vissa inkomster som inte är arbetsinkomster får däremot inte räknas med i SGI. Dessa är sjukpenning, föräldrapenning eller annan dagersättning, studiestöd, arbetslöshetsersättning, pension, kapitalinkomst, skattepliktiga förmåner, till exempel värdet av fri bil eller kost och logi, kostnadsersättningar (till exempel traktamente) samt avgångsvederlag.

För *arbetslösa och studerande* som inte har arbetsinkomst gäller som huvudregel att tidigare fastställd SGI slutar att gälla. I vissa situationer finns dock möjlighet att behålla den fastställda nivån trots att individen inte arbetar. Det gäller bland annat då individen

- är arbetslös, anmäld som arbetssökande på arbetsförmedlingen samt aktivt söker arbete.
- studerar och finansierar studierna med studielån eller studiebidrag (utan uppehåll).
- avbryter eller minskar förvärvsarbete under den senare delen av graviditeten eller vårdar barn som är under ett år.
- gör ett avbrott från en anställning under kortare tid än tre månader.
- enligt så kallat trygghetsavtal får ekonomisk ersättning för till exempel studier, praktik eller start av eget företag.

I dessa situationer kan SGI fastställas på den inkomst som var aktuell före förvärvsavbrottet. Fler regler för SGI är att

- den som saknar anställning helt eller delvis kan ha rätt att årligen räkna upp sin SGI med förändringen av konsumentprisindex (KPI).
- den som studerar måste anmäla sig som arbetssökande hos arbetsförmedlingen första vardagen efter att studierna avbröts eller avslutades för att behålla sin SGI. Det gäller endast den som inte har ett arbete.
- när individen börjar arbeta igen kan han eller hon få en ny SGI som beräknas utifrån hans eller hennes aktuella arbetsinkomst.

Om individen har beviljats hel sjukersättning eller hel aktivitetsersättning har han eller hon inte längre rätt att behålla nivån på sin SGI. Om han eller hon börjar arbeta igen när sjukersättningen eller aktivitetsersättningen upphör

eller ändras kan SGI beräknas på den nya arbetsinkomsten. Om han eller hon är arbetslös när sjukersättningen eller aktivitetsersättningen upphör eller ändras kan han eller hon – i vissa fall – få tillbaka den SGI han eller hon hade före ersättningen.

Riktade bidrag

– aktivitetsersättning, handikappersättning, rehabiliteringsersättning

Det finns också riktade bidrag till ungdomar med särskilda behov, till exempel sjuka eller funktionshindrade ungdomar.

Ungdomar som är i åldrarna 19–29 år kan få aktivitetsersättning ifall deras arbetsförmåga (på grund av psykisk eller fysisk sjukdom) är varaktigt nedsatt eller nedsatt under minst ett år med minst en fjärdedel.

Samma ersättning, *aktivitetsersättning*, får även ungdomar som måste förlänga sin skolgång på grundskole- eller gymnasienivå på grund av funktionshinder (Försäkringskassan 2004a).

Handikappersättning får ungdomar som är sjuka eller funktionshindrade och behöver extra hjälp eller har merkostnader på grund av sjukdom eller funktionshinder. Hjälp är till för dem mellan 19 och 65 år och är 69 procent av prisbasbeloppet (Försäkringskassan 2005b).

Ungdomar kan också få hjälp att komma tillbaka till ett arbete via arbetslivsinriktad rehabilitering. Då får de *rehabiliteringsersättning*.

Ekonomiskt bistånd

Människor som har det svårt att själva tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till försörjningsstöd av socialtjänsten för sin livsföring (socialtjänstlagen 2001:453). Generella förmåner och ersättningar som man är berättigad till, till exempel bostadsbidrag och föräldrapenning, måste all-

tid sökas innan man ansöker om försörjningsstöd. Försörjningsstödet (som kommer från kommunen) ska fungera som ett sista skyddsnät för dem som har tillfälliga ekonomiska problem och ska garantera en skälig levnadsnivå.

Försörjningsstöd gäller försörjning, till exempel mat, kläder och hyra. Stödet är behovsprövat och uppdelat i en *riksnorm*⁵³ och skäliga kostnader. Riksnormen ska täcka både personliga kostnader (livsmedel, kläder och skor, lek och fritid, hälsa och hygien samt barn- och ungdomsförsäkring med mera) och gemensamma hushållskostnader (förbrukningsvaror, dagstidning, telefon⁵⁴ och teveavgift). *Skäliga kostnader* ska täcka andra behovsposter (till exempel boende, hushållsel, arbetsresor, hemförsäkring och medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa). Individuer kan också efter individuell prövning få ekonomiskt bistånd till möbler, husgeråd, läkarvård, medicin, tandvård etcetera.

En grupp som i allt större utsträckning behöver försörjningsstöd är ungdomar. Många av dem har inte hunnit arbeta sig in i samhällets trygghetssystem och måste vända sig till socialtjänsten för att klara sig ekonomiskt.

I alla kommuner ska ungdomar som söker försörjningsstöd och som är arbetslösa vara registrerade som arbetssökande hos arbetsförmedlingen.

Sedan 1998 har det blivit möjligt för kommunerna att ställa krav på aktivering för arbetslösa som får försörjningsstöd. Socialtjänsten ska idag anvisa "*praktik eller annan kompetens-höjande verksamhet*" för personer under 25 år, studenter utan sommarjobb och till dem som "*av särskilda skäl är i behov av kompetenshöjande insatser*" (socialtjänstlagen 2001:453 § 6C). Möjligheterna utnyttjas av de flesta kommuner.

I *Studentlivsrankningen av högskolekommuner* för 2003 påtalade man att en del kommuner använde möjligheten att kräva en motprestation som ett sätt att få billiga sommarvikarier. Många kommuner arbetade dock seriöst för att minska kostnaderna för försörjningsstödet genom att ordna sommarjobb åt studenter vilket i längden kan medföra att de stannar kvar på orten även efter studierna.

Målet med lagen om aktivering är att den enskilde bidragstagaren aktivt ska ta ett eget ansvar för sin livssituation och bli självförsörjande genom arbete. Kommunerna varierar dock i tillämpningen av socialtjänstlagen och vilket lagrum kommunen använder när de beslutar om vilka krav som ställs på den enskilde. Detta sker eftersom socialtjänstlagen fortfarande är oklar över vad de kommunala aktiveringsåtgärderna faktiskt ska gå ut på i praktiken och under vilka förutsättningar som bidragstagare är skyldiga att delta. En annan förklaring till att kommuner varierar i tillämpningen är att socialtjänstlagen är utformad som en ramlag vilket innebär att både kommuner och de enskilda tjänstemännen har ett stort handlingsutrymme att ytterligare bestämma utformningen av dessa åtgärder.

I Katarina Hjertner Thoréns rapport för Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (2005) *Kommunal aktiveringspolitik: en fallstudie av det praktiska arbetet med arbetslösa socialbidragstagare* framkommer att det praktiska genomförandet av aktiveringskraven för arbetslösa bidragstagare kan skilja sig från lagens formella intentioner och personalens egen beskrivning av verksamheten. Tyngdpunkten ligger inte på individernas behov utan på praktiska frågor av typen vad som är faktiskt genomförbart och vilka aktiviteter som finns tillgängliga. På grund av hög arbetsbelastning får de som står närmare

arbetsmarknaden hjälp på bekostnad av dem som behöver mer komplex hjälp.

Försörjningsstödet har inte en naturlig koppling till sociala problem idag. Det handlar om unga vars enda problem är att de saknar arbete. Numera försöker man ge dessa olika grupper av ungdomar olika insatser. De som står långt ifrån arbetsmarknaden får stöd i program som anpassats för denna målgrupp medan gruppen ungdomar vars enda problem är att de saknar arbete erbjuds att delta i olika insatser där de till exempel lär sig att skriva en meritförteckning, får gå till studie- och yrkesvägledare eller delta i kompetenshöjande program.

Ibland har kommuner också individuella arbetsplaner för bidragstagare där olika insatser (till exempel praktik eller insatser för att stärka sig själv på olika nivåer) ska följas.

I en del kommuner, till exempel i Eskilstuna, har man valt att handlägga förstagångsbesökarna till försörjningsstöd vid ett servicecenter istället för inom den egentliga enheten för ekonomiskt bistånd. Skälet är att inte "bli en försörjningsstödstagare" om man klarar sig med ett tillfälligt stöd.

Ungdomar kan söka ekonomiskt bistånd från och med det år föräldrarna inte är underhållsskyldiga, det innebär tidigast då de fyller 18 år eller när de har slutat skolan och senast vid 21 års ålder. I de fall det finns starka sociala skäl gör socialtjänsten undantag när det gäller försörjningsstöd.

Feriearbetande ungdomar i familjer med försörjningsstöd

Feriearbetande ungdomar i familjer med försörjningsstöd får behålla olika mycket av sin inkomst beroende på var i landet de bor. Socialtjänstförordningen förordar en individuell bedömning i varje enskilt fall och en generös hållning. Många kommuner gör dock inte individuella bedömningar. Försörjningsstöd ges på hushållsnivå och många gånger räknas därför ungdomarnas ferieinkomst av mot hushållets stöd, som reduceras. I 121 kommuner påverkar barns feriearbete inte försörjningsstödet alls. Här ses feriearbetet som ett positivt incitament bort från ett framtida bidragsberoende. I 65 kommuner sänks stödet när barnet tjänat ett visst belopp. I 15 kommuner reduceras bidraget efter att barnet har arbetat ett visst antal veckor och/eller tjänat ihop ett visst belopp. I 8 kommuner görs en individuell bedömning. (Rädda Barnen 2003). I Ungdomsstyrelsens enkät till tio kommuner som genomfördes 2005 fanns fyra olika tolkningar av regelverket. Allt från att unga fick behålla hela inkomsten till att hela inkomsten räknades in i hushållets inkomst, med olika maximala inkomstnivåer däremellan.

Unga som bor i hushåll med försörjningsstöd får alltså olika möjligheter beroende på var i Sverige de bor. Enligt Rädda Barnens rapport, *Sommarjobb och socialbidrag* från 2003, levde mer än 46 000 unga i åldrarna 13–17 år i hushåll med försörjningsstöd. Barn med utländsk bakgrund löper högre risk att inte få behålla sina inkomster från feriearbete jämfört med barn med svensk bakgrund eftersom deras familjer i större utsträckning än andra får försörjningsstöd. Likaså löper barn i storstäder ökad risk för att inte få behålla sina inkomster.

Bostadspolitiken

Liksom arbete är bostad en viktig faktor för ungdomar som ska påbörja etableringen i vuxenlivet. Eget boende är också en viktig aspekt av ungdomars välfärd. Den som har ett arbete har makt att bestämma över sitt liv; att skaffa bostad och bilda familj. Ungdomar som är arbetslösa eller inte har tillsvidareanställningar har på grund av låg inkomst, eller ingen inkomst alls, svårt att hyra eller köpa lägenhet.

Eftersom Sverige internationellt har väldigt god standard för bostäder ska bostadspolitiken även verka för att bostäder erbjuds till rimliga kostnader (Bostadskreditnämnden 2005).

Ungdomar som grupp har fått det svårare att etablera sig på bostadsmarknaden. Framförallt har de mellan 20 och 24 år halkat efter ekonomiskt de senaste tio åren. Speciellt svårt är det för ungdomar i landets största tillväxtregioner att etablera sig på bostadsmarknaden. Många ungdomar tvingas idag till osäkra bostadsförhållanden och förlängt kvarboende i föräldrahemmet (Bostadskreditnämnden 2005).

Kommunala åtgärder

Under 1990-talet avskaffades lagen om kommunala bostadsförsörjningsprogram. År 2000 kom lagen om kommunernas bostadsförsörjningsansvar (lag 2000:1383). Varje kommun fick lagstadgad skyldighet att ha en bostadsförsörjningsplan i syfte att skapa förutsättningar för alla i kommunen att leva i goda bostäder och för att främja att ändamålsenliga åtgärder för bostadsförsörjningen förbereds och genomförs.

Riktlinjerna för hur bostadsförsörjningen ska se ut idag bestäms av de enskilda kommunerna och antas av kommunfullmäktige under varje mandatperiod. Om det behövs med hänsyn till

situationen på bostadsmarknaden ska kommunen själv, eller tillsammans med sina grannkommuner, inrätta en kommunal *bostadsförmedling*. Med kommunal bostadsförmedling⁵⁵ menas en bostadsförmedling som har inrättats av kommunen och där kommunen beslutar om mål och riktlinjer för verksamheten. Den behöver dock inte drivas i egen regi, utan kommunen kan uppdra åt någon annan att driva verksamheten enligt avtal.

På kommunala bostadsförmedlingar förmedlas lediga lägenheter från både de kommunala bostadsbolagen och de privata fastighetsägarna. Idag har dock endast tre procent av kommunerna bostadsförmedlingar (Boverket 2005). Vidare säger sex av tio kommuner i enkäten att allmännyttan har en egen kö. En fjärdedel av kommunerna uppger att de inte har någon bostadsförmedling alls.

De kommuner som väljer att anordna *kommunala bostadsförmedlingar*⁵⁶ ska också ha en bostadskö. Den är oftast i kommunal regi och men ska också verka regionalt. Här ska lägenheter förmedlas i turordning efter kötid, men kravet på kötid ska inte hindra att ett begränsat antal lägenheter som är tillgängliga för kön fördelas enligt ett förturssystem. För att stå i kö ska man vara 18 år. De som väntar barn eller har barn har förtur, barnet måste vara under 18 år. De sökandes ekonomiska förutsättningar prövas därefter för att undersöka om de förväntas kunna betala hyran. En fast inkomst krävs, dock gäller a-kassa och studiemedel men oftast inte socialbidrag. De kommunala bostadsförmedlingarna får ta ut förmedlingsersättning vid yrkesmässig bostadsförmedling samt köavgift för högst ett år i taget. Kommunen får själv bestämma avgiften och grunderna för hur den ska tas ut. Hur lång kötiden är beror på i vilken

kommun man söker lägenhet, ifall lägenheten är nyproducerad, i vilket bostadsområde den ligger, om den ligger i innerstad eller ytterstad, vilken hyra lägenheten har och så vidare.

Privata åtgärder

Det finns också åtskilliga *privata bostadsförmedlingar* runt om i landet som erbjuder bostadslösningar. Vissa utger sig för att vara specialister på andrahandsuthyrning. Avgiften för att ställa sig i kö hos de privata bostadsförmedlingarna är oftast betydligt högre än hos de kommunala bostadsförmedlingarna. Även här har bolagen olika sätt att fördela sina bostäder. Hos IT-bostad i Göteborg lägger till exempel de sökande själva in sin annons. Sedan väljs de sökande direkt av uthyraren ifall han eller hon anser dem vara lämpliga som hyresgäster. Ju mer man betalar, desto fler kontakter blir man erbjuden.

Särskilda åtgärder för ungdomar

Bostadsförsörjningsansvaret ska omfatta alla invånare men vissa grupper uppmärksammas ibland särskilt, till exempel funktionshindrade och ungdomar. Idag finns ingen nationell bostadspolitik för ungdomar. Den enda ungdomsgrupp som ibland särbehandlas är studenter.

Vissa kommuner erbjuder *subventionerade lägenheter*. Detta gäller dock enbart kommuner där det inte råder bostadsbrist. Subventionerade lägenheter handlar oftast om att det finns ett överskott på hyresrätter i en kommun.

Andra kommuner satsar på andra typer av bostäder för ungdomar. I till exempel Trelleborg har Trelleborgshem valt att bygga om en del av sina hus till *ungdomsbostäder*. Även Eskilstuna kommun erbjuder rabatterade *ungdomslägenheter*. Det är det kommunala fastighetsbolaget Kommunfastighet Eskilstuna som ger ung-

domar rabatt, 2 000 kronor per månad de två första åren och därefter 1 000 kronor per månad i ytterligare två år. Från år fem gäller ordinarie hyra. Det ända kravet är att personerna är mellan 18 och 26 år och inte har haft kontrakt med Kommunfastighet tidigare. Även andra bostadsbolag i Eskilstuna har subventioner för ungdomar.

I Gävle hyr kommunen ut *rivningskontrakt* genom det allmännyttiga⁵⁷ bostadsbolaget. Detta innebär att ungdomar får lägenhetskontrakt på lägenheter som ska renoveras senare.

I Botkyrka finns *partiella bostadskontrakt*. Flera unga delar på en större lägenhet och alla har ett kontrakt.

I vissa kommuner finns det *studentbostäder* och *möblerade lägenheter på bostadshotell för ensamstående ungdomar mellan 18 och 25 år*. Studentbostäderna är oftast inte knutna till kommunen,⁵⁸ åtminstone inte i större studentorter. De ägs av enskilda stiftelser, kärdrivna företag eller liknande. Det finns dock kommunala studentbostäder, exempelvis har Svenska Bostäder en stor andel sådana i Stockholm. Att få studentbostad är dock inte alltid lätt. I Uppsala får studenter ställa sig i kö så fort de har fyllt 18 år. Kötiden där är idag 500 dagar (Uppsala Nya Tidning, den 31 augusti 2005). I rapporten *Unga Vuxnas Boende* (Bergensträhle 2005) påpekas att hela 44 procent av unga mellan 20 och 27 år i Uppsala bor utan besittningsskydd och att 14 procent av de unga i Västerås bor hos sina föräldrar.

Enligt kommunernas projektlistor planeras cirka 5 000 studentbostäder i ny- och ombyggnation under 2005 och 2006.

De grupper som särbehandlas på bostadsmarknaden erbjuds *kategoribostäder*, dit hör studenter.⁵⁹ Kategoriboende ger ingen möjlighet att

byta till ett annat boende. Som boende i en studentlägenhet har du ingen besittningsrätt utan måste flytta till ett annat boende när du avslutat studierna. Däremot räknas du som bostadslös i bostadskön. Få köer har idag förtursregler för särskilt utsatta grupper (till exempel bostadslösa eller trångbodda barnfamiljer).

Socialtjänsten har också ett hundratal lägenheter där personer med speciella problem i princip blir hyresgäster på ett *andrahandskontrakt*. Till socialtjänsten hör en hel del ungdomar och deras föräldrar av sig. Socialtjänsten behandlar dessa framställningar mycket restriktivt eftersom man anser att huvudregeln socialtjänsten ska följa är att det inte är normalt att flytta hemifrån och starta livet med försörjningsstöd. Myndigheten menar istället att stödet bör kombineras med någon form av arbetsinsats.

Boverket är nationell myndighet för samhällsplanering, stadsutveckling, byggande och boende. De arbetar på uppdrag av riksdag och regering för att människor ska få möjlighet till ett bra vardagsliv i ett hållbart samhälle. Enligt Boverkets prognos över bostadsbyggandet är målet att 120 000 nya bostäder ska byggas i landet mellan 2003 och 2006. Ungefär hälften av det ökade bostadsbyggandet ska ske i Stockholms län. Det mesta som byggs nytt är bostadsrätter men även hyresrätterna ökar. Antalet nybyggda småhus väntas öka i långsammare takt. Dock tror Boverket i sin prognos att bostadsbristen kommer att bestå ifall inte fler bostäder byggs (Boverket 2005).

Förslag på framtida åtgärder för bostadsproblemet

År 2004 fick Statens bostadskreditnämnd i uppdrag att utreda förutsättningarna för unga att skaffa en egen bostad⁶⁰ samt ge förslag på vad som kunde göras för att underlätta ungdomars inträde på bostadsmarknaden. I sin rapport *Egen härd? Unga vuxnas etablering på bostadsmarknaden – beskrivning och förslag på åtgärder* (2005) skriver Bostadskreditnämnden att en obligatorisk bostadsförmedling och bostadsanvisning borde införas. Här skulle hyreslägenheter förmedlas till ungdomar via *kvotering eller särskilda förturer*.

Vidare föreslår Bostadskreditnämnden att *statliga hyresgarantier* borde införas för att underlätta ungdomars etablering på den reguljära hyresrättsmarknaden. Med hyresgarantier menas att fastighetsägaren garanteras hyresbeloppet (av till exempel den kommunala bostadsförmedlingen) under uppsägningstiden när ungdomar sägs upp av fastighetsägaren.

Nätverket jagvillhabostad.nu anser att en bostadsförmedling är nödvändig för att komma tillrätta med problemen kring ungdomars tillgång till bostadsmarknaden, eller med diskrimineringen av ungdomar på bostadsmarknaden. Bostadsförmedlingar ska enligt dem vara öppna och rättvisa förmedlingar där ingen diskrimineras på grund av ålder, inkomst eller utländsk bakgrund, utan man ska enbart konkurrera med sin kötid.

Andra åtgärder som Bostadskreditnämnden nämner är *statliga kreditgarantier* och *statliga ungdomslån* till ungdomar som vill köpa lägenhet. De statliga ungdomslånen skiljer sig från statliga kreditgarantier på det sättet att de är amorteringsfria fram till dess den unge fyller 35 år.

Bostadskreditsnämnden föreslår också att ungdomars ekonomiska situation bör stärkas genom att ett särskilt tillägg till bostadsbidraget införs (detta ska även gälla bostadsrätter).

Nyligen släppte också regeringen ett förslag till *bostadsfinansiering i framtiden* (BOFI). I rapporten föreslås bland annat att bidrag ska lämnas till kommunerna för att de ska kunna ge lån eller betalningsgarantier (för hyra) för ungdomar som ska etablera sig i sin första bostad. Dessutom ska ett statligt etableringsstöd på 500 kronor i månaden under fem års tid kunna delas ut till unga i behov. Planerna är att stödet ska betalas till 14 000 ungdomar under ett första år och till 70 000 ungdomar efter fyra år.

Vidare föreslås att ett icke tidsbegränsat investeringsbidrag ska införas för att stimulera nyproduktion av hyresbostäder. Detta kommer att gälla för bostäder upp till 120 kvadratmeter vilket innebär att det inte bara är smålägenheter som kan byggas billigare.

Skuldpolitiken

När ungdomar fyller 18 år och blir myndiga har de rätt att ta lån och ansöka om kreditkort.

En del ungdomar klarar inte av att betala sina lån i tid vilket leder till att de får betalningsanmärkningar. Statistiska centralbyråns undersökning om *Ungdomars ekonomiska välfärd* (2005e) visar att unga har en hög skuldsättning. Unga kvinnor har mer skulder än unga män, och då framförallt studieskulder. Att ungdomar får ekonomiska problem beror till stor del på att de inte kan förutse sina inkomster. Det finns idag 77 258 ungdomar i åldrarna 16–30 år i Kronofogdemyndighetens (KFM) register. Det finns ingen nedre åldersgräns för att man ska kunna hamna i KFM:s register, 1 065 gäldenärer är i åldrarna 0–15 år (Skatteverkets Kronofogde-

avdelning). Ett förslag ligger just nu hos regeringen att föräldrar och förmyndare ska bli betalningsansvariga för minderåriga.

Olika skuldtyper

Ungdomar under 30 år är kraftigt överrepresenterade vad gäller bötesrelaterade skulder och skulder till Brottsofferfonden jämfört med äldre gäldenärer. Enligt Skatteverket kan detta bero på att den brottsliga benägenheten är högre i yngre åldersgrupper samt att yngre ännu inte har kunnat eller hunnit få andra "vanliga" skuldtyper som exempelvis underhållsstöd, studielån eller lån för bil eller hus. Det kan också bero på att unga inte har samma konsumtionsbeteende som äldre personer (Skatteverket 2005a).

De två vanligaste orsakerna enligt Skatteverket till att unga (upp till 25 år) hamnar hos kronofogden är att de inte har betalat fortkörningsböter (främst killar) eller tevelicens (främst tjejer). En annan orsak kan vara dyra mobilabonnemang (Skatteverket 2005a).

Betalningsanmärkning, avhysning och utmätning av ting

Alla som är betalningsskyldiga registreras hos kreditupplysningsföretag. En *betalningsanmärkning* försvårar möjligheten att få lån, lägenhet, telefonabonnemang samt arbete (Skatteverket 2004b). Efter registreringen börjar en *indrivning* via kronofogdemyndigheten⁶¹ eller ett inkassoföretag.⁶² Första steget blir *utmätning av lönen*. Ifall löneavdraget inte räcker till kan kronoinspektörerna göra en *utmätning av ting med ekonomiskt värde*, till exempel beslagta en ny bil, ny dator, dvd-spelare, konst eller äkta mattor. Sedan säljs tingen på auktion. Endast ting som ungdomarna behöver för att klara av

sitt vardagsliv⁶³ (kläder, möbler och billiga teveapparater) får de behålla.

Ungdomar kan också bli vräkta, eller som det också kallas *avhysta*, för obetalda hyror.

Olika preskriberingstider

Rätten till att kräva in en fordran preskriberas vid olika tidpunkter beroende på vilken fordran det gäller. Konsumentfordran är på tre år, skattefordran på fem år och andra fordringar på tio år. Ungdomar som går med på att betala av sina skulder kan få skuldsanering. Det innebär att de genom en avbetalningsplan får leva på existensminimum i fem år i utbyte mot att betalningsansvaret för resten av skulderna sedan upphör.

Kommunens insatser

Förutom förebyggande insatser har många kommuner en eller flera konsument- och budgetrådgivare eller samarbetar med Kronofogdemyndigheten. De arbetar med information gruppviss eller individuellt. Oftast är rådgivaren kopplad till socialtjänsten. Hit kan ungdomar vända sig för att få budgetrådgivning, skuldsanering enligt lagen eller för att få tips och råd om hur de kan handskas med sin ekonomiska situation.

Skatteverkets insatser

Just nu arbetar Skatteverket med ett genomförandeprojekt *Nå ut till ungdomar* där de förbereder det förebyggande arbetet för ungdomar under 2006. Att det behövs förebyggande och generell information till unga är något som framkom i en undersökning 2004 där unga berättade att de tyckte att breven från Kronofogdemyndigheten och skuldrutdragen var svårbegripliga (Skatteverket 2004a). Uttryckssättet i den skriftliga informationen upplevdes av

många som hotfullt och kränkande. Ungdomarna betonade att de också ville ha mer personlig kontakt och engagemang när handläggarna förklarade besluten för dem (Skatteverket 2004a).

Unga lagöverträdare

Idag kan unga lagöverträdare från 15 år bli dömda till skadestånd eller bötesstraff av Kronofogdemyndigheten. I betänkandet av ungdomsbrottsutredningen (SOU 2004:122) anser man att denna påföljd inte är rättssäker och att den slår ojämnt mellan de ungdomar vars föräldrar är förmögna och de vars föräldrar har mindre gynnsamma ekonomiska förutsättningar. Så som påföljderna ser ut idag är de ett hinder för etablering på arbetsmarknaden. Ett förslag i betänkandet är att unga lagöverträdare skulle kunna erbjudas andra påföljder som till exempel *ungdomstjänst*, där de istället kunde arbeta av sitt straff.

Familjepolitiken

Det ekonomiska familjestödet

Förvärvsarbetande föräldrar kan ha rätt till tillfällig föräldrapenning för att vårda sjuka barn tills de fyller 12 år. Under den tid föräldern får tillfällig föräldrapenning har föräldern rätt att vara ledig från arbetet. Från 12 år och tills dess att barnet fyller 16 år gäller att barnets behov av vård eller tillsyn ska vara större än vad som i allmänhet är fallet för barn i motsvarande ålder. Från fyllda 16 till 18 års ålder får föräldern tillfällig föräldrapenning för vård av sjukt barn om den unge är så sjuk att det finns ett påtagligt hot för den unges liv.

Föräldrapenning vid barns födelse

Med föräldrapenning kan en förälder vara hemma i längre sammanhängande perioder, enstaka dagar eller delar av dagar. Föräldrapenning för ett barn betalas ut i 480 dagar. Vid tvillingfödelse betalas ytterligare 180 dagar ut i föräldrapenning.

Dagarna kan tas ut till dess att barnet är åtta år eller senast när barnet har avslutat sitt första skolar. Vid gemensam vårdnad har föräldrarna rätt till 240 dagar var med föräldrapenning.

Under 390 dagar är föräldrapenningen lägst 180 kronor per dag (grundnivå) eller 80 procent av SGI delad med 365. Under 90 dagar är föräldrapenningen 60 kronor per dag. Ersättningen kallas lägstanivå och är densamma för alla.⁶⁴

En förutsättning för att få föräldrapenning enligt SGI för de första 180 dagarna är att föräldern har varit försäkrad för en ersättning över 60 kronor per dag i minst 240 dagar före den beräknade eller faktiska förlossningen. Annars betalas ersättning ut enligt grundnivå. Det är i regel individens aktuella inkomst som ligger till grund för den sjukpenninggrundande inkomsten, vilken används för att räkna ut föräldrapenningen

Till dess barnet fyller ett år får individen behålla den SGI han eller hon hade vid barnets födelse. Därefter kan individen få behålla sin SGI om han eller hon inte förvärvsarbetar alls och tar ut föräldrapenning minst fem dagar i veckan eller förvärvsarbetar i mindre omfattning än tidigare och tar ut föräldrapenning för den minskade arbetstiden. Om individen arbetar mindre än tidigare och inte fyller ut med föräldrapenning, sänks SGI:n till den faktiska arbetsinkomsten.

Föräldrapenningen kan betalas ut som hel, tre fjärdedels, halv, en fjärdedels eller en åttondels ersättning (Försäkringskassan 2005a).

Bidrag och regler för studenter med barn

Från och med den 1 januari 2006 underlättas situationen för studerande med barn. Då införs *tilläggsbidraget*. Hittills har studenter med barn inte kunnat få föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning eller havandeskapspenning under tiden de har studerat. De har endast kunnat få barnbidrag och bostadsbidrag.

Tilläggsbidraget är det bidrag som den som har vårdnaden om ett barn kan få utöver de ordinarie studiemedlen eller rekryteringsbidraget. Om båda föräldrarna (vårdnadshavarna) studerar kan bara en av dem få bidraget. Tilläggsbidraget kan betalas ut till och med det kalenderhalvår barnet fyller 18 år. Tilläggsbidraget är skattefritt och påverkar inte andra bidrag som exempelvis bostadsbidrag.

Tilläggsbidragets storlek beror på hur många barn individen har och i vilken takt han eller hon studerar. För fyra veckors studier på heltid får individen

- 476 kronor om han eller hon har ett barn.
- 776 kronor om han eller hon har två barn.
- 932 kronor om han eller hon har tre barn.

Studenter kan få tilläggsbidrag även om han eller hon studerar på deltid. Bidragets storlek är dock beroende av studietakten.

Studenter med barn har rätt att behålla studiemedlen vid tillfällig vård av barn. De har rätt att behålla studiemedlen under sammanlagt 18 veckor per år för varje barn som är under tolv år. Den tid som studenten har rätt till studiemedel för tillfällig vård av barn räknas inte in i antalet veckor som han eller hon har haft studiemedel och inte heller i antalet veckor vid kommande prövningar av studieresultat.

Bostadsbidrag

Barnfamiljer och ungdomshushåll utan barn (28 år och yngre) kan få *bostadsbidrag*. Bostadsbidraget är uppdelat i två delar, ett bidrag för boendekostnaden och ett särskilt bidrag för barn som bor hemma. Hur stort bostadsbidraget är beror på hur många personer det finns i familjen, familjens inkomst, bostadsytan samt bostadskostnaden⁶⁵ (Försäkringskassan 2004). I ansökan om bostadsbidrag uppskattar den sökande hur stor inkomst han eller hon kommer att ha under kalenderåret. Om hushållet har ett för stort preliminärt bidrag kommer hushållet att få betala tillbaka mellanskillnaden. Är mellanskillnaden mer än 2 500 kronor tillkommer också en avgift. Är det preliminära bidraget för litet betalas mellanskillnaden ut med ränta (Riksförsäkringsverket 2004).

Bostadsbidraget har både bostadspolitiska och familjepolitiska syften. De bostadspolitiska syftena är att *"alla ska ha förutsättningar att leva i goda bostäder till rimliga kostnader och i en stimulerande och trygg miljö inom långsiktigt hållbara ramar"*. De familjepolitiska syftena är att *"genom ekonomiskt familjestöd minska skillnaderna i de ekonomiska villkoren mellan familjer med respektive utan barn"* (proposition 2004/05:112).

Till följd av att det i Familjeutredningens betänkande *Ur fattigdomsfällan* (SOU 2001:24) samt Socialdepartementets rapport *Analys av bostadsbidrag* (2003) framkom att flerbarnsfamiljer har den lägsta inkomststandarden och att sambohushåll med barn har lägre inkomststandard än ensamstående med barn föreslog regeringen i en proposition till riksdagen (2004/05:112) därför en del ändringar i lagen om bostadsbidrag (1993:737). En del är tänkta att gälla från den 1 november 2005 och en del från den 1 januari 2006.

Hittills har det slutliga bostadsbidraget ofta bestämts andra året efter det aktuella bidragsåret. Regeringen vill nu införa en fast tidsfrist om fem år för att ta upp frågan om nytt slutligt beslut om bostadsbidrag med anledning av ändrad taxering. Detta förslag är till för att förenkla ärendehanteringens samt minska kostnaderna för lagring av uppgifter.

Ytterligare en ändring som föreslås är att sambobegreppet integreras i lagen om bostadsbidrag. Sambos ska enligt förslaget få en tydligare roll i barnfamiljer och likställas med makar oavsett om de har gemensamma barn eller samma folkbokföringsadress. Familjeutredningen konstaterade redan 2001 i betänkandet *Ur fattigdomsfällan* (2001:24) att det fanns olikheter i regelverken för bostadsbidrag respektive underhållsstöd. En person kunde betraktas som ensamstående enligt det ena regelverket och sammanboende enligt det andra.

Kapitel 5

Slutdiskussion

Inledning

Den övergripande frågan för denna tematiska fördjupning är hur ungdomars etablering på arbetsmarknaden ser ut. Svaret på denna fråga är – på oändligt många olika sätt.

Våra intervjuer med unga inom ramen för denna tematiska fördjupning visar att etableringen sker längs många olika vägar på såväl arbetsmarknaden som andra arenor i samhället. De resurser som ungdomar kan använda för att klara av olika etableringsprocesser är mycket varierande, liksom deras möten med och erfarenheter av de olika åtgärder som är tänkta att underlätta denna process.

I detta avsnitt kommer vi att diskutera huvudresultaten i den tematiska fördjupningen i ljuset av de olika perspektiv som regeringen i sin ungdomspolitiska proposition *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (proposition 2004/05: 2) anger som utgångspunkt för offentlig verksamhet för ungdomar – resursperspektivet, rättighetsperspektivet, självständighetsperspektivet och mångfaldsperspektivet.

Självständighetsperspektivet

Självständighetsperspektivet innefattar både vuxenblivandet, med frigörelse från föräldrarna, och att ungdomar får tillgång till resurser som ökar deras handlingsutrymme. Enligt detta perspektiv är ungdomars tillgång till ekonomiska och kunskapsrelaterade resurser av stor vikt. Dessa resurser är också centrala i denna tematiska fördjupning. Det är viktigt att komma ihåg att dagens ungdomar har högre utbildningsnivå än någon generation före dem. Samtidigt som utbildning är en viktig kunskapsrelaterad resurs som ökar människors förmåga att förstå

och på olika sätt delta i det omgivande samhället, är det viktigt att framhålla att utbildning i mångt och mycket är en relativ resurs. Att dagens ungdomar i genomsnitt är bättre utbildade än deras föräldrar innebär inte nödvändigtvis att deras utsikter på arbetsmarknaden är bättre. På grund av detta är det ofta av större intresse att studera specifika ungdomsgruppers utbildningsresurser relativt andra ungdomars samt i relation till vuxna. Vår tematiska fördjupning pekar på vissa problematiska förhållanden och utvecklingstendenser inom utbildningsområdet. Framförallt väcker den stora andel elever som lämnar grundskolan utan gymnasiebehörighet frågor om utbildningssystemets förmåga att förse alla ungdomar med adekvata utbildningsresurser. Den stora andel elever som går på det individuella programmet på gymnasieskolan samt särskolans expansion är i detta sammanhang svårare att värdera, men dessa faktorer kan ses som tecken på att den sociala differentieringen inom skolan har ökat.

Bilden av ungas ekonomiska resurser är splittad, men även här finns det problematiska förhållanden och utvecklingstendenser. Visserligen har andelen unga i åldrarna 19–30 år som säger sig ha svårt att klara de löpande utgifterna minskat mellan 1990-talets mitt och 2003, men ungdomsgruppen som helhet har ännu inte kommit upp i de inkomstnivåer som de hade i början av 1990-talet. En lärdom som kan dras av den recession som drabbade Sverige under

1990-talets inledande år verkar således vara att särskilt ungdomar drabbas både hårt och långvarigt av djupa lågkonjunkturer. Andelen socialbidragstagare bland unga har också ökat betydligt sedan 1990-talets inledande år. Denna tematiska fördjupning har också visat att familjen har stor betydelse för ungas försörjning långt upp i åldrarna.

Hälsa är också en viktig resurs som ökar ungas handlingsutrymme på arbetsmarknaden och andra områden. Det är i detta sammanhang värt att fundera på om det finns en koppling mellan förlängd etableringsperiod och försämrad hälsa bland unga idag. Hur påverkas unga senare i livet av de år som de har levt under osäkra förhållanden?

En central utmaning för ungdomspolitikerna är det faktum att utanförskap i tidig ålder har en så pass stark koppling med utanförskap i senare skeden i livet, på såväl arbetsmarknaden som andra samhällsområden. Den så kallade Lissabonstrategin, med målet att EU fram till 2010 ska utvecklas till världens mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomi, ställer i detta sammanhang särskilda krav på utbildningspolitiken under livets alla skeden. Inte minst pekar denna tematiska fördjupning på att det bör vara en viktig princip att i en politik för livslångt lärande minimera återvändsgränderna i utbildningssystemet och i olika åtgärder riktade mot ungdomar.

Mångfaldsperspektivet

Ett annat av den nationella ungdomspolitikens perspektiv är mångfaldsperspektivet, som i korthet innebär att den mångfald av värderingar och livsstilar som finns bland ungdomar ska ses som värdefull och därför bejakas inom demokratins ramar. All offentlig verksamhet för ungdomar bör bejaka mångfalden och sträva

efter lika rättigheter och möjligheter för alla. Ungdomars förutsättningar och villkor varierar, bland annat beroende på socioekonomisk bakgrund, kön och utländsk bakgrund.

De differentierade etableringsmönster som påvisats i denna tematiska fördjupning styrker denna bild av en mycket heterogen ungdomsgrupp, inte minst med avseende på deras väg till egen försörjning och etablering på arbetsmarknaden. Ungdomars förändrade levnadsvillkor kommer att ställa nya krav på framtidens ungdomspolitik och utformningen av de olika stödsystem som ska underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Om ungdomars övergång från skola till arbete blir alltmer heterogen, bör olika stödsystem och åtgärder också vara anpassade till denna heterogenitet för att kunna fungera effektivt.

En fråga med direkt relevans för både mångfaldsperspektivet och självständighetsperspektivet är att vi idag har svårigheter att belysa och analysera levnadsvillkoren för olika ungdomsgrupper. Detta gäller såväl olika ungdomsgrupper utifrån variabler som till exempel utländsk bakgrund, sexuell läggning och funktionshinder, men också utifrån olika sysselsättnings- och försörjningsrelaterade förhållanden som omfattar ett litet antal ungdomar. Det finns en risk för att vår bild av ungdomars etableringsprocess och levnadsvillkor i alltför hög grad kommer att bestämmas av de data som vi har till vårt förfogande, eller med andra ord, att vi bara belyser vissa ungdomsgrupper och de välfärdsrelaterade utfall som den tillgängliga statistiken tillåter oss att belysa. Konsekvenserna av detta kan bli att andra grupper osynliggörs inom ramen för det ungdomspolitiska uppföljningssystemet. Detta är särskilt problematiskt då den nationella ungdomspolitikens syfte är att minska skillnaderna i levnadsvill-

kor inom ungdomsgruppen genom att belysa och hantera levnadsvillkoren för de ungdomar som av olika anledningar har svårare än andra att få verklig tillgång till välfärd och makt.

Tillgängliga data medger dessutom ofta bara analyser på nationell och inte regional eller kommunal nivå. Detta är olyckligt då det i denna tematiska fördjupning med all önskvärd tydlighet framkommit att inte bara ungas levnadsvillkor utan också hur olika lagar och regelverk tolkas och tillämpas, avsevärt varierar mellan olika kommuner och regioner.

Ungdomsstyrelsen påpekade i sitt förslag till uppföljningssystem kring ungas levnadsvillkor (Ungdomsstyrelsen 2005) att ett större ungdomsurval i de så kallade ULF-undersökningarna (Undersökningar om levnadsförhållanden) är viktigt för att kunna göra mer fördjupade analyser av såväl olika ungdomsgrupper som regionala variationer. Slutsatserna från denna tematiska fördjupning understryker ytterligare detta behov. Men det bör också poängteras att för vissa särskilt utsatta grupper är en utbyggnad av ULF, eller andra urvalsundersökningar, antagligen inte tillrädligt. För dessa grupper krävs olika slag av riktade studier. Den studie som i denna tematiska fördjupning gjorts med ungdomar som kännetecknas av särskilt låga inkomster kan i detta sammanhang ses som en pilotstudie som visar det fruktbara i att kombinera en registerbaserad ansats med riktade studier av särskilda ungdomsgrupper. Här har även kvalitativa studier med djupintervjuer av den typ som har genomförts i den tematiska fördjupningen en viktig roll, dels för att studera och analysera ungdomsgrupper som är svåra att komma åt med kvantitativa metoder, dels för att med utgångspunkt i ungdomars egna erfarenheter belysa särskilda förhållanden och stimulera till framtida analyser och kunskaps-

inhämtning. Ungdomsstyrelsen har i andra sammanhang också påtalat behovet av att kunna jämföra ungas levnadsvillkor i Sverige med ungas villkor i andra länder (Ungdomsstyrelsen 2005). Förutom att sådana jämförelser är värdefulla i sig, ökar denna typ av jämförelser våra möjligheter att dra slutsatser om effektiviteten hos olika åtgärder riktade mot ungdomar.

Rättighetsperspektivet

Ett tredje perspektiv som ska ligga till grund för offentlig verksamhet för ungdomar är rättighetsperspektivet, som i korthet säger att ungdomars mänskliga rättigheter ska skyddas och främjas, och att ungdomar ska ges social och ekonomisk trygghet, god hälsa och möjlighet till utveckling. Vidare sägs det att offentliga insatser ska stödja ungdomars möjligheter till självständighet och oberoende.

Ett viktigt syfte med denna tematiska fördjupning har varit att beskriva och analysera olika åtgärder som ungdomar kan få under etableringsfasen och hur dessa åtgärder förhåller sig till ungdomars agerande för att få arbete. Det är viktigt att påpeka att sådana åtgärder mycket sällan har ett egenvärde, utan att värdet av dessa åtgärder ytterst ligger i deras förmåga att förse ungdomar med resurser med vars hjälp de kan utöka sina handlingsalternativ och i förlängningen också sin välfärd. Av särskilt intresse i detta sammanhang blir därför de resultat som i denna tematiska fördjupning visar på den gynnsamma effekt som tidig anknytning till arbetslivet har för ungas framtida möjligheter på arbetsmarknaden. Särskilt ferie- och extraarbete är betydelsefulla för ungas fortsatta etablering på arbetsmarknaden.

Praktisk arbetslivsorientering (prao) och arbetsplatsförlagd utbildning (APU) i grund- respektive gymnasieskolan, borde också kunna fungera som en tidig introduktion i arbetslivet, kanske av särskild betydelse för de elever som saknar de kontakter som ofta behövs för att kunna få ferie- och extraarbete.

Skolverket hade tidigare ett uppföljningsuppdrag att med jämna intervall följa upp APU. Den senaste uppföljningen gjordes 1998 och visade att skolorna endast lyckades erbjuda drygt 60 procent av sina elever APU i föreskriven omfattning, variationen var också mycket stor mellan olika yrkesinriktade utbildningar och skolor. Även här skiljer sig alltså ungas möjligheter åt beroende på var i landet de bor. Trots att uppföljningen då visade på stora skillnader, har inga nya uppföljningar gjorts sedan dess. Att APU och prao fungerar dåligt innebär att många elever blir hänvisade till att själva skaffa information via egna nätverk och kanaler. Detta missgynnar de resurssvaga ungdomarna enligt vad som framkommer i de intervjuer som har gjorts. Det är också allvarligt att det finns stora brister i uppföljningen av dessa åtgärder, och att vår kunskap om hur dessa åtgärder mer i detalj fungerar därför är dålig.

Ungdomsstyrelsens tematiska fördjupning visar också att andra åtgärder och ekonomiska stödsystem är dåligt anpassade till hur ungdomars faktiska etablering på arbetsmarknaden och andra samhällsarenor ser ut. Ett övergripande problem är att det är svårt att överblicka och följa upp offentliga åtgärder för unga när dessa är uppdelade på många olika sektorer och befattningshavare. Detta problem förvärras ytterligare av att ungdomar i olika åldrar är berättigade till olika typer av stöd och åtgärder, som i sin tur har olika huvudmän och berör olika

politikområden. Ibland står dessutom målen för olika offentliga verksamheter och åtgärder mot varandra, samtidigt som det ofta finns tydliga brister i samverkan mellan stat och kommun. För den enskilda individen kan detta till exempel leda till att nödvändiga åtgärder dröjer för länge då han eller hon hamnar mellan stolarna, ofta beroende på en ovilja eller rädsla från olika verksamheter eller sektorer att ta på sig det ekonomiska ansvaret för åtgärden ifråga. Om varje enskild sektor hanterar frågan på det sätt som den själv tycker är bäst, utan att ta hänsyn till att det kan försvåra för de andra sektorerna, så kan det leda till att den unges etableringsmöjligheter försämras, men också till förseningar, ineffektivitet och onödigt höga kostnader för samhället.

Det är viktigt att i högre grad än tidigare inkludera aspekter som kvalitet och tillgänglighet i fortsatta analyser av hur åtgärder med syfte att underlätta ungdomars etableringsprocess fungerar samt i arbetet med att utforma sådana åtgärder. Vägledande frågor vid sådana analyser bör vara vilka, såväl avsedda som icke avsedda, konsekvenser olika åtgärder riktade mot ungdomar har samt hur tillgängligheten ser ut med avseende på faktorer som ålder och kön samt utländsk och socioekonomisk bakgrund. Då denna tematiska fördjupning har påvisat en betydande variation i hur olika kommuner tillämpar och tolkar samma regelverk och hur åtgärder riktade mot ungdomar utformas, är det av central betydelse att även anlägga ett regionalt perspektiv vid sådana analyser och när man utarbetar åtgärdsprogram.

Dessutom pekar denna tematiska analys på behovet av att även inkludera ungdomars egna upplevelser och värderingar i analyser av olika former av åtgärder riktade mot ungdomar.

I jämförelse med det stora antal studier som har undersökt individers tillgång till olika former av individuella resurser, förefaller det råda brist på systematiska studier som undersöker ungas möte med olika former av åtgärder. I detta sammanhang finns det ett stort utrymme för metodologiskt utvecklingsarbete. I de kvalitativa intervjuer med ungdomar som gjordes till denna tematiska fördjupning framhåller ungdomarna själva att det är betydelsefullt med vuxna föredömen och att deras situation i skolan och på väg ut i arbetslivet uppmärksammas av vuxna runt omkring dem. Dessa intervjuer pekar också på att deltagandet i arbetsmarknadsåtgärder kan ha motivationshöjande effekter som inte är omedelbart synliga. Dessa exempel visar på vikten av att belysa ungas upplevelser av sin etablering, vilka i sig är av stor betydelse för deras fortsatta etablering på arbetsmarknaden.

I en tematisk fördjupning som behandlar ungdomars försörjning och etablering på arbetsmarknaden är det naturligt att fokusera på ekonomiska stödsystem i samband med ungdomars ekonomiska trygghet. Ett uppenbart problem i en socialpolitisk modell av det svenska slaget är att många av samhällets allmänna ekonomiska stödsystem är förbundna med villkor, det vill säga att kvalificeringsvillkoren för dessa stödsystem inbegriper en periods lönearbete. I praktiken innebär detta att en stor andel unga, främst arbetslösa men också sjuka och föräldralediga, saknar ersättning från de allmänna systemen och istället får förlita sig på behovsprövade bidrag.

Ur ett ungdomsperspektiv är det anmärkningsvärt hur mycket av senare tids socialpolitiska diskussion som har handlat om det så kallade takproblemet i socialförsäkringarna, det vill

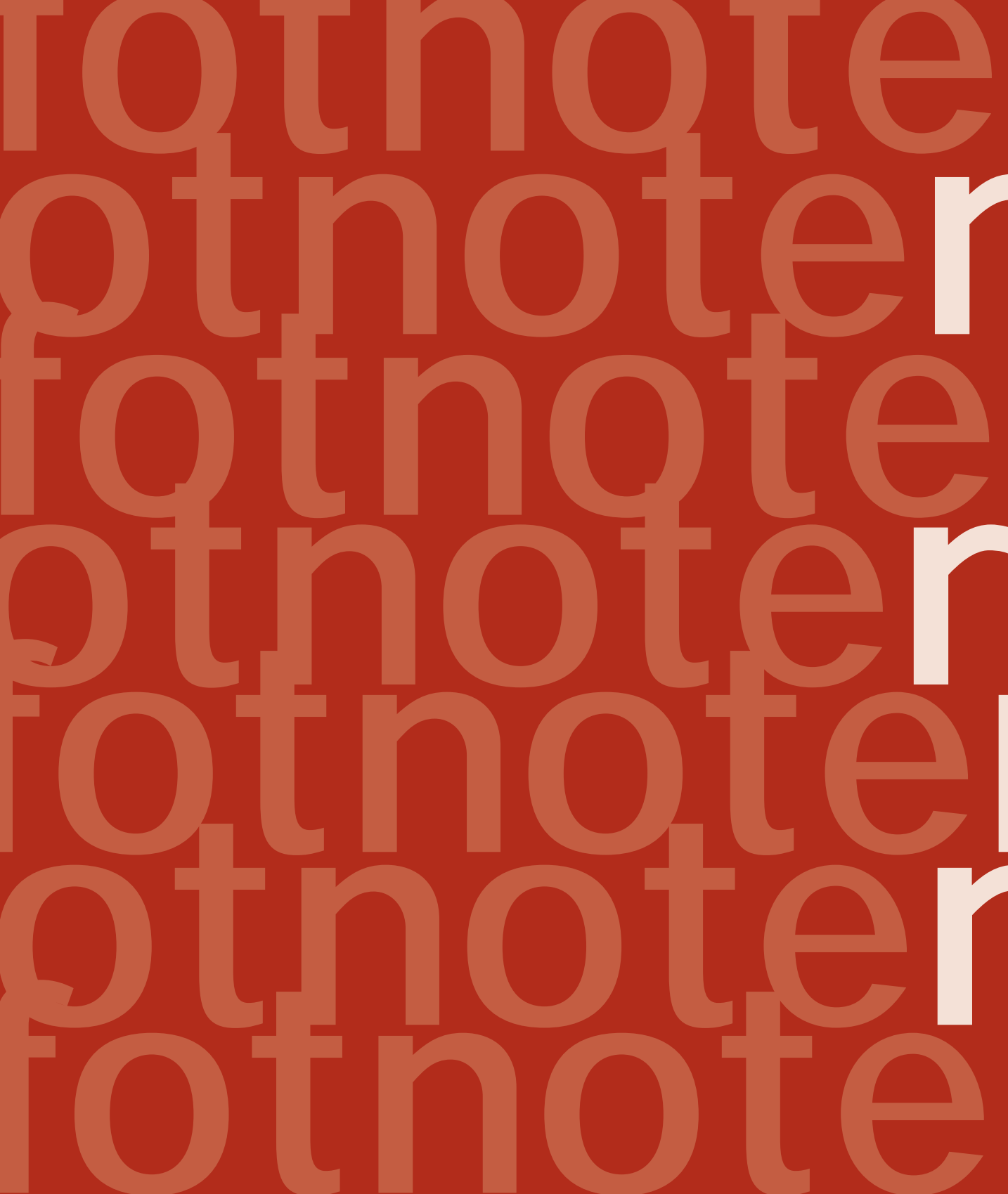
säga det faktum att allt fler har inkomster över det förmånsgrundande taket i socialförsäkringarna och därmed saknar adekvat skydd för inkomstbortfall från den allmänna försäkringen. Det faktum att ungdomars socialbidragstagande har ökat sedan 1990-talets inledning, och att ungdomar i ökande utsträckning tenderar att bli kvar i detta behovsprövade system under långa tider, är problematiskt och en avvikelse från den universalism som många förknippar den svenska socialpolitiska modellen med. I detta sammanhang synes ungdomars inte bara svårigheter på arbetsmarknaden utan också deras marginaliserade position i de allmänna ekonomiska stödsystemen vara en nog så allvarlig socialpolitisk utmaning som takproblemet.

Resursperspektivet

Det fjärde av de perspektiv som anger utgångspunkten för offentlig verksamhet för ungdomar är *resursperspektivet*. Detta perspektiv betonar att ungdomar har unika kunskaper och erfarenheter och att ungdomars resurser ska utvecklas och tas tillvara. I praktiken innebär detta att ungdomar ska ges inflytande över verksamheter som påverkar dem, och att unga ska tas tillvara som en resurs i olika former av offentliga åtgärder. Eftersom det är mycket svårt att överblicka i vilken utsträckning detta sker, markerar detta perspektiv mer av ett förhållningssätt till unga. I detta sammanhang bör det betonas att ungas differentierade etableringsmönster utgör en utmaning för offentliga verksamheter. Men om ungas olika erfarenheter kan tas tillvara, innebär detta också möjlighet att utveckla inte bara offentliga åtgärder utan också andra verksamheter inom ungdomspolitikens arena. Det finns i detta sammanhang exempel på of-

fentliga verksamheter, som till exempel Skatteverket, som på ett föredömligt sätt anpassat sitt sätt att ta fram och föra ut information efter ungdomars behov.

Vi vet att dagens ungdomar etablerar sig på arbetsmarknaden senare i livet jämfört med tidigare generationer. Vägen dit ser också mycket olika ut. Det finns ingen anledning att tro att heterogeniteten bland unga kommer att minska framöver. Detta ställer stora krav på framtidens ungdomspolitik. Denna tematiska fördjupning pekar också på att vi för att identifiera de processer och faktorer som påverkar ungas etablering på arbetsmarknaden och andra samhällsområden måste se denna etablering som en mycket utdragen process, som i många avseenden börjar redan i grundskolan och förmodligen också tidigare än så. Det innebär också att fortsatta analyser av ungas etablering måste anlägga ett brett perspektiv när det gäller att identifiera och belysa faktorer som påverkar denna process. Ungdomspolitikens sektorsövergripande karaktär, som innebär att insatser för ungdomar görs av många olika aktörer inom ett stort antal samhällssektorer, innebär i detta sammanhang en särskild utmaning. De huvudområden som i den ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* angavs för en systematisk kunskapsbildning om ungas levnadsvillkor – lärande och personlig utveckling, hälsa och utsatthet, inflytande och representation, egen försörjning samt kultur och fritid – spelar i detta sammanhang alla en central roll för att förstå förutsättningarna och villkoren för ungdomars etablering på samhällets alla arenor.

Fotnoter

¹ Begreppet ekonomisk kris kommer från Statistiska centralbyrån och Undersökningen om levnadsförhållanden, ULF.

² Riksnormen för beräkning av skäliga kostnader, som beslutas av regeringen enligt 4 kap. 3 § första stycket i socialtjänstlagen (2001:453), grundar sig på Konsumentverkets senaste pris- och konsumtionsundersökningar och delas upp på olika hushållstyper och åldersintervaller. Riksnormen för ett hushåll under 2005 utgör summan av de personliga kostnaderna för samtliga medlemmar i hushållet och de gemensamma hushållskostnaderna.

³ Frågan löd: Vilken är din nuvarande sysselsättning? Annat är svarsalternativet: Jag har en annan sysselsättning som inte finns med. Fasta svarsalternativ var: fast anställning, tillfällig anställning, egen företagare, studerande, arbetsmarknadsprogram, arbetslös, föräldraledig, sjukskriven/långtidssjukskriven, pensionerad, militär eller civiltjänstgöring och arbetar i eget hushåll.

⁴ Med sysselsättningsintensitet menas andel sysselsatta av befolkningen.

⁵ Siffrorna är något osäkra eftersom det är svårt att ta reda på hur många ungdomar som fysiskt flyttat men som ändå är skrivna hos föräldrarna.

⁶ Samtidigt får barn i ett flertal länder i Europa börja i skolan vid en tidigare ålder än vad vi gör i Sverige. I England är skolstarten vid fem års ålder. Alltså kommer man några år tidigare till högre utbildning.

⁷ De kostnader som uppkommer vid rekrytering och som framförallt är arbetstid och annonskostnader.

⁸ Av de 366 unga som hade deltagit i KUP till och med den 2 januari 1997 och som i en enkät i maj 1997 tillfrågades om sin sysselsättning svarade 281, vilket ger en svarsfrekvens på 77 procent.

⁹ I det internationella forskningsprojektet som har nämnts (Walther et al. 2004) används detta begrepp för att beskriva unga människors etableringsmönster som enligt denna rapport inte längre kan beskrivas som en linjär process. Etableringen för många unga vuxna beskrivs i termer av en jojo-rörelse. De unga pendlar mellan utbildning – arbete – arbetslöshet – utbildning – arbete ... och så vidare.

¹⁰ Genom arbetsförmedlingarna vi samarbetade med kom vi i kontakt med tre timanställda unga vuxna som sökte heltidstjänster.

¹¹ Löfströms studie "Den könsuppdelade arbetsmarknaden" (SOU 2004: 43) belyser vad unga människor vill "bli" när de blir vuxna och vad vuxna "är". Denna studie har fungerat som grund då vi gjorde vårt urval.

¹² Här ingår de tre timanställda ungdomarna. Studien visar att antalet arbetslösa i det närmaste sociala nätverket ökar risken att själv ha upplevt arbetslöshet under den första tiden efter gymnasieskolan. Resultaten visar också att ungdomar som tidigt drabbas av arbetslöshet bedömer sina framtida möjligheter på arbetsmarknaden som sämre än andra.

¹³ Arnell-Gustafsson jämförde ungdomar som varit respektive inte varit arbetslösa. Syftet var att se i vad mån dessa två grupper hade arbetslösa föräldrar, syskon och vänner. I studien ingick 5 600 ungdomar. Studien visar att antalet arbetslösa i det närmaste sociala nätverket ökar risken att själv ha upplevt arbetslöshet under den första tiden efter gymnasieskolan. Resultaten visar också att ungdomar som tidigt drabbas av arbetslöshet bedömer sina framtida möjligheter på arbetsmarknaden som sämre än andra.

¹⁴ År 2001 var basbeloppet 36 900 kronor och 2002 var det 37 900 kronor.

¹⁵ Av ungdomarna födda i Sverige angav 72,6 procent att de hade en inkomst över ett basbelopp 2002, motsvarande siffra för ungdomar födda utomlands var 65,3 procent.

¹⁶ Av männen svarade 75,5 procent att de hade en inkomst över ett basbelopp 2002, motsvarande siffra för kvinnorna var 64,6 procent.

- ¹⁷ Man kan få skattebefrielse i Sverige även om arbetsinkomsten inte har beskattats i arbetslandet. För detta gäller att man måste ha varit anställd och vistats minst ett år utomlands, och att skattebefrielsen i arbetslandet beror på att bestämmelse om beskattning saknas, att arbetslandets interna lagstiftning undantar arbetsinkomsten från beskattning eller genom särskilt beslut av myndighet i landet ifråga.
- ¹⁸ Skillnaden i log-likelihood mellan två modeller har en X^2 -fördelning och kan användas för att testa om en viss variabel på ett signifikant sätt bidrar till en modells förklaringsvärde.
- ¹⁹ Något som möjligen stödjer detta är att bara knappt 30 procent av de ungdomar som säger att de deltog i en arbetsmarknadsåtgärd 2002 även säger att de hade kontakt med kommunen för att delta i KUP eller UG. Även om arbetsmarknadsåtgärder för ungdomar inte behöver innebära KUP eller UG, kan denna andel tyckas anmärkningsvärt låg. Samtidigt var det 100 procent av de ungdomar som säger att de deltog i en arbetsmarknadsåtgärd 2002 som säger att de hade kontakt med arbetsförmedlingen.
- ²⁰ Kommunerna ingår i Sveriges Kommuners och Landstings referensgrupp för unga och arbetsmarknad.
- ²¹ Kvarboende hos föräldrarna = kvarbo (ibland också mambo – bo kvar hos mamma).
- ²² Självklart kan även "hårda" åtgärder resultera i ökad motivation och ökat självförtroende hos deltagarna, men det är sällan målet med åtgärderna.
- ²³ Det framkom dock på Statistiska centralbyråns forskardag den 13 oktober 2005 att det finns en ambition att register framöver ska täcka dessa områden, episoder och parallella sysselsättningar.
- ²⁴ Arbetsförmedlingen har dessutom behovsprövade insatser som riktar sig till vissa grupper.
- ²⁵ Till exempel för barn som vistas på institution.
- ²⁶ Storstadssatsningen är ett led i storstadspolitiken som bland annat syftar till att förbättra levnadsvillkoren i så kallade utsatta områden i storstadsregionerna.
- ²⁷ Många skolor har 2x2 veckors praov.
- ²⁸ Arbetsplatsförlagd utbildning finns på IV-programmet. Elever kan då vara arbetsplatsförlagda fyra dagar i veckan och ha en teoridag per vecka i skolan.
- ²⁹ Elever som saknar godkänt betyg i flertalet behörighetsgivande ämnen från årskurs 9 och väljer IV-programmet erbjuds möjlighet att genom lärlingsutbildning, enligt gymnasieförordningen 2 kap 21§, kombinera en anställning med studier i minst fem kärnämnen; svenska, matematik, engelska, samhällskunskap och religionskunskap.
- ³⁰ Rg står för riksgymnasium, det finns ett antal för unga med funktionshinder.
- ³¹ Folkhögskolor, fristående gymnasieskolor, riksinternat med flera. Hemkommunen ansvarar för att ge sådant stöd till elever inom det offentliga skolväsendet (gymnasium, gymnasial vuxenutbildning eller påbyggnad i komvux).
- ³² Även eventuell tid på SVUX eller SVUXA ska räknas med.
- ³³ Axevalla folkhögskola, Bollnäs folkhögskola, Bäckedals folkhögskola, Furuboda folkhögskola, Hjo folkhögskola, Karlskoga folkhögskola, Lidingö folkhögskola, Nyköpings folkhögskola samt Sjöviks folkhögskola.
- ³⁴ Det finns i dag enligt Arbetsmarknadsstyrelsen cirka 65 000 personer arbetslösa i den åldersgruppen varav 2 800 deltar i aktivitetsgarantin.
- ³⁵ Ungdomar under 25 år räknas som långtidsarbetslösa då de har varit arbetslösa i minst 100 dagar.
- ³⁶ Före detta utvecklingsgarantin.
- ³⁷ Om inget avtal finns mellan arbetsförmedlingen och kommunen är det arbetsförmedlingens ansvar att sätta ungdomar i åtgärd. Då övergår inte ansvaret till kommunen (www.ams.se).
- ³⁸ Staten ersätter kommunen med 150 kronor per dag och deltagare för kostnader i samband med aktiveringsprogram (www.ams.se).
- ³⁹ I likhet med i KUP ska varje deltagare i UG ha en individuell handlingsplan som bör ha upprättats senast 14 dagar efter det att den arbetssökande anmälde sig på arbetsförmedlingen. Denna handlingsplan ska uppdateras regelbundet och anpassas efter individens sökande efter arbete (www.ams.se).

⁴⁰ Förutom aktivitetsstöd kan ungdomar i UG få utvecklingsersättning på 3 280 kronor per månad vid heltid. Den som är berättigad till försörjningsstöd får en utvecklingsersättning med motsvarande belopp.

⁴¹ Personer kan bli anvisade på deltid till ett arbetsmarknadspolitiskt program ifall de samtidigt arbetar eller tar del av ett arbetsmarknadspolitiskt program i sådan utsträckning att den sammanlagda tiden motsvarar hans eller hennes hela arbetsutbud. En anvisning på deltid får också ske på grund av sjukdom eller om en person på grund av annan nedsättning av arbetsförmåga inte kan ta del av verksamhet på heltid. Samtliga uppgifter och skäl till anvisning till verksamhet på deltid ska dokumenteras hos länsarbetsnämnden (www.ams.se).

⁴² Olika regler gäller dock för olika utbildningar. Elever på komvux har inte rätt till uppehåll under sommaren medan elever på Lernia har rätt till detta.

⁴³ Anvisningar till det reguljära utbildningsväsendet får motsvara längre än sex månaders heltidsstudier om det finns särskilda skäl, oavsett om personen deltar i aktivitetsgarantin eller inte (www.ams.se).

⁴⁴ Från och med den 1 juli 2005 betalar samtliga arbetsgivare 3 000 kronor per månad, med undantag om praktiken anordnas för unga funktionshindrade eller personer med funktionshinder i form av prova-på-plats, genom ett interpraktikstipendium för den som tar del av aktivitetsgarantin eller deltar i vägledningssyfte och om praktiken pågår i maximalt åtta veckor (www.ams.se).

⁴⁵ Uppgifterna bygger på en enkätundersökning som alla deltagare som fullföljde en arbetsmarknadsutbildning under andra kvartalet 2004 deltog i.

⁴⁶ Detsamma som Starta-eget-bidrag vilket infördes 1984.

⁴⁷ Feriearbetena anordnas till övervägande del av kommuner men även landsting, företag och föreningar anordnar arbeten. Under 2003 anordnades 71 procent av feriearbetena inom kommunerna. Landstingen och företagen anordnade drygt fem procent vardera medan föreningarna stod för de resterande 19 procenten. (www.ams.se)

⁴⁸ Vid den uppföljning som Arbetsmarknadsstyrelsen gjort via länsarbetsnämnderna under hösten 2004 så kom cirka 22 800 feriearbeten till stånd med de 50 miljoner kronor som fördelades inför sommaren 2004. Cirka 1 100 eller knappt fem procent av feriearbetena utfördes av ungdomar med funktionshinder. Andelen ungdomar med invandrarbakgrund har varierat mycket mellan länen. Som lägst noterades att cirka tre procent var ungdomar med invandrarbakgrund (www.ams.se).

⁴⁹ Tidigare kallat kontant arbetsmarknadsstöd (KAS).

⁵⁰ År 2003 uppgick socialförsäkringens utgifter till sammanlagt 414 miljarder kronor. Det motsvarar en sjättedel av bruttonationalprodukten (BNP) (Riksförsäkringsverket 2004).

⁵¹ Utvecklingsstörda, rörelsehindrade, personer med autism, hjärnskada, funktionshinder eller med psykisk sjukdom.

⁵² Om sambor eller en ensamstående med två barn till exempel har en inkomst på 200 000 kronor om året tillsammans och bostadskostnaden är 6 000 kronor blir bostadsbidraget 1 700 kronor per månad.

⁵³ Riksnormen bestäms varje år av regeringen. Riksnormen, som är en totalsumma per månad för personliga kostnader, låg 2005 för ensamboende vuxna på 2 590 kronor och för samboende vuxna på 4 720 kronor. Ungdomar i åldrarna 11–14 år fick 2 120 kronor och ungdomar i åldrarna 15–18 år fick 2 400 kronor (Socialstyrelsen 2005).

⁵⁴ Från och med den 1 januari 2005 ingår även kostnader för mobiltelefon och mobiltelefonsamtal i denna post (Socialstyrelsen 2005).

⁵⁵ Regeringen har dock rätt att förelägga en kommun att anordna kommunal bostadsförmedling då de tycker att det behövs en sådan.

⁵⁶ Kommuner kan också välja att uppdra åt till exempel ett kommunalt bolag att driva en bostadsförmedling efter de riktlinjer som kommunen beslutar om.

⁵⁷ Ett allmännyttigt bolag innebär att det allmännyttiga bostadsföretaget, alltså det kommunala, har en egen kö till sina egna bostäder. Så kan det ofta se ut om kommunen inte har en gemensam kö. I många kommuner bildades ett allmännyttigt bolag för att kunna tillgodose miljonprogrammet.

⁵⁸ I Eskilstuna är dock studentbostäder knutna till kommunen. Här får heltidsstuderande en hyresrabatt med 800–1 900 kr/månad. De betalar tio månaders hyra samt har en månads uppsägningstid. Förutom studentlägenheter kan studenter även bo i möblerat studentboende med gemensamma utrymmen.

⁵⁹ Till kategoribostäder räknas till exempel studentbostäder och äldreboende (www.boverket.se).

⁶⁰ I detta fall en lägenhet med eget hyreskontrakt och besittningsskydd eller en ägd bostad i form av bostadsrättslägenhet eller egnahem.

⁶¹ Statlig myndighet vars uppgift bland annat är att fastställa och driva in skulder.

⁶² Privat företag som mot ersättning kräver in skulder för företag och privatpersoner.

⁶³ Dessa ting kallas beneficium.

⁶⁴ Vid tvillingfödelse betalas ytterligare 90 dagar med ersättning enligt SGI och 90 dagar enligt lägstanivå ut.

⁶⁵ Bostadsbidraget minskar ju mer man tjänar. Bidraget minskar om årsinkomsten för sammanboende eller gifta överstiger 117 000 kronor tillsammans eller 117 000 kronor för ensamstående föräldrar. För unga i åldrarna 18–29 år utan barn och som är ensamstående minskas bidraget när inkomsten överstiger 6 416 kronor per månad och för ungdomar utan barn men som är gifta eller samboende gäller nivån 7 833 kronor sammanlagt per månad innan bidraget börjar minska (Riksförsäkringsverket 2004).

Referenser & litteratur

Ackum Agell, S. (1999). *Vad vet vi om arbetsmarknadspolitikens effekter?* Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU 1999:4. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.

Alm, S. (2001). *The Resurgence of Mass Unemployment. Studies on Social Consequences of Joblessness in Sweden in the 1990:s.* Stockholm, Institutet för social forskning.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2003a). Faktablad: *Särskilt stöd vid start av näringsverksamhet.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2003b). *Geografisk rörlighet och arbetsgivarbyten.* Ura 2003:1. Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2004). *Arbetsmarknadsutbildningar 2004: uppföljning av deltagare som slutat arbetsmarknadsutbildningar andra kvartalet 2004.* Ura 2005:4. Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005a). *Arbetsmarknadspolitiska program: årsrapport 2004.* Ure 2005:1. Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005b). Faktablad: *Flyttningsbidrag/Respenning.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005c). Faktablad: *Flyttningsbidrag/Pendlingsstöd.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005d). Faktablad: *Projekt till VIA, Vägen in i arbetslivet.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005e). Faktablad: *Allmänt och förstärkt anställningsstöd.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005f). Faktablad: *Stöd till start av näringsverksamhet.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005g). Faktablad: *Lönebidrag.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005h). Faktablad: *Skyddat arbete hos offentlig arbetsgivare.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2005i). Faktablad: *Prova-på-plats.* Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Arnell-Gustafsson, U. (1999). "Koncentration av arbetslöshet i familj och vänkrets: En studie av ungdomars sociala nätverk i Sverige." I *Arbetsmarknad & Arbetsliv* (ärgång 5: nr 2) Stockholm, Arbetslivsinstitutet.

Arnell-Gustafsson, U. (2000). "Marknad eller utbildningspolitik?" I *Arbetsmarknad & Arbetsliv* (ärgång 6: nr 3). Stockholm, Arbetslivsinstitutet.

Arnell-Gustafsson, U. (2003). *Arbetsliv i Omvandling. När arbetsplats och skola möts.* Stockholm, Arbetslivsinstitutet.

Atkinson, R. (1998). *The Life Story Interview.* California, SAGE Publications, Inc.

Barnombudsmannen (2004). *Upp till 18!* Stockholm, Barnombudsmannen.

Beck, U. och Ritter, M. (1992). *Risk society: towards a new modernity.* London, Sage.

Behrenz, L., Delander, L., Månsson, J. och Nyberg E. (2002). *Utvärdering av Pilotprojektet för arbetslösa invandrare.* Ura 2002:6. Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen.

Bergensträhle, S. (2005). *Unga vuxnas boende år 2005. Hur bor 20–27-åringarna? Hur vill de bo?* Stockholm, Hyresgästföreningen.

Bergmark, Å. och Bäckman, O. (2004). "Stuck with welfare? Long-term social assistance reciprocity in Sweden." In *European Sociological Review*, vol. 20, nr 5.

- Bostadskreditnämnden (2005). *Egen härd? Unga vuxnas etablering på bostadsmarknaden – beskrivning och förslag på åtgärder*. Karlskrona, Statens Bostadskreditnämnd.
- Boverket (2005). *Bostadsmarknaden år 2004–2005: slutsatser av bostadsmarknadsenkäten*. Karlskrona, Boverket.
- Bring, J. och Carling, K. (2000). "Attrition and misclassification of drop-outs in the analysis of unemployment duration." In *Journal of Official Statistics* nr 16, s. 321–330.
- Börjeson, M. (2001). "Vad innebar 1990-talet för ungdomars livsvillkor?" I *SOU 2001:54 Ofärd i välfärden*, Antologi, Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm, Fritzes.
- Börjeson, M. (2002). "Förlängda vägar från skola till arbetsliv." I *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm, Högskoleverket.
- Calmfors, L., Forslund, A. och Hemström, M. (2002). *Vad vet vi om den svenska arbetsmarknadspolitikens sysselsättningseffekter?* Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU 2002:8. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Centrala studiestödsnämnden (2004). *Uppföljning av 2001 års studiestödsreform*. Sundsvall, Centrala studiestödsnämnden.
- Couppié, T. och Mansuy, M. (2003). "Young people and new entrants in European labour markets: the timing of gradual integration." In W. Müller, och M. Gangl, (Ed) *Transitions from Education to Work in Europe*. New York, Oxford Press.
- Czaplicka, M. (1993). "Vägen till självförsörjning. Om ungdomars skolgång och inträde i arbetslivet." In J. Fornäs, *Ungdomar i skilda städer*. Stockholm, Stehag.
- Damsten, M. och Erson, S. (2005). *Ungdomars sysselsättning i Stockholms stad*. Stockholm, Stockholms stads utrednings- och statistikkontor.
- Ds 2002:30. *Arbetskraftsutbudet och välfärden. Aktuell politik och framtida utmaningar*. Stockholm, Näringsdepartementet.
- Ds 2005:39. *Rapport från arbetsgruppen för ny bostadsfinansiering*. Stockholm, Miljö- och samhällsbyggnadsdep.
- Edin, P.A. och Holmlund, B. (1999). "The Swedish youth labour market in boom and depression." In D.G. Blanchflower and R.B. Freeman (Ed), *Youth employment and joblessness in advanced countries*. Chicago, University of Chicago Press.
- Europeiska kommissionen (2005). *Meddelande från kommissionen till rådet. Om Europeiska Unionens ungdomspolitik. Ta tillvara ungdomarnas intressen i Europa - genomförandet av europeiska ungdomspakten och främjande av ett aktivt medborgarskap*. KOM(2005)206 slutlig.
- Eurostat (2004). *Regions: Statistical yearbook 2004 (Eurostat Theme 1) Luxembourg*: Official Publications of the European Communities.
- Folkhälsoinstitutet (2005). *Folkhälsopolitisk rapport R2005:5*, Stockholm, Statens Folkhälsoinstitut.
- Forslund, A. (1996). *Undanträngningseffekter på arbetsmarknaden*. Rapport Riksdagens revisorer 1996/96:2. Stockholm, Riksdagens revisorer.
- Forslund, A., Johansson, P. och Lindqvist L. (2004). *Employment subsidies – A fast lane from unemployment to work?* Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU 2004:18. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Franzén, E. och Kassman, A. (2006a). *Unga utan känd sysselsättning är det ett problem?* (Opublisherat)
- Franzén, E. och Kassman, A. (2006b). *Longer-term Labour Market Consequences of Economic Inactivity during Young Adulthood – A Swedish National Cohort Study*. Journal of Youth Studies 2006:1.
- Furlong, A. och Cartmel F. (1997). *Young people and social change: individualization and risk in late modernity*. Buckingham, Open University Press.
- Furlong, A., Cartmel F., Biggart A., Sweeting H. och West P. (2003). *Youth transitions: Patterns of Vulnerability and Processes of Social Inclusion*. Scottish executive social research. Edinburgh, The Stationery Office Ltd.

- Försäkringskassan (2004a). *Försäkringskassans faktablad 4000 Socialförsäkringen*. Stockholm, Försäkringskassan.
- Försäkringskassan (2004b). *Försäkringskassans faktablad Aktivitetsstöd, stöd till start av näringsverksamhet*. Stockholm, Försäkringskassan.
- Försäkringskassan (2005a). *Försäkringskassans faktablad 4070 Föräldrapenning*. Stockholm, Försäkringskassan.
- Försäkringskassan (2005b). *Försäkringskassans faktablad 4001 Funktionshinder*. Stockholm, Försäkringskassan.
- Försäkringskassan (2005c). *Försäkringskassans faktablad 4058 Barnbidrag/förlängt barnbidrag/flerbarnstillägg*. Stockholm, Försäkringskassan.
- Försäkringskassan (2005d). *Försäkringskassans faktablad 4051 Aktivitetsersättning*. Stockholm, Försäkringskassan.
- Gangl, M. (2003). "The structure of labour market entry in Europe: a typological analysis." In Walter Muller M.G. *Transitions from Education to work in Europe*. New York, Oxford Press.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge, Polity in association with Blackwell.
- Gidehag, R., Hernell, E., Olsson, H. och Söderqvist, M. (2003). *Den offentliga lönefällan*. Svenskt Näringsliv, Stockholm.
- Gottschalk, P. och Smeeding, T.M. (1997). "Cross-National Comparison of Earnings and Income Inequality." In *Journal of Economic Literature*, vol. 35: 633–687.
- Gustafsson, J.-E., Andersson, A. och Hansen, M. (2000). *Prestationer och prestationsskillnader i 1990-talets skola. I Välfärd och skola. SOU 2000:39*. Stockholm, Fritzes.
- Halleröd, B. (1995). "The Truly Poor: Indirect and Direct measurement of Consensual Poverty in Sweden." In *Journal of European Social Policy*, vol. 5: 111–129.
- Hjertner Thorén, K. (2005). *Kommunal aktiveringspolitik: en fallstudie av det praktiska arbetet med arbetslösa socialbidragstagare*. Institutet för arbetsmarknads- politisk utvärdering, IFAU 2005:11. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Howell, D. R. (2002). "Increasing Earnings Inequality and Unemployment in Developed Countries: Markets, Institutions, and the Unified 'Theory.'" I *Politics och Society*, vol. 30(2): 193–243.
- Hultin, M. (2000). *21-åringars situation på arbetsmarknaden. En kohortanalys*. Temarapport 2000:3 från prognosinstitutet. Stockholm, Statistiska centralbyrån.
- Högskoleverket. (1999). *Utlandsstudier – till vilken nytta?* Högskoleverkets rapportserie 1999:10. Stockholm, Högskoleverket.
- Högskoleverket (2002). *Universitet och högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2002*. Stockholm, Högskoleverket.
- Högskoleverket (2003a). *Universitet och högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2003*. Stockholm, Högskoleverket.
- Högskoleverket (2003b). *Etableringen på arbetsmarknaden*. Högskoleverkets rapportserie 2003:7R. Stockholm: Högskoleverket.
- Högskoleverket (2004). *Universitet och högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2004*. Högskoleverkets rapportserie 2004:16R. Stockholm, Högskoleverket.
- Högskoleverket (2005). *Universitet och högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2005*. Högskoleverkets rapportserie 2005:726R. Stockholm, Högskoleverket.
- Hörnqvist, M. (1994). "Att bli vuxen i olika generationer" i J. Fritzell och O. Lundberg(red) *Vardagens villkor*. Stockholm, Bromberg.
- Integrationsverket (2004). *Rapport Integration 2003*. Norrköping, Integrationsverket.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and Unemployment. A Social-Psychological Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Jonsson, J.O. (2001). "Ekonomiska och materiella resurser." I *SOU 2000:55 Barns och ungdomars välfärd*. Antologi, Kommittén Valfärdsbokslut. Stockholm, Fritzes.
- Korpi, T. (1994). *Escaping unemployment: studies in the individual consequences of unemployment and labour market policy*. Stockholm, Institutet för social forskning (SOFI).
- Lag (1962:381) om allmän försäkring.
- Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.
- Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.
- Lag (1993:737) om bostadsbidrag.
- Lag (1999:886) om skolan.
- Lag (1999:888) om entreprenadförhållanden inom skolan.
- Lag (1999:1395) om studiestöd.
- Lag (2000:625) om arbetsmarknadspolitiska program.
- Lag (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar.
- Lag (2000:1451) om statsbidrag till folkbildningen.
- Lag (2001:453) om socialtjänst.
- Lag (2003:308) om åtgärder mot diskriminering i arbetslivet på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning.
- Lag (2004:1328) om anställningsstöd.
- le Grand, C., Szulkin, R. och Tählin, M. (2001). "Har jobben blivit bättre? En analys av arbetsinnehållet under tre decennier." I J. Fritzell, M. Gähler och O. Lundberg (Red.) *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*. *SOU 2001:53*. Stockholm, Fritzes.
- Lindbeck, A. (1993). *Unemployment and macroeconomics*. Cambridge, Mass., MIT Press.
- Lindgren, M., Luthi, B. och Furth, T. (2005). *The weme generation. What business and politics must know about the next generation*. Stockholm, Bookhouse publishing.
- Lundahl, L. (2004). *Kommunal ungdomspolitik och ungas strategier*. Forskningsprojekt. Umeå, Institutionen för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning (BUSV) Umeå universitet.
- Lundborg, P. (2000). "Vilka förlorade jobben under 1990-talet?" I J. Fritzell (Red.). *Välfärdens förutsättningar. Arbetsmarknad, demografi och segregation*. *SOU 2000:37*. Stockholm, Fritzes.
- Lundin, M. och Skedinger, P. (2000). *Decentraliserad arbetsmarknadspolitik – effekter av ett ökat kommunalt inflytande i arbetsförmedlingsnämnderna*. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU 2000:7. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Länsstyrelsen Västernorrland (2005). *Ungas försörjningssituation i Västernorrland. Exempel på arbets-, hälso- och utbildningsfrämjande insatser 2005:4*. Härnösand, Länsstyrelsen Västernorrland.
- Mann, J. (2002). *Ungas etablering på arbetsmarknaden*. Stockholm, TCO.
- Nilsson, Y. (2003). *Livsstils- och attitydförändringar bland svenskar – ett scenario för framtida attityder till välfärden*. Underlags-PM till Ansvarskommittén. Finansdepartementet.
- Nordenmark, M. och Strand, M. (1999). "Towards a Sociological Understanding of Mental Well-being among the Unemployed – The Role of Economic and Psychosocial factors." In *Sociology*, vol. 33: 577–597.
- Nordström Skans, O. (2004). *Har ungdomsarbetslöshet långsiktiga effekter?* Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU 2004:13. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- OECD (1999). *Thematic review of the transition from initial education to working life*. Country note, Sweden. Paris, OECD.
- OECD (2003). *Employment Outlook*. Paris, OECD.

- Olofsson, J., Stanfors, M. och Östh, J. (2003). *20–24-åringars etableringsproblem på 1990-talets arbetsmarknad* (stencil). Svensk modell i förändring (SMIF) forskningsrapport 2003:4.
- Olsson, L. (Red.). (1999). *Arbetsmarknaden för unga med funktionshinder. En undersökning beträffande studie- och sysselsättningsval*. Slutrapport. Stockholm, Unga Rörelsehindre.
- Politiken (2005). *Traditionell satsning på nya jobb 20 september 2005*.
- Proposition (2001/02:15). *Den öppna högskolan*. Stockholm, Riksdagen.
- Proposition (2003/04:140). *Kunskap och kvalitet – elva steg för utvecklingen av gymnasieskolan*. Stockholm, Riksdagen.
- Proposition (2004/05:2). *Makt att bestämma – rätt till välfärd*. Stockholm, Elanders.
- Proposition (2004/05:112). *Ändrade regler för bostadsbidrag*. Stockholm, Riksdagen.
- Proposition (2004/05:162). *Ny värld – ny skola*. Stockholm, Riksdagen.
- Proposition (2005/06:1). *Budgetproposition för 2006, Bilaga 3. Avstämning av målet om en halvering av antalet socialbidragsberoende mellan åren 1999–2004*. Stockholm, Riksdagens tryckeriexpedition.
- Riksförsäkringsverket (2004). *Socialförsäkringsboken 2004: Årets tema: Kvinnor, män och sjukfrånvaron*. Stockholm: Riksförsäkringsverket.
- Ryan, P. (1999). "The School-to-Work Transition." In *Journal of Economic Literature*, vol. 39, nr 1.
- Rädda Barnen (2003). *Sommarjobb och socialbidrag 2003. En kartläggning av kommunernas regler*. Rädda Barnen, Stockholm.
- Sahin, G. (2003). *Sysselsättningen bland personer som lämnat arbetsförmedlingen av okänd orsak* (stencil). Arbetsmarknadsstyrelsen.
- Salonen, T. (2000). "Ungdomars socialbidragstagande och försörjningssvårigheter under 1990-talet." I *SOU 2000:40 Välfärd och försörjning*. Antologi, Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm, Fritzes.
- Salonen, T. (2003). *Ungas ekonomi och etablering: en studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:9. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Schmid, G. och Gazier, B. (Red.). (2002). *The Dynamics of Full employment. Social integration through transitional labour markets*. Cheltenham, England, Edward Elgar.
- Schröder, L. (1994). *Effekter av insatser mot ungdomsarbetslösheten – Sverige. Ungdomsarbetslösheten i de nordiska länderna: orsaker, utveckling, åtgärder*. Köbenhavn, Nordisk Ministerråd. TemaNord, 1994:557: 353.
- Schröder, L. (2000). *Ungdomsarbetslösheten i ett internationellt perspektiv*. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Sibbmark, K. och Forslund A. (2005). *Kommunala arbetsmarknadsinsatser riktade till ungdomar mellan 18 och 24 år*. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU 2005:9. Uppsala, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Skatteverket (2004a). *Attityder hos gäldenärer*. Skatteverkets rapport 2004:4. Stockholm, Skatteverket.
- Skatteverket (2004b). *Skattestatistisk årsbok 2004*. SKV 157. Stockholm, Skatteverket.
- Skatteverket (2004c). *En omvärldsanalys från Kronofogdemyndighetens förebyggande verksamhet*.
- Skatteverket (2004d). *Tidskrift utgiven i samarbete med Konsumentverket och Munkebacksgymnaset i Göteborg. Om ... jag bara hade vetat!* Stockholm, Elanders.
- Skatteverket (2005a). *Förstudie. Kommunikationskulder – ett växande problem?* Skatteverkets rapport 2005:3. Skatteverket, Stockholm.

- Skatteverket (2005b). *Ska du betala skatt i Sverige när du arbetar utomlands?* SKV 339 utgåva 11. Stockholm, Skatteverket.
- Skolverket (1998). *Samverkan skola – arbetsliv. Arbetsplatsförlagd utbildning i gymnasieskolan. Sammanfattande rapport.* Rapport nr 153, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2000). *Hur särskild får man vara? En analys av elevökningen i särskolan.* Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2001). *Barnomsorg och skola i siffror 2001: del 1. Betyg och utbildningsresultat.* Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2002). *Efter skolan: en utvärdering av gymnasieutbildning.* Rapport 233. Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2003). *Barnomsorg och skola i siffror 2001: del 1. Betyg och utbildningsresultat.* Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2004). *Beskrivande data 2004. Förskoleverksamhet, skolbarnomsorg, skola och vuxenutbildning.* Rapport 248. Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2005a). *Utbildningsinspektionen 2004 – sammanställningar och analyser av inspektionsresultaten, sammanfattande del.* Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2005b). *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolsystemet.* Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2005c). *Väl förberedd? Arbetsledare och lärare på högskolor bedömer gymnasieutbildades färdigheter. En utvärdering av gymnasieskolan utifrån mottagarnas perspektiv.* Rapport 268. Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2005d). *Pressmeddelande 18 augusti 2005.*
- Skolverket (2005e). *Barn, elever och personal, riksnivå, 2005.* Rapport 260. Stockholm, Skolverket.
- Socialdepartementet (2003). *Analys av bostadsbidrag.* (Dnr S2003/3579/SF).
- Socialdepartementet (2005). *Insatser för barn och unga i statsbudgeten för år 2005.* Faktabladd.
- Socialstyrelsen (2001). *Social Rapport 2001.* Stockholm, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2004). *Statistik socialtjänst 2004:8.* Stockholm, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2005). *Riksnormen för försörjningsstöd 2005.* Meddelandeblad 0412. Stockholm, Socialstyrelsen.
- SOU (1994:73). *Ungdomars välfärd och värderingar: rapport till Barn- och ungdomsdelegationen och Generationsutredningen.* Stockholm, Fritzes.
- SOU (1994:77). *Tillvarons trösklar: slutbetänkande.* Barn och ungdomsdelegationen och Generationsutredningen. Stockholm, Fritzes.
- SOU (1996:34) *Aktiv arbetsmarknadspolitik.* Arbetsmarknadspolitiska kommitténs betänkande, Stockholm, Fritzes.
- SOU (1999:97). *Socialtjänst i utveckling.* Slutbetänkande. Stockholm Nordstedt.
- SOU (2001:24). *Ur fattigdomsfällan.* Stockholm, Fritzes.
- SOU (2001:46). *Karriärvägledning.se.nu. Utredningen om vägledningen i skolväsendet.* Stockholm, Fritzes.
- SOU (2001:54). *Ofärd i välfärden.* Antologi. Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm, Fritzes.
- SOU (2001:55). *Barn- och ungdomars välfärd.* Antologi. Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm, Fritzes.
- SOU (2001:79). *Välfärdsbokslut för 1990-talet: slutbetänkande.* Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm, Fritzes.
- SOU (2002:129). *Åtta vägar till kunskap: ny struktur för gymnasieskolan.* Stockholm, Fritzes.
- SOU (2003:92). *Unga utanför.* Slutbetänkande. Stockholm, Fritzes.

- SOU (2003:130) *Studering och trygghetssystemen*. Betänkande Studiesociala utredningen. Stockholm, Fritzes.
- SOU (2004:43). *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Stockholm, Fritzes.
- SOU (2004:98). *För oss tillsammans – om utbildning och utvecklingsstörning*. Slutbetänkande. Carlbeck-kommittén. Stockholm, Edita Nordstedt.
- SOU (2004:122). *Ingripanden mot unga lagöverträdare*. Betänkande av ungdomsbrottsliga utredningen. Stockholm, Fritzes.
- Statens ungdomsråd (1993). *Arbete, arbetslöshet och ungdomars framtidstro: en diskussion med utgångspunkt i en intervjuundersökning bland 1 000 ungdomar i Sverige våren 1993*. Stockholm, Statens ungdomsråd.
- Statistiska centralbyrån (1999). *Arbetskraftsprognos 1999*. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2000). *21-åringarnas situation på arbetsmarknaden – En kohortanalys*. Temarapport 2000:3 från Prognosinstitutet. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2001a). *Varför föds det så få barn? Demografiska rapporter 2001:1*. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2001b). "Utländsk bakgrund ger sent inträde i arbetslivet." I *Välfärdsbulletinen* nr 3 2001, Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2002). *Mammor och pappor – om kvinnors och mäns föräldraskap 2001*. Demografiska rapporter 2002:7. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2003a). *Arbetslöshet och barnafödande*. Demografiska rapporter 2003:6. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2003b). *Befolkningens boende 2003 – Sammanställning över nationell och internationell boendestatistik*. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2003c). "Arbetslösa ungdomar i Europa." I *Välfärd 2003:4*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2003d). *Välfärd och ofärd på 90-talet*. Levnadsförhållanden Rapport nr 100. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2003e). "Ungdomar – en grupp i kläm." I *Välfärd 2003:4*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2003f). *Elevpanel för longitudinella studier. Elevpanel 4 – Från grundskolan genom gymnasieskolan 1998–2002*. Statistiska medelanden UF 73 SM 0301. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån. (2003g). *Vart tar ungdomarna vägen?* Välfärd nr 3. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2004a). "Sysselsättning och arbetslöshet 1975–2003." I *Information från AKU 2004:1*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2004b). *Befolkningsstatistik 2003 Del 3*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2004c). *Befolkningsstatistik 2003 Del 4*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2004d). *Inträdet på arbetsmarknaden (SM 0401)*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2004e). *Övergång gymnasieskola – högskola. Gymnaseungdomars studieintresse läsåret 2003/04*. UF 36 SM 0401. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2005a). *Statistiska medelanden HE 20 SM 0501 Inkomster 2003*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2005b). *Arbetskraftsundersökningarna, AKU 2004, AM 12 SM 0501*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2005c). *Arbetskraftsundersökningen januari 2005*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2005d). *Ungdomars ekonomiska välfärd – inkomster, sysselsättning och förmögenhet. Befolknings- och välfärdsstatistik*. Örebro, Statistiska centralbyrån.

- Statistiska centralbyrån (2005e). *Ungdomars etablering. Generationsklyftan 1980–2003. Levnadsförhållanden rapport 108*. Örebro, Statistiska centralbyrån (SCB).
- Statistiska centralbyrån (2005f). *Beskrivning av Sveriges befolkning 2004*. Örebro, Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2005g). *Av Ungdomsstyrelsen beställd körning av ULF-data*.
- Statskontoret (1999). *Utvecklingsgarantin för ungdomar – det första året*. 1999:6. Stockholm, Statskontoret.
- Stojanovic, V. (2001). *Unga arbetslösa ansikten*. Lund, Sociologiska Institutionen, Lunds universitet.
- Svenska Kommunförbundet (2004). *Ungdomsätgärderarnas framtida utformning*. PM 2004-04-06. Stockholm, Svenska Kommunförbundet.
- Sveriges förenade studentkårer (2003). *Systemfel i trygghetssystemen som drabbar studenter ekonomiskt*. (Meddelande) <http://www.sfs.se/media/skrivom/amnen/systemfel.html>
- TCO (2002). *Ungas etablering på arbetsmarknaden – Generationsstudien del 1*. Stockholm, TCO
- TCO (2003). *Ungas etablering på bostadsmarknaden – Generationsstudien del 3*. Stockholm, TCO.
- Tovatt, C. (2006). "Det fixade nog typ min mamma – betydelsen av sociala nätverk för ungdomars arbetsmarknadsinträde, Kors och tvärs." I *Intersektionalitet, arbetsliv och storstad*. Stockholm, Normal.
- Trondman M. och Bunar, N. (Red.) (2001). *Varken ung eller vuxen*. Stockholm, Atlas.
- Ungdomsstyrelsen (1995). *Att pröva nya vägar, en rapport från Ungdomsstyrelsen om lokala projekt med arbetslösa ungdomar*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1996a). *Krokig väg till vuxen: ungdomsrapporten 1996*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1996b). *Krokig väg till vuxen: forskarrapporten 1996*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1997a). *Kommunernas ansvar för arbetslösa ungdomar: en utvärdering*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1997b). *Utredningsuppdraget "Utsatta ungdomar" delrapport*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1998a). *Ny tid – nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1998b). *Vid sidan av: om ungdomars inträde på nittioalets arbetsmarknad*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1999a). *En bro mellan utbildning och arbete: utvärdering av utvecklingsgarantin*. Ungdomsstyrelsen utredning 15. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1999b). *Utvecklingsgarantin för långtidsarbetslösa unga i 10 kommuner*. Ungdomsstyrelsen utredning 16. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1999c). *Tummen upp. Utvecklingsgarantin ur ungdomarnas perspektiv*. Ungdomsstyrelsens rapport 17. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2000a). *Stigfinnare i ny skepnad. Utvecklingsgarantins tredje år*. Ungdomsstyrelsens rapport 19. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2000b). *En på hundra. Utvecklingsgarantins tredje år*. Ungdomsstyrelsens utredningar 23. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2003a). *Bilaga/Ung 2003 – fördjupad analys av ungdomspolitik*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2003b). *De kallar oss unga – Ungdomsstyrelsens Attityd och värderingsstudie 2003*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.

- Ungdomsstyrelsen (2003c). *Tre år med EU-programmet Ungdom. En studie kring programmets effekter åren 2000-2003*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:7, Stockholm.
- Ungdomsstyrelsen (2004a). *Ung 2004 – fjärde årets uppföljning av den nationella ungdomspolitiken*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2004b). *Ungas syn på arbete. En fördjupning av Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2003*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2004:6. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2005). *Indikatorer för uppföljning av ungas levnadsvillkor. På väg mot ett uppföljningssystem för den nationella ungdomspolitiken*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:6. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Universitetsläraren (2005). 15 augusti 2005, nr 11.
- Upsala Nya Tidning (2005). 31 augusti 2005.
- Utbildnings- och kulturdepartementet (2005). *Rapport till EU-kommissionen: Utbildningssamarbetet inom Lissabonstrategin – mot målen för år 2010*. Stockholm, Utbildnings- och kulturdepartementet.
- Vogel, J. (1994). Inledning, Bosättning. I *SOU 1994:73 Ungdomars välfärd och värderingar*. Stockholm, Fritzes.
- Vogel, J. (2003). "European welfare regimes and the transition to adulthood: a comparative and longitudinal perspective." In L. Chisholm, A. deLillo, C. Leccardi and R. Richter, *Family forms and the young generation in Europe. Report on the annual seminar 2001. A report to the European observatory on the social situation, demography and family*. Materialiensammlung. Wien, Österreichisches Institute für Familienforschung.
- Walther, A., Stauber, B., Biggart, A., Hayes, A., Burgess, P., du Bois-Reymond, M., Bechmann Jensen, T., Lenzi G. and Plug W. (2004). *Youth Policy and Participation. Potentials of participation and informal learning in young peoples transitions to the labour market. A comparative analysis in ten European regions. (YOYO) Final report*. Tübingen, Institute for regional innovation and social research (IRIS e.V.).
- Wolbers, M.H.J. (2003). Learning and working: double statuses in youth transitions. In M. Gangl och W. Muller (Ed). *Transitions from education to work in Europe*. New York, Oxford Press.
- Zetterberg, J. (1996). *Effekter av arbetsmarknadspolitik: en översikt av svensk empirisk forskning*. Stockholm, Fackföreningsrörelsens institut för ekonomisk forskning (FIEF).

Bilagor

Bilaga 1

Projektarbetet

På Ungdomsstyrelsen har uppdraget med den kvalitativa analysen legat på verksamhetsområdet Nationell och kommunal ungdomspolitik.

Projektgruppen har bestått av:

Inger Ashing	chef för verksamhetsområdet Nationell och kommunal ungdomspolitik
Susanne Zander	utredare, projektledare
Leila Misirli	utredare
Lidija Kolouh-Westin	utredare
Verica Stojanovic	utredare
Lisa Modée	utredare
Ola Sjöberg	utredare

Under uppdragets gång har Ungdomsstyrelsen i stor utsträckning fört dialog med andra parter, dessa är förutom referensgruppen: Utredningen från socialbidrag till arbete; Nationell koordinator – Underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden; Ungdomsgruppen som är en referensgrupp på Sveriges Kommuner och Landsting och består av cirka 10 kommuners arbetsmarknadsansvariga från hela Sverige; Bostadsmarknadssamordnaren.

Bilaga 2

Referensgrupp

Ungdomsstyrelsen arbetar mycket med referensgrupper i sin verksamhet och i sina uppdrag. I detta uppdrag har referensgrupper funnits med som experter från forskarsamhället, organisationer och myndigheter.

Referensgruppens arbete

- Referensgruppen har läst underlag i förväg för att kunna ha synpunkter på slutsatser och förslag.
- Referensgruppen har haft rätt att bidra med inlägg och reservationer.
- Referensgruppen fick komma med egna förslag.
- Referensgruppen bidrog med kunskap från egen aktuell forskning eller utifrån praktisk verksamhet och erfarenhet.
- Referensgruppen bidrog med kunskap om olika åtgärders fördelar och nackdelar.
- Referensgruppen bidrog med olika perspektiv.

Representanter i referensgruppen

Forskare

Anders Kassman, Ersta Sköndal Högskola
Caroline Tovatt, Arbetslivsinstitutet, ALI
Felipe Estrada, Institutet för framtidsstudier, IFF
Fredrik Hertzberg, Arbetslivsinstitutet, ALI
Oskar Nordström Skans, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU
Peter Waara, Luleå tekniska universitet
Sharareh Akhavan, Arbetslivsinstitutet, ALI
Ulla Arnell-Gustafsson, Arbetslivsinstitutet, ALI
Åsa Lofström, Umeå universitet

Organisationer

Claes Jonasson, Communicare
Linda Johansson Communicare
Evelina Lundqvist, Tech Group
Karin Morild, TCO
Maria Johansson, Tech Group
Tobias Olsson, Jagvillhabostad.nu
Åsa Persson, Sveriges Kommuner och Lands-
ting, SKL

Myndigheter

Anita Carlson, Centrala studiestödsnämnden,
CSN
Annika Rosing, Närings- och teknikutvecklings-
verket, Nutek
Britt-Marie Andersson, Försäkringskassan
Farhad Abdi, Arbetsmarknadsstyrelsen, AMS
Inger Andersson-Kagios, Barnombudsmannen
Jenny Oltner, Skatteverket
Leif Klingensjö, Utredningen från socialbidrag
till arbete
Karin Kristensson, Statistiska centralbyrån, SCB
Susanne Svartengren, Statistiska centralbyrån,
SCB
Åke Lundholm, Skatteverket
Anna-Sofia Quensel, Integrationsverket

Bilaga 3

Utdrag ur arbetskraftundersökningen 2004, SCB 2005

Tidsbegränsat anställda efter typ av anställning samt efter kön och ålder, 16–64 år, 1 000-tal

	Typ av anställning									
	Vikariat utan fast tjänst i botten	Prov-anställning	Praktik	Ferie-arbete	Säsongs-arbete	Objekts-/projekt-anställning	Kallas vid behov, timanst	Arbetsmarknads-politiska åtgärder	Övrigt	Samtliga
Båda könen										
16–19 år	10,5	4,2	2,2	22,8	3,6	5,8	26,1	0,0	1,3	76,6
20–24 år	39,3	13,8	1,8	14,6	6,1	13,2	41,1	0,1	2,9	133,3
16–64 år	172,2	54,1	7,2	44,0	30,8	95,4	139,8	5,9	23,5	574,3
Män										
16–19 år	3,5	2,4	1,6	11,3	1,6	2,3	9,4	0,0	0,4	32,4
20–24 år	13,5	8,7	1,1	5,9	3,1	7,5	14,2	0,0	1,5	55,6
16–64 år	49,3	31,8	4,2	19,9	19,4	50,8	53,4	3,9	12,0	245,6
Kvinnor										
16–19 år	7,0	1,8	0,6	11,4	2,1	3,5	16,7	0,0	0,9	44,2
20–24 år	25,8	5,0	0,8	8,6	3,0	5,8	26,8	0,1	1,4	77,7
16–64 år	122,9	22,2	2,9	24,0	11,4	44,6	86,4	2,0	11,5	328,7

Utdrag ur Arbetsmarknadsstyrelsens databas 2005

Definitioner:

AAS Allmänt anställningsstöd
APR Arbetspraktik
ARB Arbetslivsinriktad rehabilitering
AUTB/AUB/AMU Arbetsmarknadsutbildning
AVP Aktiviteter inom vägledning och platsförmedling
DAT Datortek
FAS Förstärkt anställningsstöd (för tvåårsinskrivna)
FUB Förberedande utbildning

GAR Aktivitetsgarantin
KUP Kommunala ungdomsprogram (under 20 år)
PROJ Projekt med arbetsmarknadspolitisk inriktning
SAS Särskilt anställningsstöd inom aktivitetsgarantin
SEB Start av näringsverksamhet
UG Ungdomsgarantin (20–24 år)

Andel ungdomar av alla insatser och program jämfört med deras andel av de arbetslösa

År	Arbetslösa	GAR		AVP		AAS		FAS		SAS*	
	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
2000	14	4 927	2	5 280	2	19 567	28	4 219	4	3	0
2001	17	8 700	2	6 837	3	9 586	22	4 211	3	4	0
2002	18	10 669	2	9 395	3	6 528	18	3 788	4	0	0
2003	19	7 375	2	5 206	2	7 776	19	9 675	5	38	0
2004	18	6 191	1	9 643	4	8 329	19	5 120	6	186	0
2005	18	6 143	1	9 579	4	7 769	13	3 988	5	204	0

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen. 2005-09-14

* Särskilt anställningsstöd inom aktivitetsgarantin får från och med den 1 juli 2003 lämnas till personer som har fyllt 20 år, är långtidsinskrivna och har deltagit i aktivitetsgarantin i minst 18 månader. Sedan tidigare, från och med den 1 nov 2000, kan den som har fyllt 57 år, är långtidsinskriven och har deltagit i aktivitetsgarantin under minst tre månader, få anställning med anställningsstöd.

År	Arbetslösa	ARB		AUTB		APR		DAT		FUB	
	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
2000	14	7 773	10	51 620	15	26 321	8	9 123	13	0	0
2001	17	6 895	11	29 815	12	20 260	8	7 461	13	14 149	11
2002	18	9 580	12	25 015	16	21 131	9	8 514	14	25 215	14
2003	19	7 905	12	21 229	16	10 677	8	4 917	14	17 466	13
2004	18	11 270	12	17 562	18	25 386	15	8 382	23	29 044	17
2005	18	6 582	10	12 689	18	12 206	11	3 934	17	18 229	18

År	Arbetslösa	KUP		PROJ		SEB		UG			
	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%		
2000	14	54 970	100	34	0	5 300	5	56 002	100		
2001	17	44 716	100	197	5	4 140	5	51 176	100		
2002	18	38 929	100	1677	11	4 711	5	59 357	100		
2003	19	35 315	100	1333	13	3 382	5	43 747	100		
2004	18	49 253	100	3471	40	3 310	5	64 579	100		
2005	18	28 418	100	3085	52	2 425	5	44 284	100		

Bilaga 4

Regeringsuppdraget

Koncept
Regeringsbeslut

2005-03-10 U2005/2255/UNG

Utbildnings- och kulturdepartementet
Ungdomsminister Lena Hallengren

Ungdomsstyrelsen
Box 17801
118 Stockholm

Gemensam beredning med S/ST, S/SF,U/BIA,
/U/Gy, U/SV, N/A och Fi/BA.

Uppdrag att genomföra en kvalitativ analys av utvecklingen av ungdomars levnadsvillkor inom huvudområdet egen försörjning

Ärendet

Regeringen föreslår i propositionen Makt att bestämma – rätt till välfärd (prop. 2004/05:2) att de övergripande målen för den nationella ungdomspolitiken skall vara att ungdomar skall ha verklig tillgång till välfärd och att ungdomar skall ha verklig tillgång till makt. Vidare föreslår regeringen att analys, samordning och redovisning för att uppnå dessa mål skall ske inom fem huvudområden, varav ett är inriktat på egen försörjning. Riksdagen har beslutat om regeringens förslag om mål och huvudområden för den nationella ungdomspolitiken (bet. 2004/05:KrU02, rskr. 2004/05:94).

I ovan nämnda proposition anges att det bör genomföras årliga tematiska och kvalitativa analyser av utvecklingen av ungdomars levnadsvillkor avseende välfärd och makt inom ett eller flera utvalda huvudområden.

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Ungdomsstyrelsen att genomföra en kvalitativ analys av utvecklingen av ungdomars levnadsvillkor avseende välfärd och makt inom huvudområdet egen försörjning. Analysen skall genomföras i samråd med berörda myndigheter, Sveriges Kommuner & Landsting samt med Kommittén Underlättat inträdet på arbetsmarknaden för personer som är beroende av socialtjänstens försörjningsstöd (Dir. 2005:10).

Den kvalitativa analysen skall dels bestå av en kartläggning, dels en analys. I kartläggningen skall beskrivas ungdomars sysselsättning och omfattningen av olika anställningsformer bland ungdomar. En sammanställning skall göras av de olika generella och individuella åtgärder respektive ekonomiska stöd ung-

domar kan få i olika steg i etableringsfasen. Vidare skall redovisas de olika försörjningsmöjligheter som ungdomar som inte förvärvsarbetar eller studerar har.

Analysen skall belysa ungdomars svårigheter att få arbete eller annan försörjning under etableringsfasen samt visa hur ungdomar agerar i syfte att få arbete. Vidare skall klargöras hur olika försörjningsmöjligheter under etableringen förhåller sig till varandra och hur de påverkar möjligheterna till etablering på arbetsmarknaden. Analysen skall också beskriva hur de åtgärder som syftar till att underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden förhåller sig till ungdomars agerande för att få arbete. Analysen skall även visa olika ungdomsgruppers syn på och erfarenheter av etableringsfasen och de åtgärder som vidtagits för att underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Eventuella skillnader mellan de som etablerar sig på arbetsmarknaden och de som inte gör det bör tydliggöras, liksom att variabler såsom fullföljd utbildning och social bakgrund bör beaktas.

Uppdraget skall redovisas till Utbildnings- och kulturdepartementet samt till Näringsdepartementet senast den 30 november 2005.

För genomförandet av uppdraget skall Regeringskansliet efter rekvisition av Ungdomsstyrelsen utbetala 350 000 kronor till Ungdomsstyrelsen från det under utgiftsområde 17 uppförda anslaget 29:2 Bidrag till nationell och internationell ungdomsverksamhet, anslagspost 7 Till regeringens disposition.

Ungdomsstyrelsen skall senast den 31 december 2005 till Utbildnings- och kulturdepartementet redovisa hur medlen har använts. Medel som inte har förbrukats skall återbetalas till Utbildnings- och kulturdepartementet.

På regeringens vägnar

Lena Hallengren

Gudrun Dahlberg

Kopia till

Finansdepartementet/BA

Utbildnings- och kulturdepartementet/SAM

Regeringskansliets förvaltningsavdelning

Näringsdepartementet

Bilaga 5

Bakgrundsinformation om intervjupersonerna

Unga vuxna med jobb i storstadsregionen

Anna, 28 år: Annas föräldrar är akademiker, hennes mamma arbetar på universitet och hennes pappa på en statlig myndighet. Hon läste på det humanistiska programmet. På universitetet har hon läst på kulturvetarlinjen, en journalistutbildning för akademiker, och en förlagsutbildning. Anna har varit arbetssökande under cirka sex månader och under denna period frilansade hon som journalist. Idag har hon en fast tjänst på ett bokförlag och vill arbeta inom branschen även i framtiden. Hon har ett förstahandskontrakt på en etta i innerstan tack vare att hon fick överta sin mammas plats i bostads-kön. Anna vill flytta ihop med sin pojkvän till en större lägenhet inom den närmaste framtiden.

Boris, 24 år: Boris studerar på heltid. Hans mamma är tandläkare och hans pappa är ingenjör, men jobbar som stationsvärd. De kommer från ett land i Medelhavsregionen. Boris går sitt sista år på en teknisk högskola och känner sig nervös inför framtiden, han är orolig och vet inte hur svårt eller lätt det kommer att vara att få ett arbete som civilingenjör. I framtiden vill han resa mycket och kan tänka sig att arbeta utomlands.

David, 25 år: Davids föräldrar har gymnasieutbildning, hans mamma arbetar som sekreterare och hans pappa är busschaufför. Han läste naturprogrammet för att ha en bred bas och även få en bra allmänbildning. David bor i andra hand tillsammans med två vänner. Idag är han projektanställd som produktionsledare inom film och mediebranschen. Mellan projekten är han arbetssökande, han är knuten till en arbetsförmedling. David både tror och hoppas att han kommer att ha en tryggare arbetssituation om cirka tio år och då även kunna investera i ett eget boende. David vill även i framtiden arbeta inom film- och mediebranschen.

Emma, 23 år: Emmas mamma är utbildad förskolelärare och arbetar inom det yrket, hennes pappa är akademiker och arbetar som banktjänsteman. Hon läste ett teoretiskt program med internationell inriktning. Emma bor i andrahand i lägenhet nummer tre under en period av tre år. I de två första lägenheterna var hyrestiden tidsbegränsad och det var en stressfaktor för Emma. Nu kan hon bo tillsvidare, men hyresvärden vet inte att hon bor där. Emma står i HSB:s kö, men känner att hon inte har råd med deras dyra bostadsrätter. Emma har sökt till en högskoleutbildning i folkhälsovetenskap, hon vill arbeta med friskvård i framtiden och bo i ett barnvänligt villaområde med man och barn.

Juan, 22 år: Båda Juans föräldrar är akademiker men är nu pensionerade. Juans pappa kommer från ett sydeuropeiskt land. Juan är journalist och egen företagare och har varit med och startat en tidskrift. Han bor i sitt föräldrahem. Hans föräldrar bor större delen av året i ett sydeuropeiskt land så han trivs ganska bra med boendet. Eventuellt funderar han på att flytta ihop med några vänner i samma Stockholmsförort som han bor i nu. Juan gör det han alltid har drömt om.

Marie, 27 år: Maries föräldrar har gymnasieutbildning, hennes mamma arbetar som sekreterare och hennes pappa är egen företagare. Hon läste medieprogrammet. Sedan läste hon på en folkhögskola (inriktning film/reklam) i ett år. Det ingick mycket praktik under detta år och det är på den vägen som hon har kommit in i reklam- och filmbranschen. Idag har hon en fast tjänst som produktionsledare på en reklambyrå. Hon vill arbeta inom denna bransch även i framtiden. Marie bor i en andrahandslägenhet i innerstan. I framtiden vill hon bo i lägenhet, hon står i bostadskö och kan inte tänka sig att köpa en lägenhet på grund av priserna.

Oskar, 24 år: Oskars mamma har grundskoleutbildning och arbetar som trafikledare, Oskars pappa har gymnasieutbildning och är egen företagare. Oskar har avslutat grundskolan. Han har varit arbetsökande under en ettårsperiod men var inte knuten till arbetsförmedlingen för att han var för ung. Hans föräldrar hjälpte honom att skaffa arbete. Oskar har ett företag inom byggbranschen och ett inom motorsport. Hans stora framtidsdröm är att fortsätta utveckla det sistnämnda företaget. Han har en hyreslägenhet i en Stockholmsförort där han bor tillsammans med sin arbetsökande sambo.

Peter, 22 år: Peters mamma är läkare och hans pappa var journalist. Han gick på samma skola i både högstadiet och gymnasiet på grund av sin hörselskada. Peter hoppade av gymnasiet och läste på folkhögskola. Han har varit arbetsökande under nio månader. Peter funderar på universitetsstudier och då hoppas han på en studentbostad. Idag arbetar han på en snabbmatsrestaurang. Han bor hemma med sin mamma och två yngre syskon. Peter vill flytta hemifrån, men har inte råd. Han står i bostadskö, men har inte råd att bo själv eftersom mer än halva lönen skulle gå till hyran. I framtiden vill han ha en filosofie kandidatexamen, han vill ha ett bra jobb och kan tänka sig att arbeta utomlands periodvis. Peter vill bilda familj.

Simona, 24 år: Simonas föräldrar är akademiker, hennes mamma kommer från ett afrikanskt land och arbetar som sekreterare och hennes pappa kommer från ett asiatiskt land och arbetar som ingenjör. Simona läste naturprogrammet. Hon arbetar som artist och har ett eget skivbolag och hoppas att även kunna arbeta med detta i framtiden. Simona har planer på att flytta till utomlands. Hon bor i en egen bostadsrätt.

Sofie, 22 år: Sofies mamma har gymnasieutbildning och arbetar som mentalskötare och hennes pappa har grundskola och arbetar som vaktmästare. Hon gick på restaurang- och hotellprogrammet. Sofie har varit arbetsökande under en ettårsperiod. Nu läser hon på komvux och funderar på arkeologistudier samtidigt som hon arbetar som butiksbiträde. Hon bor i sin sambos lägenhet. När hon flyttade hemifrån fick hon en ungdomslägenhet genom kommunen, hon bodde i den i fyra månader. Framtidsdrömmen är man och barn och hon vill bli arkeolog.

Åsa, 23 år: Åsas mamma är utbildad journalist och arbetar inom det yrket, hon kommer från ett centraleuropeiskt land. Åsas pappa är arbetsökande arkitekt. Hon läste NO-programmet. Nu är hon timanställd inom hemtjänsten och hennes närmaste planer är att komma in på läkarutbildningen. Hon bor i en etta, en bostadsrätt som hennes föräldrar har köpt till henne. I framtiden ser Åsa sig själv som läkare och hon vill bilda familj.

De arbetssökande unga vuxna i den mindre kommunen

Ann-Sofie, 22 år Ann-Sofies mamma har grundskoleutbildning och arbetar inom industrin. Föräldrarna är skilda och Ann-Sofie har inte haft så mycket kontakt med sin pappa. Hon bor med sin mamma i en lägenhet på landet. Ann-Sofie har funderat på att flytta hemifrån många gånger, men har inte råd. Hennes pojkvän bor också i sitt föräldrahem. Ann-Sofie har varit arbetssökande under en ettårsperiod. Hon har varit på olika ungdomspraktikplatser som hon har fått via arbetsförmedlingen. Den senaste praktiken var på en affär. Ann-Sofies dröm är att flytta hemifrån och ha ett jobb.

Christer, 21 år Christers mamma har grundskoleutbildning och arbetar på en förskola, hans pappa har grundskoleutbildning och är sjukpensionär. Föräldrarna är skilda. Christer har varit arbetssökande i två år. Vid intervjutillfället skulle han påbörja en kockutbildning/praktik. Christer bor tillsammans med sin mamma. I framtiden vill han gärna bo kvar på sin hemort. Hans dröm är att öppna en egen restaurang. För Christer känns inte familjebildning som ett viktigt mål i livet.

Hans, 20 år Hans mamma är lärare och pappa är lantbrukare. Han bor i sitt föräldrahem, en stor lantbruksgård. Under sin gymnasietid bodde han i en annan stad och var då inneboende det första året. De sista två gymnasieåren delade han en lägenhet med en kompis, de fick inackorderingsbidrag från kommunen. Hans har nyligen avslutat sin militärtjänstgöring och har idag alfa-kassa. Det känns konstigt för Hans att bo hemma, men han känner att han inte har något val just nu. Han funderar på universitetsstudier och kan tänka sig att flytta långt bort om det behövs. I framtiden bor Hans i villa med fru och barn och han har ett eget företag.

Markus, 24 år Markus föräldrar har grundskoleutbildning och båda är arbetssökande industriarbetare. Markus är timanställd chaufför (färdtjänst och bussturer) och har sökt andra jobb under en tvåårsperiod. Han har a-kassa de dagar han inte får jobb. Markus bor i en etta (hyreslägenhet) sedan tre år tillbaka. Drömmen är att ha en tryggare anställningsform och en stabil inkomst så att han får möjlighet att planera sitt liv och ha bättre framförhållning. I framtiden vill han starta ett företag med sin lillasyster, en restaurang eller bar. Hans dröm är fasta arbetstider, stabil inkomst och han vill bilda familj.

Pia, 20 år Pias mamma har gymnasieutbildning och arbetar som mentalskötare, hennes pappa har grundskoleutbildning och är lagerarbetare. Hon bor i hus på en mindre ort med sina föräldrar. Pia har varit arbetssökande under sex månader. Direkt efter gymnasiet fick Pia ungdomspraktik (via arbetsförmedlingen) och har hon alfa-kassa. Vid intervjutillfället hoppades hon på att hennes nya försök till undersköterskeutbildning skulle bli som hon

tänkt. I framtiden hoppas hon att hon bor i ett hus med man och barn. Pias framtidsdröm är: fast tjänst, man, barn och hus.

Tim, 24 år: Föräldrarna har grundskoleutbildning och båda är sjukpensionärer, de har varit industriarbetare. Tim har varit arbetssökande i ett år. Nu har han a-kassa. Tidigare har han arbetat som industriarbetare under en tvåårsperiod. Han vill inget hellre än att få ett jobb nu. Han bor i ett hus tillsammans med sin arbetssökande sambo, tre mil från den största staden i kommunen. Tim har vuxit upp på orten och vill bo kvar och bilda familj där. Han vill starta eget i framtiden, men vet inte inom vilken bransch.

De arbetssökande unga vuxna i storstadskommunen

Cecilia, 23 år: Cecilias mamma har grundskoleutbildning och arbetar inom barnomsorgen, hennes pappa är yrkesmilitär. Cecilia bor i sin pojkväs lägenhet. Hon har varit arbetssökande i olika perioder, sammanlagt i cirka ett år, samt varit sjukskriven i ett år. Vid intervjutillfället hade Cecilia ett tim-vikariat på ett bibliotek och a-kassa, hon fick 3 500–4 000 kronor i månaden. Cecilia och hennes pojkvän vill flytta till Norrland (pojkvännens föräldrar kommer därifrån). Framtidsdrömmen är ett arbete som sekreterare och hon vill bilda familj och bo i norra Sverige.

Johan, 23 år: Johans föräldrar har grundskoleutbildning, båda är industriarbetare. Johans pappa kommer från ett östeuropeiskt land. Han bor kvar i sitt föräldrahem. Johan har planer på att flytta ihop med en kompis och bo i andra hand. Han kan inte tänka sig att bo i en studentlägenhet även om han skulle bli student. Johan har a-kassa och får cirka 8 000 kronor i

månaden. I framtiden vill han arbeta som fritidsledare och bo kvar i hemkommunen i ett samboförhållande.

Katarina, 20 år: Katarinas mamma har gymnasieutbildning och arbetar på arbetsförmedlingen, hennes pappa har grundskoleutbildning och arbetar som försäljare. Hon funderar på att börja läsa på universitet och är beredd att flytta och bo i studentlägenhet, men hon kan också tänka sig att bo utomlands periodvis. Nu bor hon i sitt föräldrahem. Katarina har varit arbetssökande i sex månader, hon fick en praktikplats via arbetsförmedlingen på ett företag i musikbranschen och vid intervjutillfället förlängde företaget hennes praktik, hon får cirka 8 000 kronor i månaden. Framtidsdrömmen är att arbeta utomlands, resa mycket och starta ett eget företag inom musikbranschen.

Mats, 24 år: Mats mamma har gymnasieutbildning och arbetar som banktjänsteman, hans pappa har grundskola och är försäljare. Pappa kommer från ett nordiskt land. Mats flyttade till en egen lägenhet för en månad sedan i sin hemkommun. Han får a-kassa enligt studerandevillkoret, 3 200–4 700 kronor i månaden, och hoppas på att få jobb snarast så att han kan finansiera sitt boende. Hans stora dröm är att arbeta med teater.

Susanne, 19 år: Susannes mamma har gymnasieutbildning och arbetar på arbetsförmedlingen, pappa har grundskola och arbetar som fastighetsskötare. Susanne flyttade ihop med sin yngre kusin i en andrahandslägenhet. Hennes ekonomi går ibland inte ihop och hon oroar sig mycket för att pengarna inte ska räcka och om hon ska ha råd att bo kvar. Hon är timanställd inom vårdsektorn och tjänar mellan 4 000 och 7 000 kronor i månaden. Susanne kan tänka

sig att bo och arbeta utomlands periodvis. Hon har många framtidsdrömmar och kan tänka sig att arbeta som polis, ambulansförare, brandman eller starta ett eget bageri.

Tommy, 24 år: Tommys föräldrar har grundskoleutbildning, båda är sjukpensionärer, tidigare var de industriarbetare. Tommys mamma kommer från ett centraleuropeiskt land. Han flyttade hemifrån när han var 19 år och bodde hos en kompis i nästan fyra år. När han var 23 år flyttade han till egen lägenhet, till en tvåa (hyresrätt) i en storstadskommun. Tommy tycker det är skönt att klara sig själv. Han har sökt arbete i cirka ett år. Han har a-kassa och får cirka 9 000 kronor i månaden, då Tommy arbetade tjänade han cirka 15 000 kronor i månaden. Hans största dröm är att få ett arbete här och nu. Tommys dröm är att arbeta som advokat, polis eller väktare, kanske facklig ombudsman. Han vill ha sambo och barn och bo i hus.

Gymnasieungdomarna i den mindre kommunen

IV program

Jenni, 17 år: Jennis föräldrar har grundskoleutbildning, hennes mamma är vårdbiträde och hennes pappa är grävmaskinist. Jenni blev sjuk under en längre period när hon gick på högstadiet, och det blev svårt för Jenni att komma ikapp. Hon trivs med sin utbildning på IV-programmet och hennes mål är att bli förskolelärare.

Kenneth, 18 år: Kenneths mamma har grundskoleutbildning. Kenneth bor hos sina fosterföräldrar som är lantbrukare. Hans mål och dröm är att ha en egen lantgård om cirka 10 år, men han kan också tänka sig att arbeta som personlig assistent. Kenneth kan tänka sig att arbeta som volontär utomlands.

Yrkesprogram

Göran, 19 år: Görans föräldrar har grundskoleutbildning, hans mamma är vårdbiträde och hans pappa är lagerarbetare. Göran läser på handelsprogrammet, inriktning turism. Han fick en kick efter sina fyra veckors praktik i Italien och vill prova på att arbeta där igen. Direkt efter gymnasiet vill han arbeta med i stort sett vadsomhelst för att få ihop pengar till Italienresan. Drömmen och målet är att arbeta inom resebranschen, gärna utomlands.

Inger, 18 år: Ingers föräldrar har grundskoleutbildning, hennes mamma är sjukpensionär och hennes pappa är lagerarbetare. Inger går på omvårdnadsprogrammet. Hon tror inte att det kommer att vara svårt för henne att få ett arbete inom vården direkt efter avslutad utbildning, men hon tror att det blir svårt att få en fast anställning. Målet efter gymnasiet är att tjäna ihop pengar så att hon kan flytta till Göteborg, och sen vill hon resa mycket och se sig om i världen.

Teoretiska program

Alexia, 18 år: Alexias föräldrar är akademiker, hennes mamma kommer från ett sydamerikanskt land och arbetar som vårdbiträde. Hennes styvpappa kommer från Mellanöstern och arbetar med administration på ett mindre företag. Alexia skulle helst vilja ta ett sabbatsår efter gymnasiet, men känner en stor press från föräldrarna att fortsätta direkt till universitetsstudier. Målet för Alexia är att satsa på karriären, ha intressanta arbetsuppgifter och en hög lön, gärna mycket resor. Man och barn känns inte som ett mål i livet för Alexia. Hon går på NO-programmet. Alexia är född i Sydamerika och kom till Sverige med sin mamma när hon var tre år.

John, 20 år: Johns föräldrar har grundskoleutbildning, hans mamma är arbetssökande och hans pappa bor i sitt hemland i Västindien. John vill åka till Spanien direkt efter gymnasiet och lära sig spanska, sedan ser han fram emot universitetsstudier (hans farfar kommer att betala hans utbildning), drömmen är att starta ett eget företag. Han pluggar på samhällsekonomiska programmet.

Gymnasieungdomarna i storstadskommunen

IV program

Danny, 18 år: Dannys föräldrar har grundskoleutbildning, hans mamma är vårdbiträde och hans pappa är hantverkare. Under högstadiet hade Danny problem och fick börja en utbildning på ett aktivitetshus för ungdomar genom kommunen. Han kombinerar praktik på ett äldreboende idag (där han mest lagar mat) med studier. I framtiden vill Danny arbeta med matlagning, kost och motion.

Li, 19 år: Lis mamma har inte avslutat sin grundutbildning i ett asiatiskt land, hon arbetar som sömmerska. Hennes styvpappa har grundskoleutbildning och arbetar som snickare. Li har bott i Sverige i ett år. Hon vill läsa handels- eller omvårdnadsprogrammet. Drömmen är att öppna ett eget spa.

Yrkesprogram

Carlos, 16 år: Carlos föräldrar har grundskoleutbildning från ett sydamerikanskt land, båda är industriarbetare. Han går sitt första år på medieprogrammet och hans målsättning är att arbeta som fotograf på en tidning. Carlos är säker på att vägen till framgång är att han gör väldigt bra bilder. Han har ingen i sitt sociala kontaktnät som kan hjälpa honom. När han är cirka 35 år vill han ha fru och barn.

Helene, 18 år: Helenes mamma har grundskoleutbildning och arbetar som kommunal tjänsteman och hennes pappa arbetar som ingenjör. Helene har känt sig jättestressad sista terminen och sökt många arbeten, några dagar innan intervjutillfället fick hon besked att hon hade fått arbete som barnflicka åt en familj, där hon även skulle få en egen lägenhet i anslutning till familjens. Hon funderar på att söka till scenskolan och hennes mål och dröm är att starta en egen barnteater. Helene kan också tänka sig att bli polis. I framtiden har hon man och tre barn.

Teoretiska program

Miranda, 19 år: Mirandas föräldrar har gymnasieutbildning, mamman arbetar som banktjänsteman och pappan har ett administrativt jobb på ett mindre företag. Hon läser på samhällsprogrammet. Miranda vill kombinera ströjobb med juridikstudier direkt efter gymnasiet. I framtiden vill hon ha ett kvalificerat och intressant arbete och hon har man och barn. Hon vill resa mycket.

Simon, 18 år: Simons föräldrar har grundskoleutbildning, mamman arbetar som konferensvärdinna, men vidareutbildar sig till undersköterska, hans pappa är egen företagare. Simon vill ha ströjobb direkt efter gymnasiet under cirka två år och resa upp pengarna sen vill han läsa på universitet. Han är öppen för många framtidsscenarier, men drömmen är ett eget företag inom musikbranschen.

Bakgrundsinformation om de två kommunerna

Riksgenomsnitt	Storstadskommunen	Den mindre kommunen
<p>Population Andelen unga mellan 17 och 28 år på kommunnivå är drygt 14 procent.</p>	<p>70 000 invånare. Andelen invånare i kommunen med utländsk bakgrund är cirka 19 procent. Och andelen unga mellan 17 och 28 år i kommunen är 15 procent.</p>	<p>14 000 invånare. Andelen invånare i kommunen med utländsk bakgrund är cirka 4,7 procent. Och andelen unga mellan 17 och 28 år i kommunen är 9 procent.</p>
<p>Arbetslöshet Öppet arbetslösa i arbetsför ålder: 4,6 procent. Öppet arbetslösa i arbetsmarknadspolitiska program: 1,9 procent Riksgenomsnittet för unga mellan 18–24 år är 8 respektive 1,9 procent.</p>	<p>Av kommuninvånare i arbetsför ålder är 4,1 procent öppet arbetslösa och 0,9 procent i arbetsmarknadspolitiska program. Av ungdomar i åldrarna 18–24 år är 6,8 procent öppet arbetslösa och andel ungdomar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder är 1 procent.¹</p>	<p>Av kommuninvånare i arbetsför ålder är 3,2 procent öppet arbetslösa och 2,0 procent i arbetsmarknadspolitiska program. Av ungdomar i åldrarna 18–24 år är 7,0 procent öppet arbetslösa och andel ungdomar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder är 1,1 procent.²</p>
<p>Ekonomiskt bistånd I gruppen 18–24 år är det 10,1 procent som antingen själva är eller lever i hushåll som är mottagare av ekonomiskt bistånd.</p>	<p>I gruppen 18–24 år är det 10,4 procent³ som antingen själva är eller lever i hushåll som är mottagare av ekonomiskt bistånd.</p>	<p>I gruppen 18–24 år är det 0,3 procent⁴ som antingen själva är eller lever i hushåll som är mottagare av ekonomiskt bistånd.</p>
<p>Utbildning Andelen elever i kommunen som i åk 9 inte har uppnått målen i ett eller flera ämnen är: 24 procent. Andelen som är behöriga till gymnasieskolan är 89 procent. Genomsnittligt betygspoäng för kommunala gymnasieskolor: 13,5. Andelen 20-åringar med grundläggande behörighet till universitet och högskola är 63 procent⁵.</p>	<p>Andelen elever i kommunen som i åk 9 inte uppnått målen i ett eller flera ämnen är 40 procent och andel som är behöriga till gymnasieskolan är 83 procent. År 2004 var de genomsnittliga betygspoängen inom gymnasieskolan 13,4. Andel invånare som vid 20 års ålder är behöriga till högskolestudier är 53 procent. Andelen 20-åringar med grundläggande behörighet till universitet och högskola är 53 procent.</p>	<p>Andelen elever i kommunen som i åk 9 inte uppnått målen i ett eller flera ämnen är 22 procent och andel som är behöriga till gymnasieskolan är 87 procent. År 2004 var det genomsnittliga betygspoängen inom gymnasieskolan 15,5. Andel invånare som vid 20 års ålder är behöriga till högskolestudier är 57 procent. Andelen 20-åringar med grundläggande behörighet till universitet och högskola är 57 procent.</p>
<p>Politisk styrning</p>	<p>I kommunfullmäktige har socialdemokraterna varit i majoritet under de senaste mandatperioderna och styr tillsammans med folkpartiet.</p>	<p>Kommunfullmäktige har borgerlig majoritet.</p>
<p>Näringsliv</p>	<p>Kommunen har ett dynamiskt näringsliv och flera stora välkända företag är etablerade i kommunen. Även turistnäringen har gynnsamma tider framför allt under sommarhalvåret.</p>	<p>Kommunen stimulerar eget företagande och de har ett företagarceter som arbetar med samverkan mellan skolor, kommunen och näringslivet.</p>
<p>Ungdomsråd</p>	<p>Ungdomsrådet syftar till ett ökat engagemang och inflytande bland unga. Ungdomsrådet har också representerat Sverige inom både Nordiska rådet och FN.</p>	<p>Det finns ett ungdomsnätverk i kommunen. Samverkansgruppen, ungdomsnätverket och en barnsamverkansgrupp arbetar med ett gemensamt barn- och ungdomsprogram.</p>

¹ <http://www.ams.se/admin/Documents/ams/arbdata/arblos/2005/arb0508k.xls>

² <http://www.ams.se/admin/Documents/ams/arbdata/arblos/2005/arb0508k.xls>

³ Siffror från 2004, SCB.

⁴ Siffror från 2004, SCB.

⁵ Skolverkets kommunblad september 2005.

Intervjuguide

1. Livssituation

- Social bakgrund (familjebakgrund, föräldrarnas utbildning och sysselsättning, geografisk och kulturell bakgrund)
- Bostadssituation
- Vardagsliv (*sysselsättning, fritid, intressen, kompisar*)
- Ekonomi (*stöd tidigare och nu, annan hjälp, hur ekonomisk situation påverkar livssituationen*)

2. Social situation

- Sociala och personliga faktorer av att vara i/ utanför systemet
- Identitet (*självförtroende, tillgång till makt*)
- Nätverk

3. Skolerfarenheter, utbildningsval och inställning till utbildning

- Upplevelse av tiden i grundskolan
- Upplevelse av tiden i gymnasieskolan
- Valet av program på gymnasieskolan (*tillräcklig kunskap, påverkan, rätt val*)
- Lärarnas och andra vuxnas roll och insatser
- Inflytande, makt och demokrati (*elevråd eller dylikt*)
- Hälsan i och utanför skolmiljön (*mobbning och dylikt, psykisk hälsa, stress*)
- Erfarenhet av vidareutbildning (*skillnader i studieupplägget, rätt utbildning, utbildning och det sociala livet*)

4. Relation mellan utbildning och arbete

- I vilken grad studier har förberett för arbetslivet
- Studie- och yrkesvägledning
- Praktik
- Sommarjobb

5. Erfarenhet av arbete

- Arbetslivserfarenheter
- Relation mellan utbildning och jobb
- Kriterier på ett arbete
- Värderingar kopplade till arbete
- Flytta för ett arbete
- Arbete utomlands
- Arbete som identitetsfaktor

6. Erfarenheter av arbetslöshet

- Bakgrunden till arbetslösheten
- Arbetslöshetstiden
- Hjälp och stöd av offentliga organ/facket
- Deltagande i något sysselsättningsprojekt
- Umgås med vänner som har arbete/är arbetssökande?
- Arbetslöshet som identitetsfaktor

7. Framtiden (närmaste framtiden och framtiden om tio år)

- Välfärd – arbete, utbildning, ekonomi, fritid, eget boende
- Familj

Bilaga 6

FORMULÄR: UNGAS MÖJLIGHETER PÅ ARBETSMARKNADEN

INLEDNING

Jag heter och ringer från Statistiska centralbyrån. Vi genomför just nu en undersökning på uppdrag av Ungdomsstyrelsen bland unga vuxna i ålderna 23–27 år. Du har fått ett brev från oss där vi beskrev vad undersökningen går ut på.

Har Du läst det brevet?

JA

NEJ

IDKOLL

Först vill jag försäkra mig om att intervjun sker med rätt person.

Är du född den: ... dag? ... månad? ... år?

FRÅGA F1

Vi börjar med några frågor om Dig själv och Din familj.

Bor du ensam eller tillsammans med någon eller några andra?

1. Bor ensam utan barn
 2. Bor ensam med barn
 3. Är sammanboende/gift utan barn
 4. Är sammanboende/gift med barn
 5. Bor hos mina föräldrar
 6. Annat (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F1B

Hur bor Du?

FRÅGA F2

Hur gammal var Du när Du flyttade hemifrån?

Här avses även flytt från fosterhem e.d.

Ålder: ... år

FRÅGA F3

Är Du född i Sverige?

JA

NEJ

FRÅGA F3B

Hur gammal var Du när Du kom till Sverige?

Ålder: ... år

FRÅGA F4

Så kommer några frågor om Din utbildning.

Vilken är Din högsta utbildning?

- 1 Ej avslutad grundskola (hoppade av)
 - 2 Grundskola
 - 3 Gymnasium
 - 4 Högskola/Universitetsutbildning
 - 5 Har enbart utländsk utbildning (ange vad i följdfråga)
 - 6 Annat (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F4B

Vilken är Din högsta utbildning?

FRÅGA F5 INTRO

Ungdomsstyrelsen, som ansvarar för denna undersökning, har tidigare gjort studier som visar att mellan 25 000–30 000 unga i Sverige har svårt att få ett arbete.

Vi vill därför fråga Dig om hur din sysselsättning sett ut från 2002 och fram till idag. För att du ska ha lättare att minnas, börjar vi med vad du gör idag och går sedan baklänges till 2002.

FRÅGA F5

Vad gör Du i huvudsak idag (mars 2005)?

Max 3 alternativ kan anges.

- 1 Har en fast anställning
 - 2 Har en tillfällig anställning (t.ex. korttidsjobb, vikariat, projektarbete)
 - 3 Är egen företagare
 - 4 Arbetar svart
 - 5 Studerar
 - 6 Deltar i arbetsmarknadsåtgärd (t.ex. arbetspraktik)
 - 7 Är arbetslös
 - 8 Är långtidssjukskriven
 - 9 Är pensionär (förtids-, sjuk- e.d)
 - 10 Är barnledig
 - 11 Annan sysselsättningen (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F5A

Vilken sysselsättning?

FRÅGA F5B

Arbetar Du heltid eller deltid?

Om flera jobb, lägg ihop totala tiden.

Heltid

Deltid

FRÅGA F5C

Vilken typ av studier är det?

- 1 Grundskolenivå
(på komvux, särvtux, folkhögskola e.d.)
 - 2 Gymnasienivå
(på komvux, särvtux, folkhögskola e.d.)
 - 3 SFI (svenska för invandrare)
 - 4 Högskola/Universitet
 - 5 Yrkesutbildning
 - 6 Annan utbildning
-

FRÅGA F5C1

Vad är det för utbildning eller linje som Du går?

(ange inriktningen, t.ex. lärarlinjen, socionomutbildning, svetsarutbildning på AMS, datakurs på ABF etc.)

Ange utbildning/Linje

FRÅGA F5D

Studerar Du på heltid eller deltid?

Heltid

Deltid

FRÅGA F6

Hur försörjer Du Dig idag (mars 2005)?

Max 3 alternativ kan anges.

- 1 Lön
 - 2 Studielån/studiebidrag
 - 3 A-kassa
 - 4 KAS
 - 5 Socialbidrag
 - 6 Mina föräldrar hjälper mig med försörjningen
 - 7 Min make/maka/sambo hjälper mig med försörjningen
 - 8 Annat försörjningsätt (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F6B

Vilket försörjningsätt?

FRÅGA F7

Då övergår vi till frågor om Din sysselsättning förra året, dvs. 2004.

Vad gjorde Du huvudsakligen då?

Max 3 alternativ kan anges

- 1 Hade (mestadels) en fast anställning
 - 2 Hade (mestadels) tillfälliga anställningar (t.ex korttidsjobb, vikariat, projektarbete)
 - 3 Var (mestadels) egen företagare
 - 4 Arbetade (mestadels)svart
 - 5 Studerade (mestadels)
 - 6 Deltog (mestadels) i arbetsmarknadsåtgärd (t.ex. arbetspraktik)
 - 7 Var (mestadels) arbetslös
 - 8 Var (mestadels) långtidssjukskriven
 - 9 Var (mestadels) pensionär (förtids-, sjuk- e.d)
 - 10 Var (mestadels) barnledig
 - 11 Hade (mestadels) annan sysselsättningen (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F7A

Vilken sysselsättning?

FRÅGA F8

Vilken var din huvudsakliga försörjning under förra året (2004)?

Max 3 alternativ kan anges

- 1 Lön
 - 2 Studielån/studiebidrag
 - 3 A-kassa
 - 4 KAS
 - 5 Socialbidrag
 - 6 Mina föräldrar hjälpte mig med försörjningen
 - 7 Min make/maka/sambo hjälpte mig med försörjningen
 - 8 Annat försörjningssätt (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F8B

Vilket försörjningssätt?

FRÅGA F9

Ungefär hur stor inkomst FÖRE skatt hade du under förra året (2004)?

Alternativ 1 är prisbasbeloppet för 2004.

- 1 Under 39 300 kr (under 3 275 kr i mån)
 - 2 Mellan 39 300 och 100 000 kr (3 275 – 8 334 kr i mån)
 - 3 Mellan 100 001 och 150 000 kr (8 335 – 12 500 kr i mån)
 - 4 Mellan 150 001 och 250 000 kr (12 501 – 20 834 kr i mån)
 - 5 Mellan 250 001 och 350 000 kr (20 835 – 29 167 kr i mån)
 - 6 Mer än 350 000 kr (mer än 29 167 kr i mån)
-

FRÅGA F9B

Var Din inkomst under förra året (2004) mindre än 39 300 kr? (prisbasbeloppet för 2004)

- 1 JA (mindre än 39 300 kr)
 - 2 NEJ (lika med eller högre än 39 300 kr)
-

FRÅGA F10

Så en fråga om Din sysselsättning år 2003, dvs. för två år sedan.

Vad gjorde Du huvudsakligen då?

Max 3 alternativ kan anges.

- 1 Hade (mestadels) en fast anställning
 - 2 Hade (mestadels) tillfälliga anställningar (t.ex. korttidsjobb, vikariat, projektarbete)
 - 3 Var (mestadels) egen företagare
 - 4 Arbetade (mestadels)svart
 - 5 Studerade (mestadels)
 - 6 Deltog (mestadels) i arbetsmarknadsåtgärd (t.ex. arbetspraktik)
 - 7 Var (mestadels) arbetslös
 - 8 Var (mestadels) långtidssjukskriven
 - 9 Var (mestadels) pensionär (förtids-, sjuk- e.d)
 - 10 Var (mestadels) barnledig
 - 11 Hade (mestadels) annan sysselsättningen (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F10A

Vilken sysselsättning?

FRÅGA F13

Och så frågor om Din sysselsättning år 2002, dvs. när Du var X år.

Vad gjorde Du huvudsakligen då?

Max 3 alternativ kan anges.

- 1 Hade (mestadels) en fast anställning
 - 2 Hade (mestadels) tillfälliga anställningar (t.ex. korttidsjobb, vikariat, projektarbete)
 - 3 Var (mestadels) egen företagare
 - 4 Arbetade (mestadels)svart
 - 5 Studerade (mestadels)
 - 6 Deltog (mestadels) i arbetsmarknadsåtgärd (t.ex. arbetspraktik)
 - 7 Var (mestadels) arbetslös
 - 8 Var (mestadels) långtidssjukskriven
 - 9 Var (mestadels) pensionär (förtids-, sjuk- e.d)
 - 10 Var (mestadels) barnledig
 - 11 Hade (mestadels) annan sysselsättningen (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F13A

Vilken sysselsättning?

FRÅGA F13C

Om du studerade under 2002.

Vilken typ av studier var det?

- 1 Grundskolenivå
(på komvux, särvox, folkhögskola e.d.)
 - 2 Gymnasienivå
(på komvux, särvox, folkhögskola e.d.)
 - 3 SFI (svenska för invandrare)
 - 4 Högskola/Universitetet
 - 5 Yrkesutbildning
 - 6 Annan utbildning
-

FRÅGA F14

Vilken var din huvudsakliga försörjning under 2002?

Max 3 alternativ kan anges.

- 1 Lön
 - 2 Studielån/studiebidrag
 - 3 A-kassa
 - 4 KAS
 - 5 Socialbidrag
 - 6 Mina föräldrar hjälpte mig med försörjningen
 - 7 Min make/maka/sambo hjälpte mig med försörjningen
 - 8 Annat försörjningssätt (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F14B

Vilket försörjningssätt?

FRÅGA F15

Ungefär hur stor inkomst FÖRE skatt hade du under 2002?

Alternativ 1 är prisbasbeloppet för 2002.

- 1 Under 37 700 kr (Under 3 158 kr i mån)
 - 2 Mellan 37 900 och 100 000 kr
(3 159 – 8 334 kr i mån)
 - 3 Mellan 100 001 och 150 000 kr
(8 335 – 12 500 kr i mån)
 - 4 Mellan 150 001 och 250 000 kr
(12 501– 20 834 kr i mån)
 - 5 Mellan 250 001 och 350 000 kr
(20 835 – 29 167 kr i mån)
 - 6 Mer än 350 000 kr
(Mer än 29 167 kr i mån)
-

FRÅGA F15B

Var Din inkomst år 2002 mindre än 37 700 kr? (prisbasbeloppet för 2002)

- 1 **JA** (mindre än 37 700 kr)
 - 2 **NEJ** (lika med eller högre än 37 700 kr)
-

FRÅGA F16

Nu följer en fråga som handlar om arbete som utförs mot ersättning utan att det kommer till myndigheternas kännedom, s.k. svartjobb. Mycket tyder på att en stor del av befolkningen idag accepterar svartjobb, och för många unga är det ofta enda möjligheten att över huvud taget få ett jobb och klara sitt uppehälle.

Har Du själv någon gång från år 2002 och fram till idag arbetat svart?

- 1 Ja, i stor utsträckning
 - 2 Ja, i viss utsträckning
 - 3 Ja, i liten utsträckning
 - 4 Nej, inte alls
-

FRÅGA F16 SVART

TILL ALLA SOM I NÅGON AV SYSSELSÄTTNINGSFRÅGORNA ANGVIT ATT DE ARBETAT SVART

Nu följer en fråga som handlar om arbete som utförs mot ersättning utan att det kommer till myndigheternas kännedom, s.k. "svartjobb". För många unga är det enda möjligheten att över huvud taget få ett jobb och klara sitt uppehälle, och Du har ju bl.a. berättat att Du har jobbat svart.

I vilken utsträckning från år 2002 och fram till idag har Du arbetat svart?

- 1 Ja, i stor utsträckning
 - 2 Ja, i viss utsträckning
 - 3 Ja, i liten utsträckning
 - 4 Nej, inte alls
-

FRÅGA F16A

Om Du skulle sammanfatta tiden från det du var X år 2002 och fram till idag, vad har Du då huvudsakligen haft för sysselsättning?

Max 3 alternativ kan anges

- 1 Har mestadels haft fast arbete (som anställd eller egen företagare)
 - 2 Har mestadels haft tillfälliga arbeten (t.ex. olika korttidsjobb, vikariat)
 - 3 Har mestadels arbetat svart
 - 4 Har mestadels deltagit i arbetsmarknadsåtgärder (t.ex. ungdomspraktik)
 - 5 Har mestadels studerat/gått kurser
 - 6 Har mestadels varit arbetslös
 - 7 Har mestadels varit (långtids)sjukskriven
 - 8 Har mestadels varit pensionär (förtids-, sjuk-)
 - 9 Annat (ange vad i följdfråga)
-

FRÅGA F16B

Ange sysselsättning i klartext

FRÅGA F17

Hur viktigt är ett arbete för Dig? Är det;

- 1 Mycket viktigt
 - 2 Ganska viktigt
 - 3 Ganska oviktigt
 - 4 Inte viktigt alls
-

FRÅGA F18 INTRO

Då ska vi övergå till frågor om olika myndigheter som Du kan ha kommit i kontakt med. Vi är väldigt intresserade av hur just Du upplever det stöd Du fått från dessa myndigheter. Vi räknar upp en i taget så får Du bedöma hur hjälpen Du fått har varit.

FRÅGA F18A

Har Du varit i kontakt med arbetsförmedlingen t.ex. sökt jobb, ungdomspraktik, praktik, datortek, aktivitetsgarantin osv?

JA
NEJ

FRÅGA F18A2

Har Du fått den hjälp Du behövt av Arbetsförmedlingen?

1 För det mesta
2 Ibland
3 Sällan
4 Nästan aldrig

FRÅGA F18B

Har Du varit i kontakt med kommunen för att t.ex. delta i kommunala ungdomsprogram, (KUP) eller ungdomsgarantin (UG)?

JA
NEJ

FRÅGA F18B2

Har Du fått den hjälp Du behövt av kommunen?

1 För det mesta
2 Ibland
3 Sällan
4 Nästan aldrig

FRÅGA F18C

Har Du varit i kontakt med socialtjänsten för att få ekonomiskt stöd (t.ex. socialbidrag) eller hjälp att få bostad?

JA
NEJ

FRÅGA F18C2

Har Du fått den hjälp Du behövt av socialtjänsten när det gäller ekonomiskt stöd eller hjälp att få bostad?

- 1 För det mesta
 - 2 Ibland
 - 3 Sällan
 - 4 Nästan aldrig
-

FRÅGA F18D

Har Du varit i kontakt med socialtjänsten i andra sammanhang, t.ex. för att genomgå en utredning eller söka vårdhjälp?

JA
NEJ

FRÅGA F18D2

Har Du fått den hjälp Du behövt av socialtjänsten (när det gäller att genomgå en utredning eller söka vårdhjälp)?

- 1 För det mesta
 - 2 Ibland
 - 3 Sällan
 - 4 Nästan aldrig
-

FRÅGA F18E

Har Du varit i kontakt med rättsväsendet, t.ex. polisen eller fångvården?

JA
NEJ

FRÅGA F18E1 NY

Berodde kontakten/kontakterna (med kriminalvården) på att Du själv blev utsatt för brott eller var det andra skäl?

- 1 Blev själv utsatt för brott
 - 2 Andra skäl, t.ex. var förövare
 - 3 Både och
-

FRÅGA F18E2

Har Du fått den hjälp Du behövt av rättsväsendet, t.ex. polisen eller fångvården när det gäller brott Du själv blivit utsatt för?

- 1 För det mesta
 - 2 Ibland
 - 3 Sällan
 - 4 Nästan aldrig
-

FRÅGA F18E2 NY

När det INTE gäller brott Du själv blivit utsatt för, utan andra skäl till att Du varit i kontakt med rättsväsendet.

Har Du fått den hjälp Du behövt av rättsväsendet, t.ex. polisen eller fångvården?

- 1 För det mesta
 - 2 Ibland
 - 3 Sällan
 - 4 Nästan aldrig
-

FRÅGA F18F

Har Du varit i kontakt med sjukvården, för att t.ex. få vård för psykiska problem eller missbruksproblem?

JA
NEJ

FRÅGA F18F2

Har Du fått den hjälp Du behövt av sjukvården?

- 1 För det mesta
 - 2 Ibland
 - 3 Sällan
 - 4 Nästan aldrig
-

FRÅGA F18G

**Så några frågor om hur det var när Du gick i skolan.
Fick Du den hjälp Du behövde i grundskolan (årskurs 1–9)?**

- 1 För det mesta
 - 2 Ibland
 - 3 Sällan
 - 4 Nästan aldrig
-

FRÅGA F18G2

Fick Du någon form av stödundervisning i grundskolan eller på gymnasiet?

JA
NEJ

FRÅGA F18G2B

Tycker Du att Du fick den stödundervisning Du behövde?

JA
NEJ

FRÅGA F18G3

Tycker Du att Du fått den hjälp Du behövt med yrkesvägledning?

Det gäller både vägledning i skolan och på t.ex. arbetsförmedlingen.

JA

NEJ

EJ AKTUELLT/har inte behövt yrkesvägledning

FRÅGA F18G4

Har Du fått den hjälp Du behövt för att söka annan eller kompletterande utbildning på folkhögskola, komvux, särsvux etcetera? (Kan vara hjälp från arbetsförmedling, försäkringskassan, komvux eller folkhögskola e.d.)

JA

NEJ

EJ AKTUELLT/har inte sökt kompletterande utbildning

FRÅGA F19

Nu följer några frågor om Din hälsa.

Om Du tänker på hur Du mår idag, vilket av följande alternativ stämmer då bäst?

- 1 Jag mår bättre än andra i min ålder
 - 2 Jag mår ungefär likadant som andra i min ålder
 - 3 Jag mår sämre än andra i min ålder
-

FRÅGA F20

Om Du jämför med för tre år sedan, hur skulle Du vilja bedöma att Din hälsa är nu? Är den:

- 1 Mycket bättre
 - 2 Något bättre
 - 3 Ungefär densamma
 - 4 Något sämre
 - 5 Mycket sämre
-

FRÅGA F21

Till sist några frågor om hur Du upplever Ditt liv idag och hur Du tror att det kommer att bli i framtiden.

Om Du tänker Dig en skala från 0 till 10 där 0 är sämsta tänkbara levnadsförhållanden och 10 bästa tänkbara, var på skalan vill Du då placera Dig?

0 SÄMSTA TÄNKBARA
LEVNADSFÖRHÅLLANDEN

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

10 BÄSTA TÄNKBARA
LEVNADSFÖRHÅLLANDEN

FRÅGA F22

Hur Du ser på framtiden för Din egen del. Är Du:

- 1 Mycket pessimistisk
 - 2 Ganska pessimistisk
 - 3 Varken eller
 - 4 Ganska optimistisk
 - 5 Mycket optimistisk
-

AVSLUT

Det var alla frågor vi hade. Tack för Din medverkan!

Bilaga 7

Hej kommuner

Sedan början av 2005 arbetar Ungdomsstyrelsen med ett uppdrag från regeringen där vi bland annat ska

- klargöra hur olika försörjningsmöjligheter under etableringen förhåller sig till varandra och hur de påverkar möjligheterna till etablering på arbetsmarknaden.
- beskriva hur de åtgärder som syftar till att underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden förhåller sig till ungdomars agerande för att få arbete.

Den nationella ungdomspolitikens främsta målgrupp är unga i åldrarna 13–25 år, men i undersökningar som denna tittar vi på unga till och med 30 års ålder.

För att vi på Ungdomsstyrelsen ska kunna genomföra detta uppdrag på ett tillfredsställande sätt behöver vi Er hjälp. Vi vill gärna att Ni skriver till oss och berättar vilka system, åtgärder och så vidare som Ni inte tycker fungerar tillräckligt bra idag och hindrar ungdomar från att etablera sig i samhället. Vi har dessutom några konkreta frågor som vi gärna vill att Ni besvarar så att vi kan identifiera skillnader i olika kommuner. Enstaka kommuner eller stadsdelar kommer inte att namnges i redovisningen.

Vi behöver dina synpunkter senast den sista augusti (men helst tidigare). Uppdraget ska redovisas till regeringen senast den 30 november 2005.

Vi ber Er besvara eller kommentera de frågor som Ni har kännedom om eller anser är viktiga att lyfta fram just för denna undersökning. Ni behöver således inte besvara alla frågor! Vi är också intresserade av att Ni skriver till oss om andra viktiga upptäckter om ungdomars situation i Er kommun, det vill säga både om sådant som fungerar och om sådant som inte fungerar och därför borde förbättras.

Utbildningssystemet

1. Vad borde förbättras inom utbildningssystemet för att underlätta ungdomars inträde på arbetsmarknaden (och samhället i övrigt)?
2. Hur arbetar grundskolorna med elever med dåliga betyg i er kommun? Erbjuder de ett tionde år, IV-programmet eller något annat?
3. På vilka olika sätt registreras deltagarna på det individuella programmet i Er kommun?
I vissa kommuner finns till exempel IV-O (noll) där deltagarna är registrerade men inte deltar. Hur gör Ni?

Arbets- och kompetenslinjen

1. Vad borde förbättras för att underlätta ungdomars inträde i arbetslivet generellt (och i samhället i övrigt)?
2. Har ni avtal om KUP och UG? Hur arbetar Ni i Er kommun med KUP och UG, det vill säga vilken roll har arbetsförmedlingen, kommunen och så vidare?

3. Hur fungerar anställningsstödet för unga 20–25 år, som har varit inskrivna som arbetslösa i minst sex månader?
4. Hur ser anvisningarna till ungdoms-åtgärderna ut tidsmässigt idag (första halvåret 2005), är de kortsiktiga eller långsiktiga? Vilket perspektiv borde de ha?
5. Hur ser ersättningsnivåerna för unga som deltar i åtgärder ut i din kommun?
6. Hur ser ni på ansvarsfördelningen mellan arbetsförmedlingen och kommunen när det gäller att sysselsätta ungdomar?
7. Hur vanligt är det att arbetsförmedlingar kört ett internt bedömningsystem av hur många ungdomar de har lyckats få in på arbetsmarknaden?
8. Grundtanken i den svenska arbetsmarknadspolitiken är att man ska söka arbete och vara beredd att flytta för att få ett arbete. Hur fungerar ersättningen för resor när ungdomar ska söka arbete på andra orter? Vilka får/får inte ersättning?
9. Vilka tror Ni är de vanligaste skälen till att företag inte anställer ungdomar?
10. Arbetsförmedlingar har idag 14 arbets-handikappkoder för arbetslösa ungdomar med handikapp/funktionshinder. Hur vanligt är det att ungdomar placeras i gruppen intellektuellt arbetshandikappade? Är arbetsförmedlingen skyldig att meddela arbetsgivar-n om kategoriseringen av den arbetslöse?

11. Behövs det fler riktade insatser just till ungdomar eller till någon grupp av ungdomar? Hur skulle dessa insatser se ut?

12. Behövs det fler subventioner till företagen för att ungdomar ska kunna komma in?

Socialförsäkringslinjen

1. Vad borde förbättras inom socialförsäkringsområdet för att underlätta ungdomars inträde på arbetsmarknaden (och i samhället i övrigt)?
2. Bör ungdomar i familjer med ekonomiskt bidrag/socialbidrag behålla sina inkomster från till exempel sommarjobb? Vilken praxis har Ni i er kommun?
3. Hur arbetar Ni i Er kommun med att hjälpa ungdomar bort från försörjningsstödet, det vill säga att de ska kunna etablera sig? Har ni specifika projekt för detta ändamål?

Bostadslinjen

1. Hur fungerar bostadspolitiken i er kommun för ungdomar?
2. Vilka olika typer av bostad erbjuds ungdomar i er kommun? (Andrahandsbostäder, studentbostäder, bostäder för ensamstående mödrar, andrahandsuthyrningar och så vidare.)
3. Är dessa bostäder subventionerade speciellt för ungdomar?

Betalningsskyldiga ungdomar

1. På vilket sätt arbetar Er kommun med att hjälpa betalningsskyldiga ungdomar att komma ur skuldfällan?

Det förtydligade kommunala uppföljningsansvaret

Från den 1 juli får kommunerna ett förtydligt uppföljningsansvar för unga under 20 år som inte finns i utbildning eller arbete. Hur tänker Din kommun arbeta med det förtydligade uppföljningsansvaret? Var kommer ansvaret för uppföljningen, rent organisatoriskt, att ligga i den kommunala organisationen? Hur kommer uppföljningen att göras och hur ofta? Vem är mottagare av uppföljningen (exempelvis utbildningsnämnd, KS eller tjänstemannaorganisation på förvaltningsnivå)?

Tack för hjälpen!

FOKUS05

En analys av ungas etablering och egen försörjning

Att bli etablerad på arbetsmarknaden tar idag längre tid och vägarna dit är inte lika förutsägbara. I Fokus 05 tar vi upp vilka åtgärder och stöd som finns för att underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden. Svarar de mot de ungas behov? Finns det några skillnader mellan de unga som har etablerat sig och de som har svårigheter att göras det?

I studien finns en översikt av den forskning och statistik som handlar om ungas väg in i arbetslivet och på bostadsmarknaden. För att följa ungas väg till att bli självförsörjande har också två intervjuundersökningar genomförts. En med unga som går i gymnasieskolan, arbetar eller är arbetssökande och en med unga som har svag anknytning till arbetsmarknaden.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se